

YENİ EĞİTİM SİSTEMİNDE SEÇMELİ DİN DERSLERİ

İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri Raporu Yrd. Doç. Dr. Mehmet Bahçekapılı tarafından yürütülen araştırma neticesinde kaleme alınmıştır. Görüşmeler Meryem Çapın ve Esra Çiftçi tarafından gerçekleştirilmiştir. Raporda belirtilen görüşler yazara aittir ve İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği'ni bağlamaz.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Bahçekapılı 1978'de Yalova'da doğdu. İlkokulu, Atatürk İ.Ö.O'unda, ortaöğretimini ise Bursa, Orhangazi İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. 2001 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2005'de DEÜ'de Temel İslam Bilimlerinde Yüksek Lisans yaptıktan sonra, 2010'da İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Felsefe ve Din Bilimlerinde Din Eğitimi alanında doktorasını tamamladı. Hâlen İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görev yapmaktadır.

Yayın Editörü: Süleyman Güder

Tasarım ve Uygulama: Furkan Selçuk Ertargin

Tashih: Ümmü Habibe Şengül, Hatice Kübra Akay, Dudu Ekinci Demir

Baskı ve Cilt: Limit Ofset

Litros Yolu 2. Matbacılar Sit. ZA13 Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul Tel: +90 216 212 567 45 35

İLKE YAYINLARI: 6 ARAŞTIRMA RAPORLARI: 5

©İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği

Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri

İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

İstanbul 2013

ISBN 978-605-86375-8-0

Elektronik ISBN 978-605-86375-9-7

İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği

Sultantepe Mah. Selmanipak Cad.

No:63/1 Üsküdar PK:34674 / İstanbul

T: +90 216 532 6370

F: +90 216 532 6371

e-posta: bilgi@ilke.org.tr

www. **ilke.org.tr**

YEKDER Yaygın Eğitim ve Kültür Derneği

Güzeltepe Mah. Ay Sokak

No:4 Üsküdar / İstanbul

T: +90 216 460 2550 (pbx)

F: +90 216 460 2553

e-posta: info@yekder.org

www. **yekder.org**

Tüm hakları saklıdır. İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği'nin yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz.

YENİ EĞİTİM SİSTEMİNDE SEÇMELİ DİN DERSLERİ

İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

İÇİNDEKİLER

Takdim	9
Önsöz	11
Yönetici Özeti	13
Giriş	19
Metodoloji	27
Amaç ve Yöntem	27
Veri Toplama Teknikleri	28
Verilerin Çözümü ve Yorumlanması	31
Araştırmanın Sınırları	32
Geçmişten Günümüze Din Dersleri	33
Cumhuriyet Öncesi Dönemde Seçmeli Din Derslerine Karşılık Gelen Dersler	34
1924-1948 Yılları Arasında Din Dersleri	37
1948-1980 Yılları Arasında Din Dersleri	41
1980 Sonrası Din Dersleri	45
2000 Sonrası Din Dersleri	47
4+4+4 Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri	48

12 Yıllık Zorunlu Eğitim Yasası	50
Seçmeli Din Derslerinin Program Yapısı.....	52
Seçmeli Din Derslerinin Amaç ve Kazanımları	53
Seçmeli Din Derslerinin İçerikleri.....	58
Seçmeli Din Derslerinin Öğrenme-Öğretme Süreçleri.....	65
Seçmeli Din Derslerinde Değerlendirme	66
Beklentiler ve Mevcut Durum.....	67
Öğrencilerin Gözünden Din Eğitimi	67
Seçmeli Din Derslerini Alan Öğrencilerin Görüşleri.....	67
Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim Dersi Hakkındaki Görüşleri.....	84
Öğrencilerin Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi Hakkındaki Görüşleri	119
Öğrencilerin Temel Dinî Bilgiler Dersi Hakkındaki Görüşleri.....	137
Seçmeli Din Derslerini Almayan Öğrencilerin Görüşleri	154
Velilerin Gözünden Din Eğitimi	165
Velilerin Seçmeli Din Derslerine Bakışları.....	166
Velilerin Seçmeli Din Derslerini Önemseme Düzeyleri	172
Seçmeli Din Derslerine Yönelik Bilgilendirme ve Yönlendirme	174
Seçmeli Din Derslerinin Okulda ya da Dışarıda Verilmesi	177
Seçmeli Din Derslerin Çocukların Davranışları Üzerindeki Katkısı	178
Seçmeli Din Derslerinde Öncelik Verilmesi Gereken Konular	180
Çocuklarını Yazın Kur'an Kursuna Gönderme Durumları.....	190
Seçmeli Din Dersleri İçin Öğretmenlerin Yeterlilik Durumları.....	191
Velilerin Ders Kitapları Hakkındaki Görüşleri	193
Öğretmenlerin Gözünden Seçmeli Din Dersleri	194
Öğretmenlerin Seçmeli Din Derslerine Bakışları	195
Öğretmenlerin Seçmeli Din Derslerini Önemseme Düzeyleri.....	198
Seçmeli Din Derslerinde Bilgilendirme ve Yönlendirme.....	200
Öğretmenlere Göre Öğrenci ve Ailelerin Dersleri Seçme Nedenleri	203
Öğretmenlere Göre Seçmeli Din Derslerinin Öğrencilerin Davranışları Üzerindeki Etkisi	209
Seçmeli Din Derslerinin, Dindar ve Ahlaklı Bir İnsan Profilinin Yetişmesine Olan Katkısı	212
Öğretmenlere Göre Seçmeli Din Dersi Programlarında Yer Alması Gereken Konular	213
Din Derslerine Giren Öğretmenlerin Yeterlilikleri ve Eğitimi.....	222
Öğretmenlerin Seçmeli Din Derslerinin Öğrenme-Öğretme Sürecine Dair Görüşleri.....	230
Öğretmenlerin Ders Kitapları Hakkındaki Görüşleri.....	238
Öğretmenlerin Kur'an-ı Kerim Dersinde Karşılaştıkları Bazı Sorunlar	240

Sonuç ve Değerlendirme	243
Beklentiler ve Gerçek Arasındaki Din Dersleri.....	244
Din Derslerinin Seçimini Etkileyen Faktörler	246
Seçmeli Din Derslerinin Seçilmeme Nedenleri	248
İçerik Sorunu: Ne Öğreteceğiz ya da Onlar Ne İstiyor?	251
Kur'an-ı Kerim Dersinden Beklentiler	251
Hz. Muhammed'in Hayatı Dersinden Beklentiler	254
Temel Dini Bilgiler Dersinde Beklentiler	255
Öğrencilerin Seçmeli Din Derslerinde Zorlandıkları Konular.....	258
Öğretim Sorunu: Öğreticilerin Eksiklikleri Ne Olacak?	259
Öğretmenlerin Yeterli ve ya Eksik Hissettikleri Konular ve Nedenleri.....	260
Seçmeli Din Dersleri Kur'an Kurslarına Alternatif Olabilir mi?.....	262
Öğrenciler Ne Öğrendiler, Hangi Davranışı Kazandılar?.....	262
Seçmeli Din Derslerinden Hangisi Daha Fazla Önemsiyor?	263
Öneriler	265
Ekler	271
Kaynakça	275

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Ortaokul ve İHO Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programı.....	59
Tablo 2. Ortaöğretim Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programı	60
Tablo 3. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Hz. Muhammed'in Hayatı Öğretim Programı.....	61
Tablo 4. Ortaöğretim Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi Öğretim Programı.....	62
Tablo 5. Ortaokul Temel Dinî Bilgiler Dersi (İslam I-II) Öğretim Programı	64
Tablo 6. Ortaöğretim Temel Dinî Bilgiler (İslam I-II) Öğretim Programı	64

KISALTMALAR

ABD: Ana Bilim Dalı

AİHL: Anadolu İmam Hatip Lisesi

AK Parti: Adalet ve Kalkınma Partisi

AP: Adalet Partisi

Arş. Gör.: Araştırma Görevlisi

Bkz.: Bakınız

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

Diyanet: Diyanet İşleri Başkanlığı

DKAB: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

DP: Demokrat Parti

İDKABÖP: İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı

İHL: İmam Hatip Lisesi

İHO: İmam Hatip Ortaokulu

İLKE: İlim Kültür Eğitim Derneği

İLİTAM: İlahiyat Lisans Tamamlama Uzaktan Eğitim Programı

M: Miladi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MSP: Millî Selamet Partisi

OİKKDÖP: Ortaokul - İmam Hatip Ortaokulu Kur'an-ı Kerim Dersi

OKKDÖP: Ortaöğretim Kur'an-ı Kerim Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı

OOTDBÖP: Ortaokul Temel Dinî Bilgiler Dersi (İslam I-II) Öğretim Programı

OÖTDBÖP: Ortaöğretim Temel Dinî Bilgiler Dersi (İslam I-II) Öğretim Programı

ÖSS: Öğrenci Seçme Sınavı

R: Rumi

SBS: Seviye Belirleme Sınavı

TAED: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi

TDK: Türk Dil Kurumu

YEKDER: Yaygın Eğitim ve Kültür Derneği

Takdim

2012 yılında Türkiye’de din eğitimi alanında önemli adımlar atıldı. Temel amacı dinî bilgiyi kaynaklarından ve derinlemesine öğretmek olan seçmeli din derslerinin, 12 Yıllık Zorunlu Eğitim Yasası ile birlikte uygulamaya konması Türkiye’nin geleceğine ilişkin beklentilerimizi arttırdı. Çocuklarımızın Allah’ın ayetleri ile tanışması, Peygamber’inin hayatından haberdar olması ve temel dinî bilgilere vâkıf olması, onların manevi gelişimine önemli katkılar sunacağından bizleri heyecanlandırdı. Bu derslerin diğer derslerle birlikte okullarda görülecek olmasının, çocukların ve gençlerin ruhsal gelişimine de olumlu tesirleri olacaktır. Bütün bu gelişmeler bizi heyecanlandırmakla birlikte atılan adımların uygulama safhasında bazı eksiklikler de bulunmaktadır. Birçok sivil girişimin yaptığı gibi kamu kurumlarını eleştirmek ve sanki “bizi ilgilendirmiyormuşçasına” başkalarına havale etmeyi doğru bir yaklaşım olarak görmemekteyiz. Bunun bir süreç olduğunun, sürece ışık tutmak ve umulan hayra erişmek için birtakım sorumluluklarımızın olduğunun bilincindeyiz. Bu minvalde İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği, yaptığı diğer çalışmalarda olduğu gibi din eğitimi gibi hassas bir konuda da önemli adımlar atmaya devam etmektedir. Son bir yıl içerisinde hazırlanmış olduğu “Türkiye’de Din Eğitiminin Dönüşümü 1997-2012” ve “Yetişkinlerin Din Eğitimine Bakışları ve Din Eğitimi İhtiyaçları” raporlarına bir yenisini daha eklemiştir. “Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri: İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”ni ele alan çalışmanın en önemli özelliği saha araştırmasına dayanmasıdır.

Bu yönüyle elinizdeki çalışma, seçmeli din derslerini kapsamlı bir şekilde ele alan ilk araştırma raporu olma özelliğini de taşımaktadır. Araştırmaya veri girişinin derslerin doğrudan muhatapları olan öğrenci, öğretmen ve veliler tarafından sağlanması, çalışmanın bir başka ayırt edici özelliğidir. Dikkat ve titizlikle, kapsayıcı bir perspektiften konuyu ele alan çalış-

manın, özellikle din eğitimi sahasında hizmet veren başta Millî Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere Türkiye'deki tüm kurumlar/kişiler için gerekli bilgi birikimine değerli katkılar sağlayacağını düşünüyoruz. Yapılan bu mütevazı çalışmayla henüz uygulanmaya başlanmış bir sistemi tüm yönleriyle değerlendirme gibi bir iddiamızın olamayacağı aşikârdır. Maksudumuz bu alanda çalışmalar yapan bir STK olarak bu doğrultuda bir nebze katkı sağlamaktır. Çalışmada emeği geçen herkesi tebrik ediyor, bu raporun din eğitimine gönül vermiş herkes için istifadeli olmasını diliyorum.

Davut Şanver

İLKE Yönetim Kurulu Başkanı

Önsöz

Geride bıraktığımız yüzyıl din eğitimi için pek çok gelgite sahne oldu. Bunda dine biçilen rolün önemli bir etkisi bulunmaktadır. Birilerine göre din artık bir tarihti. Yeni yüzyılda ne ona ne de onun uzanımlarına yer vardı. Başkalarına göre ise hiç kaybolmamıştı. Sıranın kendisine geleceği anı sabırsızlıkla bekliyordu. Nitekim öyle de oldu. Daha yüzyılın yarısı yeni tamamlanmıştı ki tarihin gerisinde bırakılan din, bir anda geri dönüş yolculuğuna koyuldu. Bir zamanlar yerine düşünülen “insani dinin” bıraktığı ahlaki yıkımı ortadan kaldırmak için insanlığın her zamankinden çok, ona ve onun getireceği huzura ihtiyacı vardı. İnsanlar acılarını ve yıkımlarını ona sarılarak dindirmeye, hiç olmadı hafifletmeye çalışıyorlardı. Uzun bir süre devam etti, dine yapılan bu başvuru. Küreselleşme, çok kültürlülük ve sekülerleşme gibi yeni tip saldırılara dahi başıkslık kazandı ama sarsıldı da. Yeni dönemde her yerde belirginleşen dinî uyanış bir zaman geldi ki çatışma unsuru hâline geldi. Yeni yüzyılın daha baharı çıkmamıştı ki bu çatışma, dini yeni bir kulvara soktu. Batı'nın din için geliştirdiği yeni hamlesi, dine daha fazla görev alanı açtı. Bu çatışmayı durdurmak onun göreviydi. Öyle de oldu. Artık kültürlerin, dinlerin ve her türlü inanın dinle buluşturulması isteniyordu. Kardeş olan ancak farklı kollardan beslenen dinler, din eğitimi yoluyla birbirini kucaklayacaktı.

Çok kültürlü toplumlar, dinler arası bir yaklaşımla inananları bir araya getiriyor, herkesi bir-biriyle tanıştırıyordu. Hâlihazırda kullanılan bu yaklaşımının bir yönü eksik kalmıştı. Zira din eğitiminin üstlendiği bu büyük görev, her şeyden önce bireylerin kendi inanç ve öğretileri doğrultusunda onların dinî ve ruhi gelişimlerine katkı sağlayacak şekilde yapılmaya ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaç özellikle modern ve seküler toplum ve yapılarının beklentileriyle örtüşmüyordu. Her şeye rağmen insanlar, kendileri için ihtiyaç duydukları dinlerini öğrenmek ve bunu yetiştirmekte olan nesillerine aktarma konusunda ısrarcı oldular. Bu durum doktriner din eğitimiye yeni bir alan açtı.

Batı'da daha çok laik, dine ne uzak ne yakın ama Hristiyanlığın geleneksel bir inanç olarak kabul gördüğü ülkelerde görülen dine ve mezhebe dayalı olmayan (non-confessional) ve bizim tabirimizle "çok değer odaklı" din eğitimi yaklaşımı, Türkiye'ye "mezhepler üstü" din eğitimi olarak transfer oldu/edildi. Bunda Türkiye'de uzun yıllardır uygulanan radikal laiklik anlayışının ve uygulamalarının derin izleri olduğunu ayrıca belirtmemiz gerekir. Bu bağlamda şekillenen mevcut din dersi programlarının, eğitimden ziyade öğretimi esas alması, buna ilaveten programların mezhepler üstü bir yaklaşımla hazırlanması, bireylerin ihtiyaç duyduğu bir din eğitiminin gereksinimlerini yerine getirememiştir. 2002 sonrası Türkiye'de siyasal alanda başlayan değişim, din eğitimi politikalarının da yönünü değiştirmiş, birey ve toplumun din eğitimi konusundaki ihtiyaçlarını önceleyen yeni politikaların gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda 2012'de 4+4+4 eğitim reformu sonrasında öğretim programlarına dâhil edilen isteğe bağlı seçmeli din dersleri, söz konusu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik en ciddi ve reel uygulama olmuştur.

Elinizdeki bu eser, Türkiye'nin yeni eğitim sisteminde kendine yer bulan din derslerinin kamuoyundaki beklentileri ne ölçüde karşıladığını incelemeyi ve değerlendirmeyi kendine görev addetmiştir. Bu amaçla çalışmada, eğitim sisteminde farklı konumlarda bulunan öğrenci, veli ve öğretmenlerden oluşan katılımcıların ilgi, ihtiyaç ve beklentilerinin neler olduğu araştırma konusu yapılmıştır.

Bu çalışma uzun ve titiz bir araştırma süreci sonunda sizlerle buluşmuştur. Ortaya çıkan bu esere önemli katkılar sunan çok kıymetli dostlarımı burada anmak istiyorum. Öncelikle böyle bir araştırma fikrini ortaya atarak bizleri bu araştırmayı yapmaya iten Yunus Çolak'a müteşekkirdiğimi belirtmek isterim. Çalışmanın projelendirilmesi ve bugünkü hâlini almasında emeği geçen, her sayfasında hatta her satırında büyük emekler sarf eden Yrd. Doç. Dr. Lütfi Sunar'a, Süleyman Güder'e ve Arife Gümüş'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca sahada karşılaştıkları tüm zorluklara rağmen, din eğitiminde hizmet alan ve veren kişilerle görüşmeleri gerçekleştiren Meryem Çapın'a ve Esra Çiftçi'ye teşekkür etmeyi görev kabul ediyorum. Çalışmanın farklı safhalarında görüşlerine başvurduğumuz Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün değerli çalışanlarına ve bu çalışmanın sizlerle buluşmasında büyük gayretleri olan İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği Başkanı Davut Şanver ve tüm ekip arkadaşlarına ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak çalışmamız sürecince varlığı ve katkılarıyla beni cesaretlendiren eşim Sevgi Bahçekapılı'ya şükranlarımı sunarım.

Mehmet Bahçekapılı

İzmir, 2013

Yönetici Özeti

Ülkemizde din eğitiminin, uzun yıllar devletin ve siyasi erklerin kontrolünde şekillenmesi, birey ve toplumun din eğitimi konusundaki beklenti ve taleplerinin göz ardı edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum en çok da toplumun istediği insan tipi ile devletin istediği insan tipi arasından büyük dehlizlerin açılmasına neden olmuştur. Devletin din eğitimine mesafeli duruşu, alanın kısır bir döngünün içine hapsolmesine, ayrıca uzun bir dönem sürecek olan eklektik bir yapıya bürünmesine yol açmıştır. Bu duruşun alanda bıraktığı bir diğer zarar ise din öğretimi programlarında yaşanmıştır.

Bu araştırmada, kamuoyunda 4+4+4 olarak bilinen 12 Yıllık Zorunlu Eğitim Yasası'nın getirdiği önemli yeniliklerden biri olan seçmeli din derslerinin eğitimin önemli paydaşları olarak kabul edilen öğrenci, veli ve öğretmenlerin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerinin neler olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma konusunun doğasına uygun olarak literatür taraması yapılmış ve nitel veri toplama tekniklerine başvurulmuştur. Ayrıca elde edilen verileri daha geniş bir perspektiften ve özellikle program geliştirme çalışmaları bağlamında yorumlamak amacıyla literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'de program geliştirme çalışmaları Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzansa da, hazırlanan programların bilimsel ve nitelikli bir hüviyete bürünmesi çok kolay olmamıştır. Günümüzde ise program hazırlamada gelinen nokta, tasarım açısından önekilere kıyasla bir hayli ileri safhadadır. Fakat bu süre zarfında hazırlanan eğitim programları arasında nitel ve nicel açıdan en zayıflarının, din dersi programları olduğu da bir gerçektir. Hatta 1980 sonrası DKAB dersi programlarına kadar tasarlanmış tüm programların, 1924 öncesi ortaokul ve liseler için hazırlanan din dersleri programlarından dahi daha özensiz ve pedagojik saiklerden uzak bir şekilde düzenlenmesi bugün yapılan/yapılacak çalışmaların ne denli önemli olduğunu net bir şekilde göstermektedir.

Türkiye’de 2002 sonrası siyasi hayatta görülen politik değişim, din eğitimi alanındaki sınırlamaları ortadan kaldırırken bireyin ve toplumun din eğitimi ihtiyaçlarını önceleyen politikaların gelişimine imkân tanımıştır. Bu bağlamda 2012’de 4+4+4 eğitim reformu sonrasında öğretim programları arasında yerini alan seçmeli din dersleri, söz konusu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik en ciddi ve reel uygulama olmuştur.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelere göre seçmeli din derslerinin din eğitimi alanında görülen boşlukları önemli ölçüde dolduracağı düşünülmektedir. Özellikle veli ve öğretmenler, Türkiye’de uzun bir dönem ihmal edilen din eğitimi alanının, yeni din dersleri ile birlikte yeni bir çehreye kavuşacağına olan inançlarını ifade etmişlerdir.

Yapılan araştırmada din eğitiminin yetişmekte olan bireylere sorumluluk duygusu kazandıracığının düşünüldüğü gözükmektedir. Katılımcılara göre din eğitimi, çocukların yalnız zihin dünyalarına değil, bilakis duygu dünyalarına girmeli ve davranış olarak neticelenmelidir. Din eğitiminin çocuklar üzerinde önemli davranış değişikliği olduğunu gözlemleyen katılımcılar, nihai olarak istedik davranışların gerçekleşmesi için zamana ihtiyaç olduğunu, zira çocukların dünyasının çok farklı ideolojilerle çevrelendiğini ifade etmişlerdir.

Araştırmada öğrenci ve ailelerinin din eğitiminde kazandırılmasını istedikleri dinî bilginin İslam dininin temel ilke, esas ve kaynakları ile örtüşmesine gösterdikleri önem ortaya çıkmıştır. Hayatlarında Kur’an’a çok büyük kapılar açan katılımcılar, bunun Hz. Peygamber’in söz ve davranışlarıyla desteklenmesine duyulan öneme değinmişlerdir. Onlar ancak böyle bir eğitimle, çocuklarında İslami bir bilincin oluşacağını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda veli ve öğretmenlere göre yapılan/yapılacak din eğitiminin, çocuklarının kendi inançları doğrultusunda yetişmesine fırsat verecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Katılımcıların din derslerinin herkesin içinde huzurla yaşayacağı bir toplumun inşasına hizmet edecek şekilde verilmesini istedikleri görülmektedir. Onlar dinin sadece bireye değil, belki ondan da önemlisi topluma bakan bir yüzünün olduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir.

Bu derslerin öğretim programlarına dâhil edilmesi, din eğitimi konusunda farklı talepleri olan ailelerin bunları karşılaması noktasında kendilerine farklı yapıların oluşmasında katkı sağlamıştır. Din derslerinin tüm örgün kurumlarda okutuluyor olması ailelerin din eğitimi konusunda ellerini rahatlatmış, kendilerinin vermekle yükümlü oldukları din eğitimi devlet yoluyla hafifletmeyi düşünmüşlerdir.

Araştırmadan elde edilen bulgular din derslerinin seçiminde iç ve dış faktörlerin olduğunu göstermektedir. İç faktörler arasında başı çeken ise katılımcıların iyi bir din eğitimi alma fikirleridir. Bunun yanı sıra Kur’an’a ve Hz. Peygamber’e duyulan sevginin ve saygının da bu

derslerin tercih edilmesinde rol oynadığı görülmüştür. Ayrıca dini öğrenmenin bir ibadet olduğu düşüncesinin de bu tercihlerinde belirgin bir etkiye sahip olduğu gözükmemektedir.

Okuldaki din derslerine gösterilen ilgide, geçmişte ve bugün özellikle cami veya Kur'an kurslarında aldıkları din eğitimini yetersiz görmelerinin büyük bir payı bulunmaktadır. Okuldaki eğitimin daha kaliteli, sistemli, disiplinli ve verimli olacağına duyulan inanç başta aileler olmak üzere öğrencilerin ilgisini çekmiştir. Bununla birlikte yaşıyla birlikte çevresi de değişen çocuklarının alanında uzman din dersi öğretmenlerinden dini daha iyi bir şekilde öğrenebileceklerine olan güvenlerinin de okuldaki din derslerine yönelimi etkilediğini söyleyebiliriz.

Yapılan araştırmada din derslerinin seçiminde olduğu kadar seçilmemesinde de ailelerinin önemli bir rolünün olduğu görülmüştür. Katılımcılara göre ailelerin dinî tercihleri başta olmak üzere siyasi ve ideolojik arka planları onların bu derslere olan talebini yönlendirmiştir. Bunun yanında bazı ailelerin dinî bakımdan kendilerini ve çocuklarını yeterli görmeleri, aile fertlerinden birinin dinî konulardaki duyarsızlığı, bu derslerin akademik başarıya olan katkısı, dersin öğrenciye kolay ya da zor gelmesi gibi nedenlerin de bu derslerin alınmamasında etkili olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte okulun fiziki alt yapı yetersizliği ile bu dersleri verecek gerekli öğretmenlerin olmayışı da istenilen derslerin alınmamasına yol açtığı görülmüştür.

Araştırmada dikkat çeken bulgulardan biri de öğrenci ve ailelerinin derslerin seçimine dair bilgilerinin çok düşük seviyede kalmasıdır. Kayıt döneminde kendilerine yeterli bilgilendirmenin yapılmadığını ifade eden katılımcıların derslerin seçiminde zorlandıkları görülmüştür. Din dersi öğretmenleri genel olarak öğrenci ve aileleri bilgilendirdiklerini ve derslerin seçimi konusunda konuştuklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların tamamının seslendirdiği husus ise zaman zaman bu derslerin seçilmemesi noktasında çevrelerinden tepkilerin geldiğidir.

Seçmeli din derslerinden Kur'an-ı Kerim dersine gösterilen ilginin başında Kur'an okumayı öğrenmek geldiği tespit edilmiştir. Yeni başlayan en kısa zamanda Kur'an'a geçmeyi; hâlihazırda okuyabilenler de okumalarını ilerletmeyi istemektedirler. Öğrencilerin bu ders kapsamında öğrenmek istedikleri diğer konuların ise bazı sure ve duaların ezberlenmesi, tecvit kuralları, Kur'an'ın mesajını anlamaya dönük konular, inanç ve ibadetler ve Kur'an'da Hz. Peygamber, ahlaki konular, Kur'an tarihi ve peygamber kıssaları olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin bu konular arasında zorlandıkları konular ise Kur'an okumaya yeni başlayanlarda harflerin çıkışı ve birleştirilmesi ile tecvit kuralları olmuştur.

Araştırmamızda veli ve öğretmenler, Kur'an-ı Kerim dersinin temel hedefi olarak çocuklarda bilinç oluşturmak olduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir. Bu bağlamda çocuklara Kur'an öğrenmelerinin amacına, Müslümanlar için ne anlam ifade ettiğine, Kur'an'la ilgili temel ve tanıtıcı bilgilerin öğretilmesinin önem verilmesine vurgu yapmışlardır. Onlara göre yapılacak bu tür bir eğitim, çocuklarının İslami bir bilinç kazanımlarına katkı sağlayacaktır.

Öğrenci ve ailelerini Hz. Muhammed'in hayatı dersini almaya sevk eden temel faktör ise Hz. Peygamber'in kişiliğini, ahlaki yaşantısını, insanlarla olan ilişkisini, İslam için verdiği mücadeleyi öğrenmek ve bunları hayatlarına katabilme düşüncesidir. Nitekim öğrenciler de bu derste en çok öğrenmek istedikleri konunun Hz. Peygamber'in kişiliği ve ahlaki yönünün olduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir. Zira o, öğrenciler için tek kelimeyle bir rol model ve en iyi örnektir. Öğretmenlere göre bu dersin öğrencilerin günlük yaşamları ile örtüşecek şekilde verilmesi, kazanılması beklenen hedef, davranışların gerçekleşmesi için son derece önemlidir. Öğrenciler de sıklıkla Hz. Peygamber'i hayatın içinde görmek, kendileri ile ilişkilendirmek istemişlerdir. Bu derste öğrencilerin merak ettikleri diğer konuların ise Hz. Peygamber'in çocukluğu, gençliği, ailesi ile ilişkileri, kadın hakları ve barışa verdiği önem olduğu görülmektedir.

Yaptığımız araştırmada katılımcıların temel dini bilgiler dersini, dinî konularda bilgilerini pekiştirmek ve daha derin bilgi sahibi olmak için tercih ettikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin bu ders kapsamında öğrenmeyi istedikleri konuların başında ahlak gelmektedir. Bu düşünceleriyle öğrenciler, ailelerinden ayrılmaktadır. Aileler kendilerinin öncelikle ibadetlere dair dinî bilgiyi öğrendiklerini, çocuklarının da önce dinî bilgileri öğrenmelerini istediklerini belirtmişlerdir. Öğrenciler de ibadetlere dair dinî konuları önemsediklerini ifade etseler de, ahlaka ve insani ilişkilere yaptıkları vurgu daha güçlüdür.

Araştırmada elde edilen önemli bir bulgu da bu dersin hayatla işlenerek verilmesi talebidir. Özellikle öğrenciler derslerde inanç ilkelerini, ibadetleri ve bazı ahlak konularını sürekli tekrar edercesine gördüklerini, ancak günlük hayatlarında karşılaştıkları ya da karşılaşılabilecekleri konular hakkında yeterli bilgi sahibi olamadıklarından yakınmışlardır. Öğrencilerin bu derste daha derin dinî konular öğrenmek istemelerine rağmen bu beklentilerinin karşılanmaması sebebiyle derse olan ilgilerinin azaldığı anlaşılmaktadır.

Din dersleri ile ilgili olarak karşılaştığımız en önemli sorunların öğrenme-öğretme sürecinde yaşandığı tespit edilmiştir. Özellikle öğretmenlerin bu derslerin öğretimi konusunda zorlandıkları görülmektedir. Bununla birlikte alan bilgisi eksikliğinden dolayı bu dersleri işleme konusunda zorlandığı, hatta veremeyeceği düşüncesiyle çalıştığı okulda farklı bir din dersinin açılmasını talep eden öğretmenlerin olduğu ortaya çıkmıştır. Buna rağmen

pek çok öğretmenin dersi kaliteli ve verimli yapabilme adına farklı yöntem ve teknikleri kullandıkları da tespit edilmiştir.

Öğretmenlere göre mevcut öğretim sorunları lisans eğitiminde aldıkları eğitime ve bu eğitimi veren hocalara kadar uzanmaktadır. Mezun oldukları programların seçmeli din derslerini verme konusunda yeterli olduğunu söyleyen çok az sayıda kişiye rağmen çoğu, buralarda verilen eğitimin yetersizliğine vurgu yapmışlardır. Bununla birlikte aradan geçen onca seneye rağmen kendilerini geliştirmedikleri için özeleştiri yapanların olduğu da görülmektedir. Öğretmenlere göre ilahiyat ve DKAB bölümlerinin en önemli sorunlarının başında, bu kurumların hayattan kopuk olmaları gelmektedir. Günümüzde insanların pek çok sorunla karşı karşıya kaldığını belirten öğretmenler, bu kurumların ve çalışanların bunları görmelerini ve çözümler geliştirmelerini istemektedirler.

Yapılan tüm eğitim faaliyetlerinden sonra öğrencilerin bu dersler yoluyla dinî bilgilerini geliştirdikleri ve öğrenilen bilgileri hayatlarına aktarabildikleri görülmüştür. Hem öğretmen hem de veliler çocuklardaki davranış değişimini önemli ölçüde gözlemlediklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim dersi sonrasında Kur'an okumalarını geliştirdikleri, bu ders kapsamında öğrendikleri sayesinde ahlaki davranışlar gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin hayatlarına en fazla değer katan dersin ise Hz. Muhammed'in hayatı dersi olduğunu söylememiz gerekir. Öğrenciler Hz. Peygamber'in ahlaki özelliklerini ve insan ilişkilerindeki tavrını hayatlarına kattıklarını, günlük hayata dair yeme-içme ve temizlik konularındaki sünnetlerini yerine getirdiklerini ifade etmişlerdir. Temel dini bilgiler dersinin ise beklentilerin altında kaldığı görülse de bu dersle öğrencilerin bilgilerini pekiştirdikleri, ibadetler konusunda daha derin bilgi sahibi oldukları, geçmişte yanlış olarak öğrendikleri birtakım şeylerin, bu ders sayesinde doğrusunu öğrenme ve bunları düzeltme şansı elde ettikleri için büyük önem arz etmektedir.

Netice olarak, din derslerinin toplumun beklentilerini önemli ölçüde gerçekleşmesini sağladığı, bu derslerde öğrenilen bilgilerin çocukların yaşamını renklendirdiği, sadece dinî bilgi düzeyinde değil, davranış olarak da kendilerini çok geliştirdikleri gözlemlenmektedir. Bununla birlikte katılımcılar, yaşamlarına anlam katmak, insani ilişkileri geliştirmek ve içinde huzurla yaşayacakları bir toplum inşa etmek için dini referans kaynağı olarak görmeleri bu araştırmanın en önemli bulgularından bir tanesidir.

Araştırma kapsamında seçmeli din dersleri öğretim programlarını yapılandırma, kalite ve verimliliğini artırma ve dersin daha fazla öğrenci tarafından seçilmesini sağlamak için birtakım öneriler sunulmuştur. Bunlara çalışmanın sonunda öneriler kısmında yer verilmiştir.

Giriş

Türkiye’de genelde eğitimin özelde ise din eğitiminin dönüşümünde modernleşme sürecinin önemli etkileri bulunmaktadır. Osmanlı’nın son dönemlerinde başlayan, Cumhuriyetle birlikte hız kazanan ve günümüzde de devam eden Batılılaşma, yakın dönem tarihimize damgasını vuran önemli bir dönüşüm olarak kabul edilmektedir (Tuna, 2013: 273). Siyasi, idari ve ekonomik alanlarda etkisini gösteren modernleşme sürecinin en köklü dönüşümlerinin eğitim alanında başladığı görülmektedir. Tanzimat sonrası Osmanlı’nın uzun bir dönem sürdürdüğü medrese eğitiminden Batı’ya özgü okul sistemine geçmesi ve yeni Cumhuriyet’in kurulduğu andan itibaren eğitim sistemini hümanist eğitim anlayışı üzerine kurgulaması bunun en önemli göstergesi sayılabilir (Sinanoğlu, 1980: 74-75; İnalçık, 2013: 281).

Türkiye’nin modernleşme sürecini oturttuğu iki temel unsur laiklik ve milliyetçilik olmuştur. Bu iki itici güçle formüle edilen Türk modernleşmesi, başta eğitim olmak üzere birçok alanda dönüşümü gerçekleştirirken bundan olumsuz anlamda en çok etkilenen alan din eğitimi olmuştur. Türkiye’deki din eğitimi politikaları, dinî hayatın ve aktörlerinin ihtiyaç ve eğilimlerinden ziyade modern toplum olmanın veya Batılılaşmanın gereklerine ve yasalarına göre (İnan, 2007: 12) devletin din ve din eğitimine yaptığı müdahalelerle şekillenmiştir. Yeni Türkiye’nin laiklik ve milliyetçilik ilkeleri üzerine kurulması, sonrasında bu yapıya karşı geliştirilen her türlü muhalefetin iktidar tarafından bir tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır. Din adına istenen özgürlük talepleri, devlet okullarında din derslerinin yeniden okutulmak istenmesi, Kur’an kursları, imam hatip okulları ve ilahiyat fakültelerinin yeniden açılma fikri laikliğe tehdit olarak algılanmıştır. Ülkedeki farklı etnik unsurların “ötekileştirilmeksizin” var olma talepleri de milliyetçiliğe aykırı bir düşünce ve eylem olarak değerlendirilmiştir.

Bununla birlikte Türkiye söz konusu olduğunda din eğitimi politikaları kavramının pedagojik yaklaşımların ötesinde siyasetin, siyasi kurum ve temsilcilerinin müdahalesini içeren bir bağlamı bulunmaktadır (Kılıç, 2007: 18). Bu sebeple Türkiye'nin din politikalarının eğitime etkilerini veya doğrudan din eğitimi politikalarını teknik, pedagojik ve yöntemsel gerekçelerle açıklamaya kalkışmak yetersiz bir değerlendirme olacaktır. Ancak söz konusu müdahalelerde, siyaset kadar bu siyasete göre şekillenen bürokratik yapılanmanın dikkate alınması gerektiğini belirtmemiz gerekir.

Nitekim kurtuluş mücadelesinin verildiği 1920'lerin ilk yıllarını -I. Meclis'in milletvekillerinin önemli bir kısmının din adamı ve diğer alanlarda yetişmiş medrese mezunu kişilerden oluşuyor olmasından dolayı- hariç tutarsak yeni Türkiye'nin inşa edildiği 1924-1946 döneminin en temel özelliğinin eğitim sisteminin millileştirilmesi ve laikleştirilmesi olduğu görülür (Cizre, 2005: 124). Zira bu dönemde yapılan kapsamlı devrimler yoluyla dinin devlet ve toplum hayatındaki görünümüne ilişkin esaslı müdahaleler yapılmıştır (Subaşı, 2005: 55). Nitekim Kemalist geleneğe bağlı aydınlara göre modernleşme reformlarının gerçekleşmesine en büyük engel geleneksel-dinî muhafazakârlıktır ve bununla mücadele edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple milliyetçilik ve laiklik birbirini tamamlayacak şekilde Türkiye'de uygulamaya konmuştur (Özdalga, 2007: 54). Eğitimin millileştirilmesi ve laikleştirilmesi sonucunda örgün eğitim kurumlarında okutulan din dersleri öğretim programlarından çıkarılmıştır. Bu süre zarfında tarih derslerinin içinde kısmen anlatılan İslam tarihi ise millî ve laik anlayışın bakış açısını yansıtacak şekilde yeniden tasarlanmıştır.

Din eğitimi politikaları konusunda önemli değişikliklerin yaşandığı bir başka dönem ise 1946-1980 yıllarına tekabül eder. Bu dönem "çok partili hayat ve din eğitiminin geri dönüşü" olarak adlandırılabilir. Bu dönemde Kemalist ideologların dinin, çağdaş rasyonellik ve Aydınlanma düşüncesinin etkisiyle yitip gideceği yönünde besledikleri inanç gerçekleşmemiştir (Özdalga, 2007: 56). Tüm sınırlama ve kısıtlamalara rağmen dinî değerler Batı'da olduğu gibi Türkiye'de de yeniden gündeme gelmiştir. 1946'dan itibaren çok partili hayata geçişle birlikte artık din eğitimi, dönemin politikasında merkezi bir konuma gelmiştir. İlk olarak 1948'de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yönetimi 10 ay süreli imam hatip kursları açmış; ancak bu kurumlar hem nitelik hem de nicelik açısından ülkenin ihtiyaç duyduğu din görevlisini yetiştirmekten uzak kalmıştır (Toker, 1949; Akseki, 1951: 68). CHP yönetiminin din eğitimi açısından attığı adımlardan biri de Ankara İlahiyat Fakültesini kurmak olmuştur. Ancak uzun bir dönem yüksek din öğretimi alanının ihmal edilmesi atılan adımın etkisini oldukça sınırlandırmıştır.

1950 seçimleri öncesinde CHP'nin din eğitimi alanındaki çalışmaları halkın beklentilerini karşılamamıştır. Türkiye tarihinde 1950'de yapılan serbest seçimlerde CHP, o dönemde dinî, siyasi özgürlüğün ve ekonomik liberalizmin temsilcisi olan Demokrat Parti (DP) tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştır (Özdalga, 2007: 55). DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte din eğitimi alanında ciddi bir rahatlama ve genişleme dönemine girilmiştir. 1951'de imam hatip okullarının açılması, 1956-1957 öğretim yılından itibaren ortaokulların 1 ve 2. sınıflarına haftada bir saatlik ve isteğe bağlı "din bilgisi" dersinin konması¹ ve 1959'da yüksek İslam enstitülerinin açılması DP'nin din eğitimi politikalarının bir sonucudur.

1967'de Adalet Partisi (AP) iktidarı döneminde ise liselerin 1 ve 2. sınıflarına da din bilgisi dersleri konmuştur. Son olarak 1974'te CHP ile Milli Selamet Partisi (MSP)'nin Koalisyon hükûmeti döneminde liselerin 1 ve 2. sınıfları için "ahlak" dersi konmuştur. Bu süre zarfında bir başka olumlu gelişme de 1976'da gerçekleşmiştir. 27 Eylül 1976'da yayımlanan 345 sayılı Talim Terbiye Kurulu kararı ile ortaokul ve liselerin 3. sınıfına da isteğe bağlı din dersi konmuştur. Nitekim aynı düzenleme ile liselerin 1 ve 2. sınıflarında zorunlu olarak okutulan ahlak dersi 3. sınıflara da konmuştur.

Din eğitimi politikalarında yapılan önemli değişikliklerden bazıları 1980-1997 yıllarında yapılmıştır. Bu dönem, din ve ahlak öğretiminin Anayasa ile güvence altına alınması nedeniyle din eğitiminin meşruiyet kazandığı dönem olarak kabul edilir. 1980 sonrası devletin din karşısında izlediği politika biçim ve içerik açısından köklü bir değişime uğramıştır. 1980 sonrası devlet ile din arasındaki ilişki biçimi, laikliğin yeniden yorumlanmasını ve yeni bir toplumun inşa edilmesini doğurmuştur. Bu dönemde din ile devletin yeni birlikteliğinden toplumda sosyal birlik ve dayanışmanın sağlanması ve karşıt ideolojiler arasındaki çatışmaların azaltılması amaçlanmıştır. Devlet tarafından din ve ahlak eğitiminin planlanması toplumda amaç birliğini ve fikrî homojenliği sağlayacak bir ulusal kültürün desteklenmesi açısından gerekli görülmüştür (Birtek ve Toprak, 1993: 195; Cizre, 2005: 110). Komünizm tehdidi ve 1979 İran İslam Devrimi sonrası İslamcılığın Türkiye'ye sirayet edip halka nüfuz etmesine engel olmak adına 12 Eylül 1980 darbesi lideri Kenan Evren ve beraberindeki askerî yönetim, diğer alanlarda olduğu gibi devlet kontrolünde gerçekleşecek zorunlu din öğretimini desteklemiştir. Evren (1991: 301)'e göre devlet kontrolündeki din derslerinin okullarda okutulmasının temel amacı İslam'ı denetim ve kontrol altında tutmaktır.

1 İlkokulların 4 ve 5. sınıflarına program dışı ve seçmeli olarak konan din dersi, ilkokul programının 1948'de yapılandırılması sebebiyle bu programda yer almamıştır. Doğal olarak 1948'deki ilkokul programında yer almayan Din Dersi Programı 1956 ve daha sonra 1968'de hazırlanan İlkokul Programlarında yerini almıştır. Bkz. T.C. Maarif Vekâleti. (1986).

Din eğitimi politikalarında atılan radikal adımların dördüncüsüyse 1997-2002 yıllarındaki -kamuoyunda “28 Şubat” olarak bilinen- süreçtir. Bu dönem, 1924-1946 yılları arasındaki din eğitimi politikalarına geri dönüşü ifade eden ve örgün ve yaygın din eğitimi alanlarında pek çok sınırlamanın yaşandığı dönem olarak hatırdta kalmıştır. 1997’de Sekiz Yıllık Kesintisiz Eğitim Yasası’nın yürürlüğe girmesiyle birlikte eğitim sisteminin yapısında gerçekleşen değişim, örgün ve yaygın din eğitimi alanında köklü dönüşümlerin yaşanmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda örgün eğitimde ilkokul ve ortaokulun birleştirilerek ilköğretim çatısı altında kesintisiz bir şekilde sekiz yıla çıkarılması, başta imam hatip liseleri olmak üzere tüm meslek liselerinin orta kısımlarının kapatılması gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan bu adım yaygın din eğitimi alanının en önemli parçası olan Kur’an kurslarındaki eğitim-öğretim faaliyetlerinin kısıtlanmasına neden olmuştur. Postmodern darbe sonrası din eğitiminde yaşanan dönüşümler bunlarla sınırlı kalmamıştır. Bu dönemde çıkarılan yasal düzenlemelerle imam hatip lisesi mezunlarının ilahiyat fakültesi dışındaki fakültelere girmeleri engellenmiş, ilahiyat fakülteleri ve ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi (DKAB) öğretmenliği bölümü kontenjanları sınırlandırılmıştır. İlaveten Diyanetin yürüttüğü tüm Kur’an kursu faaliyetlerine yaş sınırlamasının getirilmesi sonucunda uzun süreli kurslarla birlikte yaz Kur’an kurslarında da eğitim faaliyetleri sekteye uğramıştır. Sonuç olarak kurslardaki öğrenci ve öğretici sayılarında ciddi düşüşler yaşanırken hafızlık eğitiminde dramatik düşüşler yaşanmıştır (Bahçekapılı, 2012).

Türkiye’de din eğitimi politolarındaki son dönem; 2002 ve sonrası, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidarına denk düşmektedir. Bu dönem, din eğitiminin yeniden yapılandırıldığı ve bağımsızlaşmaya başladığı dönem olarak adlandırılabilir. Bu dönemde öncelikle örgün ve yaygın din eğitimi hizmetlerindeki eğitimin kalitesini geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütülmüş daha sonra ise din eğitiminin özgür ve bağımsız bir alana kavuşturulması yönünde girişimlerde bulunulmuştur.

1982’den beri örgün eğitim kurumlarında uzun bir süre ciddi bir değişikliğe başvurulmaksızın ilköğretim 4. sınıftan ortaöğretimin son sınıfına kadar okutulmakta olan DKAB dersi öğretim programları, 2000 sonrasında ciddi bir dönüşüm geçirmiştir. Hatta bu dönemi DKAB dersleri için bir dönüm noktası olarak ifade etmek yerinde olacaktır. 2000 yılından itibaren ilköğretim ve ortaöğretim DKAB dersi programlarının yeni gelişen pedagojik yaklaşımlar doğrultusunda tasarlanmasına yönelik ciddi çalışmalar yürütülmüştür. Din Öğretimi Genel Müdürlüğünce başlatılan ilköğretim DKAB dersi öğretim programlarını geliştirme ve yenileme çalışmaları 2000 yılında sonuçlandırılarak hazırlanan yeni Program 2001-2002 öğretim yılında uygulamaya konulmuştur. Ancak 19.09.2000 tarih ve 373 sayılı kararı ile kabul edilerek uygulamaya konulan ilköğretim DKAB Öğretim Programı 2006’da tamamen yeni-

den yapılandırılmıştır. Talim ve Terbiye Kurulunun 28.12.2006 tarih ve 410 sayılı kararı ile 2007-2008 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlayan yeni İlköğretim DKAB Programı da Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün 20.12.2010 tarih ve 2748 sayılı Programda değişiklik yapılmasını öngören teklif yazısı üzerine Talim ve Terbiye Kurulunun 30.12.2010 tarih ve 328 sayılı yeni kararı ile kısmi değişiklikler yapılarak yeniden uygulanmaya başlanmıştır.

Ortaöğretim DKAB Programları ise önce 29.03.1982'de sonra da sırasıyla 30.10.1986 ve 13.04.1992'de kısmi değişikliklerle yapılandırılmıştır. Aynı Program 20.02.1997'de alınan kararla okutulmaya devam etmiştir. Ortaöğretim DKAB Programındaki en köklü değişim 2005'de gerçekleşmiştir. Talim Terbiye Kurulunun 31.03.2005 tarih ve 16 sayılı kararı yeni ortaöğretim DKAB Programı uygulanmak üzere yürürlüğe girmiştir. Bu Program da Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün 20.12.2010 tarih ve 2748 sayılı Programda değişiklik yapılmasını içeren teklif yazısı üzerine Talim ve Terbiye Kurulunun 30.12.2010 tarih ve 329 sayılı kararıyla yeniden yapılandırılmış ve hâlihazırda da kullanılmaya devam etmektedir.

Bu dönemde hazırlanan öğretim programları daha öncekilerden farklı olarak program geliştirme alanında elde edilen yeni veriler ışığında yapılandırılmıştır. Programın yapısı iki temel yaklaşım üzerine inşa edilmiştir. Bu yaklaşımlar eğitimsel ve din bilimsel yaklaşımlardır. Eğitimsel yaklaşım bağlamında DKAB Dersi Öğretim Programında yapılandırmacı yaklaşım, çoklu zeka ve öğrenci merkezli öğrenme gibi yaklaşımlar ön plana çıkartılmıştır. Ayrıca "eğitimsel yaklaşım" bağlamında kavramsal yaklaşımın izlenmesi uygun görülerek DKAB dersiyle ilgili kavramların ve ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Din bilimsel yaklaşım bağlamında ise öğretim programı tasarlanırken öğrenilen bilginin değeri ön plana çıkartılarak gerek İslam dini gerekse diğer dinler hakkında bilimsel ve araştırmaya dayalı bir yaklaşımın geliştirilmesi hedeflenmiştir. Böylece dinlerin temel kaynaklarında yer almayan batıl ve hurafe olarak adlandırılan yanlış bilgilerden uzak durulmuştur. Buna göre İslam ile ilgili bilgilerde; Kur'an merkezli, birleştirici ve mezhepler üstü bir yaklaşım benimsenerek İslam kaynaklı bütün dinsel oluşumları kuşatacak ortak değerler ön plana çıkartılmıştır. Bununla birlikte İslam kültür ve medeniyeti içerisinde oluşmuş farklı düşünce ekolleri (mezhepler) yok sayılmayarak programda yerini almışlardır. Ancak bu ekollerin düşünce sistemleri doktriner bir biçimde sunulmamıştır. Din bilimsel yaklaşım bağlamında diğer dünya dinlerine de Programda yer verilerek dinler açılımlı bir ders niteliği kazandırılmıştır. Böylelikle Programın, bir dini veya mezhebi merkeze almayan ve doktriner olmayan din eğitimi yaklaşımı (non-confessional) olarak ifade edilen modele göre yapılandırılması sağlanmıştır (OÖDKABÖP, 2010: 10; Ayrıca bkz. Kaymakcan, 2007: 42, 2009: 65-66).

2002 sonrası din eğitimi alanında yaşanan en önemli gelişme 2012’de 4+4+4 Eğitim Yasası ile gerçekleşmiştir. Bu yeni düzenleme ile birlikte Türkiye’deki zorunlu eğitim kesintisiz 8 yıldan 4+4+4 olmak üzere kesintili olarak 12 yıla çıkarılmıştır. 12 yıllık zorunlu eğitim uygulamasına geçişle birlikte daha önce ilköğretim ve ortaöğretim şeklinde yapılan eğitim sistemi terk edilerek 4 yıl ilkokul, 4 yıl ortaokul ve 4 yıl lise olmak üzere 3 kademeli bir yapıya geçilmiştir. 4+4+4 Zorunlu Eğitim Yasası’nın getirdiği yeniliklerden biri, 1982’den beri zorunlu olarak ilköğretim 4. sınıftan 12. sınıfa kadar okutulmakta olan din kültürü ve ahlak bilgisi dersi yanında din eğitimi ile ilgili yeni derslerin öğretim programlarına dâhil edilmesidir. Talim ve Terbiye Kurulu 25.06.2012 tarih ve 69 sayılı kararıyla ortaokullarda 5, 6, 7 ve 8. sınıflarda seçmeli olarak okutulmak üzere haftada iki saat Kur’an-ı Kerim, Hz. Muhammed’in hayatı ve temel dinî bilgiler dersi konmuştur. Ayrıca bu dersler liselerin 9, 10, 11 ve 12. sınıflarında da haftada iki saat olarak seçilebilmektedir. Bu derslerden Kur’an-ı Kerim dersi ve Hz. Muhammed’in hayatı 4 kez, temel dinî bilgiler dersi ise 2 kez seçilebilecektir. Bu derslerin dikkat çeken özelliği, öğretim programlarının modüler bir şekilde yapılandırılmış olmasıdır. Böylece öğrenciler bu dersleri 5. sınıftan itibaren düzenli olarak seçebilecekleri gibi farklı sınıf düzeylerinde de seçebileceklerdir. Normal ortaokullarda isteğe bağlı seçimlik ders olarak okutulan din dersleri imam atip ortaokullarında zorunlu olarak okutulmaktadır (Bahçekapılı, 2012: 192).

Yeni Eğitim Yasası ile birlikte öğretim programlarına dâhil edilen Kur’an-ı Kerim dersinin din eğitimi tarihi açısından özel bir yeri vardır. Cumhuriyet tarihinde ilk olarak 1924’te hazırlanan Eğitim Programında “Kur’an-ı Kerim ve din dersi” adıyla yer alan bu ders, 1930’da hazırlanan İlk Mektep Programlarından çıkartılmıştır. Yaklaşık 80 yıl aradan sonra Kur’an-ı Kerim adında bir dersin Öğretim Programlarında yer alması kamuoyu nezdinde oldukça anlamlı bir gelişme olarak gösterilmiştir.

Bu dönemin diğer bir önemli gelişmesi yaygın din eğitimi alanında yaşanmıştır. Örgün eğitim alanında olduğu gibi yaygın din eğitimi alanında da ilk olarak Diyanet İşleri Başkanlığının² yürüttüğü eğitim faaliyetleri bütünüyle yeniden yapılandırılmıştır. Yaygın din eğitimine sınırlama getiren uygulamalara ise 17 Eylül 2011 tarihli 4115 sayılı Kanun’la tamamen son verilmiştir. Bu kanunla yükseköğretim alanında da yeni bir döneme girilmiştir. Yükseköğretime girişteki engellerin kalkmasının yanı sıra yükseköğretimde ciddi bir büyüme ve genişleme yaşanmıştır. Bu büyüme ve genişlemeden yüksek din eğitimi de önemli ölçüde etkilenmiştir. Böylece 1997’den itibaren düşüşe geçen ilahiyat fakültesi kontenjan-

2 Diyanet İşleri sonraki kısmında kısaltılarak Diyanet şeklinde kullanılacaktır.

ları 2006'dan itibaren kademeli olarak artmıştır (Bkz. Bahçekapılı, 2012: 154-181). Yeni dönemde devlet, yaygın din eğitiminde yaş sınırlamasını ve imam hatip lisesi öğrencilerine uygulanan katsayı farkını kaldırmış, 4+4+4 olarak bilinen 12 Yıllık Zorunlu Eğitim Yasası ile de imam hatiplerin ortaokul kısımlarının yeniden açılmasına imkan tanımıştır. Ayrıca diğer devlet okullarında ortaokuldan liseye kadar seçmeli din derslerinin isteğe bağlı seçmeli ders olarak okutulması hem din eğitimi alanının gelişmesini hem de birey ve toplumun din eğitimi konusundaki talep ve ihtiyaçlarının önemli ölçüde karşılanmasını sağlamıştır.

Devletin din eğitimi konusunda izlediği yeni politikalar, din eğitimi alanını genişletmesi yanında 1997'den 2011'e kadar geçen 14 yıllık sürede devletin bu alandaki yetersizliklerini gidermeyi amaçlayan, bu kapsamda toplumun talep ve beklentilerine farklı çözümler getirmeye çalışan sivil din eğitimi faaliyetlerini yeniden gözden geçirmeyi de zorunlu kılmıştır. Bir başka ifadeyle din eğitimi konusunda devletin yeni faaliyetlerle resmî olmayan kurumlarla rekabete girmesi sonrasında, sivil girişimlerin Türkiye'de din eğitimi alanında duyulan ihtiyaç ve beklentileri araştırması gerekmektedir. Bu yönüyle devletin din eğitimi konusunda en rekabetçi uygulaması şüphesiz ki öğretim programlarına dâhil edilen seçmeli din dersleridir.

Bu araştırmayla seçmeli din derslerinin öğretim programlarına koyulma amacından hareketle vaat ettikleri imkânları fırsatları, aktörleri ve temel sorun alanları ele alınmıştır. Çalışmanın ilk ayağında din eğitimi programlarına yönelik literatür taraması ve incelemesi yapılmıştır. Böylece geçmişten günümüze din derslerinin geçirdiği evrelere çalışmada yer verilerek geçmişte edinilen birikimlerin günümüze aktarılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda Cumhuriyet öncesi ve sonrasında okutulan din dersleri ile araştırmamızın ana konusunu oluşturan seçmeli din derslerine yer verilmiştir. Araştırmanın ikinci kısmında ise seçmeli din derslerinin vaat ettiklerini, imkânlarını, fırsatlarını, aktörlerini ve temel sorunlarını belirlemek amacıyla öğrenci, öğretmen ve velilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Metodoloji

Amaç ve Yöntem

Bu araştırma ile 4+4+4 Eğitim Yasası ile Ortaokul ve Lise Öğretim Programlarına dâhil edilen Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler dersleri hakkında öğrenci, öğretmen ve velilerin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerinin neler olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada araştırma konusunun doğasına uygun olarak literatür taraması ve nitel veri toplama tekniklerine (odak grup toplantıları ve derinlemesine görüşmeler) başvurulmuştur. Araştırmada ilk olarak son yıllarda eylem araştırmalarında ve sosyal bilimlerde başlangıç araştırması niteliğindeki çalışmalarda birebir görüşmeler ve anketler için sağlam bir temel oluşturan (Kitzinger, 1995) odak grup toplantıları gerçekleştirilmiştir. Odak grup toplantılarına, araştırmanın kapsam ve sınırlarını belirlemek ve öğrenci, öğretmen ve velilerle yapılacak görüşmelerde kullanılacak soru protokollerinin hazırlanmasına bir öngörü oluşturmak için başvurulmuştur. Odak grup toplantılarının ardından ikinci aşamada seçmeli din derslerinin öğrenci, veli ve öğretmenler tarafından nasıl algılandığını ve değerlendirildiğini belirlemek üzere nitel veri toplama tekniklerinden derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Söz konusu görüşme tekniği, araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkân tanıyan; yüz yüze, bire bir görüşülerek bilgi toplanmasına imkân veren bir veri toplama tekniği olması yönüyle (Tekin, 1984: 101) araştırmamızda kullanılması uygun görülmüştür. Araştırma yöntemi olarak derinlemesine analiz yönteminin kullanılmasının temel amacı, araştırma konusunu daha somut bir hâle getirmek, bir başka ifadeyle katılımcıların seçmeli din dersleri hakkında zihin ve anlam dünyalarında oluşan duygu, düşünce, fikir ve tecrübelerini kendi dilleriyle ifade edebilmelerine imkân tanımak ve araştırmanın canlı birer figürü olarak yer almalarını sağlamaktır. Böylece katılımcılar anket yönteminde olduğu gibi araştırmacının kelime dünyasında kendisine yer bulmak yerine; kendisine ait anlam dünyasını, yine kendi kelimeleriyle dışarı aktarma imkânı elde etmiştir.

Veri Toplama Teknikleri

Öğrenci, öğretmen ve velilerin öğretim programlarına dâhil edilen yeni seçmeli din dersleri hakkındaki beklenti, ilgi ve ihtiyaçlarının neler olduğunun tespit edilmeye çalışıldığı bu araştırmada, elde edilen verileri daha geniş bir perspektiften ve özellikle program geliştirme çalışmaları bağlamında yorumlamak amacıyla literatür taramasına başvurulmuştur. Bu kapsamda öncelikle 1920'den itibaren örgün eğitim kurumlarında okutulmakta olan Din Dersi Öğretimi Programları ile Cumhuriyet öncesinde seçmeli din derslerine karşılık gelen derslere yönelik araştırma yapılmıştır. Söz konusu literatür taramasında, çalışmayı belli bir sınırdan tutmak amacıyla doğrudan Din Dersi Programlarına başvurulmuş; ancak gerekli görülen durumlarda Programlara yönelik yazılmış olan ikincil kaynaklar da referans olarak alınmıştır.

Araştırma kapsamında veri girişinin yapıldığı ikinci kaynak, örgün ve yaygın eğitimleri ile birlikte ve akademi görev yapan uzmanlarla yapılan odak grup görüşmeleridir. Bu görüşmelerle araştırmanın çerçevesi ve hedef alanının belirlenmesi amaçlanmıştır. Gerçekleştirilen görüşmelerde uzmanların ortaya koyduğu görüş ve fikirler, derinlemesine görüşmelerde kullanılacak olan genel soru protokollerin hazırlanmasında kullanılmıştır.

Odak grup görüşmeleri kapsamında Yrd. Doç. Dr. Mahmut Zengin (Sakarya Üniversitesi Öğretim Üyesi), Yrd. Doç. Dr. Bilal Yorulmaz (Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi), Hatice Ayar (Din Eğitimi ABD, Doktora), Dr. Âdem Yığın (DKAB öğretmeni), Abdülkadir Macit (DKAB Öğretmeni), Ü. Betül Kanburoğlu (Arş. Gör.), Cihan Çarbaş (DKAB Öğretmeni), Yusuf Alpaydın (YEKDER Y.K. Başkanı), Süleyman Güder (Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD, Doktora; İLKE Araştırma ve Yayın Koordinatörü), Esra Çiftçi (Proje Asistanı), Arife Gümüş (Din Eğitimi ABD, Doktora; İLKE Araştırmacısı) ile görüşülmüştür.

Araştırmada kullanılan üçüncü veri toplama tekniği ise nitel araştırma yöntemlerinde sıklıkla kullanılan derinlemesine görüşme tekniğidir. Seçmeli din dersleri hakkında öğrenci, veli ve öğretmenlerin beklenti, ilgi ve ihtiyaçlarını belirlemek üzere genel soru protokolleri hazırlanarak derinleme görüşmeler, yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bunun için basitçe yapılandırılmış soru protokolleri hazırlanmış; ancak görüşmeler esnasında katılımcıların verdikleri yanıtlara göre farklı sorular da sorulmuştur.

Araştırma kapsamında seçmeli din derslerinin hedef kitlelerinin ilgi, ihtiyaç, beklenti ve yönelimlerini tespit edebilmek amacıyla bu dersleri almış/alacak olan farklı ortaokul ve lise türlerinde eğitim görmekte olan 5 ve 9. sınıflarda öğrenim gören öğrenciler, bu dersi verecek/vermekte olan öğretmenler ve çocukları bu dersi alacak/almış/almamış olan veliler

ile görüşmeler yapılmıştır. Bu çerçevede ilk olarak İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ortaokul kurumlarından Üsküdar İmam Hatip Ortaokulu, Üsküdar Halil Rüştü Ortaokulu, Ümraniye Atatürk Ortaokulu, Kadıköy Orhan Seyfi Orhan Ortaokulu, Kadıköy Göztepe Halil Türkkân Ortaokulunda 5. sınıfta öğrenim gören 40 öğrenci ile görüşme yapılmıştır. Görüşme gerçekleştirilenlerin 21'i kız, 19'u erkek olmak üzere toplam 40 öğrenciyle görüşme yapılmıştır. Genel ortaokullarda öğrenim gören 32 öğrenciden 24'ü Kur'an-ı Kerim dersini seçmiştir. Kur'an dersini alan öğrencilerin sayısı imam hatip ortaokulunda okuyan öğrencilerle birlikte toplam 32'dir. Öğrencilerden 11'i Hz. Muhammed'in hayatı ve 10'u da temel dinî bilgiler dersini seçmiştir. Öğrencilerden 7'si seçmeli din derslerinden hiç birisini seçmemiştir. Öğrencilerden 33'ü en az bir seçmeli din dersi almıştır. Öğrencilerin yaşları ise 11 ila 12'dir. Seçmeli din derslerini hiç seçmeyen ya da en az birini seçen öğrencilerin aldıkları diğer derslere bakılacak olursa "okuryazarlık, İngilizce, matematik ve beden" derslerini seçtikleri görülmektedir.

Öğrencilerle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler kapsamında ikinci aşamada ise İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ortaöğretim kurumlarından Kadıköy Ticaret Meslek Lisesi, Kadıköy Mustafa Saffet Anadolu Lisesi, Üsküdar Halide Edip Adivar Anadolu Lisesi ve Üsküdar İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören 9. sınıf öğrencilerinden 31 kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Seçmeli din dersleri kapsamında görüşmeler yaptığımız lise öğrencilerinden 14'ü erkek, 17'si ise kızdır. Görüşülen 31 lise öğrencisinden 8'i genel lise, 4'ü meslek lisesi, 9'u Anadolu meslek lisesi ve son 10'u da İHL öğrencisidir. Öğrencileri aldıkları dersler açısından sınıflayacak olursak 17'sinin Kur'an-ı Kerim, 15'inin Hz. Muhammed'in hayatı ve 14'ünün de temel dinî bilgiler dersini aldıkları görülmektedir.

Öğrencilerle yapılan görüşmelerde seçmeli din derslerini seçen ve seçmeyen öğrencilerini bu dersleri seçme süreçleri, bu dersleri seçen öğrencilerin seçimlerinde rol oynayan etkenler, dersleri seçmelerinden dolayı aldıkları tepkiler, beklentiler, DKAB dersi ile seçmeli din derslerine bakışları, din eğitimi geçmişleri, bu derslerden beklentileri, ilgilendikleri, merak ettikleri ve derslerin öğretimi sürecinde zorlandıkları konular, bu derslerin işleniş yöntemleri ve önerileri, derslerin işlenişini bozan özel durumlar, bu derslerin öğrenmelerine, davranışlarına ve hayatlarına olan katkısı, ders kitapları, bu derslerin okulda veya dışarıda verilip verilmemesi, bu dersleri sonraki yıllarda seçip seçmeyecekleri ve bu dersleri aldıktan sonra yaz dönemlerinde cami veya Kur'an kurslarındaki din eğitimi faaliyetlerine katılıp katılmayacaklarına dair sorular sorulmuştur.

Araştırma kapsamında görüşme yapılan diğer katılımcı grubu ise veliler olmuştur. Bu bağlamda çocukları bu dersi alacak/almış olan ve almamış/almayacak olan velilerle görüşme

gerçekleştirilmiştir. 6'sı erkek, 19'u kadın olmak üzere toplamda 25 veli ile görüşülmüştür. Velilerden 6'sının (2, 3, 7, 12, 24 ve 25) çocuğu seçmeli din derslerinden hiçbirini seçmezken 19'unun ise çocukları seçmeli derslerden hepsini, ikisini veya en az birisini seçmiştir. Görüşme yapılan velileri, çocuklarının eğitim düzeyi açısından değerlendirecek olursak 9 velinin çocuğunun lise 9. sınıfta, 16'sının ise ortaokul 5. sınıfta öğrenim gördükleri gözükmektedir. Velilerin öğrenim durumları incelendiğinde, 7'sinin ilkokul, 3'ünün ortaokul, 6'sının lise, 1'inin yüksekokul ve 8'inin lisans mezunu oldukları belirlenmiştir. Velilerin iş alanlarına bakıldığında ise 13'ünün ev hanımı, 3'ünün öğretmen, 2'sinin din görevlisi, 1'inin mühendis, 1'inin teknisyen, 1'inin memur, 1'inin esnaf, 1'inin iktisatçı ve 1'inin serbest meslekle meşgul olduğu görülmektedir.

Velilerle gerçekleştirilen görüşmelerde, genel olarak velilerin seçmeli din derslerinin kazanım, içerik ve öğrenme-öğretme süreçlerine dair beklenti, talep ve önerileri ile bunlarla ilişkili farklı konular hakkındaki görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda çocukları seçmeli din derslerini seçen velilerin, seçmeli din derslerinin Öğretim Programlarına girmesi, seçmeli din derslerinden en çok hangisini önemsedikleri, seçmeli din dersleri hakkında çocuklarını yönlendirip yönlendirmedikleri, okul idareleri tarafından kendilerine bilgilendirme veya yönlendirme yapılıp yapılmadığı, seçmeli din derslerinin okulda mı yoksa cami veya kurslarda mı yapılması gerektiği, seçmeli din derslerinin çocukların bilişsel, duyuşsal ve psikomotor öğrenmelerine¹ olan katkıları ve ders kitapları hakkındaki görüş ve önerileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada görüşme yapılan son katılımcı grubu ise öğretmenlerdir. Çalışmamızda 7'si kadın, 18'i erkek olmak üzere toplam 25 öğretmenle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerin 2'si ön lisans, 13'ü 2002 öncesi eski ilahiyat, 3'ü 2002 sonrası yeni ilahiyat ve 6'sı da DKAB mezunudur. Bu öğretmenlerden ön lisans mezunları ücretli, diğerleri ise kadrolu olarak görev yapmaktadır. Öğretmenlerin eğitim durumları incelendiğinde 14'ünün lisans,

1 Eğitmciler, öğrenilen davranışları birbiri ile ilişkili üç farklı alana göre sınıflandırmışlardır. Bu alanlar bilişsel alan, duyuşsal alan ve psikomotor (devinişsel) alandır. Bilişsel alan, zihinsel öğrenmelerin çoğunlukta olduğu ve zihinsel yetilerin geliştirildiği alandır. Bu aşamada temel amaç, kişiye zihinsel bilgi kazandırmaktır. İlgi, tutum ve öz kavramı gibi adlarla anılan duyuş ve eğilimlerden oluşan duyuşsal alan da sevgi, korku, nefret, ilgi, tutum ve güdülenmişlik gibi duyuşsal yönlerin baskın olduğu alandır. Psikomotor alan ise zihin ve kas koordinasyonunu gerektiren becerilerin baskın olduğu alandır. Bu alanda beceriler ön plandadır (Demirel, 2006: 107; Hesapçioğlu, 2008: 112-113; Sönmez, 2007: 31-35). Örneğin namaz ibadetinin farzları, sünnetleri, şartları ve rükünlerinin ne olduğunun anlatılmasında zihinsel faaliyetler daha baskındır. Bu sebeple bu tür öğrenmelere bilişsel alanla ilgili davranışlar diyoruz. Buna karşın namazın önemi, kılınması ve benimsenmesi konusunda takınılan tutum ve davranışlar duyuşsal alanla ilgilidir. Bunların üstüne namazı kılma gibi bir ibadeti yerine getirme -ki bunun duyuşsal alanla da bağlantısı vardır- psikomotor alan olarak adlandırılır (Farklı örneklemeler için bkz. Aydın, (1998: 199); Bilgin ve Selçuk, (2000: 124).

4'ünün yüksek lisans, 2'sinin doktora mezunu oldukları, ayrıca 3'ünün doktora öğrencisi olduğu ve ön lisans mezunu iki kişinin de İlahiyat Lisans Tamamlama Programına (İLİTAM) devam ettikleri belirlenmiştir. Öğretmenleri yaşlarına göre sınıflandırdığımızda 5'inin 20 ila 29; 13'ünün 30 ila 39; 6'sının 40 ila 49 ve 1'inin 50 yaş üstü olduğu görülmektedir.

Öğretmenler ile yapılan görüşmelerde ise seçmeli din derslerinin Öğretim Programlarına girmesi konusundaki kanaatleri ve seçmeli din derslerinin kazanım, içerik ve öğrenme-öğretme süreçlerine dair görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda öğretmenlerin seçmeli din derslerinden en çok hangisini/lerini önemsedikleri, bu derslerin seçilme sürecinde kendileri veya okul idareleri tarafından bilgilendirme veya yönlendirme yapıp yapılmadığı ve derslerin seçiminde etkili olan faktörler irdelenmiştir. Buna ilaveten öğretmenlerle seçmeli din derslerinin içeriğinin öğrencilerin günlük hayatlarıyla örtüşmesi ve karşılaştıkları sorunların çözümündeki etkisi, öğrencilerin dinî ihtiyaçları doğrultusunda seçmeli din derslerinde olması gereken konular, öğretmenlerin bu dersleri verme konusundaki yeterlilikleri, İlahiyat Fakültesi Lisans Programını ve DKAB Eğitimi Bölümünü seçmeli din dersleri bağlamında nasıl buldukları, ders kitapları, abdest, mescit ve başörtüsü konularındaki tutumları ve ders süreleri hakkındaki görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Böylelikle araştırma çerçevesinde 40'ı ortaokul öğrencisi, 31'i lise öğrencisi, 25 veli ve 25 öğretmen olmak üzere toplamda 131 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Mülakatlar, okullardaki sınav tarihlerinin dışında Nisan ve Mayıs aylarında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, öğrencilerle 15'er dakika, veliler ve öğretmenlerle ise 30'ar dakika sürecektir şekilde yapılmıştır. Toplamda yaklaşık 2565 dakika (43 saat) süren görüşmeler dijital ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınıp çözümlenmiştir.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen odak grup görüşmelerinin ses kayıtları çözümlenerek elde edilen verilerden hareketle öğrenci, öğretmen ve velilere yönelik soru protokolleri hazırlanmıştır. Öğrencilere yapılandırılmış, öğretmen ve velilere ise yarı yapılandırılmış olarak derinlemesine görüşmelerde sorulan soruların ses kayıtların çözümü uzman kişiler tarafından Word'a yazılı metin olarak aktarılmıştır. Elde edilen bulgular içerik analizi yapılarak yorumlanmıştır.

Mülakatlar sırasında her öğrenciye (Öğrenci 1), her veliye (Veli 1) ve her öğretmene (Öğretmen 1) olmak üzere sıra numarası verilerek arşivleme usulü takip edilmiştir. Bu katılımcılara ilişkin demografik ve diğer bilgiler Ek 1'de tablolar hâlinde verilmektedir. Öğrencilerle

ilgili düzenlenen tabloda öğrencilerin cinsiyetleri, yaşları ve seçtikleri derslere yer verilmiştir. Velilerle ilgili düzenlenen tabloda velilerin cinsiyetleri, çocuklarının okudukları sınıf, seçmeli din derslerini seçip seçmedikleri, öğrenim durumları ve meslekleri bulunmaktadır. Öğretmenlerle ilgili hazırlanan tabloda ise öğretmenlerin cinsiyetleri, yaşları, mezun oldukları fakülte ve mevcut öğrenim durumları yer almaktadır.

Araştırmanın Sınırları

Araştırma henüz bir sene uygulanmış ve sadece şu anda 5 ve 9. sınıf öğrencilerinin aldığı seçmeli din dersleri üzerinde yapılacak olan inceleme ve analizleri içerecektir. Araştırmanın hedef kitlesi olan ortaokul ve liselerin tamamından seçilecek olan evrenden, -derslerin işleyişinden habersiz olacak olmaları nedeniyle-derslerdeki algı, ihtiyaç ve beklentilere yönelik elde edilen bulguların yeterli olamayacağı kanısına varılmıştır. Bu sebeple çalışmaya özgü bir mülakat formunun hazırlanması, bunun için de genel soru protokollerinin oluşturulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda çalışma sonunda ortaya konacak veriler, mülakat formunun ölçtüğü niteliklerle sınırlandırılmıştır. Araştırmada kullanılan mülakat formu, ortaokul ve liselerde okuyan öğrencilere uygulanacağından, araştırma belli yaş aralığı ile sınırlandırılmıştır. Mülakat yapılan öğrencilerin tamamı ortaokul ve liselerde öğrenim görmekte olan ve yaşları 11 ila 17 arasında değişen öğrencilerdir.

Araştırmanın Şubat 2013'te İstanbul'da bulunan farklı lise türlerinde; imam hatip lisesi, meslek lisesi, Anadolu lisesi, Anadolu öğretmen lisesi ve genel lise ve farklı ortaokul türlerinde; genel ortaokul ve imam hatip ortaokulunda gerçekleştirilmiştir. Süreç içinde öğrencilerin algılarında, yaklaşımlarında, duygu ve düşüncelerinde değişiklik olabileceği için araştırmanın bulguları saha araştırmasının yapıldığı zaman ve mekân ile sınırlandırılmıştır. Araştırma bağlamında ayrıca seçmeli dersleri veren öğretmenler ve dersi alan/alacak olan öğrencilerin velileri ile de görüşmeler yapılmış ve öğrenciler için geçerli olduğu varsayılan sınırlılıkların onlar için de geçerli olduğu varsayılmıştır.

Geçmişten Günümüze Din Dersleri

Türk siyasal hayatındaki dönüşümler, din eğitimi politikaları için de dönüşümü ifade ederken söz konusu durum kendini en belirgin şekilde Öğretim Programlarında göstermektedir. 1924'ten itibaren Türkiye'de, Cumhuriyet'in devrimlerle şekil alan yeni yapısıyla 1926'yı takip eden sonraki yıllarda ise mevcut din dersleri ile birlikte dinin tamamen devletin belirlediği insan tipini yetiştirmek üzere kullanılmak istendiği görülmektedir.

Siyasi erkin istediği insan tipi ve davranışlarının Anayasa ve yasalara aykırı olmaması gerekirken uygulamada, eğitim programlarının siyasi erki elinde tutan siyasi parti ya da partilerin eğitim görüşlerine göre tasarlanması, eğitimin amaçlarında değişikliğe neden olmaktadır. Böylece devletin istediği örnek vatandaş ile hükümetlerin istediği örnek vatandaş arasında ayrılıklar ve çelişkiler ortaya çıkmaktadır (Başaran ve Çınkır, 2011: 331-332). Söz konusu ayrılıklar en belirgin şekilde toplumun istediği insan tipiyle devlet ve özellikle de kendisini devlet yerine koyan siyasi iktidarların insan tipi arasında görülmektedir. Cumhuriyet'in hemen başında görülen bu ayrılık, eğitim programlarının uzun bir süre devletin görmek istediği vatandaş şeklinde düzenlenmesine neden olmuştur.

1950 sonrası siyasal hayattaki gelişmeler ve iktidarın kısmen muhafazakârlaşması neticesinde din eğitimi politikaları değişirken buna bağlı olarak Din Dersi Programları da bir dönüşüm geçirmiştir. Değişimin en açık görüldüğü yerlerden biri "din dili"dir. 1926 sonrası Din Dersi Öğretim Programlarının yazımında kullanılan dil ne dinî ne de millî değerlerle örtüşürken 1950 sonrası söz konusu dilde değişimin olduğu gözükmemektedir. Bu değişim günümüze kadar hazırlanan Din Dersi Programlarında kendini göstermeye devam etmektedir.

1970 ila 1980'li yıllara gelindiğinde din derslerinin, devletin yetiştirmek istediği vatandaş profiline hizmet edecek şekilde; ancak öncekinden farklı olarak olumlu manada kullanılmasına rastlanır. Toplum kontrol ve denetim altında tutma gayesi gütsse de din eğitiminin bu dönemde aldığı yol (meşruiyet), din eğitiminin bugün elde ettiği kazanımlar açısından son derece önemlidir.

2000'li yıllar ise din eğitiminin devlete rağmen özgürleşmesi ve toplumun beklentilerini karşılaması açısından farklı bir öneme sahiptir. Her ne kadar Batı'nın modern ülkelerinde görülen resmî ve sivil din eğitiminin özgürlükçü yapısı ve imkânlarına ulaşamamış olsa da alınan mesafeler kayda değerdir. Bu bağlamda Öğretim Programlarına dâhil edilen Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler dersleri, din eğitimi alanında ciddi bir reformdur ve toplumun beklentilerini karşılama yönünde önemli bir adımdır. Bu derslerin öğretim programlarının, doktriner bir şekilde İslam dininin temel öğretileri üzerine tasarlanması/tasarlanacak olması hem toplumun ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini karşılaması hem de din eğitiminin daha özgür bir alanda gelişebilmesi açısından önemli katkılar sunacaktır.

Cumhuriyet Öncesi Dönemde Seçmeli Din Derslerine Karşılık Gelen Dersler

Bugün Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler adıyla Öğretim Programlarında yerini alan seçmeli din dersleri, Cumhuriyet öncesi hazırlanan müfredat programlarında da yer almıştır. Cumhuriyet öncesinde "Kur'an-ı Kerim" dersi bugünkü Kur'an-ı Kerim dersine, "ulum-u diniyye, siyer ve malumat-ı diniyye" dersleri ise "temel dinî bilgiler" ile "Hz. Muhammed'in hayatı" derslerine karşılık gelmektedir. Günümüzdeki seçmeli din derslerinin ilk örnekleri olmaları nedeniyle bu derslerin Programı hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır. Bu amaçla, 1909'da mekteb-i idadi ve 1922'de zekûr ve inâs mekteplerinde okutulan din derslerine kısaca yer verilecektir.

1909'da Mektebi İdadiye'de (Genel Lise) Okutulan Din Dersleri

1. Kur'an-ı Kerim Dersi

Günümüzün liselerine karşılık gelen idadilerin, Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından 1909'da hazırlanan Müfredat Programında¹ "Kur'an-ı Kerim mea tecvit (Tecvitli Kur'an-ı

1 Bu müfredat 1909'dan itibaren okutulmak üzere alanında uzman kişilerden oluşturulan komisyon tarafından Mekâtib-i İdadiye tedrisatı için tertip edilmiş ve Maarif tarafından tetkik edilip onaylanmıştır (Maarif-i Umumiye Nezareti: R.1327, M. 1909).

Kerim)” ve “ulum-u diniyye” dersleri bulunmaktadır. Bu ders ilk iki yılda haftada 2, üçüncü sınıfta haftada 1 ders olarak okutulmaktadır. Ders, birinci sınıfta Kur’an-ı Kerim ve tecvit kuralları şeklinde, ikinci ve üçüncü sınıfta ise sadece Kur’an-ı Kerim başlığı altında uygulamaya dayalı bir ders olarak tasarlanmıştır. Dersin özelliği Kur’an-ı Kerim’in tecvit kurallarının uygulanması üzerine tasarlanmasıdır. Aslında bu ders Kur’an-ı Kerim’i güzel okuma için bilinmesi gereken tecvit kurallarının uygulamalı olarak işlendiği bir derstir. Dersin öğrenme-öğretme sürecinde öğrencilerin hazırbulunuşluklarının göz önünde bulundurulması istenmiştir.

2. *Ulum-u Diniyye*

Günümüzde ortaokul ve liselerde okutulmakta olan temel dinî bilgiler dersine tekabül eden Ulum-u Diniyye dersi, geçmişte 5 yıllık idadilerin ilk üç yılında haftada 2; 4 ve 5. sınıflarında ise haftada 1 ders okutulmuştur. Ulum-u Diniyye Programı, öğrencilerin öğrenme düzeyleri dikkate alınarak hazırlanmış bir programdır. Konular kolaydan zora göre sıralanmış, ilk yıllar genel mahiyette işlenen konular, sonraki yıllarda daha ayrıntılı olarak Programda yer almıştır. Programda İslam’da inanç ve ibadet öğretisi “akaid ve fıkıh başlıkları” altında verilmiştir. Bu Programın, ortaokul ve liselerde okutulan temel dinî bilgiler dersinden daha kapsamlı olarak hazırlandığını daha çok İHL’de okutulan temel dinî bilgiler dersine karşılık geldiği görülmektedir.

3. *1922’de Zekûr ve İnâs Mekâtib-i Sultaniyelerde (Kız ve Erkek Liselerinde) Din Dersleri*

1913’e kadar bazı idadiler, rüştiyeleri de içermektedir. 1913’teki Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati, rüştiyeleri ilk mekteplerle birleştirip ortaöğretimden almıştır. Orta öğretimde ise 1908’den sonra on iki vilayet merkezindeki idadilerin adı sultaniye’ye çevrilmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında böylece oluşan sultanilerin sayısı 50’yi bulmuştur. Bunların bir kısmı yatılıydı ve erkek ve kızlara mahsus olanları bulunmaktaydı. İlk kız idadisi 1911’de İstanbul’da açılmış, 1913’te de İstanbul İnâs (Kız) Sultanisi adını almıştır. Taşrada ise 1922 sonunda İzmir ve 1923’te Ankara’da kız liseleri açılmıştır (Akyüz, 2001: 248).

Osmanlı’nın son dönemlerinde açılan sultanîler günümüzün (Anadolu ve Fen) liselerine karşılık gelebilecek okullarıdır. Bu okulların son Müfredat Programı R. 1338/M. 1922 yılında Maarif Nezareti (Millî Eğitim Bakanlığı) tarafından yayımlanmıştır. Bu Müfredat Programları hem erkek hem de kadın sultaniyelerin devre-i ulâsî (birinci devre) ve devre-i sânisî (ikinci devre) içindir.

4. Kur'an-ı Kerim, Siyer ve Malûmât-ı Diniyye Dersleri

Müfredat Programında Kur'an-ı Kerim ile Siyer ve Malumat-ı Diniyye dersleri ayrı başlık altında verilmektedir. Programın tevziinde (dağılımında) siyer ve malumat-ı diniyye şeklinde verilen din dersinin ilk 7 yılı genel olarak malumat-ı diniyye konularına; sekinci yılı ise sadece siyer-i nebeviye ayrılmıştır. Programda birinci sene Kur'an Kerim dersi bulunmamaktadır. İlk yıl sadece malumat-ı diniyye (beraberinde siyer müfredatı) yer almaktadır. Haftada bir ders saati verilen bu dersin telkini ve şifahi (öğretme merkezli) ile tekfîfi (öğrenme merkezli) metotlar göz önünde bulundurularak verilmesi önerilmektedir.

Bugün 4+4+4 Eğitim Yasası sonrasında Öğretim Programlarına dâhil edilen Kur'an-ı Kerim Dersi Programında gördüğümüz "Kur'an-ı Kerim'in mealini ve anlamını" öğrenmenin, 1922'deki söz konusu Programda da yer aldığı görülmektedir. Buna göre o yıllarda da Kur'an-ı Kerim'in mesajının öğrencilere öğretilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca surelerin öğretilmesi konusunda da tedricî bir yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Öğrencilerin öğrenme düzeylerine ve kapasitelerine uygun olarak her yıl küçük surelerden başlamak üzere yedi küçük surenin ezberletilmesi hedeflenmiştir.

Benzer pedagojik yaklaşım siyer dersi konularında da görülmektedir. Bir dönem içerisinde öğrencilere Hz. Peygamber'in hayatı anlatılmamakta, peygamberlik öncesi ve sonrası olmak üzere siyer dersi, dönemler içerisinde işlenmektedir. Burada belki en önemli husus, siyer dersinin sadece tarihi nakil şeklinde anlatılmasının istenmemesidir. Program, siyer dersinin Hz. Peygamber'in hayatının öğrencilerde derin his ve duygular bırakacak ve onun yüksek ahlaki özelliklerini örnekler yoluyla öğrencilere sunulacak şekilde işlenmesini önermektedir. Programda ayrıca Hz. Peygamber'in hayatında geçen olayları birbiriyle ilişkilendirmeleri, olayların sebeplerini açıklamaları, bunların ilişkili olduğu hüküm/lerin ve Hz. Peygamber'in ahlakının mümkün olduğu kadar izah edilmesine özen gösterilmesi istenmektedir. Bu yönüyle program, Hz. Peygamber'in yalnız kronolojik bir şekilde hayatına değil aynı zamanda onun hayatında önemli bir yere sahip olan olaylara, bu olaylar karşısındaki tutumuna, geliştirdiği çözümlere ve çeşitli olaylar arasındaki ilişkilere de yer vermektedir. Buna ilaveten programda, onun Kur'an ile şekillenen ahlaki özelliklerine ve kişiliğine; hayatının örneklerle işlenmesine özel bir vurgu yapılması programı kuru bir tarih anlayışından çıkartılıp öğrencilere canlı bir model olarak sunulması istenmektedir. Programda kullanılması istenilen bu öğretim metodunun, günümüzdeki Hz. Peygamber'in hayatı dersi için kullanılabilir bir metot olduğunu söyleyebiliriz. Bu programlar incelendiğinde ortaya çıkan bir başka husus da Cumhuriyet öncesinde hazırlanan Din Dersi Programlarının program geliştirme açısından 1924'ten 1980'lere kadar hazırlanan Din Dersi Öğretim Programlarından daha nitelikli olduğudur.

Programın malumat-ı diniyye alt başlığı ise İslam fıkhi, ibadetler ve muamalata dair tüm konuları içerecek şekilde tasarlanmıştır. Konuların öğrenme kademelerine göre sınıflandırılmasında öğrencilerin seviyeleri göz önünde bulundurulmuş, kolaydan zora ve basitten karmaşığa doğru bir yöntem izlenmiştir.

1924-1948 Yılları Arasında Din Dersleri

1. İlkokul Din Dersi Müfredat Programları

Cumhuriyet döneminde hazırlanan ilk Program 1924'te "İlk Mektepler Müfredat Programı" adıyla yayımlanmıştır. Hazırlanan bu Program, program geliştirme açısından bir başlangıcı ifade eder. 1920 ila 1924 yılları millî mücadelenin verildiği yıllardır ve bu dönemde program geliştirme faaliyetleri il merkezlerinde mahallî okullar ve il millî eğitim müdürlüklerinin destek ve iş birliği ile sürdürülmüştür. 1924'te eğitim sisteminde dönüşüme odaklanan yeni yapılanma, yurt dışından John Dewey'i getirerek onun hazırladığı rapor doğrultusunda ilköğretim programlarının geliştirilmesine ağırlık vermiştir (Demirel, 2006: 13). 1924'te hazırlanan ilk Mektep Müfredat Programı, 1926, 1936 ve 1948 yıllarında yeniden yapılandırılmış; ancak yapılandırma sürecinde Din Dersleri Müfredat Programlarından çıkarılmıştır. Söz konusu programların yapısı, bugünkü eğitim programlarından uzak olup müfredat yani dersler ve konular listesi içerecek şekilde hazırlanmıştır. Bir başka ifadeyle bu dönemde hazırlanan ders müfredatları, eğitim kurumlarının okutacakları derslerin isimlerini ve haftalık ders saatlerini içeren listeleri ifade etmektedir (Varış, 1996: 30).

1924'de Maarif Vekaleti tarafından hazırlanan İlk Mektep Müfredat Programında erkek ve kız ilk mektepleri için hazırlanan haftalık ders cetvelinde 2, 3, 4 ve 5. sınıflarda haftada iki saat "*Kur'an-ı Kerim ve Din Bilgisi*" dersi konmuştur. Buna ilaveten İlk Mektep Programında ahlak eğitimini içeren ve ilkokulun beş sınıfında da okutulan "musahabat-ı ahlakıyye ve malumat-ı vataniyye" dersleri de yer almaktadır (İlk Mektepler Müfredat Programı, 1924: 4-5).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hazırlanmış olan İlk Mektep Müfredat Programındaki Kur'an-ı Kerim ve din bilgisi dersinin içeriği oldukça zayıftır. Programda çok kısa ifadelerle ve öğrenme alanları, ünite veya konu başlıkları olmaksızın derste ne okutulacağı ve öğretmenin derste ne yapması gerektiği belirtilmektedir. Bunun dışında öğretilecek konunun mahiyeti ve sınırlarına yönelik yeterli açıklama yer almamaktadır.

"Kur'an-ı Kerim ve Din Bilgisi" dersi müfredat programı, öğrencilere Kur'an okuma becerisi kazandırmayı amaçlamaktadır. Dinî bilgiler kapsamında ise iki ana konu vardır: Bunlardan ilki Hz. Peygamber'in hayatı, kişiliği ve ahlaki boyutunu ele alan konular (2 ve 3. sınıflarda) diğeri ise İslam'ın şartları ve iman edilmesi farz olan konulardır (4 ve 5. sınıflarda).

Bugün öğretim programlarına Hz. Muhammed'in hayatı adıyla dâhil olan ders, ne İlk Mektep Programlarında ne de diğer Orta Mektep veya Lise Mektep Programlarında bulunmaktadır. Ancak Hz. Muhammed'in hayatı (siyer) dersi içerisinde yer alan bazı konuların "tarih" dersinde işlendiğini hatırlatmamız gerekir. Bu sebeple din eğitimi veya din bilgisinin öğretilmesi konusunda geniş bir perspektif edinmek ve bu dönemlerdeki dine bakış açısını yakalamak için Cumhuriyet sonrası hazırlanan Tarih Dersi Müfredat Programlarının da incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

1924 İlk Mektepler Müfredat Programında yer alan din dersi içeriğinde millî ya da hümanist akımların düşüncelerine yer verildiğini söylemek çok mümkün olmamakla birlikte Musahabat-ı Ahlakıyye dersinin milliyetçi ve hümanist bir ahlak anlayışına göre şekillendiğini söyleyebiliriz. Din Dersi Programlarında millî ve hümanist/seküler düşüncenin hâkim olması 1926-1927 öğretim yılında İlk Mektepler Programının yapılandırılma sürecinde başlayacaktır.

1924 İlk Mektepler Programında yavaş yavaş nitel ve nicel açıdan önemi azalan din dersinin 1927'de önemini daha da yitirdiğini söyleyebiliriz. 1924'te Kur'an-ı Kerim ve din bilgisi olarak birinci sınıf hariç beşinci sınıfa kadar haftada iki saat okutulan din dersi yerine, 1927'deki Programda ilk iki sınıf hariç üç, dört ve beşinci sınıflarda haftada birer ders saati olan "din dersi" adıyla yeni bir ders konmuştur (İlk Mektepler Müfredat Programı, 1927: 4). Buna göre hem dersin adında hem içeriğinde hem de süresinde değişime gidilmiştir. Burada en dikkat çeken husus, önceki programda yer alan Kur'an öğretiminin program dışına çıkartılmasıdır.

1927 Programında din dersi programının içeriğine geçilmeden önce, Programda "din derslerinde dikkat edilmesi gereken hususlar" şeklinde bir başlığın dikkat çektiğini belirtmemiz gerekir. Aslında böyle bir başlığın kullanılması, yukarıda da değindiğimiz Türkiye'deki modernleşme sürecine bağlı olarak eğitimde değişim hareketlerinin başladığını gösterir. Elbette ki bu değişimde devletin yapısında birtakım değişikliklere gidilmesinin ve laiklik uygulamaları adı altında gerçekleştirilen dönüşümlerin önemli bir etkisi vardır.

Din, din eğitimi, dinî kurumlar, din adamları ve toplumsal yaşamda görülen dinî tezahürler konusunda yaşanan dinî dönüşüme direnen kitlelerin varlığı ve iktidara yönelttikleri eleştirileri 1927'de devletin din bilgisi dersi ile bastırmaya çalıştığı görülmektedir. Bu bağlamda "din derslerinde dikkat edilmesi gereken hususlar" başlığı altında en vurucu ifade ikinci maddede yer alan "Çocukların okul dışında öğrendikleri yanlış fikir ve telkinler uygun bir şekilde düzeltilecektir" cümlesidir. Burada, toplumda görülen, devletin yeni görünümüne ve siyasi iktidara muhalif olan seslerin, muhalefet unsurlarını farklı ortamlarda dile getir-

dikleri gibi çocukların da bu söylemi okullara taşıdıkları; devletin ise din dersi yoluyla çocuklarda oluşan yanlış söylem ve fikirleri (!) düzeltmeyi hedeflediği gözükmektedir.

Programın içeriğinde dikkat çeken ilk husus, öğrenme konularının oldukça sınırlandırılmasıdır. 1924'deki Programla karşılaştırıldığında Programın nicel ve nitel açıdan daha da daraltıldığı görülmektedir. İçerik dikkatli bir şekilde incelendiğinde din dersi adını taşıyan bu dersin çocuklara İslam dininin temel öğretilerini öğretmekten çok devletin nasıl bir din-dar tipi yetiştirmeyi hedeflediğini açık bir şekilde gösterir. Dinî malumata ve Allah'a iman konusuna yeterince yer vermeyen din dersi Programının, birtakım ahlaki ilkeleri içerse de tamamen seküler bir ahlak anlayışına yani dinî değerleri öteleyen ve sadece istenilen insan tipini oluşturmak adına birtakım İslami ilkelere yer veren bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Beşinci Sınıf Din Dersi Programında "İslam dininde akıl herşeyin üstündedir" başlığı altında "Dünya işlerini milletin iradesi ile konulan kanunlar belirler, *beşerî malumat bu kanunlara tabidir. Bu malumatların dinle hiçbir ilgisi yoktur. Beşerî işlerde akıl ile ilim hâkimdir. İslam dini dünya işlerinde aklın ve ilmin hâkimiyetini kabul eder*" ifadeleri laik devlet anlayışının din dersi ile verilmeye çalışıldığını, dünya işlerinde İslam dininin hiçbir tasarrufu olmadığı imajı verilerek devletin yapısını ve toplumsal hayatı ilgilendiren insan eseri kanunların esas kabul edilmesi mesajının verildiğini göstermektedir.

Programda din derslerinin hedefi, "çocuklarda Allah'a karşı şükran ve muhabbet hisleri uyandırmak, onlara İslam dinini sevdirmek ve bütün Müslümanların itikatlarındaki vahdetin faidesini bildirmek" şeklinde ifade edilmiş ve doğrudan derste işlenecek konular sırasıyla listelenmiştir. İlkokul Müfredat Programları birkaç yıl aradan sonra 1929'da yeniden yapılandırılma sürecine girmiştir. 1929'da Talim ve Terbiye Heyeti'nin 30.11.1929 kararı ile ilkokullarda "müfredat programlarındaki din derslerinin okutulacağı; fakat öğrencilerin sınav tabi olmayacakları" belirtilmiştir. 28.10.1930 tarihinde ise Maarif Vekaleti tarafından hazırlanan yeni İlk Mektep Programında din dersi program dışına çıkarılmıştır ve sadece 5. sınıfta öğrencilerin velilerinin istemesi durumunda verilecektir. Program dışına çıkarılan din dersi haftada yarım saat ve konferans tarzı şeklinde tasarlanmıştır (İlk Mektep Müfredat Programı, 1930: 229-231).

2. Orta Mektep Müfredat Programlarında Din Dersleri

Osmanlı'nın son dönemlerinde Orta Mektep Programlarında sürekli değişime gidilmiştir. Cumhuriyet Dönemine geçmeden önce 1922'de (R. 1338) hazırlanan Orta Mektep Programında din dersleri 7, 8, 9 ve 10. sınıflarda haftada bir saat olarak okutulmuştur. Cumhuriyet

Döneminde ise “İkinci Heyet-i İlmiye” toplantıları sonrasında 1924’de “Orta Mektep Müfredat Programı” hazırlanmıştır. Dört yıldan 3 yıla indirilen orta mektepler için 1924’te Maarif Vekâleti tarafından hazırlanan 3 yıllık kız ve erkek liselerinin 1. devre programlarında (ortaokullarında) 1 ve 2. sınıflar için haftada birer saatlik “din dersleri” adıyla bir ders yer almıştır (Orta Mektep ve Lise Müfredat Programları: 1924).

1924 Orta Mektep Müfredat Programında haftada bir ders saati okutulan “din dersi”nin 1. sınıftaki konu içeriği “mebâni-i İslam (İslam’ın şartları) ve efâli mükellifin”dir. Mebâni-i İslam’da abdest, namaz, oruç, hac, zekât ve fitir sadakası ve bunların keyfiyetleri, farzları, vacipleri, sünnetleri, mendupları ve mekruhları konu olarak işlenmektedir. İkinci sınıfın konu alanı ise Hz. Peygamber’in siretidir (Orta Mektep ve Lise Müfredat Programları, 1924: 12-14).

1924 sonrası eğitim alanında uygulanan laiklik uygulamalarına bağlı olarak 1927’de Orta Mektep ve Lise Programlarına zeyl yapılmıştır. Bu zeyl ile Programda orta mektep ve lise-deki Müfredat Programlarından din dersleri kaldırılmıştır (Orta Mektep ve Lise Müfredat Programı, 1927). Dolayısıyla 1927 sonrası ortaokul ve liselerde din dersi bulunmamaktadır.²

1930 sonrası örgün eğitim kurumlarında din derslerinin okutulmadığı görülmektedir. Bu uygulama 1948’e kadar sürdürülmüş, aynı yıl başta İlkokul Müfredat Programlarına ve 1956’da da Ortaokul Müfredat Programlarına yeniden din dersleri konmuştur. Bu süre zarfında -1930 ila 1950’lilerin sonuna kadar- dinî boyutun devre dışı bırakılması sonrasında millî ahlakın öğretimi din dersleri yoluyla değil; tarih ve yurt bilgisi dersleriyle verilmeye çalışılmıştır (Kesgin, 2011: 2016). Ayrıca başta Hz. Peygamber’in hayatı olmak üzere genel olarak İslam tarihinin belli başlı konuları 1930’dan itibaren hazırlanan tarih derslerinin arasına serpiştirilmiştir.

Nitekim 1930’da hazırlanan Orta Mektep Müfredat Programında ikinci sınıfta haftada 2 ders saati olarak okutulan tarih dersinin 8 konu başlığından biri olan ve İslam tarihi olarak adlandırabileceğimiz kısım “Arap tarihi” başlığı altında işlenmiştir. Bu başlık altında İslam’dan önceki Arap tarihi, İslam’ın doğuşu, Muhammet ve hayatı, Kur’an ve oluşumu, iç ve dış meseleler ve fetihler, ilk dört halife dönemi, Emevi, Abbâsi ve Selçuklular ile Türklük konularına yer verilmektedir (Orta Mektep Müfredat Programı, 1930: 24-27). Programda Hz. Peygamber ve İslam konusu çok kısa olarak yer almaktadır. 1931’de Orta Mektep Müfredat Programı yeniden yapılandırılmış ve önceki yıla göre Programda yer alan derslerin konu alanları genişletilmiştir. Ancak bu Programda da din dersi bulunmamaktadır.³ 1931

2 Bazı çalışmalarda ortaokul ve liselerdeki din derslerinin öğretim kurumlarından 1930’da çıkartıldığı belirtilmektedir. Yaptığımız incelemeler, din derslerinin ortaokuldan 1927’de çıkartıldığı ve lisede ise 1924’ten itibaren programlarda din derslerinin bulunmadığını göstermektedir.

3 1931’deki Orta Mektep Müfredat Programının 1931-1932 Ders Senesi Tadilatı’nın hemen başında yer alan “Ortamektep, Muallim Mektepleri ve Liseler Müfredat Programlarında 1931-1932 Ders Senesi İçin Yapılması

Programında tarih dersinde “Orta Zamanlar” dönemi altında da bazı İslam tarihi konularına yer verilmektedir. Toplamda 32 ünitenin olduğu tarih dersinde 2. sınıf Programının ünitelerinden biri de “İslam tarihi” adını taşımaktadır. İslam tarihi ünitesi altında İslam dininin kuruluşu, İslam’ın doğuşu esnasında ilişki kurulan devletler, Muhammet ve hayatı, Muhammet’in daveti, Kur’an ve vahiy konuları yer almaktadır. Ayrıca Muhammet’in belli başlı işleri başlığı altında önemli tarihî olaylara değinilmektedir (Orta Mektep Müfredat Programı, 1931: 67-69).

3. Lise Programlarında Din Dersleri

Cumhuriyet Döneminde ilk Lise Programı 1924’te hazırlanmıştır; fakat hazırlanan Lise Müfredat Programında din dersi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Arapça ve Farsça dersleri 1931 yılına kadar Programlardaki yerini koruyabilmişlerdir. Bu tarihten sonra bu dersler de program dışı bırakılmıştır. 1924’ten sonra sırasıyla 1927, 1934, 1937, 1943, 1940, 1952, 1956 ve 1957 Programlarında da din dersi yer almamıştır. 1957 Programı ise 1970 yılına kadar uygulanmaya devam etmiştir. Bu esnada 1967’de liselere de din bilgisi dersi gelmiştir. Daha sonra 1974’te hazırlanan Ortaöğretim Programında din bilgisi dersi, yerini almıştır. 1974-1975 yılında uygulamaya konulan bu programda lise 1 ve 2. sınıflar için “ahlak” dersi programı da yer almıştır.

1934 Lise Müfredat Programı, 1924 tarihli Lise Müfredat Programının yeniden yapılandırılmış hâlidir ve bu Programda da din dersi yoktur. Bu Programda İslam tarihine dair konular, 32 üniteden oluşan tarih dersi kapsamında verilmektedir. İslam tarihi adını taşıyan ünite, 1931’deki Orta Mektep Programındaki 2. sınıftaki tarih dersi konularıyla aynıdır. 1930 Orta Mektep Programında görmeye alıştığımız Hz. Peygamberle ilgili kullanılan (olumsuz) dilin 1934 Lise Müfredat Programında da kullanıldığı görülmektedir.

1948-1980 Yılları Arasında Din Dersleri

1946’da DP’nin siyasi hayata girişi ile birlikte çok partili hayatın başlaması dini ve din politikalarını siyasetin merkezine sokmuştur. DP’nin önceki yıllarda CHP’nin din politikalarını seçim programlarına alması ve uyguladığı politikalarla CHP iktidarını eleştirmesi CHP’yi din eğitimi konusunda yeni politikalar geliştirmeye mecbur bırakmıştır. Önceleri laiklik il-

Muvafık Görülen Tadilat Hakkında M.T.T. Heyetince İttihaz Olunan Kararlar” başlığı altında yer alan Ortamektep (I.Devre) Sınıfları Ders Tevzii, Lise Sınıfları Ders Tevzii ve Muallim Mektepleri Ders Tevzii’nde de din bilgisi dersine yer verilmemektedir.

kesine ve rejimin temel yapısına aykırı olduğu düşüncesiyle din eğitimine karşı çıkan CHP yönetimi, bunun pekâlâ devlet eliyle yürütülebileceğine ikna olmuştur. Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle birlikte din politikalarında uygulanan özgürlükler, din eğitimi alanında daha ileri adımların atılabilmesini sağlamıştır.

Yapılan ön hazırlık çalışmaları sonrasında 1 Şubat 1949 tarih ve 70/54-26 sayılı MEB tarafından yayımlanan bir genelgeyle ilkokulların 4 ve 5. sınıflarına 15 Şubat 1949 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yeniden din dersleri konulmuştur. Bu sayede eğitim programlarından çıkartılan din eğitimi, yaklaşık 20 küsur yıl aradan sonra devlet okullarında yeniden okutulmaya başlamıştır. Ancak İlköğretim Müfredat Programı daha önce 1948’de hazırlanıp basıldığı için Din Dersinin Programı 1956’da hazırlanan Programa eklenmiştir (İlköğretim Programı, 1956: 299-302).

1949’da “program dışı ve isteğe bağlı” olarak okutulan, ilkokullardaki din dersi, DP iktidarında MEB tarafından 4 Kasım 1950’de Program içine dâhil edilmiştir. 7 Kasım 1950 tarih ve 2949 sayılı Bakanlar Kurulu genelgesiyle de dersin okullardaki öğretimi yeniden yapılandırılmıştır. Genelgeye göre dersin isteğe bağlı olma durumunda değişime gidilmiştir. 1949’da çocuklarının din dersini almasını talep eden ailelerin dönemin başında dilekçe vermeleri gerekirken bu tarihten itibaren çocuklarının, din dersini almalarını istemeyen ailelerin okul müdürlüklerine dilekçe ile başvurmaları gerekmiştir. Ayrıca ilkokullarda din derslerine girecek öğretmenlerin öncelikle bu dersi okutmak isteyen öğretmenler arasından seçilmesi; ancak öğretmen açığının devam etmesi durumunda öğretmenler arasında yaşça daha büyük olanların bu dersleri vermesi uygun görülmüştür (Alakuş ve Bahçekapılı, 2009: 172-174; Şimşek, 2013: 398).

1. 1956 Ortaokul Din Bilgisi Dersi Müfredat Programları

Demokrat Parti Döneminde 13.08.1956 tarih ve 4-7805 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla ve MEB’in 17.09.1956 tarih ve 921 sayılı genelgesiyle 1956-1957 öğretim yılından başlamak üzere ortaokul ve dengi okulların (mesleki ve teknik öğretim okullarının ortaokul kısımları ile bazı liselerin bünyesinde kurulu olan ortaokulların) 1 ve 2. sınıflarına isteğe bağlı olarak haftada bir saat din dersi konmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesinin 19.09.1956 tarih ve 32321-1968-11 sayılı kararı ile bu derslerin Program ve tatbika-tında derslerin isteğe bağlı olduğu ancak çocuklarının bu derslere girmesini istemeyerek muaf tutulmalarını isteyen ailelerin ders yılı başında okul idaresine dilekçe ile başvurmaları gerektiği belirtilmiştir. Dersin uygulanmasına yönelik olarak da ortaokulların 1ve 2. sınıfla-

rında haftalık ders programındaki serbest çalışma saatlerinden bir tanesinin din derslerine tahsis edilmesi sağlanmış; din derslerinin, bu derslere devam eden öğrenciler için mecburi sayılarak sınıf geçmede etkili olacağı ifade edilmiştir. Daha sonra Talim ve Terbiye Kurulunun 23.09.1976 tarih ve 345 sayılı kararı ile ortaokulların 3. sınıfı ile lise ve dengi bütün okulların 3. sınıflarına da isteğe bağlı olarak haftada birer saat din dersi konmuştur. (27.09.1976 tarih ve 1900 sayılı Tebliğler Dergisi: 325, Ayrıca bkz. Bilgin, 1980: 62; Cebeci, 1996: 153).

1956-1957 öğretim yılından başlamak üzere okutulmaya başlayan din derslerinin hâlihazırda kitapları bulunmadığı için⁴ yeni kitaplar yazılana kadar o yıllarda var olan ilkokul din dersi kitaplarından yararlanılması istenmiştir. Programın içeriği incelendiğinde ortaokul 1. sınıfta Allah sevgisi, peygamberler ve Hz. Peygamber'in hayatı ve İslam'ın doğuşu, iman esasları, İslam'ın şartları ve İslam ahlakı konuları bulunmaktadır (Bkz. Rona ve Aksan, 1966). Ortaokul 2. sınıfta da İslam inanç öğretisi (ayrıntılı olarak), bazı dinî kavramlar (farz, vacib vb.) ile Türklerin farklı alanlarda İslam dinine olan hizmet ve katkıları ile İslam ahlakı konuları ele alınmaktadır (Bkz. Rona ve Aksan, 1968). Bu programlarda dikkat çeken başlıca husus ortaokul 1. sınıfta İslam ahlakı kapsamında bahsi geçen "millet, devlet, yurt sevgisi, millete ve devlete karşı görevlerimiz, yurt savunması, şehitlik ve gazilik" gibi konuların 1982 sonrası hazırlanan tüm Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarında da yer almasıdır. Son olarak 2010'da yapılandırılan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının (İDKABÖP) "din ve kültür" öğrenme alanında da benzer konulara yer verilmiştir.

2. 1968 İlkokul Din Dersi Müfredat Programı

Bu Program 1949'da ilkokullara konan ancak 1956'da hazırlanan İlkokul Müfredat Programına dâhil edilen "din bilgisi" dersinin kısmi değişikliklerle yapılandırılmış hâlidir. 1968'de Müfredat Programında yer alan Din Bilgisi Dersi Programı hem önceki programlarla benzerlik göstermesi hem de uzun bir süre kullanılması sebebiyle önemlidir. Ayrıca Program içeriğinin dikkat çeken önemli bir özelliği de daha sonra hazırlanan hatta günümüzdeki 4 ve 5. sınıflarda okutulmakta olan DKAB Dersi Öğretim Programına örneklik teşkil etmesidir. Bu Programın içeriği 1927 ve 1930 İlkokul Programlarının içeriklerinden çok daha kapsamlı bir şekilde hazırlanmış olup İslam dininin inanç, ibadet ve ahlaki boyutu güzel bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca özellikle tarih derslerinde sıklıkla gördüğümüz Hz. Peygamber'e yönelik olumsuz dilin, bu programda tamamen kalktığı da gözükmektedir. Bu bağlamda

4 Din derslerinin okutulması ile ilgili yasal düzenleme gerçekleşmeden önce hazırlanan 1956 Ortaokul ve Dengi Okullar için hazırlanan Öğretim Programında doğal olarak din dersi programı yer almaktadır.

önceki Programlarda “Muhammed’in hayatı ve Muhammed’in belli başlı işleri” gibi ifadeler kullanılırken bu Programda “Peygamberimiz Hz. Muhammed” vb. ifadeler kullanılmıştır (İl-kokul Müfredat Programı, 1968: 107) .

Dersin temel amaçları arasında İslam dininin üç temel boyutu olan inanç, ibadet ve ahlak konularının öğretilmesi yer almaktadır. 4. Sınıf Programının ana konuları “ahlak”; 5. Sınıf Programının da ana konuları “İslam inancı ve ibadetleri”ne göre oluşturulmuştur. Bununla birlikte yetişen yeni nesillerin sağlam bir iş ahlakı öğrenmeleri için İslam dininde “dünya ve ahiret” ilişkisinin nasıl ele alındığı konusu Programa dâhil edilmiştir. Hoşgörü ve barış eği-timine vurgu yapılarak İslam dininin, insan hak ve özgürlükleri konusunda ortaya koyduğu değerlere de Programda yer verilmiştir. Din Bilgisi Dersi Programında dikkat çeken başka hususlar da bulunmaktadır. Örneğin Programda yalnız bilişsel süreçlere değil duyuşsal sü-reçlere de yer verilmiştir.

1968 İlkokul Müfredat Programında yer alan Din Bilgisi Dersi Programının yapısal açıdan olmasa da içerik açısından günümüzdeki 4 ve 5. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarıyla örtüştüğü, daha doğru ifade etmek gerekirse bu Programın daha sonra ha-zırlanan programlara örneklik teşkil ettiği görülecektir.

3. 1967 Lise Din Dersi Programı

1967’de AP İktidarı Döneminde mecliste kabul edilen önerge uyarınca Talim Terbiye Dai-resi 23 Ekim 1967 tarihli kararıyla lise ve dengi okulların 1. ve 2. sınıflarında haftada birer saat Din Bilgisi dersi konmuştur. Dersin amacı ise “Millî birlik ruhu içinde, anayasanın laiklik prensibine ve isteğe bağlılık şartına uygun olmak üzere öğrencilere ilk ve ortaokullarda edinmiş oldukları bilgilere dayanarak bir manevi âlemin varlığını kavratmak, maddi ve manevi değerler arasında sıkı bir bağlılık bulunduğu, bunların birbiri ile çelişmediğine dikkatleri çekmek” şeklinde belirlenmiştir.

Lise Din Bilgisi Programı, önceki Programlarda olduğu gibi klasik müfredat programı man-tığı ile hazırlanmış olup öğrenilecek konular belirli başlıklar altında sıralanmıştır. Program-da herhangi bir öğrenme alanı veya kazanımlar bulunmamaktadır. Lise 1. sınıfta din başlığı altında İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak öğretisi ele alınmıştır. Lise 2. sınıf Programında ise ilk önce Hz. Muhammed ve Kur’an-ı Kerim ile ilgili temel konular daha sonra ise evrensel bir din olarak İslam dininin özellikleri yer almıştır (Altaş, 2012: 152).

4. 1974 Ahlak Dersi Programı

1970'li yıllar Türk siyasi hayatında yeni değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemde mevcut sol ve sağ partilerin yanı sıra farklı sesleri temsil eden siyasi oluşumlar baş göstermiştir. Örneğin Necmettin Erbakan'ın genel başkanlığını yaptığı Millî Selamet Partisi bunlardan biridir. Bu dönemin bir başka önemli özelliği de Marksist ideolojilerin Türkiye'ye nüfuzudur. Hem bu etkilenmeyi en aza indirmek hem de gençlerin dinî ve ahlaki değerleri öğrenmelerine katkı sağlamak amacıyla CHP ve MSP koalisyonu tarafından 1974'te *Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Ahlak Dersleri Programı* hazırlanmıştır. Buna göre ilkokul 4. sınıftan lise 2. sınıfa kadar tüm öğrenme kademeleri için zorunlu "ahlak" dersi konmuştur. Bu Programlarda millî, ahlaki ilkelerin ön plana çıkarıldığını, böylece millî ahlak öğretiminin hedeflendiğini söyleyebiliriz (Kesgin, 2011: 217).

22 Temmuz 1974 tarih ve 1789 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayımlanan söz konusu Program incelendiğinde bu Programın öğrencilerin ahlaki gelişimlerine katkı sağlayacak prensipleri örnekler yoluyla öğretiminden ziyade, ahlak konusunun akademik bir yapıda ve teorik düzeyde ele alındığı ve de evrensel birtakım ahlaki ilkeleri içerdiği görülmektedir. Özellikle liselerdeki ahlak dersinin, ilahiyat fakültelerinde okutulmakta olan ahlak felsefesi konularını içerdiğini ancak dinden ziyade hümanist bir ahlak anlayışının Programda hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Ahlak konusu doğrudan dinle ilişkilendirilmeyip bilim ve ahlak alanları kısmında "ahlak ve din" başlıklı bir konuya yer verilmektedir.

1980 Sonrası Din Dersleri

12 Eylül 1980'den sonra askerî yönetim, her alanda olduğu gibi eğitim-öğretim alanında da yeniden bir yapılanma konusunda girişimlere başvurmuştur. İçeride dinî fundamantalizmin önünü kesmek, İran'daki Şii Devrimi'nin ve Marksist ideolojilerin Türkiye'ye nüfuz etmesini engellemek amacıyla din eğitimine özel bir görev yüklenmiş ve daha önce okullarda isteğe bağlı olarak okutulan din dersleri ile zorunlu olarak okutulan ahlak dersleri birleştirilerek "din kültürü ve ahlak bilgisi" adıyla ilkokul 4. sınıftan lise son sınıfa kadar zorunlu olarak okutulmasına karar verilmiş ve DKAB dersinin mevcut durumu Anayasa'nın 24. maddesiyle garanti altına alınmıştır.

İlk olarak MEB 08.12.1981 tarih ve 213 sayılı kararı ile "Temel Eğitim ve Ortaöğretim Din Bilgisi" Ders Programlarını hazırlamıştır. Ancak MEB Talim ve Terbiye Kurulu 18.02.1982 tarih ve 30 sayılı kararıyla mevcut din bilgisi ve ahlak derslerinin, "din ve ahlak bilgisi" dersi adı ile bir Program bütünlüğü içinde birleştirilmesine karar vererek yeni bir Program ha-

zırlanmıştır. Söz konusu bu Program 29.03.1982 tarih ve 2019 sayılı Tebliğler Dergisinde “Temel Eğitim ve Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Dersi Programı (TVODVAÖ)” adıyla yayımlanmıştır. Ancak 07.11.1982’de halkoyuna sunulmasından önce Millî Güvenlik Konseyi yeni Anayasa taslak metnini inceleme esnasında dersin adını çeşitli çevrelerden gelen itirazlar doğrultusunda “din kültürü ve ahlak bilgisi” dersi şeklinde değiştirmiş ve böylece Anayasa’nın 24. maddesinde dersin adı bu şekilde yer almıştır. Talim ve Terbiye Kurulu da 21.10.1982 tarih ve 139 sayılı kararıyla dersin adını “din kültürü ve ahlak bilgisi” olarak değiştirmiştir.

1982’de yayımlanan Programda din ve ahlak öğretiminin genel amacı “Temel eğitimde ve ortaöğretimde öğrenciyi, Türk Millî Eğitim politikası doğrultusunda, genel amaçlara, ilkelere ve Atatürk’ün laiklik ilkesine uygun, din, İslâm dini ve ahlak bilgisi ile ilgili yeterli temel bilgi kazandırmak; böylece Atatürkçülüğün, millî birlik ve beraberliğin, insan sevgisinin dinî ve ahlaki yönden pekiştirilmesini sağlamak, iyi ahlaklı ve faziletli insanlar yetiştirmek” şeklinde belirlenmiştir (TVODVAÖ, 1982: 155). Bu Programda dikkat çeken önemli bir husus “Namaz sure ve duaları eski harflerle okutulmayacak ve yazdırılmayacaktır (Madde 25)” maddesidir. Programda dikkat edilmesi gereken bir husus da ders konuları bağlamında kullanılacak Kur’an meali, hadis ve ilmihal gibi materyallerin yalnız MEB’in uygun gördüğü yayınlar içinden seçilmesi ve kullanılmasıdır. Öğretmenlerin verecek oldukları ödevler dahi, ancak bu kaynaklar temel alınarak hazırlanacaktır (TVODVAÖ, 1982: 156).

Netice olarak 1982 Programının “din kültürü ve ahlak bilgisi” adıyla üç alanda bir öğretimi hedeflediğini söyleyebiliriz: Bunlardan birincisi “din”dir. Programda “din” ile İslam dininin inanç ve ibadet öğretisinin öğretimi, “ahlak” ile İslam ahlakı temel alınmak üzere dinî ve millî ahlakın öğretimi ve son olarak da “kültür” kavramıyla da “öğrencilere tarihimizi, musikimizi ve diğer sanat varlıklarımızı tanıtmak, benimsetmek, sevdirmek ve kısaca onları millî kültürümüzün bir üyesi yapmak ve dinî konuların Atatürk ilkeleri ve laiklik düşüncesiyle bütünleştirilmesi” hedeflenmiştir (Ortaokul Müfredat Programı, 1988: 237). “Din kültürü ve ahlak dersi”nin Ortaokul ve Lise Programları 1987’de yeniden yapılandırılmıştır. Ortaokul ve lise Programlarında Atatürk ve laiklikle ilgili konular dışındaki bütün konular aynı bırakılmıştır. Atatürk ve laiklikle ilgili konuların içeriği genişletilerek Programdaki ağırlıkları arttırılmıştır (Lise Müfredat Programı, 1987; Ortaokul Müfredat Programı, 1988).

2000 Sonrası Din Dersleri

İlköğretim DKAB Programları uzun bir aradan sonra 2000 yılında yeniden yapılandırılmıştır. Ancak bu Programa 2006'da hazırlanan yeni Programla son verilmiştir. 1982, 1986 ve 1997'de yapılandırılan Ortaöğretim Programı ise 2000'de ciddi bir revizyona tabi tutulmuştur. 2000 sonrasında gelişen yeni pedagojik anlayışlar ve değişen ihtiyaçlar bağlamında bu Program da 2005'te yeniden yapılandırılmıştır. 2010'da ise hem ilköğretim hem de ortaöğretim programlarında kısmi değişiklikler yapılarak 2011-2012 eğitim-öğretim yılında uygulamaya konmuştur.

DKAB Dersi Öğretim Programlarının yapısal özellikleri incelendiğinde, eğitimsel, din bilimsel ve kavramsal yaklaşımların temel alınarak tasarlandığı görülür. Eğitimsel yaklaşım bağlamında DKAB Öğretim Programında yapılandırmacı yaklaşım, çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme gibi yaklaşımlar dikkate alınmıştır. Bu yaklaşımlar yoluyla öğrencinin öğrenme-öğretme sürecinde aktifliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Dinbilimsel yaklaşım bağlamında ise öğretim programı tasarlanırken öğrenilen bilginin değeri ön plana çıkartılarak gerek İslam dini gerekse diğer dinler hakkında bilimsel ve araştırmaya dayalı bilgiler ön planda tutulmuş, dinlerin asıl kaynaklarında yer almayan bilgilerden uzak durulmuştur Kavramsal yaklaşım bağlamında ise DKAB dersi ile ilgili kavramların ve ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir (İDKABÖP, 2010: 9-10).

Yukarıda belirttiğimiz yaklaşımlar bağlamında İlköğretim DKAB Öğretim Programı "inanç, ibadet, Hz. Muhammed, Kur'an ve yorumu, ahlak, din ve kültür" olmak üzere altı öğrenme alanı üzerine yapılandırılmıştır (İDKABÖP, 2010: 13). Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı da "inanç, ibadet, Hz. Muhammed, vahiy ve akıl, ahlak ve değerler, din ve laiklik ve din kültürü ve medeniyet" olmak üzere altı öğrenme alanı üzerine yapılandırılmıştır.

DKAB Öğretim Programları hakkında söylenilmesi gereken bir başka husus da bu Programların mezhepler üstü bir yaklaşım göz önüne alınarak hazırlanarak doktrin merkezli ya da mezhep merkezli bir din öğretimine dönüşmemesine büyük özen gösterilmiş olmasıdır. Bu yaklaşımla tasarlanan DKAB Programları, öğrencilerin hem ülkemizdeki dinî oluşumları ve inanç/düşünce sistemlerini hem de yaşayan dünya dinlerini öğrenmeleri açısından son derece önemli bir özelliğe sahiptir. Bu bağlamda 2010'da yeniden yapılandırılan Ortaöğretim Programı, farklı inanç öğretilerinin öğretimi konusunda önemli bir aşama kaydetmiştir. Programda İslam diniyle birlikte günümüzde yaygın olarak inanılan Yahudilik, Hristiyanlık, Budizm, Hinduizm, Taoizm ve Şintoizm dinlerinin inanç öğretilerine yer verilmiştir. Program farklı dinler hakkında bilgiler sunduğu gibi İslam dininin ve kültürünün zenginlik unsuru olan ülkemizdeki farklı düşünce ve sistemleri de içermektedir. Bu noktada ülkemizde

önemli sayıda temsilcisi olan Aleviliğin de Programda yer alması önemli bir gelişmedir. Yapılan araştırmalar, vatandaşların önemli bir çoğunluğunun karşılıklı saygı ve hoşgörü kültürünü geliştirmek adına başta Alevilik olmak üzere farklı düşünce sistemlerinin Öğretim Programlarında yer almasını iyi ve olumlu bir gelişme olarak gördüklerini göstermektedir (Bahçekapılı, 2012; Gümüş, 2012).

4+4+4 Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri

1980'li yıllardan itibaren küreselleşmenin etkilerinin her yerde görülür olduğu ve bireylerin her zamankinden daha fazla özgürleştiği günümüzde, bireyin ilgi, istek ve yönelimleri devletler tarafından dikkate alınmak zorundadır. Zira özgürleşen birey ve toplumlar, ihtiyaç ve taleplerinin hiç olmadığı kadar daha istekli ve gür bir şekilde yerine gelmesini/getirilmesini istemektedirler.

Türkiye'de 1982'den beri zorunlu olarak okutulan DKAB dersi daha çok, çok kültürlü toplumlarda görmeye alıştığımız doktriner olmayan tarzda ve daha çok mezhepler üstü bir anlayışla tasarlanmaktadır. Din eğitiminin doktriner olmayışı, DKAB dersinin eğitimden çok öğretim merkezli yapılandırılmasına neden olmuştur. DKAB dersinin bu yapısı, onu dinî bilginin öğretimi ve taşıyıcısı konumuna indirgemiş, eğitimin temel özelliği olan davranış değişikliği geliştirme görevi tüm yönleriyle DKAB dersine yüklenmemiştir. Bu anlayışın bir sonucu olarak DKAB Dersi Programı hazırlanırken özellikle de inanç ve ibadet konularına yönelik duyuşsal ve psikomotor davranış dönümüğü amaçlayan kazanımlar son derece sınırlı kullanılmıştır.

1982 Anayasası'nın 24. maddesi din ve ahlak eğitimi ve öğretimini devletin gözetim ve denetimine bağlarken din kültürü ve ahlak öğretimini ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında saymış; ancak bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimini, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlamıştır. Bu madde din eğitimi ve öğretiminin devletin gözetim ve denetim altında yürütülebileceğini, din kültürü ve ahlak öğretiminin ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu olmasını ve söz konusu ders dışında din ve ahlak eğitimi ve öğretiminin isteğe bağlı olarak yapılabileceğini ortaya koymaktadır.

Kişilerin isteğe bağlı din ve ahlak eğitimi almaları (doktriner din eğitimi) Anayasa ile güvence altına alınması yanında İnsan Hakları Bildirgesi'nin 18. ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesi ile de güvence altına alınmıştır. Bunun da ötesinde din eğitimi ve öğretiminin kime göre ve nasıl verileceği uluslararası sözleşmelerce "Anne-babala-

rın dinî ve felsefi inançlarına göre verilir” şeklinde belirlenmiştir. Örneğin Çocuk Hakları Bildirgesi’nin 7. maddesi, çocukların kültürel ve ahlaki değerlerin öğrenimi konusunda, ailelerinin sahip olduğu kültürel ve ahlaki değerler doğrultusunda öğrenim görme haklarının olduğunu garanti altına almıştır. İsteğe bağlı din ve ahlak eğitimi Anayasa ve uluslararası sözleşmelerce güvence altına alınmasına rağmen zorunlu din kültürü ve ahlak öğretimi dışında isteğe bağlı bir din eğitimi ve öğretimi, örgün eğitim kurumlarında verilmemiş ve bu hakkın kullanımı mümkün olmamıştır.

Anayasa’da hiçbir sınırlama olmamasına rağmen din ve ahlak eğitiminin yapılamaması bir yana söz konusu din eğitimi, 28 Şubat Postmodern Darbesi sonrası daha da sınırlı bir hâle getirilmiştir. Bu açıdan 28 Şubat süreci din eğitimi tarihi açısından Türkiye’nin çok partili hayata geçtikten sonraki dönemde din eğitimi alanında edindiği kazanımları kaybettiren, alanı sınırlayan ve tamamen devletin kontrol ve denetimine sokan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. 28 Şubat sonrası Kur’an kursları, imam hatipler ve ilahiyat fakültelerine uygulanan niceliksel ve niteliksel değişimler din eğitimi alanında çok ciddi tahribatlara neden olmuştur. Sekiz yıllık kesintisiz eğitimin uygulamaya konması ile birlikte, imam hatiplerin ortaokul kırsımları kapatılmış, 8 yıllık eğitimi tamamlamayanların uzun süreli Kur’an kurslarına girişleri engellenmiş ve Diyanetin yürüttüğü diğer kurslara da yaş sınırlaması getirilmiştir. Bu uygulamalar sonrasında isteğe bağlı din eğitimine katılım ciddi oranda kesintiye uğramıştır. (Bkz. Bahçekapılı, 2012: 87, 97, 105).

2002’de AK Partinin iktidara gelmesiyle din eğitimi politikalarında özgürlükçü gelişmeler yaşanmış, birey ve toplumun dinî taleplerine karşılık gelecek yeni uygulamalar ortaya konmuştur. Bu dönem içerisinde çeşitli sivil toplum kuruluşları, Anayasa’nın verdiği söz konusu hakkın kullanımına yönelik faaliyetler sürdürmüştür. İsteğe bağlı din eğitimi almaya yönelik olarak en ciddi, çok sesli ve kurumsal talep 18. Millî Eğitim Şûrası’nda gündeme getirilmiştir. Bu şûrada “Anayasa’nın 24. maddesinin ilgili hükmü gereğince isteyen anne ve babaların çocuklarına ahlaki ve manevi değerlerine yardımcı olmak amacıyla seçmeli din eğitimi verilebilmesi için düzenlemeler yapılmalıdır” şeklinde karar alınmıştır.

Özellikle 8 yıllık kesintisiz eğitim uygulamasının maddi ve manevi yıkımlarına karşı toplumun farklı kesimlerinden gelen tepkiler ve artan din eğitimi talebi siyasetin -başta eğitim olmak üzere- din eğitimi politikalarına yeni bir yön vermesini sağlamıştır. Toplumun, bireyleri özgürleştirmeyen, tercih ve hedef değiştirmeye fırsat vermeyen, seçme hakkı tanımayan, farklılıklara imkân vermeyen, farklı seçenekler sunmayan ve çağdaş dünyaya inat müesses nizamın devamını öngören 8 yıllık kesintisiz eğitim uygulamasına getirdiği itiraz ve diğer taraftan doktriner temelli din eğitimi talebi, siyaset gündemine gelmiştir.

12 Yıllık Zorunlu Eğitim Yasası

11.04.2012 tarihli ve 28261 sayılı Resmî gazete yayımlanarak yürürlüğe giren 6287 sayılı “İlköğretim ve Eğitim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile 18.08.1997 gün ve 4306 sayılı Kanun olarak yürürlüğe giren 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulamasına son verilmiş ve 4+4+4 olarak adlandırılan 12 yıllık zorunlu eğitime geçilmiştir. 12 Yıllık Zorunlu Eğitim Yasası'nın getirdiği önemli yeniliklerin başında, 1982'den beri zorunlu olarak ilköğretim 4. sınıftan 12. sınıfa kadar okutulmakta olan DKAB dersi yanında din eğitimi ile ilgili yeni derslerin Öğretim Programlarına dâhil edilmesi gelmektedir. 12 Yıllık Zorunlu Eğitim Yasası'nın 9. maddesi eğitim sistemini ve yeni seçmeli din derslerini şu şekilde düzenlenmiştir:

İlköğretim kurumları; dört yıl süreli ve zorunlu ilkokullar ile dört yıl süreli, zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkân veren ortaokullar ile imam hatip ortaokullarından oluşur. Ortaokullar ile imam hatip ortaokullarında lise eğitimini destekleyecek şekilde öğrencilerin yetenek, gelişim ve tercihlerine göre seçimlik dersler oluşturulur. *Ortaokul ve liselerde, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler dersleri isteğe bağlı seçmeli ders olarak okutulur.*⁵ Bu okullarda okutulacak diğer seçmeli dersler ile imam hatip ortaokulları ve diğer ortaokullar için oluşturulacak Program seçenekleri Bakanlıkça belirlenir.

Eğitim alanında gerçekleştirilen bu yeni düzenlemeyle birlikte 8 yıl olan zorunlu eğitim süresi kademeli olarak 12 yıla çıkarılmıştır. 12 Yıllık Zorunlu Eğitim Yasası ile ilköğretim ve ortaöğretim şeklinde yapılan eğitim sistemi terk edilerek 4 yıl ilkokul, 4 yıl ortaokul ve 4 yıl lise olmak üzere 3 kademeli bir yapıya geçilmiştir. Bununla birlikte 1997'de kapatılan imam hatiplerin ortaokul kısımları yeniden açılmıştır. Söz konusu maddenin din eğitimini ilgilendiren bölümü ise “*Ortaokul ve liselerde, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler derslerini isteğe bağlı seçmeli ders olarak okutulmasına imkân tanınmasıdır*” şeklinde düzenlenmiştir.

6287 sayılı Kanun'a uygun olarak Talim ve Terbiye Kurulu 25.06.2012 tarih ve 69 sayılı kararıyla “ilköğretim kurumları haftalık ders çizelgesi”ni yayımlamıştır. Bu çizelge ile ortaokullarda okutulacak seçmeli dersler belirli alanlar altında toplanmıştır. Bu alanlar; “din, ahlak ve değerler”, “dil ve anlatım”, “yabancı dil”, “fen bilimleri ve matematik”, “sanat ve spor” ve “sosyal bilimler”dir. Söz konusu bu altı alanda toplamda 21 ders bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler” dersleri “din, ahlak ve değerler” alanı içerisinde yer almıştır. Ayrıca bu çizelgeye göre ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıflarda seçmeli olmak üzere Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler dersi haftada iki

5 Vurgu yazara aittir.

ders saati okutulmaktadır.. Bu derslerden Kur'an-ı Kerim dersi ve Hz. Muhammed'in hayatı 4 kez, temel dinî bilgiler dersi ise 2 kez seçilebilecektir.

Talim ve Terbiye Kurulu 14.08.2012 tarih ve 124 sayılı kararı ile Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler derslerini "ortaöğretim kurumları haftalık ders çizelgesi"nin ikinci grup seçmeli dersler listesine dâhil etmiştir. Bunun neticesinde liselerin 9, 10, 11 ve 12. sınıflarında da haftada iki saat olarak söz konusu dersler seçilebilmektedir.

2012-2013 öğretim yılının hemen başında eğitim-öğretim programına konulan bu dersler, öğrencilerin tercihlerine göre okullarda açılmıştır. Ancak seçmeli derslerin okullarda açılmasında öğrenci tercihleri yanında okullardaki derslik ve din dersi öğretmeni yetersizliği de önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeterli dersliği ve öğretmeni olmayan okul idareleri öğrencilerin taleplerine en uygun karşılığı verebilmek için bazı dersleri bir araya getirmişlerdir. Farklı derslerin bir araya getirilerek paket dersler şeklinde sunulması neticesinde öğrencilerin seçmek istedikleri bazı dersleri seçemedikleri ve seçmek istemedikleri dersleri aldıkları görülmüştür.

Millî Eğitim Bakanlığının 2012-2013 eğitim-öğretim yılı itibarıyla seçmeli derslerle ilgili istatistiksel verileri incelendiğinde, öğrenci ve ailelerinin seçmeli din derslerine ilgi gösterdiği ve önemli oranda bu derslerin seçildiği görülmektedir. 2012-2013 eğitim-öğretim yılında ortaokulların 5. sınıfına 1.193.993 öğrenci kayıt yaptırmış, bu öğrencilerden 647.349'u Kur'an-ı Kerim, 426.836'sı Hz. Muhammed'in hayatı ve 212.134'ü temel dinî bilgiler dersini seçmiştir. Seçmeli din derslerinin diğer dersler arasındaki seçilme sıklığı incelendiğinde Kur'an-ı Kerim dersi 3., Hz. Muhammed'in hayatı 4. ve temel dinî bilgiler dersi 9. sırada yer almaktadır. Ayrıca aynı öğretim yılında liselerin 9. sınıfına 1.318.260 kayıt yaptırmış bu öğrencilerden 573.362'si Hz. Muhammed'in hayatı'nı, 431.610'u temel dinî bilgiler dersini ve 385.101'i Kur'an-ı Kerim dersini seçmiştir. Seçmeli din derslerinin diğer dersler arasındaki seçilme sıklığı incelendiğinde Hz. Muhammed'in hayatı 1., temel dinî bilgiler 3. ve Kur'an-ı Kerim dersi ise 5. sırada yer almıştır. Ortaya çıkan bu rakamlar öğrenci ve ailelerinin seçmeli din derslerine ilgi gösterdiklerini ve bu dersleri seçtiklerini göstermektedir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim dersinin liseye nazaran ilkokulda daha fazla seçildiği; Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler dersinin ise ortaokula nazaran lisede daha fazla seçildiği görülmektedir. Ayrıca derslerin seçilme sayılarını dikkate alarak öğrenci ve ailelerin ortaokul döneminde daha çok Kur'an ve Hz. Muhammed'in hayatı derslerine; lisede ise Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler derslerine daha fazla ilgi gösterdiklerini söyleyebiliriz. Nitekim bu rakamlar, çocukları lise çağına olan ailelerin temel dinî bilgiler dersini, çocukları ortaokulda okuyan ailelerden daha fazla istemesinde belli bir yaşa ulaşan çocuklarının bundan sonraki süreçte en çok dinî bilgiye ihtiyaç duyabilecekleri düşüncesinin etkisi olabilir.

Seçmeli Din Derslerinin Program Yapısı

Eğitim programının hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme olmak üzere 4 temel ögesi vardır. Eğitimde program geliştirme süreci, program ögeleri olan hedef, içerik, öğretme-öğrenme süreci ve değerlendirme boyutları arasındaki dinamik ilişkiler bütünüdür (Büyükkaragöz, 1997: 17-18; Demirel, 2006: 105).

Program geliştirmenin ögelerinden kazanım ile öğrenene kazandırılacak istendik davranışlar, içerik ögesi ile eğitim programında hedeflere uygun düşecek konuların bütünü, öğrenme-öğretme süreci ile hedeflere ulaşmak için hangi öğrenme-öğretme modellerinin, stratejilerin, yöntem ve tekniklerin seçilmesi gerektiği, ölçme-değerlendirme ögesi ile de hedef-davranışların ayrı ayrı test edilip istendik davranışların ne kadarının kazandırıldığı ve yapılan eğitimin kalite kontrolünün yapılması kastedilir (Demirel, 2006: 5). Dolayısıyla bir program programı oluşturan ögeleri ve ögeler arasındaki ilişkileri doğru bir şekilde belirlemek suretiyle yapılır. Buna göre sırasıyla öncelikle kazanımların tespiti, bunların hedef davranışlara dönüştürülmesi, bu davranışları, öğrenciye kazandırıcı öğretme durumları ile öğrencinin kazanıp kazanmadığını ortaya çıkarıcı ölçme-değerlendirme durumlarının hazırlanması, ilke, ölçüt ve işlemlerin belirlenmesi gerekir (Büyükkaragöz ve Çivi, 1995).

Bir eğitim programının hazırlanmasında öncelikle bir program ihtiyacının ortaya çıkması ve bu ihtiyacın en iyi şekilde karşılanması için de gerçek ihtiyacın ne olduğunun saptanması gerekir. İhtiyaçların doğru bir şekilde saptanması, programın hedeflerinin gerçek ihtiyaçları karşılayıp karşılamadığı noktasında son derece önemlidir. Bu nedenle program geliştirme uzmanları, bir program hazırlama sürecine başladıklarında önce birey ve toplumun beklenti ve ihtiyaçlarını tespit etmeye, daha sonra bunları gerçekleştirmek için ne tür konu alanlarına ihtiyaç duyulduğunu belirlemeye çalışırlar. Bu süreç içerisinde alan uzmanlarının, program geliştirme uzmanlarının ve toplumdaki başat felsefi düşüncelerin de önemli etki ve rolleri bulunmaktadır (Büyükkaragöz, 1997: 7-15; Demirel, 2009: 74).

Seçmeli din dersleri, 11.04.2012 tarihinde yasalaşan 12 Yıllık Zorunlu Eğitim Yasası doğrultusunda öğretim programlarına dâhil edilme ve 14.08.2012'de bu derslere ait çizelgelerin hazırlanmasının ardından aynı yıl -2012-2013 eğitim-öğretim yılında- okutulmaya başlamıştır. Bu kadar kısa bir süre içerisinde hazırlanan öğretim programları için doğru bir ihtiyaç saptamasının yapılması elbette mümkün olmamıştır. Bu nedenle seçmeli din derslerinin kazanımları, toplum ve bireylerin ihtiyaçlarından çok, merkezî yönetim ve bu yönetimin oluşturduğu program geliştirme komisyonlarınca hazırlanmıştır.

Aşağıda Seçmeli Din Dersleri Programlarının, bir programın taşınması gereken öğeler doğrultusunda, bir başka ifadeyle bu öğelerin sahip olması gereken özelliklere ne ölçüde uyulduğu belirlenmeye çalışılarak program değerlendirmesi yapılacaktır. Böylece seçmeli din derslerinin güçlü ve zayıf yanları, programın etkinliği belirlenmiş olacaktır.

Seçmeli Din Derslerinin Amaç ve Kazanımları

1. Kur'an-ı Kerim Dersi

Seçmeli Kur'an-ı Kerim dersi, ortaokul ve imam hatip ortaokulu (5-8. sınıflar) ile lisede haftada iki saat olarak okutulmaktadır. Dersin öğretim programının temelde iki önemli amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okuma becerisi kazanmalarıdır. Bu kapsamda öğrencilerden, yüzünden okuma becerisi kazanmaları, tecvit kurallarını öğrenmeleri ve bazı dua ve sureleri ezberlemeleri beklenmektedir. Diğer temel amaç ise Kur'an-ı Kerim'in vermek istediği mesajın öğrenilmesidir. Bu kapsamda da öğrencilerden bazı dua ve surelerin anlamlarını ve ana temalarını öğrenmeleri istenmektedir. Söz konusu iki temel amaç, Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programının genel amaçlarında şu şekilde sıralanmıştır:

1. Kur'an-ı Kerim'in hayatımızdaki yerini fark etmeleri,
2. Kur'an-ı Kerim'i doğru ve güzel okumaları,
3. Bazı sure ve ayetleri kurallarına uygun olarak ezberlemeleri,
4. Kur'an-ı Kerim'in içeriği hakkında bilgi sahibi olmaları,
5. Kur'an-ı Kerim'i severek ve isteyerek okuma, anlama ve ezberlemeleri amaçlanmaktadır.

5-8. sınıflar Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programının "Kur'an-ı Kerim ve mesajı" öğrenme alanında 25 ve Kur'an-ı Kerim'i okuma ve ezberleme" öğrenme alanında 32 olmak üzere toplam 57 kazanımı bulunmaktadır. Bu kazanımlardan 43'ü bilişsel, 4'ü duyuşsal ve 10'u da psikomotor alana göre yazılmışlardır.

Ortaöğretim Kur'an-ı Kerim Dersi Programının giriş, genel amaçlar, Programın uygulanmasına dair ilke ve amaçlar başlığı altında yer alan bilgiler, ortaokul ve İHO Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programıyla aynıdır. Ortaöğretim Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programının Kur'an-ı "Kerim ve mesajı" öğrenme alanında 33 ve Kur'an-ı Kerim'i okuma ve ezberleme" öğrenme alanında 32 olmak üzere toplamda 65 kazanımı bulunmaktadır. Bu kazanımlardan 50'si bilişsel alana, 5'i duyuşsal alana ve 10'u da psikomotor alana göre düzenlenmiştir.

Ortaokul ve İHO Kur'an-ı Kerim dersi ile ortaöğretim Kur'an-ı Kerim dersindeki toplam kazanım sayısı ise 112 olup bu kazanımlardan 93'ü bilişsel, 9'u duyuşsal ve 10'u da psikomotor alana yöneliktir.

2. Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi

Hız. Muhammed'in hayatı dersi ortaokul, İHO ve liselerde okutulan seçmeli din derslerinden bir diğeri'dir. Hız. Muhammed'in, Türk toplumunda çok önemli ve özel bir konumu vardır. Hız. Muhammed'in söz ve davranışlarının Türk toplumunun âdet ve geleneklerinde şekil almış birçok görünümü vardır. Hız. Muhammed'in söz ve davranışlarının ve de insanlığa yol gösterici öğretisinin daha iyi bir şekilde anlaşılması için böyle bir dersin öğretim programlarında yer alması öğrenci, öğretmen ve veliler tarafından son derece olumlu bir adım olarak görülmektedir.

Öğretim Programı da "Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hız. Muhammed'in insanlığa yol göstericiliğinin iyi kavranması için onun doğru bir şekilde tanınması, insanlara tanıtılması daha sonra da bütün bir hayat için örnek alınması ile mümkün olacağını altını çizmektedir. Hız. Muhammed'in, Kur'an'ın esaslarını bizzat yaparak ve yaşayarak açıklayıp öğrettiğini belirten program onu; yaşı, cinsiyeti ve sosyal statüsü ne olursa olsun herkes için hayatın tamamını kuşatan ideal bir örnek olarak göstermektedir.

Hız. Muhammed'in Hayatı Dersi Öğretim Programı, onun hayatının tematik olarak anlatımını öne çıkarmaktır. Bu yönüyle Program Hız. Muhammed'in hayatını konu edinen birçok çalışmadan farklı bir özelliğe sahiptir. Mevcut çalışmaların önemli bir kısmı, Hız. Peygamber'in hayatını doğumundan vefatına kadar kronolojik sıraya ve bazı önemli hadiselerle göre ele almaktadır. Bu ise Hız. Peygamber'in çeşitli yönlerinin programlarda ihmal edilmesine neden olmaktadır. Söz konusu Program ise hem Hız. Peygamber'in hayatını hem onun söz ve davranışlarını hem de hayatta şekil almış görünümlerini tematik olarak ele almakta; ancak bazı hadiselerin anlatımında da gerekli olan tarihî süreç hakkında bilgi vermektedir.

Hız. Muhammed'in Hayatı Dersi Öğretim Programının genel amaçları dört maddede toplanmıştır. Buna göre bu Programla öğrencilerin;

1. Hız. Muhammed'in hayatını ana temalarıyla tanımaları,
2. İslam dininin doğru anlaşılmasında Hız. Muhammed'e olan ihtiyacı fark etmeleri,
3. Hız. Muhammed'in İslam'ı yaşamada örnek olduğunu kavramaları,
4. Hız. Muhammed'in hayatını bütüncül bir yaklaşımla öğrenmeleri amaçlanmaktadır.

Ortaokul ve İHO Hz. Muhammed'in Hayatı Öğretim Programındaki her bir sınıftaki altı ünitenin kazanımları incelendiğinde 5. sınıfta 35, 6. sınıfta 33, 7. sınıfta 31 ve 8. sınıfta 27 kazanım olduğu görülmektedir. Ortaöğretim Hz. Muhammed'in hayatı dersinin 9. sınıfta 27, 10. sınıfta 31, 11. sınıfta 31 ve 12. sınıfta 33 kazanımı bulunmaktadır. Kazanım türlerini öğrenme alanları açısından ele alacak olursak yukarıdaki öğrenme alanlarına ait kazanımların 201'i bilişsel alana, 45'i duyuşsal alana ve 1'i de psikomotor alana yöneliktir.

Programda bilişsel alanı içeren hedef davranışlarının daha fazla olmasının sebeplerinden biri de kazanımların başında Hz. Muhammed'in..." ifadesinin sabit bir şekilde yer almasıdır. Örneğin; her ünite kazanımının "Hz. Muhammed'in doğduğu çevreyi tanır, dostluk kurmada ortaya koyduğu ilkeleri açıklar ve engellilere karşı ayrımcılık yapmadığını kavrar" şeklinde "Hz. Muhammed'in..." ifadesinin bütün kazanımları niteleyecek biçimde yazılması ve böylece kazanımların merkezine Hz. Muhammed'in (kavranması, fark edilmesinin vb.) konması, kazanımların davranış açısından bilişsel alanla sınırlandırılmasına yol açmıştır. Bu durumu ortadan kaldırmak, duyuşsal ve psikomotor davranışları içeren hedef davranışlar oluşturmak amacıyla bu şekildeki kazanım yazımının terk edilmesi veya aza indirilmesi gerekir. Doğrudan öğrencilerde duyuşsal ve psikomotor davranış değişikliğini hedefleyen yeni kazanımların programa dâhil edilmesi uygun olacaktır.

3. Temel Dini Bilgiler Dersi

Öğretim Programı, Temel dinî bilgiler dersini, İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an ve sünnetten İslam dininin esaslarının doğru öğrenilmesi için gerekli bilgileri içeren bir ders olarak tanımlamaktadır. Öğrencilerin din hakkında genel bilgiler edinmeleri yanında uygulama ile ilgili eksikliklerini tamamlamalarını hedefleyen temel dinî bilgiler dersi, bu yönüyle din öğretimi yanında din eğitimi esas alan bir ders olarak görülebilir. Programda bu dersin, Kur'an ve sünnetten iman ilkeleri, ibadet esasları ve genel ahlak kuralları, yaratılış, sorumluluklar, hak ve özgürlükler gibi konular hakkında ortaya koyduğu bilgilerle bireylerin kendilerine ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmelerine yardımcı olacağı belirtilmektedir. Söz konusu konular bireyin kendisine ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmelerine yardımcı olmakla birlikte Allah'a karşı sorumluluklarımızı bilme, öğrenme ve doğru bir şekilde yerine getirme açısından da yardımcı olacağına Programda altının çizilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Ortaokul, İHO ve ortaöğretim kurumlarındaki Temel dinî Bilgiler ile öğrencilerin;

1. Temel özellikleri ile İslam'ın evrene ve hayata bakışı hakkında bilgi sahibi olmaları,

2. İslam'ın temel iman esaslarını kavramaları,
3. İslam'ın temel ibadetleri ve bunların uygulamaları hakkında bilgi sahibi olmaları,
4. Temel ahlak konuları ve toplumsal sorumlulukları bilmeleri,
5. Toplumu oluşturan ve devamını sağlayan temel ilkeleri öğrenmeleri amaçlanmaktadır.

Ortaokul Temel Dinî Bilgiler Dersi (İslam I-II) Öğretim Programları öğrenme alanlarına göre kurgulanmamıştır. Program ünite konularına göre yapılandırılmıştır. Ortaokul temel dinî bilgiler (İslam I)'in 42; ortaokul temel dinî bilgiler (İslam II)'in ise 43 kazanımı vardır. Toplamdaki kazanım sayısı ise 85'tir.

Ortaokul temel dinî bilgiler dersi (İslam I)'nin kazanımları türleri açısından incelendiğinde 42 kazanımdan 28'inin bilişsel alana, 14'ünün ise duyuşsal alana hitap ettiği görülmektedir. Psikomotor alana yönelik ise kazanım bulunmamaktadır. Ortaokul temel dinî bilgiler dersi (İslam II)'nin ise toplam 43 kazanımdan 33'ü bilişsel alana, 10'u ise duyuşsal alana yöneliktir. Bu ders (İslam II)'de de psikomotor alana yönelik kazanım bulunmamaktadır.

Ortaöğretim temel dinî bilgiler (İslam, I-II)'in Öğretim Programı da ünitelerden oluşmaktadır. Temel dinî bilgiler I'in 52; II'nin ise 34 kazanımı bulunmaktadır. Ortaöğretim temel dinî bilgiler dersi (İslam I)'nin kazanımları türleri açısından incelendiğinde 52 kazanımdan 39'unun bilişsel alana, 13'ünün ise duyuşsal alana girdiği gözükmektedir. Ortaöğretim temel dinî bilgiler dersi (İslam II)'nin de 34 kazanımından 25'inin bilişsel alana ve 9'unun duyuşsal alana yönelik yazıldıkları görülmektedir.

Seçmeli din derslerindeki kazanımların türleri açısından eşit oranda dağılım göstermediği gözükmektedir. Aslında uzun yıllardır din derslerinde göz ardı edilen husus, kazanımların söz konusu üç aşamaya uygun olarak bir başka ifadeyle üç alanı da kapsayacak şekilde düzenlenememiş olmasıdır. İsteğe bağlı ve doktriner yaklaşıma göre düzenlenen öğretim programlarında bilişsel alan kadar duyuşsal ve psikomotor alana yönelik kazanımların bulunması beklenmesine rağmen programlarda bu esasa çok dikkat edilmediğini söylememiz gerekir.

Seçmeli Din Dersi Programlarında duyuşsal ve psikomotor alana hitap eden davranışlardan ziyade bilişsel alana hitap eden davranışların kullanılmasında, din eğitiminde geçmişten günümüze kadar gelen ideolojik bakış açısının önemli bir rolü vardır. Bugüne kadar hazırlanan din dersi programlarında din eğitiminden ziyade din öğretimi hedeflenmesi ve eğitim alanında yıllardır süregelen ideolojik bakış açısı ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen yapısal ve hukuki düzenlemeler, Din Dersi Programını hazırlayan kişi, kurum ve

kuruluşların doktrin merkezli program hazırlamalarına ve program kazanımlarını da daha çok duyuşsal ve psikomotor öğrenme alanına girecek şekilde yazmalarına engel olmuştur ve süreçte olmaya devam ettiği de anlaşılmaktadır. Seçmeli din derslerindeki kazanımların daha çok bilişsel alana girmesi, bu derslerin programlarıyla “Din öğretimi hedeflenmektedir” şeklinde bir algının oluşmasına neden olmuştur. Bir başka ifadeyle dinî bilginin öğrenilmesinin hedeflendiği ancak bu dinî bilgiye dayalı olarak öğrencilerde bir duyuş ve uygulamaya dönük davranış değişikliğinin hedeflenmediği gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Bu durumu minimize edebilmek için programda yer alan kazanımları, üç kazanım türünü kapsayacak şekilde yeniden yapılandırmak yararlı olacaktır.

Seçmeli din derslerinin genel amaç ve kazanımları birey ve toplumun beklenti ve ihtiyaçları bağlamında incelendiğinde ise bu programlarda ergenlik dönemi gençlerin sorunlarına ve hayatlarını kolaylaştırmalarına yarayacak kazanımlara yer verilmediği gözükmektedir. Ergenlik dönemindeki gençler hızlı bir gelişim göstermektedirler. Bedendeki hızlı gelişimlere paralel olarak kişilerin ruhi planda da büyük değişikliklerle karşı karşıya oldukları, bu sebeple bu hızlı gelişme ve değişmeye intibak etmede güçlük çektikleri bilinmektedir. Ergenlik dönemindeki gencin, biyolojik ve psikolojik olarak yaşadığı değişimler, onun sosyal çevrede zaman zaman birtakım sorunlarla yüz yüze gelmesine neden olmaktadır. Ergenlik dönemindeki gencin yaşadığı bu sorunlar, onu bazen yanılttırmakta, içine kapanmasına yol açmaktadır (Şentürk, 2010: 93). İşte bundan dolayı ergenin gelişen zihinsel ve duygusal dünyasına uygun bir şekilde dinî ilgi ve ihtiyaçlarının tatmin edilmesi, ergenlerin soru ve sorunlarına karşılık gelecek, zihinlerini meşgul eden problemlere çözüm olacak karşılıklı sevgi ve güvene dayanan bir din eğitiminin yapılması gerekmektedir.

Buna göre seçmeli din derslerinin kazanımlarının gençlerin biyolojik, psikolojik, sosyal ve ruhi değişim ve gelişmelerine yönelik özel kazanımlar olmadığını söylememiz gerekir. Bununla birlikte Hz. Muhammed’in hayatı dersinin kazanımlarında ve içerik temalarında doğrudan belirtilmesi de, öğrencilerin söz konusu gelişimlerine katkı sağlayacak -dolaylı olarak da ifade edilse- kazanım ve temaların olduğunu söylememiz gerekir. Bu noktada yapılması gereken, kazanımların doğrudan öğrencilerde davranış değişikliği gerçekleştirmeyi hedefleyecek şekilde hazırlanması ve yazılmasıdır.

Hz. Muhammed’in hayatı dersinin ergenlerin sorunlarına özellikle de kimlik ve benlik gelişimine yönelik bir tasarımı olmasına rağmen, temel dinî bilgiler dersinin bu özellikleri kapsayacak şekilde tasarlandığını söylememiz mümkün değildir. Ortaokul ve Ortaöğretim (İslam I-II) Öğretim Programının birbirinin tekrarı şeklinde tasarlanması, pedagojik açıdan son derece hatalıdır. Her iki programın kazanım ve içeriklerinin hiçbir değişiklik yapılmaksızın

ortaokul ve ortaöğretimde aynı şekilde hazırlanması program geliştirmenin önemli temellerinden biri olan “psikolojik temelin” göz ardı edildiğini göstermektedir. Zira ergenlik dönemi yaklaşık 12 yaşından 20 yaşına kadar süren uzun bir dönemdir. Ortaokul döneminde ergenliğe giriş yapan çocukların biyolojik, psikolojik, sosyal ve ruhi gelişimleri ile ergenliğin ortasında ya da sonuna gelen gençlerin söz konusu gelişimlerinin aynı olması mümkün değildir. Bundan dolayı temel dinî bilgiler Öğretim Programının kazanımlarının eğitim ve öğrenme psikolojisinin ortaya koyduğu veriler ışığında yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Seçmeli Din Derslerinin İçerikleri

Program geliştirme süreçlerinin ikincisi kazanımlara uygun içerik ve etkinliklerin düzenlenmesidir. İçerik, hedef davranışları kazandıracak biçimde ünite ve konuların düzenlenmesi olarak tanımlanabilir. Dikkat edilmesi gereken nokta, içeriğin kazanımlar için bir araç olduğudur. Çünkü kazanımlar belirlenir, daha sonra bu kazanımların kazandırılmasına yardımcı olacak şekilde içerik düzenlenir (Sönmez, 2007: 59). Seçmeli din derslerinin içeriği dinî bilgidir. Dinî bilginin kaynakları ise Kur’an ve sünnettir. Buna göre derslerin konu alanları, birey ve toplumun beklentilerine karşılık gelecek şekilde İslam dininin temel kaynaklarından seçilerek oluşturulur.

1. Kur’an-ı Kerim Dersi

Ortaokul ve İHO ile Ortaöğretim Kur’an-ı Kerim Dersi Öğretim Programının iki temel öğrenme alanı bulunmaktadır. Bunlar; “Kur’an-ı Kerim ve mesajı” ve “Kur’an’ı okuma ve ezberleme”dir. Bu bağlamda Kur’an-ı Kerim Öğretim Programları, bu iki öğrenme alanı ve bu öğrenme alanlarını oluşturan ünite ve alt konulara göre tasarlanmıştır. Ayrıca her öğrenme alanının her bir sınıf düzeyinde birer ünitesi bulunmaktadır. Öğrenme alanının ve ünite konularının iki ile sınırlı olması okuyucuyu yanıltmamalıdır. Zira söz konusu ünite alanları ile bunları oluşturan alt konular oldukça ayrıntı ve geniş bir muhteva içermektedir.

Kur’an-ı Kerim ve mesajı öğrenme alanında ilk önce öğrencilerin Kur’an’ı tanımaları üzerine yapılandırılmıştır. Bu öğrenme alanının ortaokul döneminde Kur’an’ı okuma gerekçesi, Kur’an sevgisi, Kur’an’ı doğru ve güzel okumanın önemi, Kur’an’ın İslam dinindeki yeri, Kur’an’ın bir hayat kitabı oluşu ve Kur’an’da tevhit, risalet ve ahiret gibi temel konular ve ortaöğretim döneminde ise Kur’an-ı Kerim’in özellikleri, Mekki Ve Medeni surelerin temel özellikleri, Kur’an anlaşılmasına yönelik bilinmesi gereken ilkeler ve Kur’an’ı anlayarak okuma gibi alt konuları vardır.

Kur'an-ı Kerim ve mesajı öğrenme alanında ikinci önemli konu ise Kur'an'ın mesajını anlamaya yönelik konulardır. Bu kapsamda Kur'an'da yer alan bazı kıssalara, bazı surelerin tanımına ve bazı dua ayetlerinin öğrenimine ve bazı Kur'an kavramlarına anlamlarıyla yer verilmektedir. Bu öğrenme alanında yer alan alt konuların, ortaokul ve İHO okulunda Kur'an-ı Kerim dersini alan öğrencilerin öğrenme düzeylerine uygun iken ilk defa ortaöğretimde bu dersi alacak öğrenciler için zorluk derecelerinin yüksek olduğunu belirtmemiz gerekir.

Tablo 1.*Ortaokul ve İHO Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programı*

ÖĞRENME ALANLARI	ÜNİTELER			
	5. SINIF	6. SINIF	7. SINIF	8. SINIF
Kur'an-ı Kerim ve Mesajı	1. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ TANİYALIM	1. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ TANİYALIM	1. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ TANİYALIM	1. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ TANİYALIM
	I. Kur'an-ı Kerim'i öğreniyoruz II. Kur'an'ın mesajını anlıyorum	I. Kur'an-ı Kerim'i güzel okuma II. Kur'an'ın mesajını anlıyorum	I. Kur'an-ı Kerim'in İslam dinindeki yeri ve önemi II. Kur'an'ın mesajını anlıyorum	I. Kur'an-ı Kerim'in temel konuları II. Kur'an'ın mesajını anlıyorum
Kur'an-ı Kerim'i okuma ve ezberleme	2. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ OKUMAYA GİRİŞ	2. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ GÜZEL OKUMA	2. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ GÜZEL OKUMA	2. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ GÜZEL OKUMA
	I. Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğreniyoruz II. Okunacak sure ve ayetler III. Ezberlenecek dualar, sureler ve anlamları	I. Okunacak sure ve ayetler II. Tecvit bilgisi III. Ezberlenecek dualar, sureler ve anlamları	I. Okunacak sure ve ayetler II. Tecvit bilgisi III. Ezberlenecek dualar, sureler ve anlamları	I. Okunacak sure ve ayetler II. Tecvit bilgisi III. Ezberlenecek dualar, sureler ve anlamları

Kaynak: Ortaokul - İmam Hatip Ortaokulu Kur'an-ı Kerim Dersi (5-8. sınıflar) Öğretim Programı [ÖİKKDÖP], (2012a: 6-8).

Tablo 2.*Ortaöğretim Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programı*

ÖĞRENME ALANLARI	ÜNİTELER			
	9. SINIF	10. SINIF	11. SINIF	12. SINIF
Kur'an-ı Kerim ve Mesajı	1. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ TANİYALIM	1. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ TANİYALIM	1. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ TANİYALIM	1. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ TANİYALIM
	I. Kur'an-ı Kerim'in özellikleri II. Kur'an'ın mesajını anlıyorum	I. Mekki ve Medeni Surelerin Temel Özellikleri II. Kur'an'ın mesajını anlıyorum	I. Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılması II. Kur'an'ın mesajını anlıyorum	I. Kur'an'ı Anlayarak Okuma II. Kur'an'ın mesajını anlıyorum
Kur'an-ı Kerim'i okuma ve ezberleme	2. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ OKUMAYA GİRİŞ	2. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ GÜZEL OKUMA	2. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ GÜZEL OKUMA	2. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ GÜZEL OKUMA
	I. Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğreniyoruz II. Okunacak sure ve ayetler III. Ezberlenecek dualar, sureler ve anlamları	I. Okunacak sure ve ayetler II. Tecvit bilgisi III. Ezberlenecek dualar, sureler ve anlamları	I. Okunacak sure ve ayetler II. Tecvit bilgisi III. Ezberlenecek dualar, sureler ve anlamları	I. Okunacak sure ve ayetler II. Tecvit bilgisi III. Ezberlenecek dualar, sureler ve anlamları

Kaynak: Ortaöğretim Kur'an-ı Kerim Dersi (9-12. sınıflar) Öğretim Programı [OKKDÖP], (2012e: 6-8).

Ortaokul, İHO ve Ortaöğretim Kur'an-ı Kerim Programlarında yer alan ikinci öğrenme alanı olan "Kur'an-ı Kerim'i okuma ve ezberleme"de ilk olarak Kur'an'ın öğretimi üzerinde durulmakta sonraki dönemlerde ise Kur'an okuma becerisi kazandırmak amacıyla surelerin okunmasına devam edilmektedir. Bu öğrenme alanında yer alan diğer alt konu ise tecvittir. 5. sınıfta yer almayan tecvit konuları sonraki yıllarda ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu öğrenme alanının açıklamalar kısmında tecvit kurallarının öğretiminde "uygulamanın"

asıl olduğu vurgulanmaktadır. Programda tecvit kurallarının neliğinden (bilişsel öğrenmeden) çok bu kuralların öğrenci tarafından uygulanabilirliğine önem verilmesi psikomotor öğrenmeler açısından oldukça değerlidir. Bu öğrenme alanındaki son alt konu ise ezberlenecek dua, sure ve anlamlardır.

2. Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi

Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi Öğretim Programları, program tasarısı açısından bugüne kadar hazırlanmış olan din dersi programlarından ayrılmaktadır. Hz. Muhammed'in hayatının anlatıldığı DKAB Programları incelendiğinde, programların içeriklerinin kronolojik bir bakış açısıyla ve tarihteki önemli olgu ve olaylara göre düzenlendiği görülür. Oysa ki Hz. Muhammed'in Hayatı Öğretim Programında yapısal açıdan köklü bir değişime gidilerek tematik yaklaşım esasına göre program tasarımı oluşturulmuştur. Programda Hz. Peygamber'in hayatının tarihi serüveni, insani ve peygamberlik yönü, günlük hayattaki yaşam tarzı, sosyal hayattaki ilişkileri, ailesi ile yakın ve uzak akrabalarıyla olan bağı ve toplumdaki farklı kesimlerle olan iletişimi tematik olarak sunulmuştur.

Bu bağlamda ortaokul ve İHO ile ortaöğretim Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi Öğretim Programı genel amaçlara ulaşabilmek için altı öğrenme alanı üzerine yapılandırılmıştır. Programın öğrenme alanları; "Hz. Muhammed'in hayat hikâyesi, günlük hayatta Hz. Muhammed, en güzel örnek, sosyal hayatta Hz. Muhammed, Hz. Muhammed ve aile ve Hz. Muhammed ve toplumsal iletişim"dir. Bu öğrenme alanlarının 5. sınıftan 8. sınıfa kadar birer ünite konusu bulunmaktadır. Dolayısıyla her öğrenme alanının Programda toplam 4 ünitesi vardır.

Tablo 3.

Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Hz. Muhammed'in Hayatı Öğretim Programı

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTELER			
	5. SINIF	6. SINIF	7. SINIF	8. SINIF
Hz. Muhammed'in Hayat Hikâyesi	Hz. Muhammed'in Hayat Hikâyesini Hatırlayalım	Hz. Muhammed'in Hayat Hikâyesini Hatırlayalım	Hz. Muhammed'in Hayat Hikâyesini Hatırlayalım	Hz. Muhammed'in Hayat Hikâyesini Hatırlayalım
Günlük Hayatta Hz. Muhammed	Temizlik	Beslenme	Giyim Kuşam	Eğlence ve Spor

En Güzel Örnek	Hz. Muhammed'in Ahlakı	Hz. Muhammed'in İnancı	Hz. Muhammed'in İbadetleri	Hz. Muhammed'in Duaları
Sosyal Hayatta Hz. Muhammed	Hz. Muhammed ve Çocuk	Hz. Muhammed ve Çevre	Komşuluk	İnsan Hakları ve Adalet
Hz. Muhammed ve Aile	Çocuğun Görevleri	Ailede Sevgi ve Saygı	Akrabalarla İletişim	Anne-Babanın Görevleri
Hz. Muhammed ve Toplumsal İletişim	Herkesin Dostu ve Kardeşi Hz. Muhammed	İletişim Dili	Sosyal İletişim	İnsani İlişkileri Güçlendirme

Kaynak: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi Öğretim Programı (5-8. sınıflar), (2012c; 8).

Tablo 4.

Ortaöğretim Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi Öğretim Programı

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTELER			
	9. SINIF	10. SINIF	11. SINIF	12. SINIF
Hz. Muhammed'in Hayat Hikâyesi	Hz. Muhammed'in Hayat Hikâyesini Hatırlayalım	Hz. Muhammed'in Hayat Hikâyesini Hatırlayalım	Hz. Muhammed'in Hayat Hikâyesini Hatırlayalım	Hz. Muhammed'in Hayat Hikâyesini Hatırlayalım
Günlük Hayatta Hz. Muhammed	Estetik	Sağlık	Ekonomik Hayat	Bilgi ve Değişim
En Güzel Örnek	Haya ve İffet	Denge	Dünya ve Ahiret Algısı	Sevgi ve Merhamet
Sosyal Hayatta Hz. Muhammed	Eşitlik	Özgürlük	Toplumsal Barış	Toplumsal Paylaşım
Hz. Muhammed ve Aile	Ailesizlere Aile	Kadın ve Erkeğe Bakış	Ailede Eşlerin Görevleri	Evlilik
Hz. Muhammed ve Toplumsal İletişim	İstişare	Yönetim Anlayışı	Birlikte Yaşama Kültürü	Uluslararası İlişkiler

Kaynak: Ortaöğretim Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi Öğretim Programı, (2012d: 8).

Hız. Muhammed'in Hayatı Dersi Öğretim Programında göze çarpan özelliklerden biri programın ünite açıklamalarında ünitelerde yer alan çeşitli konu ve kazanımların "İlköğretim 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıf DKAB Öğretim Programında yer alan "Hız. Muhammed" öğrenme alanı ile ilişkilendirilmesidir. Her iki Program arasında ilişkilendirmelerde teknik açıdan hatalar bulunsa da her iki Program arasında karşılıklı ilişkilerin kurulması program tasarımı açısından olumlu bir gelişmedir.

Hız. Muhammed'in hayatı öğrenme alanlarında yer alan temaların/ünitelerin bazısının içeriği ile ne kastedildiğinin tam olarak belli olmadığı, öğrenme alanlarındaki temalar ve içeriklerinin kapsam ve sınırlıkları ilk bakışta tespit edilemediği, bundan dolayı da farklı sınıf düzeylerinde yer alan temaların/ünitelerin birbirinin tekrarı şeklinde yazıldığı intibainın olduğu söylenmektedir (Kaymakcan vd., 2013). Her ne kadar temaların ifade edilmiş biçimi bu şekilde düşünmeye neden olsa da bu temaların kazanım ve içerik boyutu birbirinden farklıdır. Zira içeriklere ilişkin açıklamalar ve içeriklerin ilişkili oldukları kazanımlar incelendiğinde benzer gibi görülen temaların/ünitelerin kapsam ve sınırlılıklarının aslında farklı olduğu, farklı sınıflarda yer alan bu temalarla birbirlerinden farklı davranışların kazandırılmasının hedeflendiği gözükcektir.

3. Temel Dinî Bilgiler Dersi

Ortaokul Temel Dinî Bilgiler (İslam, I-I) Öğretim Programında öğrenme alanları bulunmamaktadır. Dersin Öğretim Programı doğrudan ünitelerden oluşturulmuştur. Ortaokul ve ortaöğretim temel dinî bilgiler (İslam I ve II)'in her birinde 6 ünite bulunmaktadır. Hız. Muhammed'in hayatı öğretim programının içeriğinde olduğu gibi ortaokul ve ortaöğretim temel dinî bilgiler (İslam I-II)'deki inanç, ibadet ve ahlaka yönelik bir kısım konuların İlk ve Ortaöğretim DKAB Programlarıyla örtüştüğü gözükmektedir.

Ünitenin içerikleri DKAB Programı ile örtüştüğü gibi farklı sınıf düzeylerinde de aynı şekilde tekrar etmektedir. Ortaokul Temel dinî Bilgiler (İslam I-II) Öğretim Programındaki ünitelerin hem kendi aralarında hem de Ortaöğretim Temel Dinî Bilgiler (İslam I-II) Öğretim Programındaki ünitelerin içerik, kazanım ve açıklamalar kısmıyla tekrar ettiği görülmektedir.

Tablo 5.*Ortaokul Temel Dinî Bilgiler Dersi (İslam I-II) Öğretim Programı*

Temel Dinî Bilgiler Dersi (İslam I)			Temel Dinî Bilgiler Dersi (İslam II)		
Üniteler	Kazanım Sayıları	Ders Saati	Üniteler	Kazanım Sayıları	Ders Saati
1. İslam'a Giriş	9	14	1. İmam Esasları	16	20
2. İslam'a Göre Yaratılış	7	10	2. İslam'da İbadetler	10	18
3. İmanın Şartları	6	12	3. Günlük Hayatta İslami	4	10
4. İslam'ın Beş Temeli	5	12	Kurallar	5	8
5. İslam'a Göre İyilik	8	12	4. Toplumun Temeli: Aile	4	8
6. İslam'a Göre Sorumluluklarımız	7	12	5. İslam'a Göre Toplum Bilinci	4	8
TOPLAM	42	72	6. İnsanın Ruhsal Yönü	43	72
			TOPLAM		

Kaynak: Ortaokul Temel Dinî Bilgiler Dersi Öğretim Programı [OOTDBÖP], (2012b: 4).

Tablo 6.*Ortaöğretim TDB (İslam I-II) Öğretim Programı*

Temel Dinî Bilgiler Dersi (İslam I)			Temel Dinî Bilgiler Dersi (İslam II)		
Üniteler	Kazanım Sayıları	Ders Saati	Üniteler	Kazanım Sayıları	Ders Saati
1. İslam Tasavvuru	9	10	1. Temel Dokunulmazlıklar	8	14
2. İslam'ın Temel Kaynakları	6	8	2. Aile Hayatı	5	12
3. İslam İnanç Sistemi	16	20	3. İslam'a Göre Yaşam Olayları	7	12
4. İbadet Hayatı	10	14	4. Toplumsal Değerler	4	10
5. Temel Sorumluluk Alanları	7	12	5. İslam, Hayat ve Bilim	6	12
6. İslam'da Helaller ve Haramlar	4	8	6. İslam ve Manevi Hayat	4	12
TOPLAM	52	72	TOPLAM	34	72

Kaynak: Ortaöğretim Temel Dinî Bilgiler (İslam I-II) Öğretim Programı [OÖTDBÖP], (2012f: 5).

Seçmeli Din Derslerinin Öğrenme-Öğretme Süreçleri

Öğrenme-öğretme süreci, program geliştirmenin süreç boyutunu oluşturur. Bu süreçte ders konusu ve kazanımları için uygun öğretim yöntem ve teknikleri ile ders araç-gereçleri doğru bir şekilde tespit edilir (Küçükahmet, 2001: 19). Ayrıca öğrenciler, kazanımları elde etmeye yönelik öğrenme etkinliklerinde bulunurken hangi öğrenme etkinliklerinin ne zaman, nerede, nasıl, ne kadar süre ile ve hangi nitelikte olacağının da iyi bir şekilde belirlenmesi son derece önemlidir (Özbek, 2007: 138).

Seçmeli Din Derslerinin Öğretim Programlarında özellikle öğrenme-öğretme süreci şeklinde bir başlık bulunmamaktadır. Ancak seçmeli din dersi öğretim programlarının herbirinde aynı olan "Programın Uygulanmasına İlişkin İlke ve Açıklamalar" ile Program içerisinde yer alan "Açıklamalar" kısmında bulunan bazı hususlar, öğrenme-öğretme sürecine dair bilgiler ihtiva etmektedir.

Programın Uygulanmasına İlişkin İlke ve Açıklamalar kısmında her bir ünite için kullanılacak süre ve ünitelerin işleniş sırasının programda belirlendiği; ancak zümre öğretmenleri tarafından öğrenci seviyesi ve çevre şartlarına uygun bir planlamanın yapılabileceği vurgulanmaktadır. Programda öğrenci seviyesine ve çevre şartlarına göre öğretmenlerin planlama yapabileceklerinin belirtilmesi, programın olumlu yönlerinden biridir. Bu hem öğrencilerin hazırbulunuşluklarının hem de fiziki ortamın niteliğinin program tarafından dikkate alındığını göstermektedir. Söz konusu ilkeler programa bir esneklik kattığı kadar öğrenci ve fiziki ortamın niteliğine göre uygun öğrenme-öğretme sürecinin kullanılmasına da kılavuzluk etmektedir.

Öğrenme-öğretme süreci bağlamında ilke ve açıklamalarda yer alan önemli bir diğer husus da öğrenme-öğretme etkinliklerindeki kazanımları edinmeye uygun görsel, işitsel ve basılı materyallerden yararlanılabileceğine dikkat çekilmesidir. Buna uygun olarak Program içerisinde yer alan ünite açıklamalarında da ünitenin kazanım ve içeriğine uygun olarak çeşitli materyallerin kullanılmasının önerildiği görülmektedir.

Programda öğrenme-öğretme süreci açısından önemli olan bir başka husus da öğrenme-öğretme etkinliklerinin, öğrenci merkezli öğrenme ve öğretme yöntem, teknik ve stratejilerinin kullanılabileceğini ifade etmesidir. Her ne kadar ilke ve açıklamalar kısmında bu ifadeler yer alsın da Programın hiçbir yerinde öğretmenlere kılavuzluk yapmak amacıyla ünitelere uygun gelebilecek yöntem, teknik ve stratejiler hakkında bilgi verilmemektedir.

Programın Uygulanmasına İlişkin İlke ve Açıklamalar kısmında yer alan bir diğer konu da öğrenme-öğretme sürecinde konuların öğrencilere kolaylaştırılarak ve sevdirilerek öğre-

tilmesinin önerilmesidir. Bu önerilere Seçmeli Din Dersi Programlarının ünite açıklamalarında yeri geldikçe değinilmektedir.

İlke ve açıklamalar kısmında yer alan ancak program geliştirmenin hem içerik hem de öğrenme-öğretme süreci ögesini ilgilendiren bir başka husus da ünite konularının ayet ve hadisler temel alınarak işlenmesidir. Bu öneri, içerik saptamasında hem de öğrenme-öğretme sürecinde İslam dininin temel kaynaklarının esas alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Öğrencilerin konulara ait ayet ve hadisleri ezberlemeleri yerine ilgili ayet ve hadisleri anlam bütünlüğü içerisinde kavramalarının esas alınması gerektiği önerisi de seçmeli din dersi öğretim Programlarının Uygulanmasına İlişkin İlke ve Açıklamalarında yer alan bir başka önemli husustur. Bu öneri ile seçmeli din dersleri kapsamında öğrenme konularında yer alan ayet ve hadislerin, kuru bir ezbercilikten öte öğrencilerin söz konusu ayet ve hadisleri kavramaları ve bunlarla ne/nelerin kastedildiğini anlamalarının beklendiği gözükmektedir.

Seçmeli Din Derslerinde Değerlendirme

Değerlendirme öğretim programlarının öğelerinin sonucusudur. Değerlendirme eğitim hedeflerinin gerçekleşme derecesini tayin etme (Ertürk, 1997: 107), bir başka ifadeyle öğrencilerin önceden belirlenen amaçlara ne kadar yaklaştıklarını belirleme sürecidir (Küçükahmet, 2001: 173). Seçmeli Din Derslerinin Öğretim Programlarında ölçme ve değerlendirme bölümü bulunmaktadır. Ölçme ve değerlendirme bölümü tüm programlarda aynı içeriğe sahiptir. Bu bölümde öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme süreci hazırlarken temel bazı ilkelerden hareket etmeleri istenmektedir. Bu temel ilkeler, amaç ve kazanımlarla uyumlu olma, öğrenme-öğretme süreciyle bütünlük (süreci değerlendirme), ölçme araçları arasında çeşitlilik, kendini değerlendirme, bireysel farklılıklardır.

Ortaokul ve ortaöğretim seçmeli din derslerinde ölçme ve değerlendirmeye yönelik açıklamalar olmakla birlikte seçmeli din derslerini alan ortaokul öğrencileri için ölçme ve değerlendirme yapılmamıştır. Zira 222 Sayılı İlköğretim Yönetmeliğinde “Seçmeli dersler ile rehberlik/sosyal etkinlikler puanla değerlendirilmez. Ancak öğrencilerin hangi seçmeli dersi aldıkları karne ve diğer kayıtlarla belirtilir” şeklinde yer alan ifade ortaokulda alınan seçmeli din derslerine yönelik olarak dönem içinde sınav yapılmasını engellemektedir.

Beklentiler ve Mevcut Durum

Öğrencilerin Gözünden Din Eğitimi

4+4+4 Eğitim Yasası ile ortaokul ve lise öğretim programlarına dâhil edilen Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler dersleri hakkında öğrenci, öğretmen ve velilerin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerinin araştırıldığı bu çalışmada, görüşlerine başvurduğumuz ilk grup bu derslerin odağı ve en önemli paydaşı olan öğrenciler olmuştur. Herşeyden evvel bu dersler okul programlarına öğrencilerin dinî ve ruhi birtakım ihtiyaçlarını karşılamak ve onları inandıkları dinin sorumluluklarını bilen bilinçli bireyler olarak yetiştirmek için konmuştur.

Seçmeli din derslerini alan öğrencilerin, genel anlamda bu dersleri nasıl algıladıklarını, değerlendirdiklerini ve bulduklarını belirlemek, bundan sonraki yıllarda bu derslerin yeniden yapılandırılmasına katkı sağlayacak önemli bir geri bildirim olacaktır. Ayrıca öğrencilerden alınan her bir yanıt, bu derslerle beklenen hedeflere ne ölçüde ulaşıldığını göstermesi açısından önemli bir veri olacaktır. Bu bağlamda araştırmanın bu bölümünde, 4+4+4 Eğitim Yasası ile öğretim programlarına dâhil edilen yeni seçmeli din derslerinden, söz konusu öğrencilerin beklentileri ile derslerin amaç ve işleyişlerine dair talep ve önerilerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin görüşlerine yer verdiğimiz bu bölümde, öncelikle seçmeli din derslerini alan öğrencilerin, daha sonra ise bu dersleri almamış olan öğrencilerin görüşlerine yer verilecektir.

Seçmeli Din Derslerini Alan Öğrencilerin Görüşleri

Bu bölümde öncelikle, seçmeli din derslerini alan ortaokul ve ortaöğretim öğrencilerinin bu dersleri seçme süreci, bu dersleri almalarında rol oynayan etkenler, dersleri almaların-

dan dolayı çevrelerinden aldıkları tepkiler ve DKAB dersi ile seçmeli din derslerine bakışları ele alınacaktır. Daha sonra ise öğrencilerin Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler derslerini almalarındaki temel faktörler, din eğitimi geçmişleri, bu derslerden beklentileri, ilgilendikleri, merak ettikleri ve derslerin öğretimi sürecinde zorlandıkları konular, bu derslerin öğrenme-öğretme süreci, bu derslerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor öğrenmelerine olan katkısı, ders kitapları, bu derslerin nerede verilmesi gerektiği, bu dersleri sonraki yıllarda alıp almayacakları ve bu dersleri aldıktan sonra yaz dönemlerinde cami veya Kur'an kurslarındaki din eğitimi faaliyetlerine katılıp katılmayacaklarına dair görüşleri değerlendirilecektir.

1. Öğrencilerin Dersleri Seçme Süreçleri ve Seçimlerini Belirleyen Etkenler

Öğrencilerin seçmeli din derslerini almalarında etkili olan iç ve dış faktörler bulunmaktadır. Öğrenciler seçmeli din ders almalarında, okul idaresi tarafından çeşitli nedenlerden dolayı yapılan yönlendirme ve paket ders uygulaması ile ailelerinin telkinleri gibi bazı dış faktörlerin önemli bir etkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Fakat bunların yanında seçmeli din dersine olan ilgi ve merakları ile dinî konularda kendilerini geliştirme istekleri gibi içsel faktörlerin de bu dersleri almalarında etkili olduğunu söylemişlerdir.

Öğrencilerle yapılan görüşmeler, öğrencilerin seçmeli din derslerini almalarında etkili olduğunu ifade ettikleri içsel sebeplerin başında "din derslerine olan ilgileri, dinî konularda kendilerini geliştirme isteği ve dini öğrenmenin her Müslümanın sorumluluklarından biri olduğu inancının" geldiğini göstermektedir. Hatta paket ders uygulaması ve ailesinin telkini ile seçmeli din derslerini aldığını belirten öğrencilerin neredeyse tamamının bu derslere ilgi duyduklarını, sevdiklerini ve kendilerini geliştirmek istediklerini belirtmek yerinde olacaktır.

Seçmeli din derslerine ilgi duyan ve dinî konuları öğrenmek istediğini ifade eden öğrenciler, derslerin seçimine kendilerinin karar verdiğini ve ailelerin de bu seçimleri onayladığı söylemişlerdir:

Zaten ben buraya gelmeden önce imam-hatip lisesine gitmeyi istiyordum, seçmeli derslerde de bunları görünce, ilgimde olduğundan bu dersleri aldım. Kendim seçim dersleri, ailem de onayladı (Öğrenci 12).

Hz. Muhammed'in hayatı dersini ben kendim seçtim, aileme haber vermedim. Ancak onlar da onayladılar. Aslında onu da seçtirmeyeceklerdi ama ben yine de seçtim. Kur'an kursuna gitmiştim. Kur'an dersinde daha çok şey öğrenip hayatıma uygulamak için bu dersi de seçtim (Öğrenci 18).

Dinî konulara ilgi duyduğunu ifade eden öğrenciler (1, 5, 32, 34, 37, 43, 39, 46, 47, 48 ve 49) Kur'an-ı Kerim dersini, Kur'an okumayı öğrenmeyi çok istediklerinden dolayı seçtiklerini ifade etmişlerdir. Nitekim bir öğrenci (49) bu durumu şöyle izah etmiştir: *"Kur'an dersi benim için çok önemli. Ben dinimi seviyorum. Dinime de bağlıyım. Kur'an okumayı çok sevdiğim için bu dersi seçtim"*.

Öğrencilerin seçmeli din derslerini sıklıkla dinî bilgilerini pekiştirmek ve geliştirmek için seçtikleri tespit edilmiştir. Özellikle kendilerini ve ailelerini dindar veya dine yatkın olarak tanımlayan, daha önce cami veya Kur'an kursunda din eğitimi alan öğrencilerin önemli bir çoğunluğu seçmeli din derslerini alarak dinî bilgilerini daha fazla geliştirmeyi hedeflediklerini belirtmişlerdir. Dinî bilgilerini geliştirmeyi düşünen bu öğrenciler, bu yolla dinlerini daha iyi öğrenip anlayacaklarının, Kur'an'ı okuma becerisi kazanacaklarının ve Hz. Muhammed'i daha iyi tanıma fırsatı yakalayacaklarının üzerinde durmuşlardır.

Özellikle ortaokul öğrencilerinin Kur'an-ı Kerim dersi ile önceki yıllarda yarım kalan eğitimlerini tamamlama fırsatı elde ettiklerini düşünerek bu dersi seçtikleri görülmüştür. Yaz dönemlerinde camilerdeki kurslara daha fazla katılan ortaokul öğrencileri, 2,5 aylık dönemde Kur'an okumaya geçemediklerini veya geçseler de kısa bir süre sonra unuttuklarını ifade ederek okuldaki Kur'an-ı Kerim dersi sayesinde Kur'an okuma becerilerini geliştireceklerine inandıklarını ifade etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim dersinin bu fonksiyonuna dikkat çeken bir öğrenci (33) şunları söylemiştir: *"Ben yazları camiye gidiyordum. Ancak Kur'an okumaya geçemedim. Okulda bir yıl boyunca alırsam tam olarak öğrenirim diye düşündüm. Onun için bu dersi aldım"*.

Bazı öğrenciler ise şu ana kadar aldıkları din eğitimini yeterli bulmadıklarından seçmeli din derslerini almak istediklerini belirtmişlerdir. Bu noktaya vurgu yapan bir öğrenci (14) *"DKAB dersinde aldığım eğitim dinimi iyi bir şekilde öğrenmek ve yaşamak için yeterli değil. Sadece matematik veya fizik gibi dersleri öğrenmek, hayatta mutlu olmak için yeterli değil. Bence dinî bilgiler, insana yön veren şeyleri içermektedir. Din, yaşama hedefimiz ve sebebimizdir. Din, herşeydir. Onun için dini daha iyi bir şekilde öğrenmek gerekir. Hâlbuki okulda verilen tek saatlik DKAB dersi ile bunların giderilmesi mümkün değil"* diyerek seçmeli din derslerinin din eğitimi konusunda önemli bir eksikliği kapatacağını söylemiştir.

Temel dinî bilgiler dersini alan öğrencilerin görüşleri ele alındığında, öğrencilerin bu dersi alma nedenlerinin başında "dini daha iyi bir şekilde öğrenme, daha önceden öğrenen bilgileri pekiştirme ve başarılı olma" duygularının geldiği gözükmektedir. Bu hususta öğrencilerden bazıları (9, 36 ve 61) *"Dinimi seviyorum, Kur'an okuyorum. Dinî konularda daha fazla bilgilenmek için de temel dinî bilgiler dersini seçtim"* demişlerdir. Bir başka öğrenci (14)

de “*dinimizi tüm ayrıntılarıyla öğrenmek için*” temel dinî bilgiler dersini seçtiğini belirtmiştir. Bir diğer öğrenci (18) ise dinî konuları bildiğini, ancak TDB dersini seçerse hem bilgilerinin daha fazla artacağını hem de bu derste daha da başarılı olacağını düşündüğü için bu dersi seçtiğini söylemiştir.

Seçmeli din derslerini alma konusunda etkili olan içsel sebeplerden biri de dinî konuları öğrenmenin her Müslümanın sorumluluklarından biri olduğu yönündeki inançtır. Örneğin İslam’ın temel kaynağının Kur’an olduğunu ve onu öğrenmenin bir Müslümanın sorumluluklarından biri olduğunu belirten öğrenciler (1, 5, 10, 39, 42 ve 44), Kur’an’ı öğrenmek için bu dersi seçtiklerini ifade etmişlerdir. Nitekim bir öğrenci (1) “*Sonuçta Müslümanız, sorduklarında ‘Kitabın ne?’ diyorlar. ‘Kur’an-ı Kerim’ diyorsun. ‘Okuyor musun?’ diyorlar? Cevabım ‘Hayır.’ oluyor, evet demek için bu dersi seçmek istedim*” demiştir. Benzer duyguları paylaşan bir başka öğrenci (32) de “*Yüce Allah, Kur’an’ı okumamızı ve öğrenmemizi istediği için bu dersi seçtim*” şeklinde görüş bildirmiştir.

Öğrencilerin Kur’an okumayı öğrenme arzularının onları Kur’an-ı Kerim dersini seçmeye sevk ettiği gibi (12, 18, 34 ve 36) Hz. Muhammed’e olan sevgileri, onun kişiliğini, hayatını, insanlarla olan ilişkisini, ahlakını merak etmeleri, onu kendilerine örnek bir model olarak görmeleri ve onun gibi yaşama hayalleri de Hz. Muhammed’in hayatı dersini seçmelerini sağlamıştır. Hz. Muhammed’e duyduğu sevginin, kendisini Hz. Muhammed’in hayatı dersini almaya sevk ettiğini ifade eden bir öğrenci (36) “*Peygamberimi çok seviyorum. O çok güzel bir hayat yaşamış, insanlara iyilik yapmış, yol göstermiş, güzel sözler söylemiş. Bunları hep bizim için yapmış. Bizim de bunları öğrenmemiz gerekiyor. Ben onun gibi olmak, onun gibi yaşamak istiyorum. Onun öğrettiği herşeyi öğrenmek istiyorum. O benim için iyi insan olmayı ifade ediyor, onun için Hz. Muhammed’in hayatı dersini seçtim*” diyerek Hz. Peygamber’e duyulan sevginin bu dersi seçme konusunda ne denli önemli olduğuna işaret etmiştir.

Seçmeli din derslerinin alınmasında yalnız içsel sebepler etkili olmamıştır. Onlar kadar öğrencilerin istekleri dışındaki faktörlerin de önemli bir etkisi vardır. Bu faktörlerin başında okul idarelerinin uyguladıkları paket ders programları ile ailelerin telkin ve yönlendirmeleri gelmektedir.

Ortaokul ve ortaöğretim öğrencilerinin ders alımında etkili olan dış faktörlerin başında okul idarelerinin öğretmen ve fiziki ortam yetersizliği nedeniyle oluşturdukları “paket dersler” gelmektedir. Okul idarelerinin bazısı, okuldaki derslik sayısı ve öğretmen yetersizliği sebebiyle, öğrencilerin sıklıkla seçtikleri dersleri paket dersler olarak öğrencilere sunmuşlardır. Dersleri paket hâlinde öğrencilere sunan okul idareleri genellikle “matematik, İngilizce, astronomi veya okuryazarlık” derslerinden oluşturulan paket derslere seçmeli

din derslerinden herhangi birini dâhil etmişlerdir. Öğrencilerin ve ailelerinin talepleri doğrultusunda, okul yönetimleri sırasıyla Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler derslerini açmışlardır.

Paket derslerin hazırlandığı okullarda, öğrencilerin birçoğu seçmek istemelerine rağmen birden fazla din dersi seçememiştir. Paket dersler hazırlanırken seçmeli din derslerinin her biri farklı bir grupta olduğu için öğrenciler bir grubu tercih ettiklerinde diğer gruplarda yer alan din derslerini alamamışlardır. Öğrencilerden (46) yaşanan bu durumu şöyle izah etmiştir: *"Okula kayıt zamanında bize seçmeli derslerden seçtirmişlerdi. Ancak daha sonra okulun ilk günlerinde dersleri grup yapmışlar. Örneğin Kur'an-ı Kerim bir gruptaydı, Hz. Muhammed'in hayatı ayrı bir gruptaydı. Ben de bunlardan birini seçmek zorunda kaldım"*.

Okul idarelerinin paket ders uygulamasına başvurmalarının iki temel nedeni olduğu gözükmektedir. Bunlardan biri öğretmen açığı diğeri ise okulda dersliklerin yetersiz olmasıdır. Bazı öğrenciler (14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 47 ve 50) okullarında din dersi öğretmeni bulunmadığı ya da yeterli sayıda bulunmadığı için istedikleri seçmeli din derslerini seçemediklerini ifade etmişlerdir. Bu noktada çaresiz kalan bazı okul idarelerinin okulda din dersi öğretmeni bulunmaması sebebiyle öğrencileri ya doğrudan farklı dersleri seçmeye ya da içinde din dersi olmayan ders paketlerine yönlendirdikleri tespit edilmiştir. Böyle bir durumla karşılaşan bir öğrenci (14): *"Okul idaresi bize yardımcı oldu. Ben üç seçmeli din dersini de seçecektim. Ama öğretmen olmadığı için 'O dersleri boşu boşuna seçmeyin, o derslere öğretmen gönderemeyeceğiz' dediler. Biz de başka dersleri seçmek zorunda kaldık"* demiştir. Benzer bir sıkıntıdan bahseden başka bir öğrenci (15) de: *"Kayda babam gitmişti. Okul müdürü öğretmen eksikliğinden Kur'an-ı Kerim dersini açamayacaklarını söylemiş. Seçmeli din derslerinden Hz. Muhammed'in hayatını seçebilmiş sadece"* demiştir. Bütün okul olarak Hz. Muhammed'in hayatı dersini almak istediklerini belirten bir öğrenci (50) ise bu durumu *"Din dersi öğretmenimizin vakti yokmuş. Çok derse giriyormuş. Müdür bize bu dersin açılmayacağını söyledi. Biz de başka ders aldık"* sözleriyle ifade etmiştir.

Öğretmen eksikliğinden sonra okul idarelerini paket ders uygulamaya sevk eden diğer bir etken de okuldaki derslik sayısıdır. Bazı öğrencilerin seçmeli derslerden birçoğuna ilgi göstermeleri, buna karşın okuldaki derslik sayısının yeterli olmaması okul idarelerini birkaç dersi bir araya getirerek paket ders hazırlamaya sevk etmiştir. Bu durumda okul idareleri, okulun imkânları doğrultusunda açılacak seçmeli dersleri eşit oranda ve belli ders yoğunluğu oluşturacak şekilde düzenlemişlerdir. Bu durumu bir öğrenci (4) *"Seçmeli derslerden üç tane seçebiliyorduk. Din dersleri farklı gruplardaydı. Ben hem Kur'an-ı Kerim hem de Hz. Muhammed'in hayatı dersini seçmiştim. Ancak planlamalar sonrasında Hz. Muhammed'in"*

hayatı dersi açılmış oldu.” şeklinde ve bir başka öğrenci (57) de: “Ben aslında spor, İngilizce, matematik uygulamalarını ve Türkçe okuma dersini seçmiştim. Ancak okulda Kur’an dersi açılınca ben de almak zorunda kaldım. Derse camimizin hocası gelince çok sevindim, iyi ki almışım diyorum” şeklinde açıklamışlardır.

Ortaöğretim öğrencilerinden ikisi (6 ve 23) seçmeli her dersin içeriği hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları için paket derslerin ayarlanmasının ve ders gruplarının oluşturulmasının okul tarafından yapılmasını daha isabetli bir fikir olarak görmüşlerdir. Buna karşın seçmeli derslerin paket hâlinde düzenlenmesinden rahatsız olan öğrenciler çoğunlukta-
dır (6, 7, 41 ve 57). Bu öğrenciler paket hâlinde örneğin 3 dersin bir grupta toplandığını, bu grup içerisinde sevdikleri ve seçmek istedikleri ders/ler olduğu gibi sevmedikleri veya seçmek istemedikleri ders/lerin de olduğunu söyleyerek böyle bir yöntem yerine herkesin istediği bir dersi seçmesinin daha doğru olacağını belirtmişlerdir:

Sonuçta hem seçmeli ders gibi bir sistem geliyor hem de paketlere ayrılıyor zaten öyle bir sistem getirilmeyecekse yani insan istediğini seçemeyecekse niye seçmeli ders oluyor ben anlamıyorum. Belki ben hem Kur’an dersini hem de Peygamber Efendimizin dersini seçmek istiyorum. Niye seçemiyorum. Tam amacına ulaşması için öbür türlü böyle şey olacak şimdi bazıları benim düşündüğüm gibi düşünüyor ve bunu saptırıyor mesela hem bize seçmeli veriyorlar hem seçtirmiyorlar ondan sonra da seçmeli derslerden de soğuyorlar, takmıyorlar (Öğrenci 6).

Seçmeli dersleri paket hâlinde değil de her birini ayrı ayrı seçsek daha iyi olur çünkü kendi alanına göre daha çok bir şey seçebilirsin, daha çok kapabilirsin. Çünkü mesela orda mantıklı bir ders oluyor diğeri de hani çok seni ilgilendirmeyen alanında olmayan bir şey oluyor o da iyi olmuyor (Öğrenci 7).

Seçmeli din derslerinden her birinin paket ders uygulaması sebebiyle farklı gruplara dağıtıldığını belirten öğrencilere “önümüzdeki yıl iki din dersini birden almak isteyip istemedikleri” sorulduğunda, öğrencilerden bazıları (3, 5, 9 ve 20) “*Bu dersler ayrı grupta olurlarsa seçemeyiz ancak aynı grupta olursa seçeriz*” şeklinde yanıt vermişlerdir.

Görüşmelere katılan bazı öğrenciler ise seçmeli din derslerinin paket dersler altında farklı kategorideki derslerle *aynı grupta olmasını olumlu* karşılamışlardır. Bu öğrencilere (4 ve 8) göre ders gruplarında farklı derslerin olması “ders çeşitliliği ve farklı konuları öğrenme açısından” bir fırsat vermektedir.

Seçmeli din derslerinin alımında paket ders uygulamasının etkisi olduğu gibi bu paket derslerden hangisinin seçileceğinde derslerin kolay ya da zor oluşunun önemli bir etkisi

olmuştur. Herhangi bir derste başarılı olamayacağını düşünen bazı öğrenciler, içerisinde zorlanacakları derslerin olduğu grubu seçmemişlerdir. Söz konusu durumu bir öğrenci (7) şu şekilde ifade etmiştir: *"Ben, Hz. Muhammed'in hayatı, bilgi iletişim ve diksiyon derslerinin olduğu grubu seçtim. Dersi seçmemdeki temel sebep grubun içindeki derslerin bana uygun gelmesiydi"*. Bir başka öğrenci (5) ise *"Zaten derslerimiz yetirince ağır. Kur'an-ı Kerimi o yüzden seçmedim. Hz. Muhammed'in hayatı daha kolay gelir diye onu seçtim"* şeklinde düşüncesini açıklamıştır.

Öğrencilerin paket ders uygulaması hakkındaki bu görüşleri, seçmeli derslerin öğretimi konusunda okullarda altyapı eksikliği olduğunu göstermektedir. Seçmeli dersler, okul programlarında çeşitlilik sağlama ve öğrencilerin ilgi ve kabiliyetlerine uygun olan alanlarda hizmet etme noktasında önemlidir, fakat yeterli altyapının olmayışı bu derslerden beklenen hedefleri yakalamayı zorlaştırmakta ve sistemin iyi bir şekilde işlemlerini engellemektedir.

Seçmeli din derslerinin alınmasında etkili olan dış faktörlerden bir diğeri de ailedir. Seçmeli din derslerini alan öğrencilerin önemli bir çoğunluğu bu dersleri kendi arzu ve istekleri ile seçtiklerini belirtmişlerdir. Ancak bazı öğrenciler (8, 10, 15, 20, 21, 34, 36 ve 41) kayıt döneminde ailelerinin dersler hakkında kendileriyle konuştuklarını ve seçmeli din derslerinden en azından birini seçmeleri konusunda kendilerini yönlendirdiklerini ifade etmişlerdir. Fakat burada dikkat çeken husus, velilerinin kendileri adına seçmeli din derslerinden birini veya birkaçını seçtiğini belirten öğrencilerin, *"seçim esnasında kendileri olsaydılar, benzer şekilde kendilerinin bu dersleri seçmek istediklerini"* söylemiş olmalarıdır.

Genelde seçmeli derslerin tümünde, özelde ise seçmeli din derslerinde ortaokul öğrencilerinin ders seçiminde ailelerinin etkisinin daha çok olduğu; lise öğrencilerinin ders seçimlerinde ise kendi tercihlerinin daha fazla rol oynadığı görülmektedir. Öğrenci velileri ile yapılan görüşmelerde de çocukları ortaokulda okuyan velilerin derslerin seçiminde daha fazla etkili olduğu; lise öğrencilerinin velilerinin ise derslerin seçiminde -her ne kadar din derslerini seçmelerini isteseler de- çocuklarının tercihlerine daha fazla önem verdikleri görülmüştür.

Seçmeli din derslerinin alımı konusunda ailelerin dışında, komşularında etkili olduğu görülmüştür. Öğrencilerden biri (38) söz konusu yönlendirmeyi *"Komşum yönlendirdi. 'Kur'an-ı öğrenmek için bu dersleri seçmelisin' dedi. Ailem de sıcak baktı. Ben de seçmek istiyordum"* sözleriyle ifade etmiştir.

Öğrencilerden ikisi (41 ve 44) ise seçmeli din derslerini alma konusunda ailesi de dâhil hiç kimseden bir yönlendirme almadıklarını söylemişlerdir.

2. Derslerin Seçiminde Çevrenin Tepkisi

Seçmeli din derslerini alan ortaokul ve ortaöğretim öğrencileri, bu dersleri seçtiklerinden dolayı herhangi bir olumsuz tepki almadıklarını aksine çoğunlukla olumlu tepkiler aldıklarını ifade etmişlerdir. Bazı öğrenciler (11, 17, 18, 32, 34, 36, 42, 44 ve 47) *"Seçmeli din derslerini seçtikleri için olumsuz tepki almadıklarını"* ifade ederken bazı öğrenciler (32, 38, 41, 43, 46, 48, 52, 53, 56 ve 57), bu dersleri almalarından dolayı ailelerinden çok olumlu tepkiler aldıklarını ve ailelerinin bu tercihlerinden dolayı sevindiklerini ifade etmişlerdir. Özellikle Kur'an-ı Kerim dersi sonrasında Kur'an okumayı öğrenen öğrenciler (17, 18, 21, 32, 42, 52, 53, 56 ve 57), ailelerinin bu durumdan çok memnun kaldıklarını ve kendilerine *"İyi ki bu dersi seçmişsin"* dediklerini söylemişlerdir. Örneğin bir öğrenci (53) *"Bu dersler açıldığında annemle babam çok sevindiler. Onlar bizim yaşımızdayken böyle dersler alamamışlar. Benim almamdan dolayı çok sevindiler"* demiştir.

Kur'an okumayı öğrenmeleri neticesinde ailelerinden olumlu tepkiler alan öğrencilerden bazısı (32, 46, 49, 52 ve 53), bu durumun kendilerini motive ettiğini, derse olan ilgilerinin arttığını ve bu durumdan mutluluk duyduklarını ifade etmişlerdir. Bir öğrenci (49) ise seçmeli din derslerini seçmesiyle dinî konuları daha iyi bir şekilde öğrendiğini, dini daha iyi öğrenmesinin ise kendisini daha fazla dine bağladığını şu sözlerle ifade etmiştir: *"Olumsuz bir tepki almadım. Ben Kur'an-ı Kerim dersini seçtiğim için çok memnunum. Hem böylece dinime daha bağlı oluyorum. Kur'an okumak insanı dine bağlı kılıyor"*.

Bununla birlikte, başlangıçta annesinin Kur'an-ı Kerim dersini almasını istemediğini belirten öğrenci (44) de Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğrenme ve geliştirmesi sonrasında, annesinin fikirlerinde değişme olduğunu ve Kur'an'ı okuyabiliyor olmasından dolayı annesinin çok mutlu olduğunu ifade etmiştir. Öğrencilerden (46) da birkaç ailenin derslerin seçimi esnasında *"Bu dersleri almak zorunda mıyız"* şeklinde tepkiler gösterdiklerini gördüğünü ancak çoğu ailenin de bu dersleri isteyerek seçtiklerine tanık olduğu belirtilmiştir.

Seçmeli din derslerini almalarından dolayı, komşu ve arkadaş çevresinden olumlu tepkiler aldıklarını belirten öğrenciler de olmuştur. Örneğin bir öğrenci (11) din derslerini seçtiği için mahallesindeki bir komşusunun kendisini tebrik ettiğini; öğrencilerden ikisi (8 ve 15) ise arkadaş çevrelerinden olumlu tepkiler aldıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte iki öğrenci (5 ve 9) ise din derslerini almalarından dolayı *"ne olumlu ne de olumsuz"* hiçbir tepki almadıklarını ifade etmişlerdir.

Öğrenciler genellikle yakın çevrelerinden olumlu tepkiler alırken bazı öğrenciler (14, 15 ve 20) öğretmenlerinin kendilerine *"Niçin din derslerini seçiyorsunuz ki!"* veya *"Din derslerini alacağınıza başka dersler alsaydınız ya!"* dediklerini söylemişlerdir.

Öğrencilerin yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak seçmeli din derslerini seçme ya da seçme-nedeniyle öğrencilerin birbirlerini yadırgamadıkları, birbirlerine olumsuz bir tavır veya tutum sergilemedikleri aksine birbirlerine karşı nazik ve anlayışlı bir tutum sergiledikleri ya da bu konu hakkında hiç konuşmadıkları görülmektedir. Buna karşın öğrencilerin ifadelerine göre okullarındaki bazı alan dersi öğretmenlerinin, öğrencilere niçin seçmeli din derslerini seçtiklerini sordukları ve bunların yerine daha farklı dersler seçebileceğiniz şeklinde değerlendirmeler yaptıkları tespit edilmiştir.

3. Seçmeli Din Dersleri Hakkında Bilgilendirme ve Yönlendirme

Seçmeli dersler okul programlarına girmelerinden çok kısa bir süre sonra 2012-2013 eğitim-öğretim yılında uygulanmaya başlanmıştır. Ders kayıt dönemlerinde okul idaresi, alan dersi öğretmenleri ve okul rehberlik servisleri tarafından koordineli bir şekilde seçmeli dersler hakkında bilgilendirme yapılması gerekmektedir. Öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde bazı okul idarelerinin bizzat kendileri ve alan dersi öğretmenleriyle birlikte seçmeli dersler hakkında kısa bilgilendirmeler yaptıkları tespit edilmiştir. Bir öğrenci (20) derslerin kayıt işlemleri başlamadan önce, okul idaresinin kendilerini çağırarak hazırlanan formdan üç tane ders seçmelerini istediklerini, bunun dışında herhangi bir bilgilendirmenin yapılmadığını ifade ederken bir başka öğrenci (4) *“Okulun ilk günlerinde bir hocamız geldi, ders gruplarını yazdı tahtaya. Orada çok kısa anlattı dersleri. Bazı derslerle ne anlatılmak istendiği tam anlaşılıyordu. Öğretmenimizin açıklamaları sonrasında dersleri seçtik”* diyerek kendilerine dersler hakkında bilgilendirme yapıldığını söylemiştir.

Dersleri tanıma konusunda öğrencilere yönelik yapılan kısa bilgilendirmelerin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Öğrencilerin önemli bir kısmının, derslerin içeriği, özellikleri, kolaylıkları ve seçilme koşulları gibi birtakım özellikleri yeterince öğrenemedikleri belirlenmiştir. Derslerin seçimi konusunda en dikkat çekici nokta, bazı öğrencilerin (3, 4, 6, 9, 12, 21, 52, ve 55), ilk yıl aldıkları dersleri bir sonraki yıl yeniden seçme haklarının olduğunu bilmemeleridir. Öğrencilerden biri (9)'nin *“Seneye galiba Kur'an-ı Kerim'i değil, Hz. Muhammed'in hayatını seçeceğim. Her sene aynı dersi seçemiyormuşuz. Hatta Kur'an-ı Kerim dersini bu yıl aldığımız için 12. sınıfa kadar alamayacaktık.”* sözleri ile bir başka öğrencinin (3) *“Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed derslerinden birini özellikle seçmedim. Çünkü bir seçtiğimizi bir dahaki yıl seçemiyormuşuz. Bu yıl Hz. Muhammed'in hayatı oldu. Sonraki yıl da Kur'an olur tahminim”* ifadeleri, öğrencilerin seçmeli derslerin seçimine dair birtakım esasları bilmediklerini net bir şekilde göstermektedir.

Ortaya çıkan bu tablo okullarda seçmeli dersler hakkında öğrenci ve ailelerinin yeterince bilgilendirilmediğini, göstermektedir. Derslerin seçimi konusunda okul idarelerinin genellikle önceden hazırladıkları formları öğrenci ve ailelerine dağıtarak ve bazen de çok kısa açıklamalar yaparak bilgilendirme faaliyetlerini sürdürdükleri, dönem içinde rehberlik servisleri tarafından da ayrıca bir bilgilendirmenin yapılmaması nedeniyle öğrencilerin bir sonraki yıl için derslerin seçimi ile ilgili bilmeleri gereken temel esasları öğrenmekten mahrum kaldıkları görülmektedir.

4. DKAB Dersi ve Öğrencilerin Seçmeli Din Derslerine Bakışları

Yapılan görüşmelerde öğrencilerin DKAB dersi ile seçmeli din derslerindeki temel beklentilerinin, dini daha iyi bir şekilde öğrenmek ve daha önce öğrendikleri konuları pekiştirmek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda alınan bu derslerin, öğrencilerin söz konusu beklentilerini ne ölçüde karşıladığını belirlemek oldukça önemlidir. Bu bağlamda öğrencilere dini konuları öğrenme ve öğrenilen bilgileri pekiştirme noktasında DKAB ve seçmeli din derslerinin kendilerine yardımcı olup olmadığı sorulmuştur. DKAB ve seçmeli din derslerini alan öğrencilerin neredeyse tamamı, bu dersler sayesinde öğrenmek istedikleri dini konuları öğrendiklerini ve daha önce öğrendikleri konuları da pekiştirme fırsatı yakaladıklarını belirtmişlerdir. Bir öğrenci (42) DKAB ve seçmeli din dersleri ile beklentilerinin karşılandığını şu şekilde ifade etmiştir: *“Evet yardımcı oldular. Peygamberimizin hayatını, dua ve sureleri, dışarıda nasıl davranmalıyız, davranışlarımız nasıl olmalı, öğretmenimize ve dışarıdaki kişilere karşı saygılı ve dürüst olmamamız gerektiğini öğrendik”*. Bir başka öğrenci (47) de *“Bence çok yardımcı oldular. Kur’an dersinde Kur’an’ı ve anlamını öğrendik. Hz. Muhammed’in hayatı dersinde Peygamberimizin hayatını öğrendik. DKAB dersinde de birçok konu öğreniyoruz”* demiştir.

DKAB ve seçmeli din dersleri vasıtasıyla din eğitimi konusunda beklentilerini karşıladıklarını söyleyen öğrencilere, bu derslerde neler öğrendikleri sorulmuştur. Öğrencilerin önemli bir çoğunluğu sıklıkla Kur’an-ı Kerim dersinde Kur’an-ı yüzünden okumayı, Arapça yazılışını, tecvit kurallarını ve mealini öğrendiklerini, sure ve duaları ezberlediklerini; Hz. Peygamber’in hayatı dersinde onun hayatını, çocukluğunu, gençliğini, ailesini ve mucizelerini öğrendiklerini; temel dini bilgiler dersinde namaz, oruç ve zekât gibi temel ibadetler ile helal ve haram konularını öğrendiklerini, DKAB dersinde ise genel olarak seçmeli din derslerinde de gördükleri dinin inanç, ibadet ve ahlak konularını öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin bu derslerde öğrendikleri konularda sıklıkla tekrar ettikleri hususun ise Hz. Peygamber’in hayatına yönelik konular olduğunu belirtmemiz gerekir.

Öğrencilerin önemli bir çoğunluğu DKAB ve seçmeli din derslerinin beklentilerini karşıladıklarını ifade etmekle birlikte, öğrencilere genel olarak dinî konularda ilgi duydukları, merak ettikleri ve çokça öğrenmek istedikleri özel bir konunun olup olmadığı sorulmuştur.¹ Öğrencilerin çoğu (8, 32, 33, 34, 37, 39, 41, 42, 43, 46 ve 48) din derslerinde en çok Hz. Peygamber'in hayatını, kişiliğini, günlük yaşamını ve sünnetlerini öğrenmek istediklerini ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin Hz. Peygamber'i tanıma konusunda çok büyük istekleri bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in hayatını öğrenmek isteyen bu öğrencilerin, ona karşı derin bir saygı ve hayranlık duydukları gözükmektedir. Öğrencilerin onu tanıma arzusu, onu tanımakla da sınırlı değildir. Öğrenciler onu tanıyarak onun gibi olmak ve onun gibi yaşamak istediklerini söylemişlerdir:

En çok Peygamber Efendimizin hayatını merak ediyordum, çünkü onu örnek almak istiyorum (Öğrenci 36 ve 39).

Peygamber Efendimizi öğrenmek istiyorum. Onun yaptığı iyilikleri fedakarlıkları ben de göstermek istiyorum. Saygısını böyle çok fedakar olduğunu bir de yardımsever bir insan olduğunu... (Öğrenci 42).

Hız. Muhammed'in hayatını tamamen öğrenmek isterdim. Her şeyini bilmek, neler yaşadığını, ne gibi zorluklar çektiğini bilmek isterdim (Öğrenci 46).

Yukarıda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere öğrencilerin Hz. Peygamber ve onun örnek hayatını çok merak ettikleri, onun hayatını ve örnek yaşantısını öğrenerek bunları hayatlarına katmak ve uygulamak istedikleri gözükmektedir.

Öğrencilerin ilgi duydukları ikinci en önemli konunun ise "namaz" olduğunu söyleyebiliriz. Birçok öğrenci (8, 18, 33, 38, 44, 47, 52 ve 56) namaz ibadetini önemsediklerini, Allah'a karşı iyi bir kul olmak için namaz kılmak istediklerini fakat namaz kılmak için yeterli bilgilerinin olmadığını belirtmişlerdir. Bu noktaya vurgu yapan bir öğrenci (33) "*Namaz kılmayı merak ediyorum. Sureleri karıştırıyorum. Tam olarak rekatlarını falan bilemiyorum*" demiştir. Bir başka öğrenci (38) de namaz kılma konusunda eksiklikler yaşadığı için "*Ben en çok namazın nasıl kılındığını öğrenmek istiyorum*" şeklinde görüş belirtmiştir.

Öğrencilerin Hz. Peygamber ve namaz konusundan sonra öğrenmeyi çok istediklerini belirttikleri şey ise Kur'an okumayı öğrenmektir. Nitekim, Kur'an-ı Kerim dersini alan öğrencilerin ana beklentisi de Kur'an okumayı öğrenmek olmuştur.

1 Seçmeli din dersleri bölümünde ise öğrencilerin bu derslerde ilgi duydukları ve öğrenmek istedikleri konulara ayrıca değinilmiştir.

Öğrencilerin ilgi duydukları konulardan bir diğeri ise dinî açıdan bilinmesi gerekli olan temel konulardır. Öğrenciler yaşları itibarıyla birtakım sorumlulukları yerine getirmeleri gerektiğini ancak bu konular hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıklarını söylemişlerdir. Bu noktanın altını çizen bir öğrenci (39) *“Yani dinde ne yapmamız gerektiğini, sünnet farz onları zekât verme hacca gitme. İslam’ın şartı imanın şartını öğrenmek istiyorum.”* derken bir kız öğrenci (17) de *“Yeni ergenliğe girdiğimiz için bize ne farz olur ne olmaz bunları soruyoruz. Bu konular belli miktarda kitapta var ama biz bu soruları din dersi hocalarımıza sormak istiyoruz”* demiştir. Öğrencilerin dinî sorumluluklar kapsamında dile getirdikleri önemli bir husus da İslam’ın günlük hayata dair ortaya koyduğu ilke ve esaslardır. Bu hususa dikkat çeken bir öğrenci (14) *“Günlük hayatta nelerin helal ve nelerin haram olduğunu bilmiyorum. Bunları bilmediğim için de sıkıntılar yaşıyorum. Bence din derslerinde bu konulara yer verilmeli”* şeklinde görüş iletmıştır. Aynı hususa değinen bir başka öğrenci (15) *“Günlük hayatta yaptığımız bazı şeyler var ki biz bunların doğru olup olmadığını bilmiyoruz”* diyerek günlük hayatta karşılaştıkları dinî birtakım konulara din derslerinde yer verilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Öğrencilerin din derslerinde öğrenmeyi istedikleri bir başka önemli konu da ahlakıdır. Öğrenciler (13, 18, 21, 46, 47, 58 ve 62) daha mutlu ve huzurlu bir hayat sürmek için ahlaki kuralların önemini anladıklarını, bu nedenle din derslerinde iyi ile kötüyü ayırt etmelerine yardımcı olacak konuların kendilerine öğretilmesinin çok yararlı olacağını söylemişlerdir. Ahlak öğretimine vurgu yapan ve ahlaki konuları öğrenmek istediğini belirten bir öğrenci (44) şunları söylemiştir: *“Kötü insanları örnek almamak için neleri bilmeliyim ve ne yapmalıyım ki daha iyi bir insan olayım. Onun için ahlaki konuları öğrenmek istiyorum”*. Bir başka öğrenci (13) ise ahlakın birey ve toplum üzerindeki etkisine dair *“Bence ahlak ile toplum ahlakı üzerinde durulması gerekiyor. Herkes yalanın yanlış olduğunu biliyor ama uygulamıyor. Ya da namazın farz olduğunu biliyor ancak kılmıyor. Bu neyden kaynaklanıyor bilmiyorum. Bunları öğrenmek lazım ki ahlak herkesi etkilesin”* diyerek ahlaki konuların insan davranışlarını düzeltecek şekilde verilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Öğrencilerin merak ettikleri konulardan bir başkası da ahiret konusudur. Bu hususta öğrencilerin ahiret ortamının nasıl bir yer olduğunu, Yüce Yaratıcının görülüp görülmeyeceğini (Öğrenci 19), kıyametin nasıl kopacağını, sonrasında neler olacağını, ahiretle ilgili nelerin gerçek nelerin de uydurma olduğunu merak ettikleri (Öğrenci 21) görülmüştür.

Öğrencilerin din derslerinde öğrenmeyi çok istedikleri konulardan bir diğeri de “diğer dinler”dir. Diğer dinleri merak ettiğini ifade eden bir öğrenci (11) bu konudaki fikrini *“Diğer dinlerin nasıl ortaya çıktığını ve hikâyelerini merak ediyorum. Onlar hakkında biraz bilgi öğreniyoruz. Yani sonuçta biz kendi dinimizi öğrendik, diğer dinlere karşı bir saygımız olması için onları da öğrensek iyi olur”* sözleriyle ifade etmiştir. Öğrencinin diğer dinleri öğrenme

amacını belirtirken kullandığı “diğer dinlere karşı saygımız olması için” ifadesi dikkat çekicidir. Bu durum, öğrencilerin farklı dinleri öğrenmelerinin, dinlere ve mensuplarına karşı hoşgörü ve saygı geliştirdiğini göstermektedir. Bazı öğrenciler (19 ve 22) ise inandığı dinle diğer dinler arasındaki farkı öğrenbilmek için din derslerinde farklı dinlerin öğretimine yer verilmesini istemişlerdir.

Bir öğrenci (15) de hadislerle ilgili konulara dikkat çekmiştir. Öğrenci, kendisi gibi birçok arkadaşının hadislerin nasıl oluştuğunu ve kendilerine kadar nasıl ulaştığını merak ettiklerini söylemiştir.

Öğrencilerin yaşları ve öğrenim düzeyleri hangi seviyede olursa olsun öğrencilerin tamamı din eğitimini bir ihtiyaç olarak gördüklerine, bu ihtiyacın giderilmesi noktasında DKAB ve seçmeli din derslerinin önemli bir yerinin olduğuna işaret etmişlerdir. Öğrencilerin din eğitimi konusunda ihtiyaç duydukları konuları, yukarıda öğrencilerin ifade ettiklerinden yola çıkarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- Hz. Peygamber’in hayatı, kişiliği ve örnek yaşantısı
- Namaz
- Kur’an-ı Kerim’i yüzünden okuma
- Kur’an-ı Kerim’in mealini öğrenme
- Dinin temel sorumluluklarını öğrenme (helal ve haramlar)
- Günlük hayata dair konular
- Ahlaki konular
- Dua ve sure
- İslam’ın temel ibadetleri
- Diğer peygamberler
- Ahiret
- Farklı dinler
- Hadislerin yazılımı ve günümüze kadar gelişi

Öğrencilerin merak ettikleri ve öğrenmek istedikleri yukarıdaki konular öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılık göstermemektedir. Öğrenim düzeyleri açısından ise “ahiret hayatı, farklı dinler ve hadislerin yazılımı ve günümüze kadar gelişi hakkındaki konuları” daha çok lise öğrencilerinin öğrenmek istediklerini söyleyebiliriz. Diğer konularda ortaokul ve lise öğrencilerinin tercihleri benzer sıklıktadır. Ders konuları arasında ise öğrencilerin en çok öğrenmek istedikleri konu Hz. Peygamber’in hayatı ve kişiliği konusudur. Bu konuyu ise sırasıyla namaz, Kur’an-ı Kerim’i yüzünden okuma, dinde helal ve haramlar, günlük hayata dair konular ile ahlaki konular takip etmektedir.

a. DKAB Dersi ile Seçmeli Din Derslerinde Öğrenci Memnuniyetini Etkileyen Faktörler

Öğrencilerin DKAB dersi ile seçmeli din derslerinde memnuniyetlerini etkileyen farklı faktörler bulunmaktadır. Sınıf içi disiplin, otoriter öğretmen tipi, sınıf içi arkadaşlık bağı, seçmeli din derslerinin içeriğinin zenginliği, dersleri kendilerinin seçmiş olması, derslerden alınan puanların yüksek ya da az oluşu gibi faktörlerin, öğrencilerin bu derslerden memnun olmaları noktasında önemli bir etkiye neden oldukları gözlenmektedir.

Din derslerinden memnun olma durumunu etkileyen faktörler arasında öğretmenin sınıf içi yönetiminin önemli bir etkiye sahip olduğunu, sınıfta yaşanan gürültü ve kargaşanın memnuniyet düzeylerini düşürdüğünü bir öğrenci (12) *“DKAB ve seçmeli din derslerinden en güzeli Hz. Muhammed’in hayatı dersi. Ama sınıf gürültülü olduğu için ondan da fazla istifade edemedim. Beklentilerimi karşılamadı”* sözleriyle ifade etmiştir.

Öğrencilerin derslerden memnun olma durumlarını etkileyen bir diğer faktör de öğretmenin tutum ve davranışlarıdır. Öğrencilerin, tutum ve davranışlarından memnun oldukları öğretmenlerinin derslerini severken tutum ve davranışlarından memnun olmadıkları öğretmenlerinin derslerini ise sevmedikleri görülmektedir. Öğrencileri bu şekilde düşünmeye iten şeylerse *“öğretmenin öğrenci ile iletişimi, sınıf içi yönetimde uygulanan otorite ve disiplin gibi”* faktörlerdir. Hem DKAB hem de Kur’an-ı Kerim dersinden memnun kaldığını belirten bir öğrenci (1) bunun nedenini *“Kur’an-ı Kerim dersimizde DKAB öğretmenimiz geliyor. DKAB öğretmenimi seviyorum. DKAB dersini de Kur’an-ı Kerim dersini de çok güzel anlatıyor. Bize karşı çok iyi davranıyor, öğretmenimizden çok memnunuz”* sözleriyle ifade etmiştir.

Buna karşın Kur’an-ı Kerim dersine DKAB öğretmenin değil de okul müdürünün girdiğini belirten bir öğrenci (8) ise DKAB dersinden memnun olduğunu, dersin faydalı ve eğlenceli geçtiğini, Kur’an-ı Kerim dersine ise müdür geldiği için fazla memnun olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir: *“DKAB dersi daha faydalı ve diğerlerine göre daha eğlenceli. Çünkü Kur’an-ı Kerim’e müdür giriyor, müdür çok sert, onunla iletişim kuramıyoruz”*.

Öğrencinin bu düşünceyi belirtmesindeki temel etken, okul müdürünün otoriteyi temsil etmesi ve sınıf içinde otoriter davranmasıdır. Okul yöneticilerinin bu şekildeki tutum ve davranışları ister istemez öğrencilerde birtakım kaygıların oluşmasına neden olabilmektedir. Otoritenin aksine karşılıklı empatiye daha fazla değer veren ve öğrencilerle güzel iletişime geçebilen öğretmenlerin öğrenciler tarafından daha fazla sevildikleri ve öğretmenlerini seven öğrencilerin dersleri de sevindikleri görülmektedir. Bir öğrencinin (8) DKAB dersi öğretmeni hakkında *“DKAB dersi öğretmenim genç ve bizimle çok samimi, sınıf kalabalık ama onunla daha iyi iletişim kuruyoruz. Dersimiz çok eğlenceli geçiyor”* şeklindeki ifadesi, öğret-

meni sevmenin dersi sevme konusunda ne denli etkin olduğunu gösterirken aşırı otoriter ve disiplinli öğretmenlerin öğrenciler tarafından fazla sevilmediklerini göstermektedir.

Öğretmenlerinin tutum ve davranışlarından dolayı Kur'an-ı Kerim dersinden memnun olmadıklarını belirten iki İHL öğrencisi (22 ve 23) bunun nedenini, Kur'an-ı Kerim öğretmenlerinin kendileriyle iyi bir iletişim ve bağ kuramamasına bağlamaktadırlar. Öğretmenlerinin daha önce müdürlük yaptığını ifade eden öğrenciler, öğretmenlerinin derste çok kuralcı olduğunu, disiplinli ve otoriter davrandığını belirterek bu durumun kendilerini rahatsız ettiğini ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin derslerden memnun olma düzeylerini etkileyen unsurlardan bir diğeri de *"ders içeriğinin zenginliğidir"*. Bu hususa dikkat çeken öğrenciler (2, 7, 10, 12, 22 ve 23) ders içeriği zengin olan derslerden daha fazla memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Bu öğrenciler, seçmeli din derslerinin içeriklerinin daha zengin olduğunu, dinî konuları daha derinlemesine işleyebildiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin öğrencilerden (22 ve 23) temel dinî bilgiler dersinde, dinin inanç ve ibadet konularını daha ayrıntılı işlediklerinden dolayı bu dersi DKAB dersine nazaran daha fazla sevdiklerini söylemişlerdir.

Öğrencilerin DKAB dersi ile seçmeli din derslerinden memnun olma düzeylerini belirleyen bir başka faktör de *"dersin verimli işlenip işlenmemesi"* durumudur. Tekdüze ve sürekli tekrarlar yapılarak işlenen bir ders, öğrenciler tarafından sıkıcı bulunmaktadır. Örneğin bir öğrenci (13) Hz. Muhammed'in hayatı dersini DKAB dersinden daha fazla sevmesine rağmen Hz. Muhammed'in hayatı dersinde 3-4 kere Çağrı filminin izletilmesi ve aynı konuların sürekli tekrar edilmesinden dolayı zamanla dersten sıkıldığını belirtmiştir. Dersin işlenişinden memnun kalmayan bu öğrenciye: *"Sence bu derse gerek var mı? Böyle bir ders olmasa olur mu? şeklinde soru yöneltildiğinde öğrencinin verdiği cevap şu şekilde olmuştur: "Hayır, bu ders olmalı. Hz. Peygamber'i tanımak için gerekli. Sorun içerikte, içerik genişletilmeli"* demiştir.

Hz. Muhammed'in hayatı dersinin işleniş yönteminden memnun olmayan bir başka öğrenci (15) de bunun nedenini *"DKAB dersi çok daha verimli. Hz. Muhammed'in hayatı dersinde sohbet ediyoruz, film izliyoruz. Ancak DKAB dersinde, ders işliyoruz. Ayrıca DKAB dersinde kitap var altını çiziyoruz sınava çalışırken daha rahatlık yaşıyoruz"* sözleriyle ifade etmiştir.

Derslerin işleniş yöntemlerinde dikkat çeken bir başka husus da *görsel araç-gereçlerin daha fazla kullanıldığı derslerin* daha fazla sevilmesidir. Bu noktada Hz. Muhammed'in hayatı ve Kur'an-ı Kerim dersinde film, slayt vb. araçların kullanıldığını ifade eden öğrencilerin, bu dersleri DKAB derslerinden daha fazla sevdikleri görülmüştür. Dersin işleniş yöntemleriyle

ilişkili olarak derste uygulamaya yer verilmesinin de öğrencilerin memnuniyetlerini etkilediği gözükmektedir. Örneğin temel dinî bilgiler dersinde abdest ve namaz konularını uygulamalı bir şekilde öğrendiklerini ifade eden bir öğrenci (9), sırf bu yüzden temel dinî bilgiler dersini DKAB dersinden daha fazla sevdiğini söylemiştir.

Derslerden memnun olma düzeyini etkileyen bir başka önemli faktör de *ders materyallerinin varlığıdır*. Bu hususa dikkat çeken bir öğrenci (18) *“DKAB dersinin kitabı var. Hz. Muhammed’in hayatı dersinde kitap kullanmıyoruz. Öğretmenimiz ne anlatıyorsa o... Kitap olmadığı zaman neye çalışacağımı bilmiyorum”* diyerek derse ait bir kitap kullanmamanın kendilerini olumsuz etkilediğini belirtmiştir.

Öğrencilerin DKAB dersi ile seçmeli din derslerinden memnun olma durumlarını etkileyen unsurlardan bir diğeri de *“sınıf ortamı ve arkadaşlık ilişkisidir”* DKAB dersinde kendi sınıfında arkadaşlarıyla birlikte olduğunu, bundan dolayı DKAB dersini seçmeli din dersinden daha fazla sevdiğini belirten bir öğrenci (5) bu durumu *“Kur’an-ı Kerim ile DKAB dersine aynı hoca geliyor. Bana göre ikisi de verimli geçiyor ama DKAB dersi daha zevkli geçiyor çünkü kendi sınıfta arkadaşlarımla beraber oluyorum. Kur’an-ı Kerim dersi ise başka bir sınıfta oluyor. Tanıdığım arkadaşlarla olmak bence daha güzel”* sözleriyle açıklamıştır.

DKAB dersi ile seçmeli din derslerinden memnun olma konusunda belirleyici etkenlerden bir diğeri de bu derslerden alınan *“notlar”*dır. Örneğin Kur’an-ı Kerim dersinde çalışmaya bağlı olarak daha kolay not alındığını düşünen bir öğrenci bundan dolayı Kur’an-ı Kerim dersinden daha fazla memnun olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Kur’an-ı Kerim dersi, DKAB dersinden daha zevkli geçiyor. Çünkü Kur’an-ı Kerim dersinde fazla not sorunu yok. Senin çabalamana bağlı. Sürekli aynı okursan notun düşük olur. Çalışırsan notun yüksek olur”*.

DKAB dersi ile seçmeli din derslerinde öğrencilerin memnuniyetini etkileyen bir başka husus da dersin süresidir. Örneğin Kur’an-ı Kerim dersinin, Kur’an’ı okuma ve anlama için yeterli olmadığını belirten bazı öğrenciler (32, 33 ve 50) DKAB dersinin süresini ders konularını öğrenmek için yeterli bulduklarını ve bu derste daha fazla şeyler öğrendiklerinden DKAB dersinden daha çok memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak ders süresi noktasında DKAB dersinin süresinin yeterli olmadığını, bu derste yeterince şey öğrenemediğini düşünen öğrenciler de bulunmaktadır. DKAB dersinin süresini yeterli bulmadığından memnuniyetinin düşük olduğunu bir öğrenci (14) şu sözlerle ifade etmiştir:

Aslında DKAB dersi de Hz. Muhammed’in hayatı dersi de iyi geçiyor. Hatta DKAB dersinde her türlü konudan bahsediliyor. Kur’an, siyer hepsinden bahsediliyor. Ama ders sayısı biraz daha arttırılrsa daha fazla derinliğe girilecek. Yani ders saatleri arttırılrsa daha iyi olacak. Ayrıca ders kitabı ince olmasına rağmen bir saat olduğu için kitap da yetişiyor. Bu durum beni olumsuz etkiliyor.

Öğrencilerin derslerden memnuniyet düzeylerini belirleyen hatta memnuniyetlerini ve derse olan ilgilerini arttıran etkenlerden biri de derslerde “yeni bir şey öğrenebilmek”tir. Kur’an-ı Kerim dersinde yeni şeyler öğrendiklerini, gün geçtikçe Kur’an okuduklarını görmelerinin öğrencileri son derece mutlu ettiğini bir öğrenci (26) *“Kur’an-ı Kerim dersi daha zevkli geçiyor. İlk başladığımda, yani ilk dönemde hiç zevkli geçmiyordum çünkü beceremiyordum, bocalıyordum. Ama sonra hani öğrenince eğlenceli olmaya başladı. Öğrendiğini görmek insanı mutlu ediyor”* sözleriyle ifade etmiştir.

Yukarıda öğrencilerin DKAB dersi ile seçmeli din derslerinde memnuniyetlerini etkileyen birbiriyle ilişkili ya da ilişkisiz farklı faktörlerin rol oynadığı görülmektedir. Tüm bu faktörler göz önünde bulundurularak öğrencilere, bu derslerden hangisinden daha çok memnun olduklarına ve hangi dersin daha verimli geçtiğine dair sorular yöneltilmiştir. Öğrencilerin bu sorulara verdikleri yanıtların toplamı göz önünde bulundurulduğunda “dersin eğlenceli geçmesi, sohbet edilebilmesi, yeni şeyler öğrenebilmesi, öğretmenin daha samimi ve içten olması” gibi sebeplerden ötürü Kur’an-ı Kerim ve Hz. Muhammed’in hayatı derslerinin DKAB dersine nazaran daha zevkli ve eğlenceli bulunduğu gözlenmiştir. Kur’an-ı Kerim’in ilahî bir kitap olması, Hz. Muhammed’in örnek bir model olarak görülmesi ve çokça sevilmesi de bu iki dersin DKAB dersine nazaran daha fazla sevilmesinde rol oynayan diğer önemli sebeplerdir.

Seçmeli din derslerini seven ve zevkli bulan öğrencilerin oranı yüksek olduğu gibi seçmeli din dersleri ile DKAB dersi arasında ayırım yapmayan öğrenciler de bulunmaktadır. Bu öğrenciler DKAB dersinde önemli şeyler öğrendiklerini, seçmeli din derslerinin ise daha özel olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca bütünü düşünüldüğünde DKAB dersinde öğrendikleri şeylerin daha fazla olduğunu da ifade etmektedirler (Öğrenci 33, 37, 39, 42, 54, 55, 56 ve 57).

Öğrencilerin verimlilik açısından DKAB dersi ile seçmeli din derslerini nasıl değerlendirdikleri incelendiğinde, öğrencilerin önemli bir kısmının seçmeli din derslerinin DKAB dersinden daha verimli geçtiğini ifade ettikleri görülmüştür. Öğrencilerin bu şekilde düşünmelerinde temel etken, seçmeli din derslerinde daha fazla yeni şey öğrenebilmeleridir. Öğrencilerin seçmeli din derslerinde özellikle Kur’an okumayı öğrenmeleri, Hz. Muhammed’in hayatını ve kişiliğini daha iyi tanımaları ve bu derslerde daha fazla görsel materyal kullanılması bu derslerin DKAB dersinden daha verimli bulunmasında rol oynayan temel etkenlerdir. Burada belirtmemiz gereken bir başka nokta da seçmeli din derslerinin daha zevkli ve eğlenceli geçtiğini ifade eden öğrencilerin, bu derslerin DKAB derslerinden daha verimli geçtiğini söylemeleridir. Bu durum, öğrenme-öğretme sürecinin doğru ve iyi bir şekilde planlanmasının derslerden memnun olma düzeyini arttırdığını göstermesi açısından son

derece önemlidir. Seçmeli din derslerinin DKAB dersinden daha verimli geçtiğini ifade edenlerin DKAB dersine getirdikleri eleştirilerden biri de "DKAB dersinde sürekli benzer konuların" işlenmesidir. Özellikle lise öğrencileri, ortaokulda gördükleri bazı konuları lise- de hiç değişiklik olmadan tekrar görmelerini sıkıcı bulduklarını söylemişlerdir.

Derslerin verimliliği açısından seçmeli din dersleri ile DKAB dersi arasında herhangi ayırım yapmayan öğrenciler (36, 46, 47, 48 ve 49) de bulunmaktadır. Bu öğrenciler, bu derslerin her birinde dinle ilgili farklı bir konuyu öğrendiklerini, ayrıca dini öğrenmelerini pekiştirme fırsatı yakaladıklarını ifade etmişlerdir. Seçmeli din derslerinde yeni şeyler öğrenmekle birlikte, DKAB dersinde de her yıl yeni şeyler öğrendiklerini, her birinin ayrı ve özel bir yerinin olduğunu düşündüklerini bir öğrenci (36) "*Kur'an-ı Kerim'de Kur'an'ımızı öğreniyoruz, Hz. Muhammed'in hayatı dersinde de Peygamberimizi. DKAB dersinde de yine yeni şeyler öğreniyoruz. Benim için hepsi aynı derece de önemli. Her birinin ayrı yeri var*" sözleriyle açıklamıştır.

Buraya kadar olan bölümde öğrencilerin genel olarak seçmeli din derslerini nedenlerini de içerecek şekilde seçme süreçlerine, bu dersleri seçmelerinden dolayı çevrelerinden gelen tepkilere, derslerin seçilmesi esnasında kendilerine bilgilendirme veya yönlendirme yapılıp yapılmadığına ve DKAB dersi ile seçmeli din derslerine bakışlarını ortaya koymaya çalıştık. Bundan sonraki bölümde ise öğrencilerin seçmeli din derslerinden her biri konusundaki görüşleri ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim Dersi Hakkındaki Görüşleri

Ortaokul öğrencilerinin seçmeli din dersleri hakkındaki görüşlerine yer vermeden önce, öğrencilerin din eğitimi geçmişlerine kısaca değinmek istiyoruz. Zira sonraki kısımlarda görüleceği üzere, öğrencilerin din eğitimi geçmişleri, din derslerini seçimlerinden öğrencilerin bu derslerdeki başarılarına kadar birçok şeyde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Kur'an-ı Kerim dersini seçen öğrencilerin önemli bir çoğunluğu, daha önce cami veya Kur'an kurslarındaki Kur'an öğretimi derslerine katılmışlardır. Bu kurslarda Kur'an okuma becerisini kazanmış olan öğrencilerin, okuldaki Kur'an-ı Kerim dersinde daha başarılı oldukları hatta sınıflarda Kur'an-ı Kerim'den yüzüne okuyabilen öğrencilerin çoğunun, daha önce gittikleri kurslarda Kur'an okumaya geçtikleri görülmektedir.

1. Din Eğitimi Geçmişleri

Seçmeli din derslerini alan öğrencilerin önemli kısmının daha önce cami, Kur'an kursu veya benzeri bir yerde din eğitimi aldıkları görülmektedir. Öğrencilerin aldıkları bu eğitim,

onların dinî konulara eğilmelerinde ve okullarında seçmeli din derslerini seçmelerinde itici bir güç olmuştur. Öğrencilerin daha önceki yıllarda Kur'an kursu veya camilere gitmelerinin hem yüzünden okuma hem de ezber becerileri açısından önemli kazanımlar sağladığı görülmektedir. Özellikle tecvit kurallarının ve ezberlerin pekiştirilmesinde önceki öğrenmelerin önemli bir katkısının olduğunu belirten öğrenciler, daha önce aldıkları eğitimin, şu an aldıkları eğitim için önemli bir basamak olduğunu ifade etmektedirler.

Öğrencilerin daha önce aldıkları din eğitiminin türü, seçtikleri din derslerini etkilemiştir. Bazı öğrenciler (3, 9 ve 10) daha önce Kur'an-ı Kerim okumayı öğrendikleri için Kur'an-ı Kerim dersi yerine seçmeli din derslerinden diğerlerini almışlardır. Ancak öğrencilerin çoğu ise önceki öğrenmelerini yetersiz buldukları ve mevcut bilgilerini pekiştirmek ve geliştirmek istedikleri için okuldaki Kur'an-ı Kerim dersini aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu hususa dikkat çeken öğrencilerden biri (39) düşüncesini şu sözlerle dile getirmiştir: *"Kur'an-ı Kerim okumamı geliştirmek istiyordum. Daha önce kurslara gittim. Ancak hâlen cüzdeydim. Bense Kur'an'a geçmek istiyordum. Bu nedenle okuldaki Kur'an-ı Kerim dersini seçtim"* Nitekim öğrencilerden bazıları (6, 14, 17 ve 51) da *"Yaz tatilinde geçtikleri Kur'an'ı unutmamak, okumalarını pekiştirmek için Kur'an-ı Kerim dersini seçtiklerini"* ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin Kur'an öğrenimi için ilk ve en çok başvurdukları yer camiler olmuştur. Öğrencilerden çoğunluğu (32, 33, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 54, 56, 57, 60, 61 ve 62) camilerdeki açılan kurslara katıldıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin Kur'an öğrenimi için başvurdukları diğer bir adres ise Diyanet'e bağlı Kur'an kurslarıdır. Öğrencilerden bir kısmı (22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 34, 38, 44, 63, 64 ve 65) Diyanet'in yaz dönemlerinde açılan kurslarına katılmışlardır. Öğrencilerden bazıları (65, 67, 68, 69 ve 70) da özel Kur'an kurslarına gittiklerini ve burada Kur'an-ı Kerim'i iyi bir şekilde öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin dinî arka planlarında etkili olan faktörlerden biri de ailede aldıkları eğitimdir. Öğrencilerden bir kısmı (13, 16, 17, 19, 21 ve 64) dini konuları başta anne-baba olmak üzere diğer büyüklerinden öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Burada dikkat çeken önemli bir husus, ailelerinden din eğitimi alan öğrencilerin neredeyse hepsinin okulda açılan Kur'an-ı Kerim dersini almalarıdır. Kur'an-ı Kerim dersini alan öğrencinin (13) *"Babam ilahiyatçı, dinî konuların çoğunu ondan öğrendim. Ders seçmeye de babamla birlikte gittik. Babam işaretledi ama ben seçmek istedim"* sözleri bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Ailesinden din eğitimi alan öğrencilerin bir diğer ortak özelliği ise özel Kur'an kurslarına gitmeleridir.

Öğrencilerin öğrenme düzeyleri açısından gittikleri kurumları değerlendirecek olursak Kur'an okuma becerisi en yüksek olan öğrencilerin, özel Kur'an kurslarına giden öğrenciler olduğu görülmektedir. Özel Kur'an kurslarına giden öğrenciler, gittikleri kursların "ya ce-

maat kursları” (Öğrenci 59) ya da “sıbyan kursu adı verilen kurumlar” (Öğrenci 65, 67 ve 70) olduğunu belirtmişlerdir. Özel Kur’an öğretimi kurslarına giden öğrencilerin ortak özelliklerinden biri de öğrencilerin daha önce Kur’an-ı Kerim’i bir kez hatmetmiş olmalarıdır. Bu öğrencilerin ortak bir başka özelliği de hepsinin şu an imam hatip lisesinde okuyor olmasıdır. Özel kurslardan sonra ise sırayı Diyanet’e bağlı Kur’an kurslarına giden öğrenciler almaktadır. Kur’an okuma başarısı en düşük olan öğrencilerin ise daha önce camide Kur’an okuma kursuna giden öğrenciler olduğu gözükmektedir.

İmam hatip lisesi (İHL) öğrencilerinin önemli bir kısmı daha önce ailesinde, camide veya Kur’an kursunda din eğitimi aldıkları için Kur’an okuma becerileri oldukça iyidir ve okulda aldıkları dersin daha çok Kur’an okuma becerilerini geliştirme konusunda katkı sağladığı görülmüştür. Bu hususa dikkat çeken bir İHL öğrencisi (69) *“Ben Kur’an okumayı biliyorum. Okulda önceki öğrenmelerini geliştirdim. Okumam biraz daha iyi ve namaz surelerini daha iyi okuyorum”* demiştir.

Öğrencilerin önemli bir kısmı daha önce camiye veya Kur’an kursuna gittikleri için belirli düzeyde Kur’an okuma becerilerine sahiptirler. Ortaokul ve lise öğrencileri arasında Kur’an okumayı az, orta ve iyi düzeyde bilenler bulunmaktadır. Kur’an okuma becerisi az olan öğrencilerin bir kısmı hâlen Kur’an okumaya geçemezken orta düzeyde olanların çoğu geçmiştir. Kur’an okumayı bilen ve Kur’an’a geçen öğrencilerin ise neredeyse tamamı İHO ve İHL’de okuyan öğrencilerdir. Kur’an okumayı çok iyi bilenler arasında Kur’an-ı Kerim dersini seçmeyen öğrenciler (57 ve 58) bulunmaktadır. Bu öğrenciler, Kur’an-ı Kerim’i iyi bir şekilde okuyabildikleri için okulda Kur’an-ı Kerim dersi yerine başka dersleri aldıklarını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin din eğitimi geçmişleri incelenirken ortaya çıkan bir başka sonuç da yaz dönemlerinde camiye giden öğrencilerin, buralardaki Kur’an öğretimini yetersiz bulmalarıdır. Bu öğrencilerin önemli bir çoğunluğu, camideki eğitimlerinde Kur’an-ı Kerim’e geçemediklerini, bu yüzden de Kur’an-ı Kerim dersini, Kur’an okumayı öğrenmek için bir fırsat olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Camideki Kur’an öğretimi kurslarında okuyan öğrencilerin en büyük beklentilerinin, okulda açılan Kur’an-ı Kerim dersinde Kur’an okumaya geçmek olduğunu bir öğrenci (32)’nin şu sözlerinde görmek mümkündür: *“Kur’an okumayı bilmiyordum, kaç kere Bursa’da camiye gittim yazın. Orada geçmeye çalıştım ama olmadı. Sonra da okullar açılıyor. Okulda Kur’an-ı Kerim dersi olduğunu duyduğumda ‘Artık öğrenirim’ dedim kendi kendime”*.

2. Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim Dersinden Beklentileri

Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim dersini ilk seçtiklerindeki beklentileri birbirine benzemektedir. Kur'an-ı Kerim dersini seçen öğrencilerin neredeyse tamamı, *"Bu dersten beklentim Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğrenmek"* şeklinde görüş belirtmiştir. Öğrencilerin dersin hemen başındaki beklentileri ise Kur'an-ı Kerim'i okumaya geçmektir. İlk önce cüze devam eden öğrenciler, en kısa zamanda Kur'an okumaya geçmek istediklerini ifade etmişlerdir. Bu öğrencilerin ortak olarak dile getirdikleri hususlardan biri de *"Kur'an'ın bazı dua ve surelerini iyi bir şekilde öğrenmek ve ezberlemek"* tir. Kur'an okumayı daha önce az ya da çok öğrenen öğrencilerin beklentisi ise Kur'an okuma becerilerini geliştirmek ve daha önce öğrendiklerini pekiştirmektir.

Kur'an'ı güzel bir şekilde okuma yanında, Kur'an'ın mesajına yönelik beklentileri olan öğrenciler (5, 14, 42, 49 ve 57) de olmuştur. Bu öğrenciler, Kur'an-ı Kerim dersi sayesinde Kur'an'ın surelerini, konularını ve bu konuların mesajlarını öğrenebileceklerini düşünmüşlerdir.

Kur'an-ı Kerim dersinde öğrencilerin en çok öğrenmek istedikleri ve aynı zamanda da en çok zorlandıkları konu ise "tecvit" tir. Bu ders sayesinde bazı öğrenciler (1, 8, 11, 29, 51, 63, 65, 66 ve 70), Kur'an-ı Kerim'i güzel bir şekilde okumalarına yardımcı olacak olan tecvit kurallarını öğrenebileceklerini düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim dersini aldıklarındaki beklentileri ile bu dersin sonunda elde ettikleri kazanımların boyutunu değerlendirecek olursak öğrencilerin tecvit konusu dışındaki beklentilerinin tamamını elde ettiklerini söyleyebiliriz. Zira, Kur'an-ı Kerim dersini alan öğrencilerin her biri, bu ders sayesinde Kur'an okuma becerilerini geliştirdiklerini, namaz surelerini ve dualarını ezberlediklerini, bazı surelerde yer alan dua ve kıssaları öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Buna karşın özellikle İHL öğrencileri ilk yılki Kur'an-ı Kerim dersinde tecvit konularını yeterince öğrenemediklerini ifade etmişlerdir.

Dikkat edilecek olursa öğrencilerin Kur'an-ı Kerim dersindeki temel beklentilerinin Kur'an okumaya geçmek olduğu gözlenmektedir. Sonraki bölümlerde de görüleceği üzere ailelerin de bu dersten temel beklentisi çocuklarının Kur'an okumayı öğrenmesidir. Bu durum, toplumumuzda Kur'an okumayı öğrenme konusunda özel bir bilincin oluştuğunu göstermektedir. Öğrencilerin Kur'an okumayı öğrenme talepleri, bizim onlara "Hangi durum ve sebepten ötürü Kur'an-ı Kerim'i okumak istersiniz?" şeklinde soru sormamıza neden olmuştur. Öğrenciler bu soruya genel olarak Kur'an'ı sevmelerinden, ilahî bir kitap olmasından ve onu okumanın bir ibadet olmasından dolayı okumak istedikleri şeklinde cevap vermişlerdir. Fakat bu gerekçeler yanında öğrencilerin öğrenmelerinde itici güç olan diğer

sebebin ise “özel gün ve geceler ile vefat eden yakınlarının arkasından Kur’an okuyabilme” düşüncesinin olduğu gözükmektedir. Zira öğrencilere “Bu Kur’an’ı nerede ve hangi durumlarda okursunuz?” şeklinde ikinci bir soru yöneltildiğinde öğrencilerin önemli bir kısmı özellikle de ortaokul öğrencileri (23, 28, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 66 ve 68) camide, mevlitlerde, mezarlarda ve bir yakınları vefat ettiğinde okumak istediklerini ifade etmişlerdir. Bu noktada öğrencilerden birinin (66) şu sözleri bu tabloyu net bir şekilde göstermektedir: *“Kur’an okumak önemli bir görev ve ibadet. Ayrıca her çocuğun anne-babası vefat ettikten sonra onların arkasından Kur’an okumaları gerekir. Biz Kur’an okudukça anne-babamız da sevap kazanır ve mutlu olurlar. Ben de anne-babamı mutlu etmek istiyorum”*. Öğrencinin bu ifadeleri, toplumumuzdaki Kur’an okuma kültürünün, çocuklara da yansıdığını/tesir ettiğini göstermesi açısından kayda değerdir.

3. Öğrencilerin Merak Ettikleri ve Öğrenmek İstedikleri Konular

Kaliteli ve verimli bir öğretim programı için öğrencilerin ihtiyaçlarının belirlenmesi, ilgi ve yönelimlerinin gözlemlenmesi son derece önemlidir. Biz de araştırmamız kapsamında öğrencilerin, Kur’an-ı Kerim dersi ile ilgili olarak ilgi duydukları, merak ettikleri ve öğrenmek istedikleri konuları belirleyerek öğretim programlarında nelerin öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarını karşıladığını, nelerin ise eksik kaldığını tespit etmeye çalıştık.

Öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin (1, 6, 8, 11, 28, 29, 30, 51, 53, 64, 66, 68, 69 ve 70) Kur’an-ı Kerim dersinde en çok tecvit ve mahreç kurallarını öğrenmek istedikleri görülmektedir. Öğrencilerin tecvit ve mahreç kurallarını öğrenmeyi istemelerinin temel sebepleri arasında, Kur’an’ı daha güzel bir şekilde okumak (1, 6 ve 11), daha önce az düzeyde öğrendikleri tecvit ve mahreç kurallarını iyi bir şekilde geliştirmek (51, 53 ve 66) ve zorlandıkları için daha iyi bir şekilde öğrenmek yer almaktadır (64 ve 66). Ayrıca burada dikkat çeken bir başka husus ise ortaokulda tecvit ve mahreç kuralları öğrenmek istediğini ifade eden öğrencilerin sıklıkla kız, lisede erkek olmasıdır.

Tecvit kurallarını öğrenmek isteyen öğrencilerin ortak özelliklerinin başında Kur’an okumayı iyi bilmeleri gelmektedir. Özellikle İHO ve İHL öğrencileri tecvit konularını öğrenerek Kur’an okuma becerilerini ilerletmek istediklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte genel ortaokul öğrencilerinden (51 ve 53) dahi Kur’an-ı Kerim dersinde tecvit kurallarını yeterince öğrenemediklerini ifade etmişlerdir.

Önceki öğrenmelerinde Kur’an Kerim’i okuma becerisini tam olarak sağlayamayan öğrenciler ise öncelikli olarak Kur’an’ı yüzünden iyi bir şekilde okuyabilmek ve Kur’an okuma

becerisi kazanmak için derste öğretilen mahreç konularını daha ayrıntılı öğrenmek istediklerini ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin öğrenmek istedikleri konulardan bir diğeri de “duraklar”dır. Bazı öğrenciler Kur’an’da geçen durakları karıştırdıkları için duraklar konusunda daha fazla bilgi verilmesinin yararlı olacağını söylemişlerdir. Bu konuda zorluk çektiğini ifade eden bir öğrenci (23) *“Kur’an’da duraklar var mesela. Hani bazı harflerde, bazı duraklarda durulmuyor. Bazılarında durmak gerekiyor bazılarında durmamak gerekiyor. Bunları öğrenmeyi istiyorum çünkü okurken nefesim yetmiyor genelde bir yerde kesiyorum, kalıyorum”* diyerek durakların öğretimine önem verilmesi gerektiğine işaret etmiştir.

Öğrencilerin Kur’an-ı Kerim dersinde öğrenmek istedikleri bir başka önemli konu ise “Kur’an’ın içeriğinin bilgisi”dir. Öğrenciler (5, 14, 33, 42, 49, 63, 68 ve 70) Kur’an’ın içeriğindeki bilgileri okuyarak Kur’an’ın insanlara vermek istediği mesajı anlayacaklarına inanmaktadırlar. Ailelerinde, camide ve okulda din adına birçok şey öğrendiklerini ifade eden öğrenciler bunların Kur’an ile bağlantısını kuramadıklarını söylemişlerdir. Bu öğrenciler Kur’an’da geçen surelerde nelerin anlatıldığını, hangi mesajların verilmek istediğini çok merak ettiklerini ifade etmektedirler.

Öğretim programında “Kur’an’ın Mesajını Öğreniyorum” adı altında öğrenme alanı olmakla birlikte, öğrencilerin Kur’an’ın anlamı hakkında istenilen ölçüde bilgi edinemedikleri görülmektedir. Bundaki temel etken, öğretmenlerin daha çok öğrencilerin yüzünden okuma becerilerini geliştirme istekleridir. Yaptığımız görüşmeler, bazı öğretmenlerin derste sadece yüzünden okuma ve ezber çalışması yaptıklarını göstermiştir. Bir öğrencinin (33) şu sözleri söz konusu durumu çok net bir şekilde izah etmektedir:

Kur’an-ı Kerim dersinde, biz fazla bir şey öğrenmiyoruz. Sadece Kur’an-ı Kerim okumayı öğretiyor hoca bize. Biz orda çalışırken hoca cüzdekilere bir şeyler gösteriyor, harfleri falan soru soruyor onlara. Hem bilenlerle hem de bilmeyenlerle ilgilendiği için Kur’an’ın anlamını öğrenmek için vakit kalmıyor.

Bir başka öğrenci (42) ise derste Kur’an’ın anlamına yönelik faaliyetlerin az olması nedeniyle *“Ben en çok Kur’an’ın anlamını, Türkçesini öğrenmek isterdim.”* demiştir. Kur’an’ın içinde ne anlatıldığını ve nelerin geçtiğini bilmediğini belirten bir diğer öğrenci (46), merak ettiği en önemli şeyi *“Kur’an içinde nelerin geçtiğini öğrenmek”* olarak ifade etmiştir. Yine bir öğrenci (14) de *“Kur’an-ı Kerim’i bilseydim, dinimi ve Peygamberimi daha iyi tanırdım”* demiştir.

Kur’an’ın anlamını öğrenmek ve öğrendiklerine göre bir hayat sürmek için Kur’an’ı anlamları gerektiğini düşünen bir öğrenci (5) de fikirlerini şöyle açıklamıştır:

Dinimizi öğrenmek için Kur'an mealini okumamız lazım. Kur'an'a göre yaşamak için Kur'an'ı öğrenmemiz, yani anlamamız lazım. Örneğin, Kur'an-ı Kerim okumak için abdest alıyoruz. Abdesti biz niye alıyoruz? Kur'an-ı Kerim'de belirtiliyor ama biz Kur'an-ı Kerim'i aç da ben mealinden abdesti şu şekilde alın diye bir yazı görmedim. Niye? Okumadığım için demek ki. Ama bize bunu böyle öğretiler mesela yüzünüzü yıkayın diyor. Ben bunu hep çocukken öğrenmişim. Yüzümü yıkarım abdest alırken kollarımı yıkarım. Nerden geldi bu, Kur'an-ı Kerim'den. Ama Kur'an-ı Kerim'den hiç okumadım.

Kur'an-ı Kerim dersinde öğrencilerin (28, 40, 49 ve 65) ilgi gösterdikleri konulardan bir diğeri de Hz. Peygamber'in ve diğer peygamberlerin kıssalarıdır. DKAB ve Hz. Muhammed'in hayatı derslerinde Hz. Peygamber'in hayatının anlatıldığını söyleyen öğrenciler, Kur'an'da Hz. Peygamber'in nasıl anlatıldığını merak ettiklerini ifade etmişlerdir. Ortaokul öğrencilerine, "Kur'an-ı Kerim dersinde aklınızda en çok ne kaldı?" sorusu yöneltildiğinde de verdikleri yanıtların başında peygamber kıssaları gelmektedir. Ancak peygamber kıssalarında öğrencilerin Hz. İbrahim kıssasına daha çok ilgi gösterdikleri görülmektedir. Programda yer alan Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Lut ve Hz. Salih kıssalarını hatırladıklarını söyleyen öğrenci olmamıştır.

Öğretim programında kıssaların tasarımında izlenen yol peygamberlerin geliş sırasına göre hayat hikâyelerinin sıralanmasıdır. Hâlbuki bu kıssaların, içerdikleri mesajlara ve öğrencilerin hazırbulunuşluklarına göre düzenlenmesi gerekir. Hz. Nuh, Hz. Lut ve Hz. Salih (as) kıssaları içerik açısından benzer özelliklere sahiptir ve kıssaların sonu Allah'a ve peygamberlerine itaat etmeyen halkların cezalandırılması ile biter. Bu kıssaların ortaokul 1. sınıfta yer aldığı hatırlanacak olursa öğrencilerde daha derin ve anlamlı duygular oluşturacak kıssaların programa dâhil edilmesi isabetli olabilir.

Öğrencilerin Kur'an'ın farklı yerlerinde geçen Hz. İbrahim kıssasını daha fazla hatırlamalarında konu alanının çekiciliği önemli bir rol oynar. Zira kıssanın kahramanı; Rabbinin arayan, putları kıran Hz. İbrahim bir çocuktur. Yine bu kıssalarda yer alan Hz. İsmail'in de hep çocukluğu anlatılır. Hz. İbrahim kıssasında Allah'a kurban edilen, şeytani taşıyan ve Kâbe'yi inşa eden Hz. İsmail, bu kıssaların çocuk kahramanıdır ve çocuklar kendilerini o kahramanın yerine koyarlar. Bu kıssaların merkezinde çocukların yer alması, öğrencilerin daha fazla dikkatini çekmesine sebep olmaktadır. Zira çocuklar, okudukları metinlerde geçen kahramanlarla kendi aralarında bir bağ kurarlar ve genellikle kendilerini hikâyedeki kahramanın yerine koyarlar. Bu nedenle kıssaların anlatımında peygamberlerin gönderiliş sırasının takip edilmesi yerine; içerdiği mesaj, öğrencilerde bırakabileceği izler ve oluşturabileceği duygunun dikkate alınması gerekir. Bir başka ifadeyle kıssalar, öğrencilerin kendilerini

içinde bir film kahramanı veya başrolde oynayan bir artist gibi hissetmelerini sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Bu bağlamda özellikle lise öğrencileri için Hz. Yusuf'un ve Hz. Musa'nın önemli birer kahraman ve rol model olarak sunulabileceğini söyleyebiliriz.

Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim dersinde öğrenmek istedikleri konulardan bir diğeri de kendilerine psikolojik açıdan destek sağlayacak duaların neler olduğudur. Bu hususta bir öğrenci (22), *"Kur'an-ı Kerim dersinde bir sıkıntı veya problemle karşılaştığımızda ya da hastalandığımızda hangi sure veya ayetleri okumamız gerekir şeklinde konulara yer verilmelidir"* diyerek yüzünden okuma becerisi yanında, psikolojik birtakım sıkıntıların çözümü için Kur'an-ı Kerim'den ne şekilde yararlanabilecekleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Aslında öğrencinin bu beklentisi, dinî arka plana sahip olan kişilerde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Çeşitli sıkıntılarla karşılaşan insanların, şifa ve huzur bulmak amacıyla Kur'an-ı Kerim okuduğu bilinen bir gerçektir. Bu durumun Kur'an'ın insanlar için bir şifa kaynağı olduğu inancından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim dersinde öğrenmek istedikleri konulardan biri de makamdır. Öğrenciler, makamıyla birlikte okunan Kur'an-ı Kerim'in kendilerini daha fazla etkilediğini, daha güzel his ve duygulara kapıldıklarını ifade ederek ders kapsamında makam/ların da öğretilmesini istemektedirler. Bu noktaya vurgu yapan bir öğrenci duygularını (30) *"Ben özellikle makamları öğrenmek istiyorum. Dinlediğimde içim kıpır kıpır oluyor. Ben de o şekilde okumak istiyorum"* sözleriyle dile getirmiştir.

Öğrencilerin bazen namazlarda bazen özel gün ve gecelerde bazen de vefat eden yakınlarının mezarlarında okumak amacıyla Kur'an-ı Kerim dersinde öğrenmek istedikleri bir başka konu da *ezberlerdir*. Öğrencilerden Kur'an'ın tamamını ezberlemeyi isteyenler (40) olduğu gibi belirli sureleri ezberlemek isteyenler de bulunmaktadır. Öğrencilerin öğrenmek istediklerini sık sık dile getirdikleri sure ise "Yasin suresi"dir (38, 41, 53 ve 55). Yasin suresini okumak isteyen öğrencilerin ortak dileği özel gün ve geceler ile vefat eden yakınların mezarlarında Yasin suresini ezbere okuyabilmektir. Hatta babası vefat eden bir öğrenci (39) bu dersi *"Benim babam vefat etti. Benim Kur'an'ı öğrenmemi çok isterdi. Şimdi ben onun mezarına gidip onun başucunda onun için Kur'an okuyabilmek için aldım"* demiştir. Babası vefat eden bir başka öğrenci (44) de *"Babam benim hafız olmamı, hoca olmamı çok isterdi. Şimdi ben Kur'an'ı ezberlemeyi çok istiyorum. Onun benimle gurur duymasını, onun yanına gidip ona Kur'an okumayı istiyorum. Tek hayalim hafız olmak benim"* sözleriyle duygularını ifade etmiştir.

Yukarıda değindiğimiz konular yanında bazı öğrencilerin dile getirdiği başka konular da vardır. Bunlar kıyamet kopması, kıyamet alametleri, cinler, Ashab-ı Kehf ve Kur'an'ın iniş sürecidir.

4. Öğrencilerin Zorlandıkları Konular

Öğretim programında hangi konulara daha fazla yer verilmesi veya hangi konularda bir değişiklik yapılması gerektiğini belirlemek için öğrencilere, Kur'an-ı Kerim dersinde en çok zorlandıkları konuların neler olduğu sorulmuştur. Öğrenciler, harfleri tanıma, tecvit, harfleri çıkartma ve birleştirme konularında zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin hem en çok öğrenmek istedikleri hem de en çok zorlandıkları konu tecvittir. Öğrencilerin din eğitimi geçmişleri göz önünde bulundurulduğunda, Kur'an okumayı iyi bilenler ile orta düzeyde bilenlerin tecvit kurallarında zorlandıkları ve daha fazla tecvit konusu görmek istedikleri, Kur'an okuma becerileri az olan öğrencilerin ise daha çok harfleri tanıma, çıkartma ve birleştirmede zorlandıkları söylenebilir.

Kur'an-ı Kerim öğretim programında tecvit öğretimi önemli konu alanlarından biridir ve ortaokul 5. sınıf hariç diğer sınıfların programlarında tecvit uygulamalarına yer verilmektedir. Ortaokul 5. sınıfta ise sadece tecvitin ne olduğu konusu vardır. Bu nedenle ortaokul öğretmenlerinin ilk tecvit konularına fazla değinmemesi doğru bir uygulamadır. Ayrıca öğretim programının açıklamalar kısmında da tecvit kurallarının kuru kuru ezberletilmemesinden çok uygulanabilir ve fazla ayrıntıya girilmeyecek şekilde öğretilmesi üzerinde durulur. Buna rağmen birçok öğrencinin *idgam* ve *ihfayı* yapamadıklarını söylemeleri, bazı öğretmenlerin ilk yıl bazı tecvit kurallarını öğrettiklerini göstermektedir.

5. Kur'an-ı Kerim Dersinin Öğrenmeye, Hayatlarına ve Davranışlarına Olan Etkisi

Kur'an-ı Kerim dersi öğretim programının önemli kazanımlarından biri, bu dersin öğrencilerin Kur'an'ı okumayı öğrenmeye olan katkısıyla birlikte, Kur'an'ın hayatlarını etkilemesi ve davranışlarına yön vermesidir. Bir başka ifadeyle öğrencilerin davranışlarını olumlu yönde geliştirmesidir. Kur'an-ı Kerim dersi öğretim programına yapılan en önemli eleştirilerin başında, programın yazılımında öğrencilerin duyuşsal ve psikomotor öğrenmelerine katkı sağlayacak ve bu tür davranış değişikliğini hedefleyen kazanım ifadelerine yeterince yer verilmemesi gelmektedir. Her ne kadar öğretim programında duyuşsal ve psikomotor alana hitap eden kazanımlara çokça yer verilmemiş olsa da öğrencilerin verdikleri yanıtlar neticesinde mevcut programın öğrencilerin öğrenmelerine, hayatlarına ve davranışlarına önemli katkıların olduğunu söyleyebiliriz.

a. Kur'an-ı Kerim Dersinin Kur'an Okumayı Öğrenmeye Katkısı

Öğrencilerin önemli bir kısmı, daha önce yaz aylarında cami veya Kur'an kurslarına gitmiş-

lerdir. Söz konusu Kur'an kursu eğitimlerinin üzerine okulda aldıkları Kur'an eğitiminin, okuma becerisi kazanmalarına ne denli etki ettiğini belirlemek, dersin ve öğretim programının amaçlarına ulaşıp ulaşılmadığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Daha önce cami veya Kur'an kursuna gittikleri hâlde Kur'an okumaya geçemeyen veya okuma becerilerini fazla geliştiremeyen öğrenciler, okuldaki Kur'an-ı Kerim dersi sayesinde okuma becerisi kazandıklarını ve geliştirdiklerini ve bu dersten memnun kaldıklarını ifade etmişlerdir (Öğrenci 1, 8, 10, 11, 23, 26, 32, 33, 34, 36, 41, 43, 50, 51, 52, 53 ve 68).

Kur'an-ı Kerim dersinin Kur'an okuma becerisine çok şey kattığını düşünen öğrencilerden ikisi (32 ve 68) *"Kur'an okumalarının çok ilerlediğini, ilk zamanlar harfleri dahi tanımadıklarını, şimdi ise okumaya geçtiklerini"* belirtmişlerdir. Kur'an-ı Kerim dersi sayesinde okumalarını geliştirdiğine vurgu yapan öğrencilerden bazıları (36, 64 ve 70) da *"önceden bazı yerlerde takıldıklarını, şimdi ise rahat ve hızlı bir şekilde okuyabildiklerini"* söylemişlerdir. Bir başka öğrenci (69) ise *"daha önce telaffuzunun kötü olduğunu ancak bu ders sayesinde düzelttiğini"* ifade etmiştir. Bazı öğrenciler (63, 64 ve 65) ise *"daha önce bilmedikleri sureleri ve bunların anlamlarını öğrendiklerini"* söylemişlerdir.

Kur'an-ı Kerim dersinin öğrenmelerine olan katkısını *"Ben bu derste Kur'an'a geçtim. Sağlam bir temelim var artık. Unutacağımı hiç düşünmüyorum"* şeklinde ifade eden öğrenci (46) de olmuştur. Nitekim öğrencilerden bazıları (8, 10, 23 ve 26) da *"daha önce cami ve Kur'an kursuna gittiklerini ancak Kur'an'a geçemediklerini fakat bu derste Kur'an'a geçme fırsatı elde ettiklerini"* söyleyerek Kur'an dersinin öğrenmelerine olan katkısını vurgulamışlardır.

Öğrencilerin yukarıdaki görüşlerinden anlaşılacağı üzere, Kur'an-ı Kerim dersi ve öğretim programında yer alan bilişsel öğrenmelerin, öğrenciler tarafından kazanıldığını göstermesinin yanında, bu dersin sonunda öğrencilerin Kur'an okuyabiliyor olmaları psikomotor öğrenmenin de gerçekleştiğini göstermesi açısından da önemlidir. Zira Kur'an-ı Kerim dersinde bilişsel olarak görülen her bir kazanımın, psikomotor alanla ilişkisi söz konusudur.

b. Kur'an-ı Kerim Dersinin Öğrencilerin Hayatlarına ve Davranışlarına Olan Katkısı

Kur'an-ı Kerim dersinin öğrencilerin anlam dünyalarına ve pratik uygulamalarına ne denli bir etkisinin olduğunu belirlemek amacıyla, onlara *"Kur'an-ı Kerimi okumayı öğrenmiş olmak hayatınızı nasıl etkiliyor?"* şeklinde soru yöneltilmiştir. Öğrencilerin bu soruya verdikleri yanıtlar incelendiğinde, öğrencilerin çoğunun Kur'an'ı okuduklarında veya dinlediklerinde *"rahatlama hissettiklerini", "sakinleştiklerini", "güzel düşündüklerini"* ve *"mutlu olduklarını"* ifade ettikleri görülmektedir. Öğrencilerin bu ifadeleri, Kur'an okuma ve

dinlemenin öğrenciler üzerinde psikolojik açıdan bir rahatlama ve iç huzuru sağladığını göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim dersini seçen öğrencilerin neredeyse tamamı, Kur'an-ı Kerim dersinin ve öğrendiklerinin hayatlarına ve davranışlarına olumlu katkılar sağladığını belirtmişlerdir. Benzer şekilde öğrenciler, Kur'an-ı Kerim dersinin hayatlarına ve davranışlarına olumlu bir biçimde katkısı olduğunu düşünmektedirler.

"Kur'an okuyunca rahatlama hissediyorum"

Kur'an-ı Kerim okumanın öğrencilerde psikolojik bir rahatlama ve iç huzurunun sağlanmasına katkı sağladığını söyleyebiliriz. Kur'an okuduğunda psikolojik rahatlama yaşadıklarını belirten öğrencilerden bir kısmı (5, 8, 10, 24, 25, 39 ve 69) bu duyguyu *"Bu ders benim hayatımı etkiledi. Rahatlıyorum, mutlu oluyorum"* sözleriyle özetlemişlerdir. Bir başka öğrenci (57) ise yaşadığı bu tecrübeyi *"Kur'an gerçekten, insanı rahatlatan birşey. Kur'an'ı okumaya başlayınca insan sakinliyor, rahatlıyor. Sınavım varken sınavdan önce okuyorum zihnimi açıyor, temizliyor"* sözleriyle ifade etmiştir. Yine bir öğrenci (1) *"Bu dersten çıktığımda kendimi hafifleşmiş hissediyorum. İnsan kendini rahatlamış hissediyor"* sözleriyle Kur'an-ı Kerim dersinin ve onu okumanın insan psikolojisi üzerindeki katkısına dikkat çekmiştir.

"Hayata daha pozitif bakıyorum"

Kur'an dersinin insan hayatı üzerindeki olumlu katkısını *"Daha mutlu oluyorum ve düzenli bir yaşam sürüyorum."* sözleriyle açıklayan öğrenciler (53 ve 69) de olmuştur. Kur'an okumanın hayata pozitif bakma konusundaki katkısı için bir öğrencinin (32) kullandığı şu sözler ise son derece anlamlıdır:

Kur'an okuyunca bir başka oluyorum. Aklıma hep güzel şeyler geliyor. Hiç kötü şeyler düşünmüyorum. Başıma kötü bir şey gelse, mesela sınavdan kötü not alsam, Kur'an okuyorum. Böylece kendimi rahatlamış hissediyorum.

Bazı öğrenciler (32 ve 42) ise Kur'an okumaya başladıktan sonra hayatlarının ve karakterlerinin değiştiğini *"Bir şey olduğunda aniden tepki gösteriyordum. Şimdi o aniden tepki gösterişim kalktı Kur'anı okuyunca"* sözleriyle ifade etmişlerdir.

"Kendimi güvende hissediyorum"

Nitekim bir öğrenci (36) de *"Kur'an okuyunca, sanki Allah'la irtibat kurunca daha şey oluyor insan rahat hissediyor kendisini. Güvendeymiş gibi hissediyor"* sözleriyle Kur'an'ın insan üzerindeki olumlu katkısına işaret etmiştir.

"Hayatım düzene girdi"

Kur'an-ı Kerim dersinin öğrenciler üzerindeki etkilerinden bir diğeri de her Müslümanın sorumlu olduğu birtakım ibadetleri öğrenme ve bunları usulüne uygun bir şekilde yapma konusundadır. Birçok öğrenci Kur'an okumaya başladıktan sonra dinî sorumluluklarını düzenli bir şekilde yerine getirmeye başladıklarını söylemişlerdir. Örneğin bir öğrenci (63) *"Bir program yapacakasam namaz saatlerine göre yapıyorum. Ayrıca namaz kıldığım için Kur'an okuduğum saatler var. Böylece daha düzenli olabiliyorum önceden de program yapardım ama uygulayamazdım mesela dağınık oluyordu herşey... Şimdi ise hayatım düzene girdi"* diyerek Kur'an öğrenimi ile birlikte ibadetlerine ve hayatına daha fazla itina gösterdiğini ifade etmiştir. Bir başka öğrenci (66) ise Kur'an okumaya başladıktan sonra ibadetlerini daha güzel yerine getirdiğini *"Artık daha çok ibadet edebiliyorum. Böylece Allah'a daha layık bir kul olabiliyorum"* sözleriyle açıklamıştır. Bir öğrenci (50) de kendisindeki değişikliği *"Sabah namaza kalkıyorum, ardından bir sayfa Kur'an okuyorum. Bu beni çok mutlu ediyor"* sözleriyle ifade etmiştir.

Öğrencilerin Kur'an okumayı öğrendikten sonra ahlaki davranışlarında olumlu yönde gelişme olduğu görülmektedir. Öğrencilerin çoğu (1, 5, 6, 8, 10, 22, 25, 27, 33, 34, 37, 38, 44, 41, 51, 54 ve 66) Kur'an-ı Kerim dersinden sonra Kur'an okuyor olmalarının davranışlarına yön verdiğine, iyi ve güzel şeyleri yapıp kötü ve çirkin işlerden uzak durmaya çalıştıklarına vurgu yapmışlardır. Bu hususta bir başka öğrenci (6) ise Kur'an okumayı öğrendikten sonra kendisindeki değişimi şu sözlerle ifade etmiştir: *"Kur'an okuduğum için günah işlemekten uzak durmaya çalışıyorum. Kur'an okumdan önce günah işlemeyeyim diyorsun, okuduktan sonra da Kur'an okudum, günah işleyerek bu yaptığım iyiliği mahvetmeyeyim diyorum"* demiştir. Bir başka öğrenci (37) de *"Kur'an okumam davranışlarımı etkiledi, artık kimseye kötü davranmamaya çalışıyorum"* sözleriyle kötü davranışlardan uzak durduğunu ifade etmiştir. Öğrencilerden biri (10) de Kur'an-ı Kerim dersinin davranışları üzerindeki etkisini *"Kur'an dersinin bana çok faydası oluyor çünkü bazen yanlış bir hareket yapacakken o aklıma gelebiliyor ve o davranışımın vazgeçiyorum. Derste öğrendiğim şeyler aklıma geliyor ben de yanlış yapmamalıyım diyorum"* sözleriyle ifade etmiştir. Bir başka öğrenci ise kendisindeki ahlaki değişimi *"Ben artık daha dürüst hissediyorum kendimi. İnsanlara da kötü söz söylemiyorum. Eskiden biri bana laf atsa ben ona cevap verirdim. Şimdi ise ilgilenmiyorum"* sözleriyle açıklamıştır. Daha önce annesiyle arası açık olan ancak Kur'an-ı Kerim dersinden sonra annesine karşı yaptığı yanlışlıklardan pişmanlık duyan bir öğrenci (44) de dersin kendisi üzerindeki etkisini şu sözlerle ifade etmiştir:

Babam vefat etmişti. O yıl çok üzüliyordum. Anneme bağıryordum hatta bir keresinde el kaldırdım. Okulda Kur'an-ı Kerim dersini almıştım. Kur'an okuyordum. Allah'ın kitabını okuyan bir kişi nasıl olur da annesine el kaldırır dedim kendi kendime. Allah affeder mi hiç dedim ve çok pişman oldum. Şimdi annemi çok seviyorum.

Öğrencilerin yukarıda kullandıkları bu ifadeler, Kur'an-ı Kerim dersinin öğrencilerin hayatlarına ve davranışlarına olumlu katkılar sağladığını, bilişsel öğrenmeleri yanında duyuşsal ve psikomotor alana yönelik davranışlar da kazandıklarını göstermektedir. Derslerin kazanımları kısmında da belirttiğimiz üzere, dinî bilgi öğrencilerde davranış doğurur. Bu nedenle, bazı kazanımlar duyuşsal ve psikomotor alana hitap edecek şekilde yazılmamış olsa dahi bilişsel alana giren öğrenmeler, öğrencilerde duyuşsal ve psikomotor davranışlarının gelişmesini sağlamaktadır.

6. Öğrenme-Öğretme Sürecinde Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Eğitim-öğretim faaliyetlerinin en önemli aşamalarından biri öğrenme-öğretme sürecidir. Bir derse ait öğretim programından istenilen başarının elde edilebilmesi için eğitim durumlarının iyi bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Öğrenme-öğretme sürecinde, programın hedeflerine ve içeriksel yapısına uygun doğru yöntem ve tekniklerin, ders araç ve materyallerinin kullanılması gerekmektedir. Doğru yöntem ve teknikler kullanılmadan, derse özel araç ve materyaller sağlanmadan ve iyi bir eğitim ortamı oluşturulmadan bir programdan istenilen başarıyı sağlamak mümkün değildir.

Araştırma kapsamında Kur'an-ı Kerim dersinin öğrenme-öğretme sürecinin, öğretmenler tarafından ne şekilde düzenlendiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla öğrencilere "Kur'an-ı Kerim dersini nasıl işledikleri" sorulmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde hemen hemen her öğretmenin başvurduğu ilk yöntemin "öğrencileri Kur'an okuma becerilerine göre gruplandırma" olduğunu söyleyebiliriz. Öğretmenlerin Kur'an-ı Kerim dersini verimli geçirmek amacıyla öğrencileri seviyelerine göre "iyi bilenler, orta bilenler ve az bilen ya da hiç bilmeyenler" şeklinde ayırdıkları görülmektedir. Öğretmenlerin bir kısmı önce cüzde okuyanları sonra ise yüzünden okuyanları dinlerken diğer bir kısmı önce yüzünden okuyanları sonra ise cüzde okuyanları dinlemektedir.

Hem cüzde olanlar hem de yüzüne okuyan öğrenciler, öğrenci seviyesine göre sınıfın gruplandırılmasından rahatsız olmaktadır. Cüzde olanlar, öğretmenlerinin daha çok bilenlerle ilgilendiklerinden, kendilerine ise fazla zaman ayıramadıklarından yakınmaktadır.

Yüzünden okuyan öğrenciler ise aksine öğretmenlerinin cüzde olanlarla daha fazla ilgilendiklerini söylemektedir. Ayrıca, özellikle İHO öğrencileri (27, 29 ve 30), öğretmenlerinin ders anlatımında sınıfın seviyesini iyi ayarlayamadıklarını, sınıfta bilenleri baz alarak, herkesin o konuyu iyi bildiğini düşünerek ya ayrıntıya girmeden üstün körü anlattığını ya da “Biliyorsunuz zaten” diyerek hiç değinmediklerini belirtmişlerdir. Bu hususta bir öğrenci (30) şunları söylemiştir:

... Neden bizim okumamız gelişmiyor çünkü sınıfta mesela çok iyi okuyan birisi var, çok düzgün olan birisi var. Hoca, tabii doğal olarak seviyeleri daha iyi olan çocukları okutmayı seviyor, onlar hızlı ilerliyor, düşük olana da ne diyor “Sen evde çalış gel buna.”. Dolayısıyla diğer çocuklar yani ne kadar çalışsa yapamıyor yani, yetişemiyor üstün okuyanlara.

Öğretmenlerin derste kullandıkları yöntemlerden biri de bilmeyen öğrencileri sınıftaki bilen arkadaşlarına göndermesidir. Bazı öğrenciler de (10, 11, 33, 37 ve 41) sınıftaki bilmeyen arkadaşlarına Kur’an öğretmeye çalıştıklarını, bu yöntemin hem bilenler hem de bilmeyenler için faydalı olduğunu, bilmeyenlerin öğrenme fırsatı yakaladığını, kendilerini ise bir öğretmen gibi gördüklerini ifade etmiştir. Bu hususta bir öğrenci (33) şöyle demiştir:

Öğretmenimiz bizi dinledikten sonra, bilmeyen arkadaşlarımızı bizim yanımıza yolluyor. Biz de onlara yardımcı oluyoruz. Bence bu yöntem faydalı oluyor. Kendimi bir hocaymış gibi hissediyorum bir de korkuyorum bazen ben yanlış bilirim, arkadaşlarıma da yanlış öğretim diye.

Öğretmenlerin Kur’an-ı Kerim dersinde sıklıkla kullandıkları yöntemlerden biri de öğrencileri bire bir dinlemeleridir. Özellikle öğretmenlerin, cüzde olan öğrencileri tek tek dinlerken iyi bilenlerin bazen birbirlerini dinledikleri görülmüştür. Kur’an okumasını iyi bilen bir öğrenci (8) bu durumu şöyle anlatmaktadır: “*Bilenler genelde kendi okuyor. Bilmeyenlere öğretmen öğretiyor ilk on beş dakika. Sonra herkes Kur’an’ı kendi okumaya başlıyor. Ezberler için ara sıra bizi de çağırıyor ve dinliyor*”

Öğrencilerin çoğu öğretmenlerinin öncelikle bilmeyenleri dinlediğini söylemekle birlikte, tersi durumların yaşandığı da görülmektedir. Bir öğrenci (44) öğretmenlerinin daha çok bilenleri dinlediğini, bilenlerin de kendilerini dinlediklerini belirterek bu durumdan duyduğu rahatsızlığı şöyle ifade etmiştir: “*Biz derste hoca ile bire bir vakit geçiremiyoruz. Hoca bilenleri dinliyor, bilenler de bizi dinliyor. Hâlbuki ben öğretmenden ders almak istiyorum*”.

Öğretmenlerin derste bir kişiyi dinlerken karşılaştıkları sorunların başında diğer öğrencilerin dersle ilgili ya da ilgisiz bir şekilde konuşmaları gelmektedir. Bu durum, Kur’an öğretimi-

minde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu durumu ortadan kaldırmanın yöntemlerinden biri, derste yardımcı bir öğretmenin olmasıdır.

Bir öğretmene derste yardımcı olarak bir kişinin bulunması doğru bir uygulamadır. Ancak bu kişinin, uzman bir kişi olmasına özen gösterilmez. Zira aynı öğretim çağında olan öğrencilerin, zaman zaman birbirlerini kıskanabilecekleri veya bu durumdan rahatsızlık duyabilecek öğrencilerin olabileceği bilinmelidir. Bu sebeple derslerde Kur'an okumayı bilmeyen öğrencilere belirli zamanlarda bilen arkadaşlarının yardımcı olması uygun görülmeyle birlikte, bu işin uzman kişiler tarafından yapılmasının daha doğru ve uygun olduğunu belirtmemiz gerekir.

Bazı öğrenciler (66 ve 68) de hocalarının derse gelirken yardımcı öğretmenlerle geldiklerini ifade etmişlerdir. Dersin hocası, bilen ve bilmeyenlere yüzünden okuma yaptırırken yardımcı öğretmenlerin geride kalan öğrencilerle ilgilendikleri özellikle de ezber verecek öğrencilerin ezberlerini yapmalarına yardımcı oldukları gözlenmektedir. Öğretmenler de ders sürelerinin yetersizliği ve öğrencilerle bire bir ilgilenilmesi gerektiği için derslerde yardımcı öğretmenlerin bulunmasının yararlı olacağını ifade etmişlerdir.

Öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde öğretim programının açıklamalar kısmında da yer aldığı gibi bazı öğretmenlerin özellikle sure ve duaların ezberlenmesinde ezberlenecek metni projeksiyonla tahtaya yansıtıkları veya metni tahtaya yazdıkları ve topluca okuma yaptıkları belirlenmiştir. Sınıf içerisinde topluca okumaktan memnun olan cüzdeki öğrenciler, bu yöntemin harfleri doğru çıkarmalarına yardımcı olduğunu ve derse kendilerini motive ettiğini söylemişlerdir. Bu yöntemi çok beğendiğini ifade eden bir öğrenci (37), "Öğretmenimiz bazı ayetleri tahtaya yazıyor ve biz topluca okuyoruz. Çok iyi oluyor böyle, ben de arkadaşlarım da çok seviyoruz bunu" şeklinde görüş belirtmiştir.

Bir başka öğrenci (39) ise Kur'an okuyanlar ile cüz okuyanlar arasında seviye farkı olduğu için birlikte topluca okumalarının mümkün olmadığını şu sözlerle açıklamıştır: "*Kur'an dersinde cüzdekilerle Kur'andakilerin seviyeleri aynı değil. Kur'an okuyanlarla cüzde okuyanlar birlikte aynı şeyi okurken sıkıntı çıkıyor. Cüzde olanlar hocaların verdiği metni takip edemiyorlar*".

Öğrencilerin çok sevdiği ve öğretmenlerin derste kullandıkları öğretim yöntemlerinden bir diğeri de öğrencilere "örnek okuyuş" dinletmeleridir. Öğrencilerin verdikleri ifadelerden bazı öğretmenlerin, bizzat kendilerinin örnek okuyuş gösterdiği (Öğrenci 23, 25, 26, 54, 64 ve 68), bazılarının ise kaset, video vb. araçlarla kurra hafızlardan örnek okuyuşlar dinlettikleri (Öğrenci 1, 8 ve 10) tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin ifadelerinden yola çıkarak İHO ve İHL'de görev yapan öğretmenlerin derste kendilerinin örnek okuyuşlar yaptıklarını diğer okullarda görev yapanların ise daha çok kaset, CD, video vb. şeylerden dinlettiklerini söyleyebiliriz.

Öğretim programında yer alan bu öğretim yönteminin ders hocaları tarafından kullanılmasının öğrencilerin öğrenmeleri için oldukça yararlı olduğunu belirtmemiz gerekir. Zira, öğrencilerin harflerin mahreçlerini güzel bir şekilde çıkartmaları, Kur'an'ı güzel bir şekilde okumaları ve Kur'an okuma konusunda kulak aşinalığı kazanmaları için bu yöntem son derece yararlıdır.

İHO ve İHL öğrencilerinin ifadelerine göre öğretmenlerin derste kullandıkları yöntemlerden biri de bir kişinin okuması diğerlerinin ise takip etmesidir. Bu yöntem eskiden beri imam hatip okullarında ve ilahiyat fakültelerinde en çok kullanılan yöntemdir diyebiliriz. Ancak bu yöntemin uygulanabilmesi için öğrencilerin belli bir seviyede Kur'an okuyabiliyor olmaları gerekmektedir. Ortaokul ve lise öğrencilerinin önemli bir kısmı az ya da orta düzeyde Kur'an okuyabildikleri için öğretmenlerin bu yöntemi kullanmadığını düşünüyoruz. İHL öğrencilerinden biri (70) öğretmenlerinin kullandığı bu yöntemi şöyle anlatmıştır:

Öğretmenimiz, sınıfa geliyor, çalışmamızı istiyor. Öncelikle, okumamızı iyi bir şekilde geliştirmemiz için kendisi okuyor ve bizim takip etmemizi istiyor, üstüne basarak okuyor birkaç defa. Benim gibi bilen arkadaşlar yüzünden okumaya başlıyoruz. Daha sonra daha az okumayı bilenler okuyor. Diğer arkadaşlar da takip ediyor. Sınıfta birkaç iyi bilmeyen var, onlara kendi okutuyor.

Kur'an-ı Kerim dersinde öğretmenlerin kullandıkları yöntemlerden bir diğeri de "soru-cevap"tır. Öğrencilerle yaptığımız görüşmelere göre ders öğretmenlerinin Kur'an-ı Kerim veya cüzden okuturken öğrencilere soru sordukları, doğru cevabın öğrenciler tarafından verilmesini bekledikleri, doğru cevabın gelmemesi durumunda ise kendilerinin doğru okuyuşu gösterdikleri görülmektedir. Öğretmeninin bu yöntemi kullandığını söyleyen bir öğrenci (42), "*Hocamız teker teker arkadaşlara sorular soruyor. Okurken de doğrusunu okuyamayınca kendisi doğrusunu okuyor. Böyle işleme daha iyi bence*" şeklinde görüş belirtmiştir.

Kur'an-ı Kerim öğretim programının iki öğrenme alanından biri "Kur'an-ı Kerim ve mesajı"dır. Dersin işleniş yöntemleri hakkında belirlemeye çalıştığımız hususlardan bir diğeri de "ayet veya surelerinin anlamlarının" okunup okunmadığını ve bu amaçla meal okumasının yapılıp yapılmadığını belirlemek olmuştur. Öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde, bazı öğretmenlerin öğretim programına sadık kaldıkları ve Kur'an'ın mesajına yönelik olarak yüzünden okunan ayetlerin, dua ve diğer ezber surelerinin anlamlarını Kur'an mealinden öğrencilere okudukları ya da öğrencilere okuttukları belirlenmiştir (Öğrenci 1, 5, 6, 11, 26, 27, 29, 30, 23, 25, 26, 27, 43, 46, 48, 51, 64, 65 ve 68). Derste öğretmenlerinin meal okuması yaptığını söyleyen öğrencilerden ikisi (1 ve 68) şunları söylemişlerdir:

Öğretmenimiz bazen okuduğumuz ayetin anlamını söylüyor. Bazen anlamını vermede zorlandığında mealden okuyor ve ayette ne kastedildiğini bize geniş bir şekilde açıklamaya çalışıyor.

Hocamız ezberlediğimiz dua ve surelerin anlamlarını öğretiyor. Ben de Kur'an'ın anlamını öğrenmiş oluyorum. Çok seviyorum meal dinlemeyi.

Öğrencilerden biri (25) ise öğretmenlerinin sınıftaki arkadaşlarına derste meal yapılacak yerleri vererek onların hazırlanmalarını ve derste anlatmalarını istediğini şu sözlerle ifade etmiştir: *“Biz derste meal okuyoruz. Hocamız her hafta bir arkadaştan okunan yerin mealı ve kısa tefsirini istiyor. Çok yararlı. Ancak bunu yapabilmek için ek kitaplara ihtiyaç oluyor”.*

Bazı öğrenciler (1, 8, 22, 23, 24, 26, 43, 46, 48, 51, 63 ve 65) de dersin daha farklı olması için derste okunan ayetler üzerinde konuşulması, ayetlerin niçin indikleri, bu ayetlerde ne gibi mesajlar verilmek isteniyor şeklinde aktif katılımlı bir öğretim tekniğinin kullanılmasını önermiş ve derslerdeki mevcut uygulamanın da sürdürülmesini istemişlerdir. Bu hususta bir öğrenci (1) şu şekilde görüş belirtmiştir:

Kur'an mealı okunsun. Bazen Arapçasını duyduğumuzda bazı kelimeleri Türkçe-siyle ilişkilendirmeye çalışıyoruz. Bu durumda öğretmene soruyoruz. Burada ne denilmek isteniyor diye. Öğretmenimiz de ayette geçen kelime hakkında bize bilgi vermeye çalışıyor. İnsan merak ediyor neticede, bu ayette ne söyleniyor diye.

Bir başka öğrenci (8) de Kur'an'ın anlamını öğrenmeye yönelik faaliyetlerin daha fazla yapılması gerektiğini, böylece Kur'an'ı daha iyi anlayacaklarını şu sözlerle açıklamıştır: *“Öğretmenimiz birkaç kere üzerinde durmuştu. Daha fazla dursaydı daha iyi olurdu hem Kur'an-ı Kerim'i daha iyi anlardık, neler yazıldığını öğrenirdik, daha istekli olurduk”.*

Bir başka öğrenci (23) ise ezber yaptıkları sırada, öğretmenlerinin ezberi yapılan sure hakkında bilgi verdiğini, surenin Türkçesini okuduklarını, bu surenin iniş nedenleri ve vermek istediği mesaj hakkında konuştuklarını belirterek bu yöntemin çok iyi olduğunu söylemiştir.

Derste öğretmenlerinin Kur'an'ın anlamına yönelik meal okuması yaptıklarını belirten öğrenciler olduğu gibi derste hiç meal okuması yapmadıklarını söyleyen öğrenciler de olmuştur. Bu duruma dikkatleri çeken bir öğrenci (24) ise *“Öğretmenimiz hiç meal vermiyor. Okuyoruz, ezberliyoruz. Bir de bu öğrendiklerimizde ne söyleniyor bize öğretilse çok iyi olur”* diyerek öğretmenin derste okudukları ayet ve surelerin anlamlarını vermeyişinden duyduğu rahatsızlığı ifade etmiştir. Öğrenciye göre meal okuması yapamamalarının nedeni sürekli yüzünden okumaları ve ezber yapmalarıdır. Bunun için yapılması gereken

şey, meal için ayrı bir dersin konmasıdır. Öğrencinin bu tespiti oldukça yerindedir. Batı'da birçok ülkede İncil okumaları dersi bulunmaktadır. Kur'an'ın yüzüne okunması veya ezberlenmesinin önemli olduğu kadar anlamını öğrenmek için meal okumaları yapmak da önemlidir. Bunun için ayrı bir ders ve programın hazırlanmasının öğrencilerin Kur'an'la buluşmaları açısından yararlı olacağını düşünüyoruz. Her şey bir yana, dersin işlenişinde meal okuması yapmak veya bazı ayet ve kelimelerin anlamları üzerinde durmak, Kur'an-ı Kerim dersini tekdüzellikten çıkararak öğrencilerin derse olan ilgilerini arttıracaktır.

Bir öğrenci (22) ise öğretmenlerinin derste okudukları ayet ve surelerin anlamlarını yeterince vermeyişini, öğretmenlerin yetersizliğine bağlamakta ve şöyle demektedir: "Öğretmenlerin bütün surelerinin anlamlarını, bu surelerin niçin indiğini ve verilmek istenen mesajı bildiklerini düşünmüyorum. Bizim öğretmenimiz de arada sırada Kur'an'a bakarak okuyor zaten". Öğrencinin bu tespitinde haklı olduğunu/olabileceğini belirtmemiz gerekir. İlahiyat fakültesi veya DKAB eğitimi bölümünden mezun olan bazı öğretmen adaylarının, Kur'an'dan bazı ayet ve surelerin anlamlarını verebilecek ya da tefsirini yapabilecek bir donanıma sahip olmadığı bilinen bir durumdur ve görüşme yaptığımız öğretmenler tarafından da teyit edilmektedir. Bu bağlamda ilahiyat fakültelerinde öğrencilere tefsir usullerini kuru kuru ve daha çok da ezberletecek şekilde vermenin ötesinde, öğrencilerin okudukları ayetlerin anlamlarını verebilecek şekilde yetişmelerine itina gösterilmelidir. Bu hususta yapılacak işlerden ilki, öğretim programlarına "Kur'an'ın anlamı ve tefsirine" yönelik bir dersin konmasıdır.

Kur'an-ı Kerim dersinde bazı öğretmenlerin tecvit kurallarını öğretmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu hususta bir öğrenci (8), "*Hocamız bize lafzatullah'tan, ra'nın hükümlerinden ve idgamdan bahsetti*" demiştir. Ancak genel ortaokul ve lise öğretmenlerinin tecvit kurallarını fazla işlemediklerini, yüzünden okuma esnasında sıklıkla kullanılan belli başlı kuralları öğrencilere anımsattıklarını söylememiz gerekir. Kur'an okumayı bilen öğrencilerin neredeyse tamamı, daha iyi okuyabilmek için tecvit kurallarını öğrenmek istediklerini söylemişlerdir. Ancak cüzde olan öğrencilerin tecvit kurallarında zorlandıkları görülmüştür. Kur'an okuması zayıf olan öğrencilerden ikisi (33 ve 41) "*Ben tecvit kurallarını ezberlemekte zorlanıyorum. Özellikle de ihfayı yapamıyorum*" demişlerdir.

Tecvit kurallarını çok fazla öğrenmek istediklerini belirten İHO ve İHL öğrencileri, tecvit kurallarının öğretimi konusunda, öğretmenlerinin konuları örnekler yoluyla anlatmalarını istemektedirler. Öğrenciler örneğin tecvit kurallarının sırayla anlatılıp geçilmesi yerine ilk önce tecvit kurallarının verilmesini, daha sonra ise o kuralla ilgili metinlerin okutulmasını önermektedirler. Böylece öğrenilen bir tecvit kuralının kendilerinin zihninde daha iyi bir yer tutacağını belirtmektedirler.

Öğrencilerden ikisi (32 ve 36), öğretmenlerinin kendilerini motive etmek amacıyla ödüller verdiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenin derste kendilerini ödüllendirdiğini ifade eden bir öğrenci (36) şunları söylemiştir:

Öğretmenimiz bazı kaynaklarından Kur'an-ı Kerim satın alıp cüzden Kur'an-ı Kerim'e geçenlere Kur'an-ı Kerim'i hediye ediyor. Öyle ödülleri oluyor. Şimdi işte mesela bu her hafta oluyor. Kur'an-ı Kerim'i güzel okuyan başarılı olanlar Kur'an-ı Kerim'i okuduktan sonra dışarı çıkıp oyununu oynuyor sessizce. Arada sırada hocamız da bize katılıyor voleybol falan oynuyoruz beraber.

Öğretmenlerin derste kullandıkları yöntemlerden bir başkası da işleyecekleri konuyu tahtaya yazmalarındır. Öğretmenlerin özellikle harfler ile ezberlenecek dua ve sureleri tahtaya yazdıkları görülmektedir. Öğrenciler ise öğretmenlerinin tahtaya yazdıklarını deftere geçirdiklerini ve eve ödev olarak götürdüklerini ifade etmişlerdir. Bu yöntemin uygulandığını belirten İHO öğrencilerinin Kur'an okuma becerisi çok iyi iken normal ortaokulda bu yöntemin uygulandığını belirten öğrencilerin (41, 43 ve 44) görüşmelere başladığımız Nisan-Mayıs ayına kadar Kur'an okumaya geçemedikleri gözlenmektedir. Ayrıca ortaöğretimde okuyan öğrencilerden hiçbirisi, öğretmenlerinin bu yöntemi kullandığını söylememiştir.

Bazı öğretmenlerin kullandığı ancak öğrencilerin hiç de memnun olmadığı diğer bir yöntem ise derste eksi-artı verilmesidir. Öğretmenlerinin derste okumalarına göre artı-eksi verdiğini belirten bir öğrenci (63) bu durumun psikolojilerini bozduğunu, öğretmenlerinin bu yöntemi korkutma aracı olarak kullandıklarını ifade etmiştir. Öğretmenlerin derslerde verdikleri artı veya eksiler, öğrencilerde bir korku ve kaygı oluşturacak şekilde kullanılmalıdır. Bu durumda öğrenci pozitif bir motivasyonla değil, tamamen korku ve kaygıya dayalı olarak derse girecektir. Bu ise, öğrencilerin ilgi ve motivasyonlarını olumsuz şekilde etkileyecektir. Öğrenci örneğin ezberleyeceği bir metni, artı almak ya da eksi almamak için değil o metni ezberlemenin kendisi için yararını bilerek ezberlemelidir. Öğretmenler elbette ki öğrencilerin okuma becerilerinin düzeylerini, hangi hafta ne kadar kendilerini geliştirdiklerini not etmelidir. Ancak bu not etme, öğrencilerin öğrenme düzeylerini takip etmek ve bir sonraki öğrenmelerine destek sağlamak için olmalıdır. Bu dersin öğretim programının temel amaçlarına bakıldığında, bireysel farklılıkların asla göz ardı edilmemesi gerektiği ve öğrencilere Kur'an-ı Kerim'i sevdirecek ve bıktırmadan öğretilmesinin talep edildiği görülecektir. Dolayısıyla öğretmenlerin, sınıf içerisindeki her öğrenciyi kendi bireysel gelişimine göre değerlendirmeleri; Kur'an okumayı bilmeyen ya da az bilen öğrencileri, asla çok iyi bilen öğrencilere veya onlardaki kriterlere göre değerlendirmemeleri gerektiğini söyleyebiliriz.

Genel ortaokul ve ortaöğretim öğrencilerinin önemli bir kısmı, derste ezber çalışması yapmadıklarını, daha çok yüzünden okuma yaptıklarını, hocaların örnek okuma veya CD vb. birşeyden dinlettikten sonra kendilerine okuttuklarını söylemişlerdir. Öğrencilere göre öğretmenlerin daha çok yüzünden okumaya önem vermelerinin temel sebebi, kendilerine Kur'an okuma becerisi kazandırmak ve en erken zamanda Kur'an'a geçirmektir.

İHO ve İHL'deki öğretmenlerin ise yüzünden okuma kadar ezberlere de önem verdikleri ve derste ezber çalışması yaptıkları görülmüştür. Ancak hem öğrenci hem de öğretmenlerin ortak şikâyeti, ezber için özellikle de ezberleri dinlemek için yeterli zamanın olmayışdır.

Kur'an-ı Kerim dersinde ezber çalışması yapan öğretmenlerin, önce sınıfta ezberlenecek yerleri kendilerinin okudukları, öğrencilerin de ezberlenecek sureyi sınıfta tekrar ettikleri ve evlerinde ezberledikleri görülmektedir. Bununla birlikte daha önce Kur'an öğretimi kurslarına katılan öğrencilerin, okuldaki derste ezber yapma konusunda zorluk çekmedikleri, daha önce ezberlenen sureleri bu derste tekrar ederek pekiştirdikleri anlaşılmaktadır.

İmam hatip lisesinde Kur'an'ı yüzünden iyi okuyan ve iyi ezber yapan öğrencilerin, aynı zamanda okul dışında da eğitim aldıkları görülmektedir. Bir öğrenci (22) bu durumu şöyle ifade etmiştir: *"Sınıfta çok iyi okuyan 2-3 öğrenci var. Onlar da yurtta kalıyor. Yurtta da öğretiyorlar. Yurtlarda kalanlar daha iyi okuyor Kur'an'ı".*

İHO ve İHL'de okurken özel veya resmî yurtta kalan veya özel bir yerde Kur'an dersi alan öğrencilerin hem yüzünden okumalarının hem de ezberlerinin iyi olduğu görülmektedir. Okul dışında Kur'an eğitimi alan öğrencilerin daha başarılı olması, buralardaki eğitimin kalitesinden ve öğretmenlerinin bu konudaki tecrübelerinin daha fazla olmasından kaynaklanabilir. Bu nedenle ileriye dönük olarak MEB'in, Kur'an öğretimi konusunda sivil kuruluşlardan hizmet almasının ve bu amaçla Kur'an-ı Kerim ve diğer seçmeli din dersleri için özel akademilerin kurulmasına yönelik girişimlerin devlet tarafından desteklenmesinin yararlı olacağını düşünüyoruz. Zira pek çok öğrenci (24, 26, 30, 65, 67, 69 ve 70) öğretmenlerinin sınıfının kalabalık olması sebebiyle kendileriyle ilgilenemediklerini, özellikle de ezberleri dinleyemediklerini ifade etmiştir. Bu hususta bir öğrencinin (30) şu sözleri oldukça önemlidir: *"Hoca bir derste şurada yanlıştın var diyor. Aradan vakit geçiyor ama bir daha dinlemiyor. Takip etmiyor. Düzeltmiş misin yoksa düzeltmemiş misin belli değil. Yurtta ders alan arkadaşlar kendilerini geliştirdi. Almayanlar ise sıkıntıda".*

Bazı öğrenciler (41 ve 46) de Kur'an-ı Kerim dersinde öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemlerinden birinin hikâye okumak olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerinin zaman zaman hikâye anlattığını söyleyen bu öğrenciler, bu durumdan çok memnun olduklarını ve öğretmenlerinin yeni hikâyeler anlatmasının kendilerini çokça motive ettiğini ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin, öğretme-öğrenme sürecinde öğrencilerin öğrenmelerine destek amaçlı farklı öğretim araç-gereçleri ile materyaller kullandıkları belirlenmiştir. Öğretmenlerin kullandıkları araç-gereçler arasında “bilgisayar, cep telefonu, internetten video ve sunum”lar yer almaktadır. Öğretmenlerin kullandıkları araç-gereçlerin başında ise bilgisayar gelmektedir. Öğrenciler (1, 5, 6, 10, 11, 33, 34 ve 38), öğretmenlerin derste, çeşitli video ve CD’lerden kurra hafızların okuma örneklerini kendilerine dinlettirdiklerini ifade etmişlerdir.

Bazı öğrenciler (8, 25, 26, 27, 28 ve 41), Kur’an-ı Kerim dersinde öğretmenlerin projeksiyon yardımıyla sunumlar yaptıklarını ve bu durumdan kendilerinin çokça memnun kaldıklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda bu öğrenciler, derste projeksiyon, CD vb. materyallerin kullanılmasının derse olan ilgilerini arttırdığını da eklemişlerdir.

Normal ortaokul ve ortaöğretim öğrencileri öğretmenlerinin klasik yöntemlerin dışında alternatif yöntem ve teknikleri kullandıklarını belirtirlerken İHL öğrencileri, öğretmenlerinin dersleri daha çok klasik yöntemlerle işlediklerini, farklı araç-gereçlerle zenginleştirilmiş öğretim yöntem ve tekniklerinin sıklıkla kullanılmadığını ifade etmişlerdir. Bu duruma dikkat çeken bir öğrenci (22) şunları söylemiştir:

Ders biraz daha aktif olmalı. Sürekli bir kişi okuyor, biz de dinliyoruz. Hâlbuki herkes daha aktif olsa video vb. şeyler izletilse faydalı olabilir. Kur’an-ı Kerim’i iyi okuyan kıraat imamlarının okuyuşlarının derste gösterilmesi gerekir. Peygamberimiz de Kur’an-ı Kerim’i dinleyerek öğrenmiş. Biz de iyi birinden dinleyerek öğrenebiliriz.

Okullarında yeterli araç-gerecin olmadığını ifade eden bazı öğrenciler (43, 44, 47 ve 48) ise Kur’an-ı Kerim dersinde projeksiyon, sunum ve film gibi şeylerin ya hiç kullanılmadığını ya da nadiren kullanıldığını söylemişlerdir. Bu öğrencilerden ikisi (46 ve 48) öğretmenlerinin daha çok ders kitabını okuttuklarını, kitapta yer alan tablolar içindeki bilgi notlarına çok önem verdiklerini ve bunları not ettirdiklerini söylemişlerdir.

Kur’an-ı Kerim dersinde öğretmenlerin yüzünden okuma, meal-tefsir ve ezber konularında öğrencilere ödevler verdikleri görülmektedir. Bunlardan en dikkat çeken elbette ki meal-tefsir çalışmalarına yönelik olanıdır. Bu hususta bir öğrenci (28), öğretmeninin belirli ayet ve sureleri kendilerine ödev olarak verdiğini ve bu ödevlere çalışarak sınıfta anlattıklarını şu sözlerle açıklamıştır: “Öğretmenimiz ezber yapacağımız yerlerin anlamlarını ve tefsirlerini bize ödev olarak veriyor. Biz de hazırlanıp geliyoruz. Ama gönüllük esas, gönüllü olanlar hazırlanıyor ve anlatıyor”.

Derste işlenen yöntemleri belirleme yanında öğrencilere “Öğretmeniniz dersi nasıl işlese daha güzel olur ve siz daha çok memnun olursunuz?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Öğrencilerden bazıları (36, 38, 39, 46, 65 ve 70) öğretmenlerinin ders işleme yöntemlerinden

memnun olduklarını belirtmişler ve bu nedenle öğretmenlerinin aynı şekilde ders işleme-ye devam etmelerini istemişlerdir.

Bazı öğrenciler ise öğretmenlerinin daha farklı şekilde ders işlemelerinin kendileri için daha iyi olabileceğini düşünmektedir. Örneğin bir öğrenci (37) öğretmenin dersi topluca işlemesinden çok daha fazla memnun olduğunu, bir başka öğrenci ise (51) öğretmenin bir keresinde kendilerini bahçeye çıkararak ders işlediğini ve bunu çok sevdiğini, zaman zaman dersi dışarda işlemek istediğini belirtmiştir. Yine bir başka öğrenci (54) derste zaman zaman sıkıldıklarını, kendisi öğretmen olsa öğrencilerin sıkıldığını gördüğünde canları sıkılmasın diye yeni fikirler üretmeye çalışabileceğini, çocuklarla yarışmalar yapabileceğini, iyi okuyanlara hediyeler dağıtabileceğini söyleyerek öğretmenin de yeni şeyler yapmasını istediğini söylemiştir. Nitekim bir öğrenci (66) de TV’de matematiği oyunla öğrettiklerini gördüğünü ve keşke kendilerinin de Kur’an’ı oyunla öğrenebilseler diye ümit ettiğini ve aynı zaman da sureleri anlamlarıyla öğrendiklerinde daha iyi anladıklarını belirterek öğretmeninden meal çalışması yapmasını istediğini belirtmiştir.

Bazı öğrenciler (36, 49, 51 ve 53) ise öğretmenlerinin daha samimi ve içten davranmalarını, kendilerine karşı daha yumuşak ve hoşgörülü yaklaşmalarını istediklerini söylemişlerdir. Öğrencilerin neredeyse tamamı ise öğretmenlerinin dersi daha aktif ve işlevsel kılmaları için yeni yöntem ve teknikleri kullanmalarını, sınıflarının bilişim teknolojileri ve dersle ilgili yardımcı materyallerle donatılmasını istemişlerdir.

Yapılan görüşmeler sonrasında öğrencilerin, Kur’an-ı Kerim dersinde öğretmenlerinin kullandıkları yöntemlerden “öğrenci seviyesine göre gruplandırma”yı sevmedikleri görülmektedir. Zira bu yöntemde hem bilenler hem de bilmeyenler öğretmenlerinin kendileriyle ilgilenemediklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin neredeyse tamamı, öğretmenlerinin bire bir kendileriyle ilgilenmelerini istemektedirler. Öğretmenlerin mevcudun 25-30 kişi olduğu sınıflarda bire bir öğrenci dinlemesi mümkün değildir. Bu noktada bu dersler için yardımcı görevlilerin çalıştırılması veya dışarıdan hizmet alımına gidilmesi yararlı olacaktır. Öğretmenlerin kullandıkları tahtaya yazdırma ve kitaptan okuma yöntemleri ise neredeyse hiçbir öğrenci tarafından sevilmemektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu yöntemin kullanıldığı okulda öğrencilerin bazısı Mayıs ayına gelinmesine rağmen Kur’an’a geçememiştir. Buna karşı hikâye okumanın, dersi farklı araç-gereç ve materyallerle işlemenin öğrencilerin en çok sevdikleri yöntemler arasında olduğu gözükmektedir. Tecvit ve ezberlerin öğretiminde ise sorunların yaşandığı görülmektedir. İHO ve İHL öğrencilerinin Kur’an okuma becerileri -öğrenme geçmişlerine bağlı olarak- daha iyi olduğu için bu okullardaki öğretim programlarının yapılandırılması gerektiğini de söylememiz gerekir.

7. Öğrenme-Öğretme Sürecini Olumsuz Yönde Etkileyen Faktörler

Öğrenme-öğretme sürecini olumsuz yönde etkileyen unsurlar arasında öğretmenden, öğrenciden ve eğitim ortamından kaynaklanan sorunlar yer almaktadır. Seçmeli din derslerinde öğretme-öğrenme sürecini olumsuz yönde etkileyen faktörler belirlenip bu sorunlara çözümler getirilmesi derslerden beklenen amaçlara ulaşmak için son derece önemlidir. Bu araştırmada bunları tespit etmek amacıyla öğrencilere, öğrenme-öğretme sürecinde dersin işlenişi olumsuz yönde etkileyen unsurların olup olmadığı, olduyorsa ne gibi sorunlarla karşılaştıkları sorulmuştur. Öğrencilerden bir kısmı (39, 42, 43, 46, 47, 49, 55, 57 ve 68) Kur'an-ı Kerim dersinin öğrenme-öğretme sürecinde herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını ve derslerin işlenişini olumsuz yönde etkileyen herhangi bir durumun yaşanmadığını belirtmişlerdir. Ancak bu öğrencilerin dışında pek çok öğrencinin, Kur'an-ı Kerim dersinde yaşadıkları birtakım olumsuz durumların, dersin öğrenme-öğretme sürecini de olumsuz yönde etkilediğini düşündükleri tespit edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim dersinde öğrenme-öğretme sürecini olumsuz yönde etkileyen unsurların başında sınıf içinde öğrencilerin öğrenme düzeyine göre gruplandırılması gelmektedir. Önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz gibi Kur'an okumayı hem iyi bilenler hem de az bilenler, öğretmenlerinin sınıfı bu şekilde ayrıştırmasından son derece rahatsızdırlar. Her iki grup da öğretmenlerinin kendileriyle yeterince ilgilenememesinden dolayı yakınmaktadır. Özellikle Kur'an okumayı bilen öğrenciler, sınıflarında bilmeyen arkadaşlarının olması sebebiyle yeni ve farklı konular öğrenemedikleri için memnuniyetsizliklerini dile getirmektedirler. Bu hususta bir öğrencinin (23) "*Kur'an bilmeyenler için 'Elif Ba' konuları var. Onunla vakit kaybediyoruz. Aslında vakit kaybedilmiş oluyor bilen öğrenciler için. Çünkü tecvit gibi konuları işleyebiliriz. Biz de bilmeyenlerle birlikte harfleri yazmak zorunda kaldık*" sözlerinin kayda değer olduğunu düşünüyoruz.

Seviye farklılığı ve sınıfların kalabalık olması nedeniyle hem öğretmenler hem de öğrenciler sınıflarında ya yardımcı bir öğreticinin olmasını ya da farklı seviyelerdeki öğrencilerin ayrı sınıflarda toplanmasını talep etmektedirler. Okulların fiziki imkânlarının yetersizliği nedeniyle ayrı sınıfın açılması her okulda mümkün olmayabilir fakat sınıflarda ek öğreticilerin olması, ders süresi içerisinde tüm öğrencilerin dinlenmesini sağlayacağı için düşünülmeli gereken bir durumdur ve sınıf içerisinde ortaya çıkan disiplin sorunlarının en aza indirilmesi konusunda da son derece etkili olacaktır.

Öğrencilerin neredeyse tamamı, Kur'an-ı Kerim dersinin öğrenme-öğretme sürecini olumsuz yönde etkilediğini belirttiği husus, sınıfların kalabalık ve gürültülü olmasıdır. Sınıflarının çok kalabalık olduğu söyleyen öğrenciler, öğretmenlerinin tek tek arkadaşlarıyla ilgi-

lendiğinde diğerlerinin cüz veya Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumaya çalıştıklarını, bundan dolayı sınıfta büyük bir uğultunun olduğunu söylemişlerdir (1, 5, 8, 23, 24, 26, 33, 34, 36, 37, 38, 44, 54, 64, 69 ve 70).

Kur'an-ı Kerim dersinde öğretmenin bir kişi ile ilgilenmesi esnasında diğer çocukların derslerine çalışması sebebiyle gürültü yapması doğal karşılanabilir. Bunun dışında öğrencilerin birbirleriyle sohbet ederek gürültü yapmaları ise sınıf içi disiplin sorunudur ve öğretmenin bu durumu kontrol altında tutması gerekir. Öğretmenin sınıf yönetimindeki başarısı, söz konusu gürültü problemini en aza indirecektir. Bu duruma dikkat çeken bazı öğrenciler (8, 25 ve 44) sınıfta arkadaşlarının ders dışı konuşmalar yaptıklarını bazen bu konuşmalardan dolayı dersin bölündüğünü ve konunun başka alanlara kaydığını belirtmişlerdir. Sınıf yönetiminde başarılı olan ve sınıftaki gürültüyü en aza indiren öğretmenleri, öğrencilerinin de takdir ettiği ve çok beğendikleri görülmektedir: Bu hususta bir öğrenci (44) şunları söylemiştir:

Bu sınıfları sevmiyorum. Normal bir sınıfta böyle bir şey yok. Eski okulumda Kur'an-ı Kerim hocası vardı. O, hem din hocası hem de Kur'an-ı Kerim hocasıydı. Hocamız öyle bir güzel anlatıyordu ki öyle bir güzel bizi dinliyordu ki sınıfta hiç sıkıntı çıkmıyordu. Hocamız başkasını dinlerken biz hiç ses çıkartmıyorduk. Ama bu öğretmen biraz daha farklı. Arkadaşların hepsi iyiler ama derste hep gürültü yapıyorlar. Öğretmen de bir şey demiyor.

Kur'an-ı Kerim dersinde gürültünün olmasının en önemli sebebi elbette ki sınıfların kalabalık olmasıdır. Ayrıca ders saatinin yetersiz olması, öğretmenlerin her öğrenci ile ilgilenememesi bu derste ortaya çıkan sorunlardan bir başkasıdır. Öğrencilerin önemli bir kısmı, derste gürültünün öğretmenlerin sınıf içi disiplin konusundaki yetersizliğinden değil; aksine sınıfların çok kalabalık olmasından kaynaklandığını söylemektedir.

Sınıfların kalabalık oluşu dışında Kur'an-ı Kerim dersinin süresinin yetersizliği de öğrencilerin (5, 8, 18, 23, 25, 28, 33, 37 ve 44) dikkatini çekmektedir. Ders süresinin yetersizliği sebebiyle bazen öğretmenlerinin sınıfta okuma yapamadıklarını ancak vakit bulurlarsa kendilerinin de okuduklarını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin Kur'an dersinin işlenişi esnasında sıkıntı olarak gördükleri konulardan bir diğeri de bu derslerde farklı sınıflardan gelen öğrencilerle bir arada olmalarıdır. Örneğin bir öğrenci (38) kendi sınıfını daha çok sevdiğini ancak Kur'an-ı Kerim sınıfının karma ve kalabalık olmasından dolayı dersin zevkli geçmediğini söylemiştir.

Bir öğrenci (50) ise derslerin boş geçmesini en büyük sıkıntı olarak ifade etmiştir. Öğrenci, "ders esnasında öğretmenlerinin işleri çıkması nedeniyle derse gelemediklerini bazen de

nöbetçi oldukları gün derse çok geç geldiklerini” belirterek bu durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.

Bazı öğrenciler ise öğretmenleriyle samimi ve içten bir iletişim kuramamalarını en büyük sıkıntı olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Örneğin öğrencilerden bazıları (22, 23, 24 ve 30) Kur’an-ı Kerim dersinde, öğretmenleriyle iyi bir iletişim kuramadıklarını ve aralarının açık olduğunu belirtmişlerdir. Bazı konularda hocalarıyla tartıştıklarını belirten bazı öğrenciler bu durumun kendi aleyhlerine işlediğini düşünmektedirler. Okuldaki öğretmenlerinden şikâyetçi olan bazı öğrenciler (22, 23 ve 24) yurttaki hocalarının kendilerine çok daha fazla yardımcı olduğunu ve aralarındaki iletişimin de çok güçlü olduğunu belirtmişlerdir. Hocanın öğrencilerle iletişim kanallarını açık tutmasının ve kendileriyle ilgilenmesinin, öğrenciler tarafından oldukça olumlu karşılandığı görülmektedir. Bu sebeple öğrenciler okuldaki öğretmenlerini daha resmî bulurken yurttaki hocalarını kendilerine daha yakın bulmaktadırlar. Ayrıca okuldaki Kur’an öğretimini ve öğretmenlerini çok klasik bulan öğrenciler, yurttaki eğitimin de öğretmenlerin de daha aktif ve etkili olduğunu söylemişlerdir.

Genel lise öğrencileri ile İHL öğrencileri önceki öğrenmelerinin Kur’an-ı Kerim dersinde kendilerine sıkıntı oluşturduğunu, Kur’an okurken öğretmenlerinin sürekli düzeltmeler yaptıklarını, bu durumun motivasyonlarını olumsuz bir şekilde etkilediğini ifade etmişlerdir.

Bazı öğrenciler (27, 29 ve 30) ise öğretmenlerinin Kur’an-ı Kerim dersinde not verme konusunda ortak bir tutum sergileyemediklerinden yakınmışlardır. Öğretmenlerin çok iyi okumadıkları hâlde bazı öğrencilere, onları motive etmek amacıyla daha yüksek notlar verdiklerinden şikâyet eden öğrenciler, kendileri daha iyi okumalarına rağmen daha düşük notlar aldıklarını, Kur’an-ı Kerim dersinden düşük not almalarının ise kendilerini üzdüğünü söylemişlerdir. Bu hususta bir öğrencinin (30) şu sözlerini aktarmak istiyoruz:

Yaz Kur’an kursuna gidiyoruz. Geliyoruz burada da alıyoruz. Bu kadar ders aldıktan sonra burada düşük not almam, beni çok etkiliyor. En çok çalıştığımız derslerden biri. Yurtta olsun, kampta olsun sürekli çalışıyoruz. İmam hatip lisesindeyiz. En iyi dersimiz Kur’an-ı Kerim olması lazım. Eğer hani Kur’an-ı Kerim dersimiz kötü olursa diğer derslerde de etkili olduğu için onlarda başarısız olmamız normal gibi karşılarım. Çünkü imam hatipte en önemli ders Kur’an-ı Kerim ve temel dinî bilgiler, yüksek olması lazım yani. Çünkü burda bir ilahiyata gitmemiz için yani bunlar gerekli. Ama öğretmenlerimiz adil değil. Herkese hak ettiği notu vermeli. Ben çok daha iyi okumama rağmen düşük not alıyorum.

Öğrencilerin Kur’an-ı Kerim dersinin öğrenme-öğretme sürecini olumsuz yönde etkile-

yen faktörlerden en önemlisi ve dikkat çekenini sınıflarının kalabalık olması ve öğrencilerin okuma becerilerine göre gruplandırılmasıdır. Bu iki durum, öğrencileri son derece rahatsız etmektedir. Ayrıca bu iki temel sorunun, öğrencilerin bahsettikleri diğer sorunların da ana sebepleri olduğunu söyleyebiliriz.

8. Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim Öğretmenleri Hakkındaki Düşünceleri

Araştırmamız kapsamında öğrencilere sorduğumuz sorulardan biri de seçmeli din derslerine giren öğretmenler hakkında olmuştur. Öğrencilere, öğretmenlerinin kendilerine yardımcı olup olmadıklarını ve genel olarak öğretmenlerini nasıl bulduklarını sorduk.

Ortaokul öğrencilerin önemli bir çoğunluğu ve ortaöğretim öğrencilerinin bir kısmı öğretmenlerinin Kur'an-ı Kerim dersindeki işleyiş yöntemlerinden oldukça memnun olduklarını, dersin neşeli, eğlenceli, komedi havasında ve güzel bir atmosfer içinde geçtiğini, bazı derslerde olduğu gibi hocalarının resmî davranmadığını, ders öğretmeniyle sıcak bir bağ kurabildiklerini belirtmişlerdir. Ortaöğretim ve İHL öğrencileri ise öğretmenleriyle iletişim sorunu yaşadıklarını, öğretmenlerin kendilerine olan tutumlarının çok sıcak olmadığını ifade etmişlerdir. Yurttaki hocalarıyla aralarında çok sıcak bir bağ olduğunu belirten bazı İHO öğrencileri, bu bağı okulda yakalayamadıklarını söylemişlerdir. Hocalarının çok ciddi olduğunu söyleyen öğrenciler, derste espiri dahi yapılamadığını, hoca yaptığına ise anlamadıklarını belirtmektedirler.

Bazı öğrenciler (27, 29 ve 30) ise genç öğretmenlerinin kendileriyle daha fazla ilgilendiklerini ve derste daha aktif olduklarını, buna karşın yaşlı öğretmenlerin derse konsantre olmadıklarını ve pasif kaldıklarını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda bu öğrenciler, daha önce idarecilik yapmış olan hocalarının Kur'an-ı Kerim dersindeki tutum ve davranışlarından memnun kalmadıklarını da belirtmişlerdir. Daha önce idarecilik yapan hocaların, kendileriyle iletişime geçme konusunda sorunları olduğundan ve kendilerine sıcak yaklaşmadıklarından yakınan bir öğrenci (30) şunları söylemiştir: *"Bizim hocamız müdür yardımcılığı yapmış. Her şeyimizi kötü görüyor. Bir de yaşlı ya, emekliliği yaklaşmış. Bir başka hoca var. Onu Kur'an-ı Kerim yarışmasında gördüm. Gençti, öğrencilerle ilgileniyordu"*

Öğretmenlerinin kendilerine ders konularında yardımcı olmaları noktasında ise ortaokul ve ortaöğretim öğrencilerinin önemli bir çoğunluğu, öğretmenlerinden duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir. Bazı öğrenciler (23, 25, 28, 32, 34, 37, 46, 47, 56, 63, 66, 68 ve 70), öğretmenlerinin derste olsun, teneffüste olsun mümkün olan her vakitte kendilerine yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerinin kendileriyle ilgilenmesinden mem-

nun olan öğrencilerin, öğretmenlerini çok sevdiği görülmüştür. Bu hususta bir öğrenci (28) şunları söylemiştir: “Öğretmenimi çok seviyorum, hem derslerimizle hem de sıkıntılarımızla ilgileniyor. Derste espirili, bize çok uyum sağlıyor”.

Bazı okullarda seçmeli din derslerine girecek öğretmen olmadığı için okullara yakın camilerde görev yapan din görevlilerinin girmesine izin verilmiştir. Öğrencilerin derslerine gelen din görevlilerini de beğendikleri ve sevdiği görülmüştür. Kur’an-ı Kerim dersini, okul idaresinin belirlemesi neticesinde seçen bir öğrenci (41) “*Kur’an-ı Kerim dersine cami hocasının geldiğini öğrenince çok sevindim. Şimdi iyi ki bu dersi almışım diyorum. Çok iyi anlatıyor*” demiştir.

Din görevlisi olan öğretmenlerinden memnun olan öğrenciler olduğu gibi memnun olmayan öğrenciler (42, 43 ve 48) de olmuştur. Bu öğrenciler cami hocasının, okuldaki DKAB öğretmeninden daha sert ve sinirli olduğunu, kendisinden çekindiklerini ifade etmişlerdir.

Kur’an-ı Kerim dersine DKAB öğretmenin girdiğini söyleyen öğrenciler (33, 36, 38, 46, 47, 51, 52, 53, 57 ve 65) din dersi öğretmenlerinin dersleri çok güzel anlattıklarını, kendileriyle ilgilendiklerini, dersi iyi bir şekilde anladıklarını ve bundan dolayı öğretmenlerini sevdiğini söylemişlerdir. Ayrıca, öğretmenlerinin seviyelerine uygun ders anlattığını, öğretmeye çalıştığı şeyleri rahatlıkla algılayabildiklerini, sordukları sorulara yanıtlar aldıklarını belirtmişlerdir. Dersi başlangıçta isteyerek seçmeyen ancak seçtiği için memnun kalan bir öğrenci (57) DKAB öğretmenlerinden memnuniyetini “*Bu dersi DKAB öğretmenimden dolayı çok sevdim. Bu öğretmen sevdiriyor Kur’an’ı*” sözleriyle ifade etmiştir. Bir başka öğrenci (36) de “*Öğretmenimiz dersi çok güzel işliyor. Bizleri motive etmek için çok farklı yöntemlerle ders işliyor. Bize ödülleri alıyor. Kitap alıyor, Kur’an’a geçenlere Kur’an alıyor*” demiştir.

Bazı öğrenciler (38, 48, 50, 53 ve 55) ise öğretmenlerinin ders dışında da kendileriyle ilgilendiklerini ve beraber çeşitli etkinlikler düzenlediklerini belirtmişlerdir. Bu hususu öğrencilerden ikisi (48 ve 53) aşağıdaki şekilde açıklamışlardır:

DKAB ve Kur’an-ı Kerim öğretmenimiz aynı. Öğretmenimiz bize yardımcı oluyor. Ders dışında da güzel şeyler yapıyoruz. Kutlu doğum haftasında her katta görmüşsünüzdür ağaçlar hazırladık. Geçen sene pasta kestik. Bu sene ağaç yaptık Hz. Muhammed’in özelliklerini yazdık. Hadislerini yazdık.

Öğretmenle aramız çok iyi. Bir de herkesle teker teker ilgileniyor. İlk önce ‘Dersini vermek isteyen var mı? Bomba gibi olan’ diyor. Sonra kalan vakitte de kendimizden konuşuyoruz sevincimizi, üzüntümüzü paylaşıyoruz.

Öğrencilere Kur’an-ı Kerim dersi bağlamında öğretmenleri dışında kim/lerden yardım aldıkları sorulmuştur. Öğrencilerin çoğu, annelerinden yardım aldıklarını belirtmişlerdir.

Anneden sonra Kur'an okuma konusunda yardım alınan ikinci yer ise özel yurtlardaki hocalardır. Buralarda hafta içi ve sonlarında kalan öğrenciler, verilen dersleri takip ettiklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerden en az birinin dile getirdiği diğer kişi/kurumlar ise "babaları, abi ve ablaları, gençlik merkezleri, cami hocaları, komşuları"dır.

Kur'an okuma konusunda göze çarpan bir başka husus ise yatılı yurtlarda alınan eğitimidir. Genellikle İHO ve İHL öğrencilerinin kaldıkları yurtlarda Kur'an eğitimi aldıkları görülmektedir. Kaldıkları yurtlarda Kur'an eğitimi alan öğrenciler, buradaki eğitimin okuldaki eğitimden daha kaliteli olduğunu, hocalarının da daha samimi ve içten davrandığını ifade etmişlerdir. Öğrencilerden biri (22)'ne göre yurttaki Kur'an-ı Kerim dersini okuldakinden ayıran en önemli fark, yurttaki eğitimin çok daha aktif olmasıdır. Sadece yüzünden okuma etkinliğinin olmadığını belirten öğrenci, okunan sureler hakkında konuştuklarını, bu surenin niçin geldiği, bu ayetlerde yüce Allah'ın ne gibi mesajlar verdiği üzerinde düşündüklerini ve değerlendirme yaptıklarını söylemektedir. Ayrıca okuldaki öğretmenlerinden memnun olan öğrenciler de yurttaki aldıkları ek Kur'an derslerinin Kur'an okuma becerilerini önemli ölçüde geliştirdiğini, mahreç ve tecvit kurallarını pekiştirmede önemli katkısının olduğunu ifade etmişlerdir. Yurttaki ders alan öğrencilerin tamamı, yurttaki hocalarını sevdiklerini, hocalarının kendileriyle bire bir ilgilenmeye çalıştıklarını ve iyi iletişime geçtiklerini belirtmektedirler. Ayrıca öğrenmeyi kolaylaştırmak adına görsel materyallerin kullanıldığını ve örnek okuyuşlar gerçekleştirildiğini söylemektedirler.

Yurttaki kurs eğitimine katılmayan öğrenciler (23 ve 25) de yurttaki alınan eğitimin çok daha iyi olduğunu belirterek buradaki arkadaşlarının Kur'an-ı Kerim'i daha iyi bildiklerini ve onlardan yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğrenciler, Kur'an okumayı çok iyi bilmeyen bazı öğrencilerin, öğretmenleri tarafından kendilerini geliştirmek üzere bu kurslara gönderildiğini söylemişlerdir.

Öğrencilerin görüşlerinden naklettiğimiz hususlar göz önüne alındığında, öğrencilerin genel olarak öğretmenlerinden memnun olduklarını söyleyebiliriz. Fakat daha önce idarecilik yapmış veya yaşlı bazı öğretmenlerin öğrencilerle iyi, içten ve samimi bir iletişime geçememeleri yüzünden öğrenciler tarafından fazla sevilmediklerini de belirtmemiz gerekir. Bunun yanında Kur'an-ı Kerim dersine giren DKAB öğretmenlerinin, diğer öğretmenlere göre daha fazla sevildikleri görülmektedir. Öğrencilerin ilgi ve motivasyonlarını yüksek tutmak amacıyla, Kur'an-ı Kerim dersine DKAB öğretmenlerinin girmesi yararlı olacaktır. Ancak özel ve resmî yurtlarda kalan öğrencilerin, buralarda görev yapan öğretmenlerinden son derece memnun oldukları da görülmektedir. Yurtlarda Kur'an öğretimine yönelik altyapının daha kaliteli olması ve bu dersleri veren öğretmenlerin alanlarında yetişmiş uzman kişiler olması, yurttaki öğretmenlerin sevimlerinde önemli bir etkidir.

9. Öğrencilerin Ders Kitapları Hakkındaki Görüşleri

Araştırma kapsamında öğrencilerin Kur'an-ı Kerim ders kitapları hakkında ne düşündükleri, ders kitabını takip edip etmedikleri ve ders kitaplarını şekil ve içerik açısından nasıl değerlendirdikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Öğrencilerin Kur'an okuma düzeyleri ile takip ettikleri cüz, ders kitabı ve Kur'an-ı Kerim'le (mushaf) doğrudan bir ilişki söz konusudur. Kur'an okumayı bilen öğrenciler, ders kitabındaki okuma metinlerini ya da Kur'an-ı Kerim'i takip ederken Kur'an okumaya geçmeyen öğrenciler genellikle öğretmenlerinin uygun gördüğü cüzleri okumaktadırlar.

Kur'an-ı Kerim dersi öğretmenlerinin, Kur'an okumaya yeni başlayan veya okuma becerisi az ve orta olan öğrenciler için ders kitabından ziyade anlatım biçimi ve öğretim yaklaşımından dolayı Kur'an okuma cüzlerini takip ettikleri gözükmektedir. Bu bağlamda normal ortaokul, ortaöğretim ve İHO'daki öğrencilerden Kur'an okumayı bilmeyenler cüzleri takip ederken; Kur'an okumayı bilen ve kısa zamanda Kur'an'a geçen diğer öğrenciler ile İHL öğrencileri ise çoğunlukla ders kitaplarını bazen de Kur'an-ı Kerimleri takip etmişlerdir. Öğrenciler, yüzünden okuyacakları yerlerin hem ders kitabında bulunması hem de daha okunabilir olması nedeniyle ders kitaplarını daha çok tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Öğrenciler yüzünden okuma ve ezber etkinlerinde kitabı sıklıkla kullandıklarını ancak diğer konular için ders kitaplarını kullanmadıklarını ifade ederken öğretmenlerinin de ders kitaplarına bakmaları konusunda kendilerini teşvik etmediklerini ifade etmişlerdir. Bu durumu bir öğrenci (22) şöyle ifade etmiştir: *"Kur'an-ı Kerim dersinde yüzünden okuma bölümlerini ders kitabından işledik, kitabın içindeki diğer konulara hiç değinilmedi. Kitapta Kur'an-ı Kerim olması güzel ama diğer bilgiler boşuna yazılmış gibi bir şey oluyor. Biz hiç okumadık, ben de okumadım. Hocamız da hiç "Okuyun" demedi".*

Öğrenci görüşmelerine göre ortaokul ve ortaöğretimde öğretmenler daha çok yüzünden okumaya ağırlık verirken İHO ve İHL'deki öğretmenlerin yüzünden okuma yanında programda yer alan diğer konulara da ağırlık verdikleri görülmektedir. Öğrencilere derste kitaptan işledikleri konular hakkında sorular sorulduğunda, İHO ve İHL öğrencileri daha kapsamlı açıklamalar yaparken diğer öğrencilerden ancak bazıları "peygamber kıssalarını ve bazı kavramları" gördüklerini söylemekle yetinmişlerdir.

Ders kitaplarını yazı türleri ve okunabilirlik açısından ele aldığımızda öğrencilerin çoğunun bilgisayar hattı ile yazılmış olan ders kitaplarının yazı türünü daha çok sevdikleri, mushaf yazısını ve bazı cüzlerdeki hat yazılarını ise okuyamadıkları tespit edilmiştir.

Genel ortaokul ve lise öğrencilerinden kitaplarının bilgisayar hattı ile yazılmasından memnun olan öğrencilerin hepsi aynı zamanda kitaplarının tasarımını da çok beğendiklerini

belirtmişlerdir. Bu hususta bazı öğrenciler (42, 43, 44, 47, 48, 53, 64, 68 ve 69), ders kitaplarının rengârenk olduğunu, dua ve surelerin güzel bir şekilde gösterildiğini, önemli bilgilerin tablolar hâlinde verildiğini, kitabın tasarımının göze çok hoş görüldüğünü ve kitabı çok güzel bulduklarını söylemişlerdir.

Kur'an-ı Kerim ders kitaplarının tasarımından memnun olan öğrenciler olduğu gibi memnun olmayan öğrenciler de olmuştur. Ders kitaplarından memnun olmayan öğrencilerin hepsinin kız olmaları dikkat çekicidir. Kız öğrenciler (44, 49, 51, 57 ve 63), Kur'an dersi kitaplarının daha renkli, özellikle pembe renkli olmasını istediklerini ifade etmişlerdir. Bu hususa dikkat çeken bir kız öğrenci (51) şunları söylemiştir: *"Kitabımız daha renkli olsa dikkatimizi çekerdi. Mesela kızlara pembe gibi renkli renkli bir kitap yapardım, erkeklere mavi siyah renkli verirdim"*.

Erkek öğrencilerden ise yalnız ikisi (54 ve 70), Kur'an ders kitabının daha renkli olsa daha iyi olabileceğini söylemişlerdir. Örneğin öğrencilerden biri (54) *"Kızlara erkeklere ayrı yapsalardı daha güzel olurdu. Kızlara pembe erkeklere mavi olsaydı"* demiştir. Ayrıca bir öğrenci (32) de kitaplarda yer alan Arapça ayet, dua veya surelerin hemen altında anlamlarının yazılı olmasının daha güzel olacağını belirtmiştir.

İHL öğrencilerinin de yaklaşık yarısı ders kitaplarını tasarım açısından iyi ve güzel bulduklarını, şekil ve tabloların kendilerinde ilgi uyandırdığını ve beğendiklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin diğerleri ise kitapların tasarımının dikkatlerini çekmediğini belirtmişlerdir.

Öğrencilere ders kitaplarının dilinin öğrenme seviyelerine uygun olup olmadıklarını sordüğümüzde, normal ortaokul ve ortaöğretim öğrencilerinin önemli bir kısmı, kitapları takip etmediklerinden dolayı yorum yapamamıştır. Bunun yanında kitaplarını zaman zaman takip ettiklerini, özellikle de okuma parçalarını okuduklarını belirten bazı öğrenciler (41, 42, 43, 44, 46 ve 47) ders kitaplarının dilinin sade ve anlaşılır olduğunu söylemişlerdir. Benzer durumu İHO ve İHL öğrencileri de dile getirmiştir. Yüzünden okuma dışındaki öğrenme alanları için ders kitaplarını takip ettiklerini belirten öğrenciler ders kitabının dilini sade ve anlaşılır bulurken öğretmenlerinin ders kitabını takip etmediğini belirten bazı öğrenciler (22, 24, ve 26) okuma parçaları dışında kitapları takip etmediklerinden dolayı fazla yorum yapamayacaklarını ancak okuma parçalarının dilini sade ve anlaşılır bulduklarını söylemişlerdir.

Öğrencilere ders kitaplarını takip edip etmediklerine yönelik olarak kitaplarının sonunda yer alan sözlük kısmını inceleyip incelemediklerini sordüğümüzde öğrencilerden birkaçı (44, 46 ve 47) hariç diğerlerinin sözlük kısmına bakmadıkları tespit edilmiştir.

10. Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim Dersinde Karşılaştıkları Bazı Sorunlar

Kur'an-ı Kerim dersinin okul programlarına dâhil olması sonrasında öğrencilerin abdest, mescit ve başörtüsü gibi hususlarda bir takım sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Öğrencilerle yapılan mülakatlar neticesinde İHO ve İHL dışındaki okullarda abdest almak için uygun bir mekânın olmadığı ve öğrencilerin umumi tuvaletlerdeki lavabolarda abdest almak zorunda kaldıkları belirlenmiştir. Bu durum karşısında öğrencilerin çoğu, okula gelirken abdest aldıklarını ancak abdestlerini koruyamadıklarında ise ya abdestsiz derse girdiklerini ya da okuldaki tuvaletlerden abdest almak zorunda kaldıklarını söylemişlerdir. Tuvalette abdest almak zorunda kalan öğrenciler ise bu durumdan yakınmaktadırlar, ayrıca teneffüs esnasında abdest almak için yeterli fırsatları olmadığını ve bu esnada tuvaletlerin oldukça yoğun olduğunu belirtmektedirler. Bu sorunun çözümü için önerileri ise okul içinde abdestlerini de alabilecekleri bir mescidin yapılmasıdır.

"Tuvalette mi abdest alalım, siz olsanız alır mısınız?"

Abdest konusunda en çok zorlanan öğrenciler ise kızlardır. Okullarında abdesthane olmadığını, okul tuvaletlerinde ise abdest almak için kıyafetlerinin (külotlu çorap) uygun olmadığını belirten kız öğrenciler ya evden abdest alarak okula geldiklerini (Öğrenci 33, 34, 44, 53, 63, 64 ve 65) ya da abdest almaksızın derse girdiklerini (Öğrenci 5, 8, 13, 14, 17, 18, 20, 53 ve 57) ifade etmişlerdir. Bu öğrenciler okul tuvaletlerinin kendileri için abdest almaya uygun olmadığını ve en kısa zamanda kendilerinin kullanabilecekleri abdesthanelerin yapılmasını istemişlerdir. Tuvalette abdest almanın bir eziyet olduğunu ifade eden bir kız öğrenci (13) *"Okul tuvaletinde abdest mi alınır? Siz olsanız alır mısınız?"* sözleriyle serzenişte bulunmuştur. Bir başka kız öğrenci (14) de *"Kur'an-ı Kerim dersi için en önemli sorunumuz abdest alacak bir yerin olmayışı. Bu dersi koymuşlar ama abdest alacak bir yer düşünmemişler. Sizce tuvalette abdest almak ne kadar doğru olabilir?"* demiştir. Bazı erkek öğrenciler (37, 66 ve 70) de okulda abdest alamadıklarını, evden gelirken abdest aldıklarını söylemişlerdir.

Öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bir başka sonuç da Kur'an okumaya geçen öğrencilerin derse abdest alarak girdikleri ancak cüze devam eden öğrencilerin ise genelde abdest almadıklarıdır. Örneğin cüze devam edenlerden (Öğrenci 39, 43, 44, 47, 49 ve 54) yalnız biri (44) abdest alarak derse girdiğini belirtmiştir. Öğrencilerden birkaçı (55, 56 ve 57) ise okullarında abdest alacakları bir yerin olmaması ve tuvalette almak istememeleri sebebiyle derse abdestsiz girdiklerini belirtmişlerdir. İHO ve İHL öğrencileri ise mashaftan okuyacakları gün abdest aldıklarını, ders kitabından okuyacakları gün ise abdest almadıklarını ifade etmişlerdir.

Öğrenciler, abdest alma sorununun kız ve erkek arkadaşlarının Kur'an-ı Kerim dersini seçmesini etkilediğini belirtmişlerdir. Erkek öğrenciler, okullarında abdest alma yerinin olması sebebiyle, sınıflarındaki kız öğrencilerin Kur'an-ı Kerim dersini seçmek istemediklerini ve yalnız üç kız arkadaşlarının bu dersi seçtiğini belirtmişlerdir. Bu öğrencilere (5 ve 8) göre, bu yüzden kız öğrenciler daha çok Hz. Muhammed'in hayatı dersini almayı tercih etmişlerdir.

Bazı erkekler göre ise kızların Kur'an-ı Kerim dersini almayı tercih etmemelerinin bir diğer nedeni de kız öğrencilerin erkeklerle beraber aynı sınıfta Kur'an'ı sesli okumak istememeleridir. Bu hususa dikkat çeken öğrencilerden biri (5) "*Kızlar sesli bir şekilde okumaz benim bildiğim kadarıyla, onun için seçmemiş olabilirler. Erkeklerle beraber, kızlar bir ortamda otururlar da sesli Kur'an okusunlar, öyle bir şey ben hiç görmedim. Gerçekten de yok galiba*" diyerek kızların erkeklerin yanında Kur'an okumaktan çekindiklerinden dolayı bu dersi almamış olabileceklerini belirtmiştir.

"Nerede namaz kılacağız!"

Öğrencilerin abdesthane dışında okulda ihtiyaç hissettiği bir başka mekân da mescittir. Öğrenciler, namaz kılmak istediklerinde namaz kılacak bir mescidin olmaması nedeniyle sıkıntı çektiklerini belirtmişlerdir. Yaşanan sıkıntıya dikkat çeken bir öğrenci (52) "*Okulda en büyük sorun abdest almak. Bir de namaz kılacak yer bulmak. Eğer namaz kılacak yer olsaydı ben bugün kılardım. Bizim namaz kılabileceğimizi düşünmüyorlar mı?*" diyerek sitemini dile getirmiştir. Bir başka öğrenci (36) ise okullarında mescit olmadığını ancak müdür yardımcısının namaz kıldığı bir odanın olduğunu, arkadaşlarıyla birlikte bu odada namaz kıldıklarını söylemiştir: "*Bir oda var ama orası mescit değil bir tane oda orda bazı eşyalar duruyor. Orda kılıyoruz namazı. DKAB öğretmenimiz ve müdür yardımcılarımız kılıyor. Biz de onlarla birlikte kılıyoruz orada*". Benzer şekilde bir başka öğrenci (50) de kış aylarında namaz kılmak için çektikleri sıkıntıyı "*Kışın okulda namaz kılmak çok zor oluyor. Namaz vakitleri derslere denk geliyor. Okulda bazen kılamıyorum. Vakit kışın hiç iyi olmuyor derse denk geliyor. Ama diğerlerini evde kılıyorum*" sözleriyle ifade etmiştir.

Öğrencilerden bazıları (32, 33, 39, 44, 46 ve 47) okullarında mescit olmadığını bir kısmı (9, 11, 12, 13, 41, 43 ve 48) ise okullarında mescidin var olup olmadığını bilmediklerini ifade etmişlerdir.

Okullarda mescit olmamakla birlikte, son zamanlarda öğretmenlerin ve öğrencilerin namaz kılacakları mescit odalarının oluşturulduğu görülmektedir. Bu değişimdeki en büyük rol okul müdürlerindedir. Mescit konusunda daha hassas ve duyarlı müdürlerin, is-

tenmesi durumunda mescit odalar oluşturdukları görülmüştür. Bu noktaya işaret eden bir öğrenci (13) *“Okulumuzda mescit yok ama müdür beyle konuştuk. Bizim için küçük bir yer ayarladı, orada kılabiliyoruz. Ancak artık kılmıyoruz. Şimdi vakitler rahat olduğu için. Ancak diğer zamanlarda dersi seçen 4-5 arkadaşla kılıyorduk. Cuma namazı sıkıntılı, gidemiyoruz”* demiştir. Genel ortaokul ve lise öğrencileri mescit konusunda sıkıntı yaşarken İHO ve İHL öğrencilerinin herhangi bir sıkıntı yaşamadıkları hatta kız öğrencilerin mescitleri çok sevdikleri ve namaz kılma yanında bir dinlenme mekânı olarak gördükleri tespit edilmiştir. Ancak bazı öğrenciler (26 ve 28), mescitlerinin küçük ve kalabalık olmasından ve de ıslanmasından dolayı koktuğunu ve bu durumun kendilerini rahatsız ettiğini ifade etmişlerdir.

Öğrencilere okullarında mushaf olup olmadığı sorulduğunda genel ortaokul ve lise öğrencilerinin çoğu bilmediklerini, bir kısmı ise kütüphanede olabileceğini söylemişlerdir. İHO ve İHL öğrencileri ise sınıflarındaki dolaplarda birkaç tane Kur’an-ı Kerim olduğunu ancak yüzünden okumaları daha çok ders kitaplarından yaptıkları için ayrıca Kur’an-ı Kerim’e ihtiyaç duymadıklarını söylemişlerdir.

Kur’an-ı Kerim dersinde kız öğrencilerin yaşadıkları sorunlardan biri de başörtüsüdür. Normal ortaokulda okuyan kız öğrencilerden bazıları, okulda arkadaş çevresinin bir şey demesi ihtimalinden veya kendileriyle alay etmelerinden çekindikleri için başörtüsünü takamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada bir kız öğrenci (34) *“Başörtü takınca dalga geçerler diye korkuyorum. Başkaları da ben de takmak istiyoruz aslında”* demiştir. Bir başka kız öğrenci (33) de yaşadığı dramı şu sözlerle ifade etmiştir: *“Derste kapatıp sonra açarsam arkadaşlarım dalga geçebilir. Hep taksam sorun olur. Ben ne yapmalıyım bilmiyorum bu konuda.”* Benzer şekilde bir diğer kız öğrenci de *“Ben yanımda getiriyorum, ama bakıyorum kimse takmıyor. Aslında herkes birbirine bakıyor takalım mı diye ama çekiniyoruz”* sözleriyle başörtüsü konusunda yaşadığı soruna dikkat çekmiştir.

Mescit, abdest alma, namaz kılma ve başörtüsü meselesi uzun yıllardır ülkemizde tartışma konusu olmakla birlikte, seçmeli din derslerinin okullarda okunuyor olmasından sonra bu tartışmaların daha da artacağını söylemek yanlış olmaz. Bu meselelerin siyasi tartışma zemininden uzak, insanların temel hak ve özgürleri bağlamında ele alınması ve öğrencilerin talepleri doğrultusunda şekillendirilmesi daha isabetli olacaktır.

11. Kur’an-ı Kerim Dersinin Okulda ya da Dışarıda Verilmesi

Kur’an öğretimine çok uzun yıllardır örgün eğitim kurumlarında yer verilmemiştir. Hatta belirli dönemlerde din ve ahlak eğitimi okul programlarından çıkartılmıştır. Seçmeli din

derslerinden özellikle de Kur'an-ı Kerim dersinin okul programlarına dâhil edilmesi, beraberinde bu dersin okulda mı yoksa cami vb. yerlerde mi verilmesi gerektiği sorusunu akla getirmektedir. Biz bu sorunun cevabını öğrencilerin verecekleri yanıtlarda aradık.

Öğrenciler Kur'an-ı Kerim derslerinin okulda mı yoksa okul dışında mı verilmesi konusunda "Okulda olmalı.," "Okul dışında olmalı." ve "Farketmez, her ikisinde de olabilir." şeklinde yanıtlar vermiştir. Ancak öğrencilerin çoğunun (1, 5, 6, 11, 22, 27, 28, 32, 36, 39, 53, 47, 63, 64, 65, 66 ve 70) Kur'an-ı Kerim dersinin okulda diğer derslerle birlikte verilmesini istedikleri görülmüştür. Kur'an-ı Kerim dersinin okulda değil de okul dışında verilmesi durumunda, bu dersi dışarda almak istemeyeceğini belirten öğrenciler de olmuştur. Bu öğrenciler, okulda zaten gereğinden fazla ders aldıklarını, Kur'an'ı dışarıda öğrenmek için ayrıca vakit ayırmalarının mümkün olmadığını, bu sebeple okulda olmasının daha iyi olacağını belirtmişlerdir. Bu duruma dikkat çeken bir öğrenci bu durumu şu şekilde özetlemiştir:

Kur'an dersi okulda değil de dışarıda verilecek olsaydı ve bize 'Hadi şuraya buraya gidebilirsiniz ve oralarda Kur'an dersi alabilirsiniz' denseydi ben gitmezdim. Okulda diğer dersleri alırken Kur'an'ı da öğrenmiş oluyoruz. Böylesi daha uygun. Ayrıca, dışarıda herkes gidip Kur'an öğrenemiyor. Yazın da herkes cami veya Kur'an kursuna gidemiyor. Onun için okulda olması çok iyi.

Öğrencilerden bir kısmı (32, 36, 53, 60 ve 63, 64, 66 ve 70) da Kur'an-ı Kerim derslerin okulda olmasının pek çok faydasının olduğunu, en azından yazın kurslara gidemeyenlerin okulda öğrenme imkânı elde ettiklerini, okuldaki arkadaşlarının davranışlarını geliştirmeleri için katkı sağladığını ifade etmişlerdir.

Öğrencilerden bazıları (37, 38, 43 ve 48) ise Kur'an-ı Kerim derslerinin okul dışında cami veya Kur'an kurslarında olmasını istediklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilere niçin okulda değil de cami veya Kur'an kurslarında bu dersi almak istedikleri sorulduğunda sebep olarak abdest almanın zorluğunu, sınıflarının kalabalık ve gürültülü oluşunu göstermişlerdir.

Bazı öğrenciler (6, 33, 34, 41, 42, 44, 51 ve 52) ise Kur'an-ı Kerim dersinin okulda da camide de verilebileceğini, kendileri için farketmeyeceğini belirtmişlerdir. Bu hususta öğrencilerden birkaçı (33,41, 44 ve 49) "*Okulda da olur camide olur, farketmez her iki durumda da faydalı olur*" şeklinde görüş belirtirken bir öğrenci (34) de "*Her ikisinde de aynı anda olsun. Camiye gitme imkânı olanlar camiye gitsin, okulda görmek isteyenler ise okulda görsün*" demiştir. Bir başka öğrenci (42) ise "*Her iki yerde de bu dersin faydalı olacağına ancak okuldaki arkadaşlarının da bu dersi almaya hakları ve ihtiyaçları olduğuna*" dikkat çekmiştir.

12. Kur'an-ı Kerim Dersini Bir Daha Alma Durumu

Kur'an-ı Kerim dersi ilk uygulamaya konulduğu 2012-2013 eğitim-öğretim yılında öğrencilerin en çok rağbet gösterdikleri derslerin başında yer almıştır. Bu durumun süreklilik gösterip göstermeyeceğini belirleme adına, öğrencilerin bu dersi yeniden almak isteyip istemeyecekleri sorulmuştur.

İlk yıl Kur'an-ı Kerim dersini seçen öğrencilerin tamamının, bu dersi almalarından dolayı çok mutlu oldukları görülmüştür. Öğrencilerin Kur'an'a geçmeleri ve Kur'an'ı okuyabilme başarıları onları son derece sevindirmiştir. Bu nedenle ilk yıl bu dersi alan öğrencilerden birkaçı hariç tümünün, önümüzdeki yıl yeniden bu dersi alacakları tespit edilmiştir. Ayrıca ilk yıl Kur'an-ı Kerim dersinin açılmaması nedeniyle, bu ders yerine Hz. Muhammed'in hayatı dersini aldığı belirten öğrenciler (14, 15, 20 ve 21), seneye açılması durumunda bu dersi almak istediklerini söylemişlerdir.

Bazı öğrenciler ise dersi bir sonraki sene seçip seçmeyeceklerini bilmediklerini söylemişlerdir. Bu durumun ise öğrencilerin bu derslerin sonraki yıllarda üst üste alınıp alınmayacağını bilmediklerinden kaynaklandığı görülmektedir. Örneğin öğrencilerden biri (9) "*Seneye galiba Kur'an-ı Kerim'i değil, Hz. Muhammed'in hayatını alacağım. Her sene aynı ders seçilip alınmıyormuş. Bu sene Kur'an-ı Kerim'i aldığım için seneye veya 12. sınıfa kadar alamayacakmışız. Onun için seneye başka bir ders alacağım*" demiştir. Benzer şekilde bir başka öğrenci (3) de "*Kur'an dersini bir sonraki yıl belki alabilirim. Çünkü bir aldığımızı bir dahaki yıl alamıyorduk. Bu yıl Hz. Muhammed'in hayatı dersini aldım. Bu yüzden bir sonraki yıla Kur'an-ı Kerim dersini alabilirim*" şeklinde görüş belirtmiştir. Benzer ifadeleri ortaokul öğrencilerinden ikisi (52 ve 55) de dile getirmiştir. Bu öğrenciler de seneye aynı dersi alma imkânlarının olup olmadığını bilmediklerini, şayet alma imkânı tanınırsa bu dersi alacaklarını söylemişlerdir.

İHL'de zorunlu olarak okutulan Kur'an-ı Kerim dersi için bir öğrenci (22), sadece yüzünden okumanın yapıldığını, farklı öğrenme konularına yer verilmediğini ve öğretmenin sadece derste not vermek için yüzünden okuma yaptırdığını belirterek bu şekilde bir Kur'an dersinin İHL'de olmasına gerek olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir: "*Böyle olacaksa bu ders hiç olmasın. Çünkü bir şey öğrenmiyoruz. Sadece not üzerine okuyup not alıyoruz. Bir şey öğrenmiyoruz yani, pek bir şey olmuyor yani, okuyup not alıyorsun sadece*".

Ancak öğretmenlerinden memnun olmasalar da İHL'lerde Kur'an-ı Kerim dersinin olmasını talep eden öğrenciler çoğunluktadır. Bu öğrencilerin temel argümanı, İHL'ye gelen her öğrencinin Kur'an'ı çok iyi okuyamadığı ve buraya gelen herkesin Kur'an'ı çok iyi bir şekilde okuması gerektiğidir. Bu durumu bir öğrenci (24) "*Dersin İHL'de olmaması söz konusu bile olmamalı bence. Çünkü imam-hatipte tanışan arkadaşlarımız var belki. Onların Kur'an-ı Kerim eğitimi alması, bu dine daha baskın duygularının kabartılması... Bence daha iyi olur*" sözleriyle ifade etmiştir.

13. Yazın Kur'an Kursuna Gitme Durumları

Seçmeli din derslerinin önemli etki alanlarından biri yaz dönemlerinde cami ve Kur'an kurslarında verilen Kur'an eğitimidir. Birçok eğitimci ve din görevlisi, seçmeli din derslerinin yaz dönemlerindeki Kur'an öğretimi kurslarını olumsuz yönde etkileyeceğini düşünmektedir. Bu düşüncenin doğruluk payını öğrenmek amacıyla, öğrencilere "seçmeli din derslerini, özellikle de Kur'an-ı Kerim dersini" aldıktan sonra yazın cami veya Kur'an kursuna gitmek isteyip istemedikleri sorulmuştur.

Öğrencilerden büyük kısmı (3, 4, 7, 6, 8, 15, 23, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 41, 42, 46, 50, 54, 55, 56, 47, 63, 64, 65 ve 70) Kur'an okumalarını geliştirmek, öğrendiklerini unutmamak için yaz döneminde cami veya Kur'an kurslarına gitmek istediklerini belirtmişlerdir. Örneğin öğrencilerden bazıları (32, 41, 42 ve 54) "iyice pekiştirmek ve öğretmeni gibi okumak için", (34, 37, 38, 47, 55, 65 ve 70) "Kur'an okumalarını geliştirmek için", (33 ve 63) "unutmamak için", (36) "hocalara yardım etmek için" gitmek istediklerini belirtmişlerdir. Bir başka öğrenci (56) ise okuldaki dersin yetersiz olduğunu, camide daha fazla çalışma ve okuma imkânı olduğu için yazın kurslara gitmek istediğini söylemiştir. Nitekim öğrencilerden biri (39) de yazın arkadaşlarıyla birlikte camiye gitmeyi çok sevdiğini, camide çok eğlendiğini bu nedenle yine gitmek istediğini belirtmiştir.

Öğrencilerden bazıları (14, 16, 43, 48, 50, 53 ve 69) ise okulda Kur'an derslerini aldıkları ve yazın tatil yapmak ve farklı spor etkinliklerine katılmak için cami veya Kur'an kurslarına gitmek istemediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca bir öğrenci (16) yaşının büyük, kurslardaki teneffüslerin kısa ve bazen de kız ve erkeklerin bir arada olması sebebiyle bu kurslara katılmak istemediğini söylemiştir.

Öğrencilerin verdikleri yanıtlar doğrultusunda, öğrencilerin okulda aldıkları Kur'an-ı Kerim dersinden sonra önemli bir çoğunluğunun yaz dönemlerinde cami veya Kur'an kurslarında açılan eğitimlere gideceklerini ve Kur'an-ı Kerim dersinin yaz dönemlerindeki Kur'an eğitimini çok fazla etkilemeyeceğini söyleyebiliriz.

Öğrencilerin Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi Hakkındaki Görüşleri

Seçmeli din dersleri kapsamında öğrencilerin görüşlerine başvurduğumuz bir diğer ders de Hz. Muhammed'in hayatı dersi olmuştur. Bu bölümde de öğrencilerin Hz. Muhammed'in hayatı dersi konusundaki beklentileri, derslerin amaç, içerik ve öğrenme-öğretme süreci, bu dersi veren öğretmenler ve ders kitapları hakkındaki talep ve önerilerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

1. Öğrencilerin Hz. Muhammed'in Hayatı Dersinden Beklentileri

Seçmeli din dersleri arasında Hz. Muhammed'in hayatı dersinin özel bir yeri vardır. Zira Hz. Muhammed'in hayatı dersi, öğrencilerin seçmeli dersler arasında en çok tercih ettikleri derslerin başında gelmektedir. Nitekim bu ders, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında ortaokulda alınan seçmeli dersler arasında 4. sırada, lisede alınan dersler arasında ise 1. sırada yer almıştır. Öğrencilerin Hz. Muhammed'in hayatı derslerini tercih etmelerinde rol oynayan en büyük etken Hz. Muhammed'e duydukları sevgidir. Öğrenciler Hz. Peygamber'i çok sevdiklerini belirtmişler, onun hayatını, kişiliğini, ahlakını, insanlarla olan ilişkisini ve verdiği mücadeleyi öğrenmek ve onun gibi yaşam sürebilmek için onu tanımak istediklerinden dolayı Hz. Muhammed'in hayatı dersini aldıklarını ifade etmişlerdir.

Hz. Peygamber'i çok sevdiklerini belirten öğrencilerden biri (2) dersi alma gerekçesini "*Bu sene seçmeli dersler çıktıktan sonra, hemen Hz. Muhammed'in hayatı dersini seçmek istedim. Onun hayatını bilmeyi, öğrenmeyi çok istiyorum. Bilmeye, tanımaya da başladık hatta bayağı yol aldık*" sözleriyle ifade etmiştir. Bir başka öğrenci (4) de dersten beklentisini "*Ben Peygamber Efendimizin hayatını daha ayrıntılı öğrenebilmek için bu dersi seçtim. Bu dersten beklentim, onu tanımak, onun gibi olabilmektir*" şeklinde dile getirmiştir. Tarihe ve özellikle de savaflara çok ilgisinin olduğunu bu sebeple Hz. Muhammed'in hayatı dersini seçtiğini belirten başka bir öğrenci (17) ise "*Ben, Hz. Peygamber'in hayatını, verdiği mücadeleyi öğrenmek istiyorum. Ayrıca strateji gerektiren savaş vb. şeyleri çok seviyorum. Bu derste Hz. Peygamber'in ne gibi stratejiler uyguladığını öğrenmek istiyorum*" demiştir.

Hz. Muhammed'in hayatı dersini hiçbir beklentisi olmadan seçtiğini belirten öğrenciler (10, 12 ve 20) de olmuştur. Bu öğrenciler Hz. Muhammed'in hayatı dersinde bildikleri şeyleri öğreneceklerini düşünerek başlangıçta fazla beklentilerinin olmadığını, ancak ders sonunda beklediklerinin ötesinde Hz. Peygamber'in hayatı ve kişiliğine dair pek çok şey öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

Hz. Muhammed'in hayatı dersini alan öğrencilerin dersteki beklentilerinin önemli ölçüde karşılandığını söyleyebiliriz. Fakat görüşmelerden, derslere alan dışından öğretmenlerin girmesinden ve dersin yüzeysel bir şekilde işlenmesinden şikâyetçi olan öğrencilerin olduğu da tespit edilmiştir. Öğrencilerden biri (13) bunu şöyle ifade etmiştir; "*Çok yüzeysel olduğu için basit kaldı ders, daha derin olması lazımdı. Siyerle ilgili bilgimiz sadece Çağrı filmi kadar. Film izledik sonra onunla ilgili konuştuk. Hz. Peygamber'in insanlara eşit davrandığı gibi konular işledik. Az geldi tabii*".

Öğrencilerin ifadelerinde görüldüğü gibi Hz. Muhammed'in hayatı dersinin öğrenciler tarafından çokça tercih edilmesinin temel nedeni Hz. Peygamber'e duyulan sevgidir. Hz.

Peygamber'e duyulan sevgi, öğrencileri onu tanımaya, anlamaya ve neticede onun gibi yaşamaya sevk etmektedir. Ailelerin de bu dersle ilgili beklentileri arasında çocuklarının Hz. Peygamber'i örnek bir model olarak alma arzularının olması, toplumda Hz. Peygamber'in şahsına, kişiliğine ve yaşayışına derin bir sevgi ve özlem olduğunu göstermektedir.

Tematik yapısıyla Hz. Peygamber'in birçok özelliğine temas eden Hz. Muhammed'in hayatı dersinin öğrencilere yönelik pek çok mesajı bulunmaktadır. Bu mesajın verilmesinde öğrenme-öğretme sürecinin ve süreci planlayan öğretmenlerin özel bir konumu vardır. Nitekim, bu derse alan dışından giren öğretmenlerin, dersin içeriğine dair yeterli donanımına sahip olmaması, ayrıca dersin öğretim programına sadık kalmayarak kronolojik bir tarzda sadece Hz. Peygamber'in hayatına değinmeleri, programda yer alan farklı temaların ihmal edilmesine yol açmıştır. Bu durum dersin yüzeysel bir şekilde işlenmesine neden olması yanında bazı öğrencilerin beklentilerinin karşılanamamasına yol açmıştır.

2. Öğrencilerin Merak Ettikleri ve Öğrenmek İstedikleri Konular

Toplumun ve bireyin beklenti ve ihtiyaçlarıyla örtüşen bir program, amaçları doğru tespit edilmiş bir programdır. Şayet bir program öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermiyorsa vebu programın onların hayatlarında somut bir karşılığı yoksa öğrencilerin ilgi ve merakını çekmesi beklenmediği gibi programdan beklenen sonuçların elde edilmesi de mümkün değildir. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde, Hz. Muhammed'in hayatı dersinde işledikleri konulardan yola çıkılarak merak edip öğrenmek istedikleri konuların neler olduğu belirlenmek istenmiştir. Böylece programın hedeflerinin gerçek ihtiyaçları karşılayıp karşılamadığı, karşıladıysa ne ölçüde karşıladığı incelenmiştir. Görüşmeler neticesinde öğrencilerin Hz. Muhammed'in hayatı dersinde işledikleri konularda ilgi duydukları, merak edip öğrenmek istedikleri konular şu şekilde belirlenmiştir:

- Kişiliği ve ahlaki yönü (doğruluğu, dürüstlüğü, cömertliği vb.)
- İnsanlara karşı tavır ve tutumu
- İslam öncesi hayatı, çocukluğu ve gençliği
- Sureti
- Peygamberliğinin ilk yılları
- Mucizeleri, Miraç hadisesi ve Burak Atı
- Çocukluğu
- Çocukları
- Eşleri ve ailesiyle olan ilişkisi

- Mekke'nin Fethi ve İslam'ın getirdikleri
- Savaşları ve uyguladığı stratejiler
- Hz. Peygamber'in ve diğer peygamberlerin kıssaları
- Barışa verdiği önem
- Kadın hakları konusundaki tutumu
- Ayetlerin nasıl indiği
- Hz. Peygamber'in yakın ve uzak tüm akrabaları
- Hicret
- Namaza verdiği önem

Öğrencilerin Hz. Muhammed'in hayatı dersinde en çok öğrenmek istedikleri konuların başında Hz. Peygamber'in kişiliği ve ahlaki yönü gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle öğrenciler, onun doğruluğu, dürüstlüğü, cömertliği, alçak gönüllülüğü, yardımseverliği gibi kişiliğinden ve ahlaki yaşantısından farklı yönleri merak ettiklerini ve de bildiklerinden daha fazlasını öğrenmeye ihtiyaçlarının olduklarını ifade etmişlerdir.

Hız. Peygamber'in ahlaki özelliklerinin birey kadar topluma da yansıyan yönleri ve icapları vardır. Ancak bir öğrencinin toplumsal huzurun sağlanması, daha sağlıklı ve huzurlu bir toplum inşa edilmesi için Hz. Peygamber'in toplumsal hayatına ve toplumsal hayatta dikkat edilmesi gereken konular hakkındaki tutumuna programda daha fazla yer verilmesini istediği tespit edilmiştir. Özellikle günümüzdeki gençlerin toplumsal ahlak konusunda zayıf olduğunu düşünen bu öğrenciye (13)² göre bu problemi ortadan kaldırmak için Hz. Muhammed'in hayatı dersinde toplumsal ahlaka ayrıca ve daha fazla yer verilmesi gerekmektedir Öğrencinin bu konudaki sözleri şu şekildedir:

Bu derste toplum ahlakı konusuna yer verilmeli. Şu an lise öğrencilerinin zayıf olduğu nokta bu ahlak noktasıdır. Yalan söylememe, doğru ve dürüst davranışlar yapmak için Hz. Peygamber'in davranışlarını bilmek önemli. Hz. Peygamber nasıl davranırdı, aile hayatı nasıldı, arkadaşlarıyla ilişkisi nasıldı? Sonuçta o, devletin başındaki en büyük insandı. Devletteki en üst karar yeriydi. Ama yine de arkadaşlarına danışıyordu. Kendini üstün görüp 'Ben bunu böyle yaparım' demiyordu. Böyle örnekler verilmeli. Başkalarına örnek olacak davranışları anlatılmalı.

- 2 Öğrencinin dile getirdiği Hz. Peygamber'in toplumsal hayata yönelik uygulamaları "Hz. Muhammed ve Toplumsal İletişim" öğrenme alanının genelinde ve lise 9. sınıfta bu öğrenme alanında bulunan "İstişare" ünitesinde kısmen yer almaktadır. Fakat sonraki bölümde de görüleceği üzere, lisede okuyan hiçbir öğrenci bu öğrenme alanı ve ünitesine dair bir konu işlediklerini hatırlamamıştır.

Sonuçta model alınması için davranışlarının öğrenilmesi lazım. Başkaları örnek veriliyor ya da "Bir insan böyle olmalı!" deniyor. Aslında Hz. Peygamber model olarak gösterilse daha faydalı olur.

Bir lise öğrencisi(13)'nin bu ifadeleri, aynı zamanda öğrencilerin toplumsal hayatta karşılaştıkları sıkıntılarla baş edebilmede dini bir referans olarak gördüklerini ve dinden yararlandıklarını göstermesi açısından da çok önemlidir. Ayrıca ergenlik döneminin başı aynı zamanda vicdan gelişiminin de başlangıcıdır. Bu dönemden itibaren öğrenciler hak, adalet, doğruluk, dürüstlük gibi temel ahlaki konuları çok önemser ve uygulamak isterler. Adalet duygusunun ileri düzeyde gelişmeye başladığı bu dönemde ergenler, başta yakınları olmak üzere karşılaştıkları insanların tutum ve davranışlarında gösterdikleri ahlaki duruşlara dikkat kesilirler (Peker: 2000: 172-173). İşte bu nedenle hem ortaokul hem de lise öğrencilerinin bu ders kapsamında en çok Hz. Peygamber'in ahlaki ve kişiliğine dair konulara önem göstermeleri, onların kişilik ve ahlak gelişimlerinin doğal bir sonucudur. Bu durum da bize, programların öğrencilerin ihtiyaç, beklenti ve taleplerine göre hazırlanması gerektiği konusunda fikir vermektedir.

Hem ortaokul hem de lise öğrencilerinin (2, 8, 14, 15, 17, 20, 36, 65, 66 ve 70) aynı sıklıkta ilgilerini çeken ve öğrenmek istedikleri ikinci konu ise Hz. Peygamber'in savaşları ve uyguladığı stratejilerdir. Günümüzdeki çocukların oynadıkları oyunlar ve izledikleri filmler göz önüne alındığında öğrencilerin Hz. Peygamber'in savaşlarını ve stratejilerini neden öğrenmek istedikleri rahatlıkla anlaşılabilir. Ancak bu hususta dikkat edilmesi gereken noktalar vardır. Her şeyden önce Hz. Peygamber'in barışın yanında olduğunun hem programda hem de dersin öğrenme-öğretme sürecinde iyi bir şekilde anlatılması gerekir. Sosyokültürel gelişimleri bağlamında savaş ve şiddete yönelik birtakım bilgi ve yönlendirmelere maruz kalan öğrencilere, Hz. Peygamber'in ve İslam dininin savaş ve barış konusundaki tutumunun İslami kaynaklara uygun bir şekilde öğretilmesi gerekir. Bu bağlamda öğretim programında bu hususlara yer verecek bir temanın tasarlanması yararlı olacaktır.

Ortaokul ve lise öğrencilerinin daha iyi bir şekilde öğrenmek istedikleri konulardan bir diğeri de Hz. Peygamber'in İslam öncesi hayatı, çocukluğu ve gençliğidir. Bu konuda öğrendikleri konuların DKAB derslerindekiyle aynı olduğunu söyleyen öğrenciler bu konuda daha fazla ayrıntı verilmesini istemişlerdir.

Son olarak değinilmesi gereken konu ise Hz. Peygamber'in insanlarla olan ilişkisidir. Hem ortaokul hem de lise öğrencilerinin benzer sıklıkla önemsediklerini ifade ettiği konular arasında Hz. Peygamber'in insanlarla olan ilişkileri, onlara karşı tavır ve tutumları gelmektedir. Öğrenciler, Hz. Peygamber'in insanlarla nasıl iletişime geçtiğini; çocuklara, yetimlere, kendisine kötü muamelede bulunanlara nasıl davrandığını merak ettiklerini söylemişlerdir.

Daha çok lise öğrencilerinin (12, 13, 21, 24 ve 26) sıklıkla merak ettikleri konulardan biri de Hz. Peygamber'in suretidir. Lise öğrencileri, onun suretini ve nasıl bir kişi olduğunu çok merak ettiklerini söylemişlerdir. Öğrenciler derste onun nasıl biri olduğunu anlatan "hilye"lerden³ bahsedildiğinin, ancak bunlardan yeterince yararlanamadıklarının üzerinde durmuşlardır.

Lise öğrencilerinin aksine daha çok ortaokul öğrencilerinin (38, 64, 66 ve 68) merak ettikleri konu ise Hz. Peygamber'in mucizeleridir. Ortaokul öğrencileri Hz. Peygamber'in hayatında gizemli ve ilginç hadiseleri çokça merak ettiklerini ve derste görmek istediklerini ifade etmişlerdir.

Bir öğrencinin (13) dile getirdiği ve bizim de önemseydiğimiz hususlardan biri de Hz. Peygamber'in hayatının Kur'an'dan örneklerle anlatılmasıdır. Hz. Peygamberi tanımanın önemli yollarından biri Kur'an'dır. Bu sebeple Hz. Peygamber'e "yaşayan Kur'an" denmiştir. Öğrenci bu duruma dikkat çekerek dini daha doğru bir şekilde öğrenmek için hem onun hayatının okunmasına hem de Kur'an'dan takip edilmesine vurgu yapmıştır. Ona göre Hz. Peygamber ve Kur'an, birbiriyle bağlantılı ve birbirini tamamlayan iki öğedir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in hayatı dersi Kur'an ile ilişkilendirilerek anlatılmalıdır.

Öğrencilerin Hz. Muhammed'in hayatı dersinde merak edip öğrenmek istedikleri konularla Hz. Muhammed'in hayatı dersinin öğretim programı ilişkilendirildiğinde öğrencilerin mevcut taleplerinin ortaokul ve lise programlarında farklı temalar altında yer aldığını söyleyebiliriz. Öğrencilerin merak ettikleri "Hz. Peygamber'in ahlakı, çocukluğu, gençliği, ailesi, yakın ve uzak akrabaları ve diğer insanlarla ilişkisi gibi konular, öğretim programının 6 öğrenme alanı içinde bulunan ünite ve alt konularında yer almaktadır. Özellikle Hz. Peygamber'in günlük hayatına dair temalar, "günlük hayatta Hz. Muhammed" öğrenme alanı içinde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in savaşları, uyguladığı stratejiler ve mucizelerine dair programda herhangi bir tema bulunmamaktadır.

Araştırma kapsamında öğrencilerin merak edip öğrenmek istedikleri konular yanında Hz. Muhammed'in hayatı dersinde zorlandıkları konular da tespit edilmek istenmiştir. Öğrencilerin önemli bir kısmı, Hz. Muhammed'in hayatı dersinde zorlandıkları ve istemedikleri hiçbir konunun olmadığını söylemişlerdir. Buna karşın öğrencilerden bazıları (10, 14, 19, 21 ve 26) Hz. Peygamber'in hayatının dönüm noktalarına karşılık gelen bazı olayların tarihlerini (savaşlar ve antlaşmalar gibi) ezberlemekte zorlandıklarını söylemişlerdir. Öğrencilerden ikisi (2 ve 17) ise Hicret sürecinde gerçekleşen olayları tam olarak öğrenemediklerini dile getirmişlerdir.

3 **Hilye:** Hz. Muhammed'in dış görünüşünü ve niteliklerini anlatan manzum ve mensur eser (TDK).

3. Derste Öğrencilerin Akıllarında En Çok Kalan Konular (Bilişsel Öğrenmeler)

Öğrencilere ders kapsamında yöneltilen sorulardan biri de Hz. Muhammed'in hayatı dersinden akıllarında kalanlar olmuştur. Bu soru, öğrencilerin derste bilişsel öğrenmelerinin ne ölçüde gerçekleştiğini belirlemek ve öğrencilerin merak ettikleri konularla *bilişsel düzeyde öğrendikleri konular* arasında ne gibi ilişki olduğunu tespit etmek amacıyla sorulmuştur. Ortaokul ve ortaöğretimde okuyan öğrencilerin verdikleri yanıtlar aşağıdaki gibidir:

- Hz. Peygamber'in kişilik özellikleri ve ahlakı
- İnsan ilişkilerindeki tutum ve tavırları
- Kur'an ahlakına sahip olması
- Hz. Peygamber'in ilgilendiği sporlar; yüzme, atıcılık ve at binme
- Hicret'ten Mekke'nin Fethi'ne kadar olan tarihî seyir
- Bilal-i Habeşî ve ilk ezan
- Kur'an'ın inişi ve Cebrail (as)'in gelişi
- Ailesi, anne-babası, dedesi, amcası, çocukları ve torunları
- Edebi
- Çocukluğunda kalbinin yıkanması, temiz giyinmesi ve mütevazı oluşu
- Torunlarına olan sevgisi
- Savaşları
- Hudeybiye ve Yahudiler
- Çocuklara karşı sevgisi

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki öğrencilerin akıllarında kalan konular cinsiyet açısından farklılık arz etmemektedir. Bununla birlikte 5. sınıf öğrencilerinin derste öğrendiklerinden akıllarında kalanlarla öğretim programındaki üniteler ilişkilendirildiğinde daha çok "Hz. Muhammed'in hayatı, ahlakı, Hz. Muhammed ve çocuk, herkesin dostu ve kardeşi Hz. Muhammed, temizlik" temalarına yönelik konuları işledikleri veya öğrendikleri görülmektedir. 9. sınıftaki öğrencilerin akıllarında kalan konular ile programdaki üniteler ilişkilendirildiğinde ise bu konuların "Hz. Muhammed'in hayatı, hayâ ve iffet, eşitlik ve ailesizlere aile" üniteleri içerisine girebileceği bununla birlikte estetik ve istişare" konularını ya hiç görmedikleri ya da akıllarında kalmadığı düşünülmüştür.

Öğrencilerin verdikleri bu yanıtlar aynı zamanda programın tam olarak takip edilmediğini göstermektedir. Zira birkaç 5. sınıf öğrencisi programda olmamasına rağmen Hz. Peygamber'in savaşlarını gördüklerini ayrıca 8. sınıfta olan Hz. Peygamber'in sporları te-

masını ilk yıl gördüklerini ifade etmişlerdir. Benzer durum lise öğrencileri için de geçerlidir. 9. sınıftaki öğrenciler bu ders kapsamında “sosyal hayatta Hz. Muhammed” öğrenme alanının “estetik” ünitesi ile “Hz. Muhammed ve toplumsal iletişim” öğrenme alanının “istişare” ünitesine dair akıllarında kalan herhangi bir konuya temas etmemişlerdir. Bu durum ya programının yeterince takip edilmediğini ya da bu ünitelere yeterince önem verilmediğini göstermektedir. Tematik olarak hazırlanan bir programdan beklenen hedeflere ulaşabilmek dolayısıyla Hz. Peygamber’i bütüncül bir perspektiften görmek ve anlamak için programda yer alan her bir ünite ve temanın titizlikle takip edilmesi gerekmektedir.

Ayrıca ortaokul ve lise öğrencilerinin yukarıda akıllarında kaldıklarını söyledikleri konuları birbirleriyle aynı sıklıkta ifade etmesi, öğretmenlerin programı takip etmemesinin yanında, genelde ortaokul ve lisede aynı konuları işlediklerini göstermektedir.

Hem ortaokul hem de lise öğrencilerinin en çok öğrendiklerini ifade ettikleri konular “Hz. Peygamber’in kişiliği ve ahlakı, insan ilişkilerindeki tutum ve davranışları ile onun hayatının (çocukluk, gençlik vb.) belli başlı dönüm noktalarıdır. Öğrencilerin en çok akıllarında kalan bu konular ile diğer konulara yönelik olarak programda “bilişsel” alan ile “duyuşsal” alana hitap eden kazanımlar bulunmakta, yalnız beşinci sınıfın “Hz. Muhammed ve aile” öğrenme alanında bir tane psikomotor alana hitap eden kazanım bulunmaktadır.

Öğrencilerin derste öğrendiklerini ifade ettikleri bu konuların önemli bir çoğunluğu, içerikleri itibarıyla bilişsel alana girmekle birlikte daha sonraki bölümlerde de görüleceği üzere Hz. Peygamber’in kişiliği ve ahlakı ile insan ilişkilerindeki tavır ve tutumlarının, öğrencilerde duyuşsal ve psikomotor davranış değişikliği sağladığını söylememiz mümkündür.

Öğrencilerin akıllarında kalan konularla öğrenmek istedikleri konuları ilişkilendirdiğimizde bunların genel olarak örtüştüğünü özellikle de öğrenciler tarafından Hz. Peygamber’in kişiliği ve ahlakının, insan ilişkilerindeki tavır ve tutumlarının, genel olarak doğumundan sonraki hayat hikâyesinin öğrenildiğini söyleyebiliriz. Buna karşın “İslam öncesi Arap Yarımadasındaki hayat ve Hz. Peygamber’in İslam’dan önceki hayatı, mucizeleri, savaşları ve tatbik ettiği stratejiler, Hicret’ten Mekke’ye kadar geçen tarihi süreç, kadın haklarına gösterdiği ehemmiyet” konularının yeterince öğrenilmediğini söyleyebiliriz. Öğrencilerin öğrendikleri konular arasında Hz. Peygamber’in savaşları yer alsada bu konuyu öğrendiğini ifade eden iki öğrenci aynı okuldadır. Hâlbuki hem ortaokul hem de lise öğrencilerin önemli bir kısmı Hz. Peygamber’in savaşları ve uyguladığı stratejileri öğrenmek istediklerini ifade etmişlerdir.

4. Hz. Muhammed: En Güzel Örnek-En İyi Rol Model

Yukarıdaki bölümlerde öğrencilerin merak ettikleri ve öğrenmek istedikleri konularla akıllarında kalan bilişsel öğrenmeler ve arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Bu bölümde ise öğrencilerin etkilendikleri ve beğendikleri (duyuşsal alan) ile davranış hâline getirdikleri (psikomotor) konuların neler olduğu ortaya konulmak istenmiştir. Böylece merak edip öğrenmek istedikleri konularla etkilendikleri, beğendikleri ve davranış hâline getirdikleri konular arasında ne gibi bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Hz. Muhammed'in hayatı dersinde öğrencilerin etkilendikleri ve uygulamada benimsedikleri davranışların neler olduğunu açıklamadan önce Hz. Peygamber'in öğrencilerin duyuşsal dünyalarındaki yerini ve aynı zamanda duyuşsal ve psikomotor öğrenmelere ne ölçüde açık olduklarını belirlemek için öğrencilere "Hz. Muhammed sizin için ne anlam ifade ediyor?" sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya öğrenciler birbirinden anlamlı cevaplar vermişlerdir. Tüm öğrencilerin ortak fikri, "Hz. Peygamber'in "en güzel örnek" olduğudur." Örneğin öğrencilerden birkaçı (34, 64 ve 70)'na göre "Hz. Peygamber, örnek insandır; zira o insanları Allah'a davet eden kişidir. O, daveti boyunca insanları kırmamış, onlara güzel sözler söylemiştir". Yine öğrencilerden ikisi (65 ve 66)'ne göre "Hz. Peygamber, Kur'an ahlakı ile ahlaklandığı için en güzel örnektir. Onun hayatı Kur'an tarafından şekillenmiştir. Allah ne istediye bunların hepsini onun hayatında bulmak mümkündür. Kısacası o, Kur'an'a göre yaşadığı için örnek insandır".

Hz. Peygamber'in insanlık için en güzel örnek oluşu ortaokul ve lise öğrencileri tarafından -genellikle de ortaokul öğrencileri- onun gerçek bir rehber oluşuna bağlanmaktadır. Örneğin bazı öğrenciler (8 ve 15) bu hususu "Peygamberimiz gerçek bir rehber ve kılavuz, o en büyük örnek insan" sözleriyle açıklamıştır. Bir öğrenci (17) de "O gerçek bir rehber, nasıl yaşamamız gerektiğini onun rehberliğinde öğreniyor ve o doğrultuda yaşıyoruz" demiştir. Hz. Peygamber'in rehberliğine işaret eden bir başka öğrenci (14) onun bu özelliğini "Bence, hani bir turist ülkeleri rehbersiz gezemez ya! Ya da gezer de bir zaman sonra yolunu kaybeder ya! İşte Peygamberimiz de bu zorluklarla dolu dünyada benim için bir rehberdir. Biz onun her öğüdünü göz önünde bulundurursak her kötülükten uzak kalırız. Ben, emrettiklerinin, sakındırdıklarının hepsine dikkat ediyorum" sözleriyle ifade etmiştir.

Lise öğrencileri ise Hz. Peygamber'in ahlaki boyutuna dikkat çekerek onun en güzel örnek olduğunu ifade etmişlerdir. Öğrencilerden biri (68)'ne göre "Hz. Paygamber âlemlere rahmet, kendileri için de örnek olsun diye gönderilmiştir. Onun cömertliği, fedakârlığı, dürüstlüğü ve diğer tüm ahlaki özellikleri bizler için hep örnektir. Bu açıdan o, örnek alınması gereken en güzel insandır". Hz. Peygamber'in ahlaki yönüne değinen ve onu örnek aldığını söyleyen

bir başka öğrenci (64) de “Hz. Peygamber, İslam’ı insanlara anlatmış ve kendisi de en güzel bir şekilde yaşamıştır. Ben de onu örnek alıyorum. Dışlerimi fırçalıyorum, anne-babama ve arkadaşlarıma iyi davranıyorum hatta evimize gelen misafir daha fazla yesin diye ben az yiyiyorum, başkalarına cömert davranmaya çalışıyorum” demiştir.

Tüm bunlara rağmen bazı öğrenciler Hz. Peygamber’e duydukları sevgiyi yeterince ifade edemediklerini söylemişlerdir. Örneğin öğrencilerden biri (14) “Bilmiyorum, kelimelerle söyleyemem herhâlde, insanın içinde yaşıyor; bilmiyorum, ben öyle hissediyorum” diyerek Hz. Muhammed sevgisinin insanın içinde yaşayan güzel bir duygu olduğuna işaret etmiştir. Aynı duyguları ifade eden bir başka öğrenci (21) de soruya “Hz. Muhammed benim için çok anlam ifade ediyor, kelimelerle anlatmam mümkün değil”. şeklinde cevap vermiştir.

Bir başka öğrenci (36)’ye göre ise Hz. Muhammed, bir iyilik meleği gibidir. Onu herkesin iyi bir insan, ailesine ve başkalarına karşı yardımsever olarak tanıdığını belirten öğrenci, onun bu özelliklerinin kendileri için bir örnek olduğunu belirtmiştir.

Hız. Peygamber’in ortaokul ve ortaöğretim öğrencileri tarafından bu sözlerle ifade edilmesi, onun toplum nezdindeki yerini ve rolünü göstermesi açısından oldukça önemlidir. Dikkat çeken bir başka husus ise öğrencilerin Hz. Muhammed’i örnek almak istemeleri, davranışlarını onun hadisleri ve sünneti doğrultusunda şekillendirmek istemeleridir. Dolayısıyla bu dersin, öğrenci davranışlarının olumlu yönde değişmesi ve gelişmesinde oldukça işlevsel bir yönünün olduğunu söylememiz mümkündür. Öğrencilerin Hz. Peygamber’i sevmeleri, onu kendileri için örnek almaları ve ellerinden geldiğince onun gibi yaşamak istemeleri Hz. Muhammed’in hayatı dersinde öğrenilen tema ve kazanımların, öğrenciler üzerinde bilişsel öğrenmeden öte duyuşsal ve psikomotor öğrenmeyi sağladığı net bir şekilde görülmüştür.

Hız. Muhammed’in hayatı dersi bağlamında öğrencilere yöneltilen bir diğer soru ise, “onun hangi özelliğiden en çok etkilendiklerine dairdir. Bu soru ile amacımız, öğretim programında yer alan temaların, öğrencilerin duyuşsal öğrenmelerine ne ölçüde katkı sağladığını belirlemektir. Aynı zamanda bu soru hem Hz. Peygamber’in bir rol model olarak nasıl görüldüğünü hem de onun hangi yönlerinin (davranışlarının) öğrenciler tarafından benimsendiğini (duyuşsal alan) göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Öğrencilere “en güzel örnek” olarak tanımladıkları Hz. Peygamber’in en çok hangi özelliklerinden etkilendikleri sorulduğunda “karşılaştığı durumlar karşısındaki sebat ve sabrından, doğru ve dürüst olmasından, şefkatinden, insanlara değer vermesinden, yardımseverliğinden ve Allah’a olan sonsuz bağlılığından” gibi cevaplar alınmıştır. Ayrıca öğren-

cilerin bu ifadelerinin cinsiyet veya öğrenme düzeyine göre farklılık göstermediğini de belirtmemiz gerekir.

Hız. Muhammed'in hayatı dersinde öğrencilerin etkilendiklerini ifade ettikleri bu özellikler, Hız. Peygamber'in ahlaki ve kişiliğinin önemli öğelerinin öğrenciler tarafından benimsendiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu sonuç ayrıca bu dersin öğrencilerde duyuşsal davranış değişikliği sağladığını da net bir şekilde göstermektedir.

Öğrencilerin dersteki öğrenmelerine yönelik sorulan son soru ise Hız. Muhammed'in hayatı dersinde "öğrendikleri konuların davranışlarını ve hayatlarını ne şekilde etkilediğini"ne dairdir. Öğrencilere yöneltilen bu sorunun amacı da öğretim programının öğrencilerde psikomotor davranış değişikliği sağlayıp sağlamadığını tespit etmektir. Aşağıda belirtilen ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Hız. Muhammed'in hayatı dersinin öğrenci davranışları üzerinde somut bir etkisininin olduğu, öğrencilerin derste öğrendikleri konuları kendi hayatlarına tatbik etmek istedikleri, onun söz ve davranışlarını benimsedikleri ve uyguladıkları görülmektedir.

Hız. Muhammed'in hayatı dersinde, Peygamber'in ibadetler konusundaki söz ve davranışlarını hayata geçiren öğrenciler olmuştur. Bu hususta bir öğrencinin (36) "*Peygamberimiz kesinlikle bir model benim için. Yaşamdaki tarzımı ondan almaya çalışıyorum. Namazlar kılarak dualar ederek boş zamanlarımda tesbih çekerek ona uymaya çalışıyorum*" derken bir başka öğrencinin (8) de "*Ben Peygamberimi örnek alıyorum, namaz kılıyorum, Kur'an okuyorum, dua ediyorum. İnsanlara yardım ediyorum. Mesela annem pazardan gelirken poşetleri kaldırmasına yardım ediyorum. Sonra komşularımıza ev temizliğinde yardım ediyorum. Özellikle bir akrabam var, o belinden rahatsız. İki tane de bebeği var. Bir de şeker hastası çocuğu var benim yaşımda. Evet, ona çok yardım etmeye gidiyorum*" diyerek Hız. Peygamber'in davranışları ile kendi günlük yaşantılarını şekillendirmeye çalıştıkları görülmüştür. Bu da bize derste öğrenilen konuların öğrencilerde psikomotor davranış değişikliği sağladığını göstermektedir.

Hız. Peygamber'in günlük hayata dair yeme-içme ve temizlik konularındaki sünnetlerini yerine getirdiğini ifade eden öğrenciler de olmuştur. Görüşmeye katılan öğrencilerin önemli bir kısmı (8, 12, 15, 20, 14, 17, 34, 66, 65 ve 68), Hız. Peygamber'in günlük hayata dair sünnetlerine uymaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bir öğrenci (34) "*Ben, yemekten önce 'Bismillahirrahmanirrahim' diyorum ve tuz yiyorum. Sonra yemek oturuşunu yapıyorum ama bazen yapamıyorum. Yatmadan önce dua ediyorum, namaz kılıyorum*" derken, diğerleri (17, 18, 21, 36, 64, 69) "*Abdest alırken sünnetlerini yapıyorum*"; "*Ayakta su içmiyorum*"; "*Sağ elle yemek yiyorum*"; "*Dişlerimi yıkıyorum, tırnaklarımı kesiyorum*"; "*Ellerimi yıkarken su israf etmiyorum*"; "*İşe başlarken besmele çekiyorum*" demişlerdir.

Hız. Peygamber'in ahlakla ilgili söz ve davranışlarını benimseyip davranış hâline getiren öğrenciler de bulunmaktadır. Örneğin bir öğrenci (38) *"Anne-babama kötü davranmıyorum, onlara yardım ediyorum. Babamın dediği şeyleri yapıyorum. İnsanlara kötü söz söylemiyorum, kötü davranışlarım düzeldi"* diyerek Hız. Muhammed'in hayatı dersinin davranışlarını ne şekilde değiştirdiğine vurgu yapmıştır.

Ahlaki açıdan davranışlarını çok değiştirdiğini belirten bir öğrencinin (70) *"Bu derste öğrendiklerim hayata bakışımı etkiledi. Mesela düzgün davranmaya başladım, arkadaşlarıma karşı tahammül etmeye başladım, Peygamberimizin davranışlarını uyguluyorum. Mesela doğru olmaya çalışıyorum"* demesi ve diğer bazı öğrencilerin (36, 63 ve 68) *"Bu derste öğrendiklerimiz hayatımızı ve hayata bakışımızı değiştirdi, çok daha iyi ve güzel bir hayat sürüyoruz"* demeleri, Hız. Muhammed'in hayatı dersinin öğrenci davranışları üzerindeki etkisini göstermektedir. Hız. Muhammed'in hayatı dersini alan öğrencilerin tümünün görüşleri incelendiğinde, bu dersin öğrencilerde duyuşsal ve psikomotor davranış dönüşümünü sağladığı gözükmektedir.

Hem ortaokul hem de lise öğrencilerinin; derste Hız. Peygamber'in sahip olduğu özelliklerden etkilendikleri (duyuşsal davranış), bunları bir davranış modeli olarak örnek aldıkları ve hayatlarında tatbik ettikleri (psikomotor davranış) görülmektedir. Öğrencilerin verdikleri yanıtlar neticesinde programda yeterince duyuşsal kazanım ve neredeyse hiç psikomotor kazanım yer almamasına rağmen derste öğrenilen bilgilerin öğrencilerde hem duyuşsal hem de psikomotor davranış değişikliği sağladığı görülmektedir. Bu bize öğrenilen bilgilerin öğrenciler tarafından içselleştirildiğini, benimsendiğini ve aynı zamanda örnek alınarak uygulandığını göstermektedir.

Öğrencilerin öğrendikleri, benimsedikleri ve hayatlarına tatbik ettikleri konularla daha önce ilgilendikleri, merak ettikleri ve öğrenmek istedikleri konular ilişkilendirildiğinde programın öğrencilerin ihtiyaç, talep ve beklentilerini karşıladığı kısaca öğrenilmek istenilen konularla öğrenilen konuların birbiriyle büyük ölçüde örtüştüğü gözükmektedir. Zira hatırlanacak olursa öğrencilerin neredeyse tamamı, bu ders kapsamında Hız. Peygamber'in ahlakı ve kişiliğine dair konuları öğrenmek istediklerini belirtmişlerdir. Dersin sonunda da öğrencilerin en çok etkilendikleri ve uygulamaya çalıştıkları davranışların yine onun ahlaki boyutunu ve kişiliğini oluşturan özellikleri olduğu görülmüştür.

5. Hız. Muhammed'in Hayatı Dersinde Öğrenme-Öğretme Süreci

Öğretim programlarının önemli bir diğer ögesi öğrenme-öğretme süreci ve bu süreçte kullanılan yöntem, programdan beklenen hedeflere ulaşmak için son derece önemli bir

basamaktır. Hz. Muhammed'in hayatı dersinde öğretmenlerin öğrenme-öğretme sürecini nasıl düzenlediklerini belirtmek üzere, derse giren öğrencilere, öğretmenlerinin dersleri nasıl işledikleri, hangi yöntem ve teknikleri kullandıkları sorulmuştur.

Öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde öğretmenlerin Hz. Muhammed'in hayatı dersinde sıklıkla kullandıkları yöntemlerden birinin kitaptan okuma olduğu görülmüştür. Öğrencilerin birçoğu (2, 8, 10, 34, 38, 63, 65, 68, 69 ve 70), öğretmenlerinin çoğunlukla ders kitaplarını okuttuğunu, kitapları okuduktan sonra konular hakkında değerlendirmeler yaptıklarını söylemişlerdir. Öğrenciler, derste kitaptan okurken öğretmenlerinin önemli yerlerin altlarını çizdiğini, arkadaşlarının çoğunun bunu sevdiğini ancak sevmeyen arkadaşlarının da olduğunu belirtmişlerdir.

Öğrencilerden ders kitabını okuma ve takip etmekten memnun kalanlar olduğu kadar bu durumdan fazla memnun kalmayanların da olduğu gözükmektedir. Örneğin bir öğrenci (8) dönemin başında öğretmen olmadığı için fazla ders yapamadıklarını, ikinci dönemde ise tarih öğretmenlerinin derse geldikten sonra konuları yetiştirmek için kitabı okuttuğunu, bu durumun da derse olan ilgi ve dikkatlerini dağıttığını söylemiştir. Öğretmenin kullandığı bu yöntemden memnun olmayan öğrenci, öğretmenin kitap okunurken aralarda anlattıklarından daha çok etkilendiğini ve hoşlarına gittiğini belirtmiştir.

Kitap takibi yaptıran öğretmenler olduğu kadar hiç kitap takip etmeyen öğretmenlerin de olduğu gözükmektedir. Bu duruma dikkat çeken bir öğrenci (15), öğretmenlerinin ders kitabını hiç takip etmediğini ve farklı kitaplardan dersi işlediğini belirterek bu durumun özellikle sınavlarda kendilerini olumsuz bir şekilde etkilediğini belirtmiştir. Bunun yanında bazı ortaokul öğrencileri (34, 36 ve 38) de derste kitap kullanmadıklarından dolayı derse çalışmadıklarını ifade etmişlerdir.

Ders kitabından okuma yanında öğrenme-öğretme sürecini zenginleştirmek için öğretmenlerin çeşitli araç-gereçler ile farklı öğretim materyallerini kullandıkları da belirlenmiştir. Öğretmenlerin derslerde, CD, video, film ve sunumlar gibi çeşitli materyaller kullandıkları ve izlenen konu ve materyallerle ilgili gerekli açıklamalar yaptıkları tespit edilmiştir. Öğrencilerden bir kısmı (9, 13, 18, 20, 21, 34, 36 ve 38) öğretmenlerinin Hz. Muhammed'in hayatı dersinde Hz. Peygamber'in hayatını anlatan videoları izletip bazı ilahileri dinlettiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin izledikleri filmlerin başında "Çağrı" filmi gelmektedir. Bunun yanında Nihat Hatipoğlu'nun Hz. Peygamber'in ahlakını anlatan videolarına yer verildiğini söyleyen öğrenciler de olmuştur. Bunlarla birlikte ders konuları ile doğrudan ilişkisi olmayan bazı filmlerin de bu ders kapsamında izletildiği tespit edilmiştir. Örneğin öğrencilerden ikisi (14 ve 15) Çağrı filmi yanında "İstanbul 1453" ve "Çanakkale 1915" filmlerini izle-

diklerini belirtmişlerdir. Bu filmler içeriği itibarıyla öğrenciler için yararlı görülebilir. Ancak seçilecek filmin konusunun dersle ilişkili olmasına daha fazla özen gösterilmelidir.

Öğrencilerin tamamı Hz. Muhammed'in hayatı dersinde özellikle de görsel materyallerin kullanılmasından çok memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerden biri (12) seçmeli derslerde öğrencilerin ilgi ve motivasyonlarını arttırmak ve öğrencilerin dikkatlerini çekmek amacıyla slayt, film vb. etkinliklerin yapılmasının çok yararlı olduğuna şu sözlerle dikkat çekmiştir: "Öğrenciler bu dersleri, "seçmeli ders" diye dinlemez zaten. Kimse fazla düşünmüyor seçmeli dersleri. Ama derste film olsa faydası olurdu, Çağrı filmi gibi savaş sahneleri gösterilse güzel olurdu. Yine slayt da olsa dinlenirdi". Benzer bir talebi dile getiren öğrenci (2) de "Derste Çağrı filmi gibi filmler izlese çok iyi olur. Filmlerde olaylar daha güzel anlatılıyor. Mesala Çağrı filmi izlediğimizde, Peygamberimizin ve ashabının ne zorluklar çektiklerini daha iyi görüyoruz. Ayrıca böyle izlendiği için daha çok akılda kalıyor" diyerek film vb. materyallerin öğrenciler tarafından beğenildiğini, daha fazla ilgi çektiğini ve öğrenmelerini kolaylaştırdığını ifade etmiştir.

Öğretmenlerin eğitim materyali olarak kullandıkları araç-gereçlerden biri de müzik aletleridir. Bu hususa değinen bir öğrenci (3), öğretmenlerinin bazı özel günlerde derste ney üflediğini belirterek öğretmenlerinin bu şekilde ders işleminin ilgilerini çektiğini ve ney dinlemekten haz aldıklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

Kutlu doğum haftasıydı. Hz. Peygamber'in doğumunu kutluyorduk. İki ders üst üsteydi. Resim, şiir ve slayt sunumları vardı. Bu arada öğretmenimiz derse ney bilen bir kişi getirmişti. Birkaç ilahi çaldı bize. Çok hoşuma gitmişti. Arada bir böyle farklı şeyler olması çok güzel, ilgimi çekiyor.

Hz. Muhammed'in hayatı dersinde öğrencilerin kullanıldığını ifade ettikleri ve kullanılmasını önerdikleri yöntemlerden biri de "kıssa/hikâye" yoluyla öğretim modelidir (Öğrenci 2, 3 ve 14). Öğrenciler öğretmenlerinin Hz. Peygamber'in hayatının farklı yönlerini hikâyeler yoluyla öğrendiklerinde, öğrendikleri bilgilerinin daha etkili ve kalıcı olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca öğrenciler, Hz. Muhammed'in hayatı dersinde işlenen konuların ders kitaplarında da hikâye tarzında sunumunun yararlı olacağına dikkat çekmişlerdir.

Kitap okuma ve düz anlatım yerine dersi zevkli kılacak oyun türü aktivitelerin olmasını isteyen öğrenciler de olmuştur. Bu hususa dikkat çeken bir öğrenci (4) şunları söylemiştir:

Kitap okuyoruz, hoca bazen bir şeyler anlatıyor. Çoğu zaman kitaptan okuyoruz hoca bazen araya bir şeyler ekliyor. Bazen dışarı çıkıyoruz hocamız gelmiyor. Bence böyle işlenmemeli. Ben olsam, oyunlar katardım zevkli olsun diye. Ben de kitaptan okuturdum ama öğrenciye de söz hakkı verirdim.

Bir başka öğrenci (13) ise dersin Hz. Peygamber'in hadisleriyle ve hadisler doğrultusunda anlatılmasını önermiştir. Derste öğretmenlerin anlattığı hadislerden bazılarını öğrenme fırsatı elde ettiklerini belirten öğrenci, hadislerin Hz. Peygamber'i tanıma ve anlama konusunda kendilerine yardımcı olduğunu söylemiştir.

Öğrencilerden bazısı da öğretmenlerinin Hz. Peygamber'i anlatırken farklı eserler kullandığını, burada ders kitaplarından daha farklı bir anlatım özelliğinin olduğunu ve bunları beğendiklerini belirtmişlerdir. Örneğin bir öğrenci (36) *"Öğretmenimiz '365 Günde Sevgili Peygamberim' kitabını getiriyor. Oradan bazı bölümler okuyor. Peygamberimizin yaşamına dair konuları oradan öğreniyoruz. Çok ilgi çekici konular var. Kitabı okuduğumuzda dikkat kesiliyor"* demiştir.

Öğrencilere Hz. Muhammed'in hayatı dersinde öğrenme-öğretme sürecini olumsuz yönde etkileyen faktörlerin olup olmadığı da sorulmuştur. Öğrencilerin derse olan ilgilerinin azalmasındaki önemli etkenlerin başında sınıf yönetimi konusunda yaşanan sıkıntılar gelmektedir. Sınıflarının gürültülü olduğundan şikâyetçi olan bazı öğrenciler (13, 17 ve 36), bu durumun derslerin iyi bir şekilde işlenememesine ve beklentilerine ulaşamamalarına neden olduğunu söylemişlerdir. Bir öğrenci (12) sınıf ortamından duyduğu rahatsızlık sebebiyle okulunu dahi değiştirmek istediğini *"Gelecek yıl bu okuldan ayrılmak istiyorum, ortam hiç güzel değil, imam-hatipe gitmek istiyorum"* sözleriyle ifade etmiştir.

Bazı öğrenciler, derste aşırı gürültü olmasını alan öğretmenin ve ders kitabının olmayışına bağlamıştır. Örneğin bir öğrenci (20), öğretmenlerinin alan dışından biri olduğunu, derste bazen kitaptan oktuğunu ama çoğu zaman konuları çok dağınık bir şekilde anlattığını, her ders farklı şeyler anlattığından işledikleri konular arasında bağlantı kuramadıklarını söylemiştir.

Öğrencilerin ikisi (2 ve 13)'ne göre ise derste gürültü olmasının temel nedeni, bu dersi istemediği hâlde alan öğrencilerin tutum ve tavırlarıdır. Ailesinin isteği ve baskısıyla dersi seçen öğrencilerin, iyi bir şekilde dinlemediklerine dikkat çeken öğrenciler, bu durumun dersteki motivasyonlarını olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir.

Hz. Muhammed'in hayatı dersinde beklentileri düşüren etkenlerden bir diğeri de öğrencilerin bildikleri konuları tekrar etmeleridir. Özellikle daha önce din eğitimi alan öğrencilerde görülen bu durum, öğrencilerin derste sıkıldıklarını göstermektedir. Bu hususa dikkat çeken bir öğrenci (7) şunu ifade etmiştir:

Bildiğim şeyleri tekrar etmek sıkıcı oluyor, canım sıkılıyor. Bazen öyle bir konuya geliyorsun ki ya bildiğin şeyler oluyor ya da kolay. "Hz. Muhammed'in hayatı"nda

hep hayatından başlanılıyor işte, küçüklüğünden falan başladığı için hep bildiğimiz şeyler oluyor. 4. sınıftan beri çünkü hep aynı konuları görüyoruz, onlar da kolay gelince birazcık sıkılıyor.

Bir başka öğrenci (21) ise “Öğretmenimiz bildiğimiz şeyleri anlatmaya başlayınca, arkadaşların çoğu ‘Hocam yeter artık! Biz bunları biliyoruz’ diyorlar ve dersi kaynatmaya başlıyorlar” demiştir.

Öğrencilerin yukarıdaki ifadeleri neticesinde öğrenme-öğretme sürecinde farklı öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılmasını istediklerini söyleyebiliriz. Buna ilaveten kıssa/hikâye ile dersin renklendirilmesinin, oyun, drama ve benzeri teknikler ile derslerin daha çekici bir hâle getirilmesinin, öğrencilerin en çok istedikleri yöntem ve teknikler olduğunu belirtmemiz gerekir. Öğrencilerin ilgilerini azaltan temel sorunlar ise derste benzer konuların tekrar edilmesi ve sınıf yönetimi konusundaki birtakım sıkıntılardır.

6. Öğrencilerin Hz. Muhammed’in Hayatı Dersi Öğretmenleri Hakkındaki Düşünceleri

Öğrencilerin öğretmenlerine karşı memnuniyet düzeylerini belirleyen temel faktörler, öğretmenlerin derste kendileriyle ilgilenmeleri; kendilerine karşı samimi davranmaları; dersi, öğrencilerin anlayabilecekleri öğretim yöntem ve teknikleri ile anlatmaları; derste öğrenme-öğretme sürecini zenginleştiren görsel ve işitsel materyal kullanmaları ve sınıf içi disiplini sağlama konusundaki başarılarıdır. Hem ortaokul hem de lise öğrencileri Hz. Muhammed’in hayatı derslerine giren DKAB öğretmenlerinin yukarıda sayılan hususlar konusunda başarılı ve etkili olduklarını, öğretmenlerinden memnun kaldıklarını ve onları sevdiklerini ifade etmiştir. Buna karşın derslerine alan dışından bir öğretmenin girdiğini ifade eden öğrenciler ise öğretmenlerinin dersi yüzeysel anlatması, derste öğrencilerin ilgilerini çekecek farklı öğretim materyalleri ile araç-gereçleri kullanmaması ve derste sınıf içi disiplini sağlayamaması nedeniyle bu öğretmenlerinden memnun kalmadıklarını ifade etmişlerdir.

7. Öğrencilerin Ders Kitapları Hakkındaki Görüşleri

Ders kitapları, öğretim programından beklenen hedeflere ulaşmada, öğrenci ve öğretmenlere kılavuzluk eder. Bu nedenle ders kitaplarının içeriğinden tasarımına kadar her yönü, öğretim sürecinin kalite ve verimliliği için son derece önemlidir.

Araştırma kapsamında öğrencilere sorulan sorulardan biri de Hz. Muhammed’in hayatı ders kitabını nasıl bulduklarıdır. Öğrencilerin ders kitapları hakkındaki görüşleri farklılık

göstermektedir. Bazı öğrenciler bu kitapların içerik açısından yeterli bazıları ise yetersiz olduğunu söylemiştir. Öğrencilerin ders kitabı hakkında aynı fikirde oldukları bir husus ise ders kitaplarının dil ve üslup açısından öğrenme düzeylerine uygun olduğudur. Öğrencilerden bazıları (2, 10, 14, 18, 21, 69 ve 70) ders kitaplarının dilinin oldukça kolay ve anlaşılır olduğunu ifade etmişlerdir.

Hz. Muhammed'in hayatı dersinde MEB'in gönderdiği ders kitaplarını çok kullanmadıklarını, öğretmenlerinin başka kitapları kendilerine aldığını ancak öğretmenlerinin aldıkları kitabın pahalı olması nedeniyle bazı arkadaşlarının bu kitapları alamadıklarını söyleyen öğrenciler (Arşiv 34, 36 ve 38) de olmuştur.

Ders kitapları olduğu hâlde kitabı fazla incelemeyi belirten öğrenciler de olmuştur. Örneğin bir öğrenci (13) "*Hocamız kitapla ilgili biraz konuştu. Aşırı yüzeysel olduğunu söyledi. Kitap üzerinden gidersek pek bilginiz olmaz, pek kıymeti yok dedi. Ben de kitabı çok incelemedim. Hoca ne anlattıysa o*" diyerek öğretmenin görüşleri doğrultusunda ders kitabını incelemeyi belirtmiştir. Öğrencilerden ikisi (15 ve 18) de ders kitaplarının olmadığını, sınav haftasında öğretmenlerinin, ders kitabının PDF'sini kendilerine gönderdiğini, sadece sınav için bu PDF'den çalıştıklarını söylemişlerdir. Gerçek şu ki öğrencilerin kitap hakkında bilgi sahibi olmamalarının temel nedeni ellerinde basılı bir kitabın olmamasıdır. Her ne kadar öğretmen tarafından kitabın PDF'si verilmiş olsa da bu PDF'nin bütün öğrenciler tarafından çıktısının alınması mümkün olmadığı gibi her öğrencinin bilgisayarı da olmadığı için PDF'den kitabı takip etmeleri de mümkün değildir.

Bir dersin kitabının olmaması ve öğretmenin, öğretim programını dikkate almaksızın dersi, sohbet tarzında ve film vb. şeyler izleterek işleme, ölçme ve değerlendirme açısından önemli problemleri doğurmaktadır. Bu duruma dikkat çeken öğrencilerden ikisi (14 ve 15) bazen derste ne işlediklerini unuttuklarını, ders kitaplarının olmayışı sebebiyle sınava hazırlanırken zorluklar çektiklerini ifade etmişlerdir.

Hz. Muhammed'in hayatı dersi kitabını takip edenlere kitaplarının tasarımlarını nasıl buldukları sorulduğunda çoğunun kitapları tasarım açısından beğendiği tespit edilmiştir. Öğrenciler, kitapların resimlerle ve hikâyelerle zenginleştirildiğini, bazı küçük bilgi notlarının dikkatlerini çektiğini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin ders kitaplarıyla ilgili dikkat çektikleri hususlardan biri de Hz. Muhammed'in hayat hikâyesi ünitesiyle ilgilidir. Kronolojik bir tarzda kitabın hazırlandığını söyleyen bazı öğrenciler (10, 14, 18 ve 21), bu kısımda yer alan tarihî olayları sırasıyla ve tarihleriyle öğrenemediklerini belirtmişlerdir. Kitapta gereğinden fazla kronolojik bilgiye yer verildiğini

belirten öğrenciler, dersin ana hedefinin bunlar olmadığını, Hz. Peygamber'i tanımaya ve onu anlamaya yönelik konulara daha fazla yer verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu hususa dikkat çeken öğrencilerden biri(14) şunları söylemiştir:

Peygamberimizin önem verdiği değerler; eşitlik, doğruluk, adalet gibi konular var. Kitapta bunlara çokça değinmek yerine daha çok tarihlerine (kronolojik sıraya) göre peygamberimizin hayatı anlatılıyor. Manevi değerleri ise daha sonra anlatılıyor. Bu konular iyi; ama Peygamberimizin hayatı ile ne kadar bağdaştırılabilir, orasını bilmiyorum.

Öğrenciler okuma parçalarında güzel bilgilerin olduğunu, fazla kronolojik bilgi yerine konuların özelliklerine göre kitaplardaki okuma parçalarının zenginleştirilmesinin yararlı olacağını söylemişlerdir. Birçok öğrencinin dile getirdiği bu hususa dikkat edilmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber ile özdeşleşen eşitlik, adalet ve doğruluk gibi konuların programda işlenmesinde ve bu ahlaki değerlerin içeriklerinin hazırlanmasında daha dikkat edilmesi gerektiği görülmektedir. Bu değerler, Ortaokul ve Lise DKAB Dersi Öğretim Programında birbirini tekrar edencesine yer almaktadır. Hz. Muhammed'in hayatı dersinde benzer anlatım hatasına düşülmemeli, bu değerlerin içeriği farklı örneklerle çeşitlendirilmelidir.

Öğrencilere ders kitaplarının sözlük kısmını inceleyip incelemedikleri sorulduğunda öğrencilerin çoğunun bu kısmı incelemeyeceği, birkaç öğrencinin ise bazı kelimelerin anlamlarını öğrenmek için incelediği tespit edilmiştir.

Öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde, Hz. Muhammed'in hayatı dersinde DKAB öğretmenlerinin bazısının ders kitabını kullandığı bazısının ise kullanmadığı görülmüştür. Bunun yanında alan dışından derse gelen öğretmenlerin ders kitabını takip etme konusunda titizlik göstermedikleri de görülmektedir. Öğretmenlerin ders kitabını fazla kullanmadıkları sınıflardaki öğrencilerin, ders kitapları hakkındaki görüşleri sınırlı iken ders kitabını takip eden, sınıfta veya evde okuyan öğrencilerin görüşleri daha kapsamlıdır. Buna rağmen ders kitaplarının sözlük kısmının hiçbir öğrenci tarafından kullanılmadığı gözükmemektedir. Öğrenciler ders kitaplarının tasarımından memnun iken bazı konuların fazla tarih içerdiğini, bunları ezberlemede zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin ders kitaplarında beğendiklerini ifade ettikleri bir başka husus da kitapta yer alan hikâyelerdir.

Öğrencilerin görüşlerine göre Hz. Muhammed'in hayatı ders kitabının dil ve üslup açısından öğrencilerin seviyelerine uygun olduğunu ve tasarım yönünden de beğenildiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte ders kitabında gereğinden fazla yer alan kronolojik bilgilerin öğrenilmesi ya da ezberlenmesinin zor ve sıkıcı olduğu, bu hususlardan ziyade Hz. Peygamber'i anlamaya dönük konuların öğrenciler tarafından daha ilgi çekici bulunduğu

gözükmektedir. Ayrıca öğrencilere göre ders kitaplarının hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken bir başka husus da benzer konuları içeren DKAB ve Hz. Muhammed'in hayatı ders kitaplarının birbirini tekrar edencesine yazılmaması gerektiğidir. Öğrencilerle ders kitapları konusunda yapılan görüşmelerden elde edilen bir başka sonuç da bazı öğretmenlerin ders kitaplarını kullanırken bazılarının hiç kullanmadığıdır. Özellikle ortaokul öğrencilerinin bazısı, ders kitaplarını kullanmadıkları için konulara bütüncül bir gözle bakamadıklarını, bu durumun da dersteki başarılarını olumsuz bir şekilde etkilediğini ifade etmişlerdir.

8. Hz. Muhammed'in Hayatı Dersinin Bir Daha Seçilmesi

Hz. Muhammed'in hayatı dersi ile ilgili olarak dersi alan öğrencilerle yapılan görüşmeler, bu öğrencilerin seçmeli din derslerinin okullarda okutulması ve seçilmesiyle ilgili konularda fazla bilgilerinin olmadığını göstermiştir. Özellikle ortaokulda okuyan öğrencilerin, -Kur'an-ı Kerim dersini alan öğrencilerde olduğu gibi- bu derslerin bir sonraki yıl yeniden alınabileceğini bilmedikleri görülmüştür. Ortaokul ve ortaöğretim öğrencilerinin tamamı -ilk yıl Hz. Muhammed'in hayatı dersini alamayan öğrenciler de dâhil-, seneye bu dersin açılması durumunda dersi yeniden seçmek istediklerini belirtmişlerdir.

Dersin seçimine yönelik dikkat çeken hususlardan biri, dersin işlenişinden ve içeriğinden memnun olmayan öğrencilerin (13 ve 20) de tüm olumsuzluklara rağmen Hz. Peygamber'e olan sevgileri ve onu iyi bir şekilde tanıma istekleri nedeniyle gelecek yıl bu dersi yeniden seçebileceklerini belirtmeleridir.

Öğrencilerden bazıları (10, 12 ve 18) ise bir sonraki yıl Hz. Muhammed'in hayatı dersini seçmek istemediklerini söylemişlerdir. Yine bunlardan ikisi (10 ve 12) derste hep aynı konuları görmelerinden dolayı beledikleri verimi alamadıklarından, dersi bir sonraki yıl almak istemediklerini ifade etmişlerdir. Bir diğer öğrenci (18) ise önümüzdeki yaz Kur'an kursuna gideceğini, bu yıl aldığı Hz. Muhammed'in hayatı dersinin kendisi için yeterli olduğunu, bir sonraki yıl Kur'an-ı Kerim ve temel dinî bilgiler dersini almak istediğini söylemiştir.

Öğrencilerin Temel Dinî Bilgiler Dersi Hakkındaki Görüşleri

Seçmeli din dersleri kapsamında öğrencilerin görüşlerine başvurduğumuz bir diğer ders de "temel dinî bilgiler"dir. Önceki bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de öğrencilerin temel dinî bilgiler dersi konusundaki beklentileri, bu derste merak edip öğrenmek istedikleri konular, dersin öğrenmeye ve davranışlarına olan katkısı ile dersin öğrenme-öğretme süreci, öğretmenleri ve kitapları hakkındaki görüşleri ele alınmıştır.

1. Öğrencilerin TDB dersinden beklentileri

Seçmeli din dersleri arasında DKAB dersine içeriksel yapı açısından en yakın olan ders temel dinî bilgiler dersidir. Öğrencilerin DKAB dersini almalarına rağmen temel dinî bilgiler dersini seçmeleri bu derse ayrı bir anlam yüklediklerini göstermektedir. Araştırma kapsamında öğrencilerin temel dinî bilgiler dersini alma nedenlerinin başında “İslam dinini daha iyi bir şekilde öğrenmek, önceden öğrenilen bilgileri pekiştirmek ve böylece çok daha iyi bir din eğitimi almak” geldiği görülmüştür.

Öğrencilere göre DKAB dersi ile temel dinî bilgiler arasındaki en temel fark DKAB dersinin daha genel olması, temel dinî bilgiler dersinin ise özel olmasıdır. Öğrenciler DKAB dersinde birçok konu görmelerine rağmen bu derste İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak ilkelerini daha ayrıntılı bir şekilde öğrenme imkânı elde edebileceklerini düşünerek bu dersi almışlardır. Temel dinî bilgiler dersinin DKAB dersine göre daha kapsamlı olduğunu ifade eden bazı öğrenciler (63 ve 68), İslam’ın şartları olan namaz, zekât, oruç ve hac konularını daha önce hiç bu kadar ayrıntılı görmediklerini, bu derste ibadetlerin farzlarını, sünnetlerini ve yapılarını ayrıntılı bir şekilde işlediklerini belirtmişlerdir.

Temel Dinî Bilgiler Dersi Öğretim Programının önemli özelliklerinden biri de uygulamaya yer vermesidir. Bu ayrıntı öğrencilerin de dikkatini çekmiştir. Örneğin öğrencilerden bazıları (9, 12, 36, 61 ve 64) DKAB dersinde olduğu gibi temel dinî bilgiler dersinde de İslam dininin iman esaslarını, namaz ve abdest gibi İslam’ın şartlarını gördüklerini ancak bu dersi daha kapsamlı ve uygulamalı bir şekilde işlediklerini ifade etmişlerdir. Hatta öğrencilerden ikisi (32 ve 61) teyemmüm abdestini uygulamalı olarak ilk defa bu derste gördüklerini dile getirmişlerdir. Çocuklarının temel dinî bilgiler dersini almasını isteyen ailelerin gerekçelerinden biri de bu dersin ağırlıklı olarak uygulama odaklı geçmesidir.

Öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde öğrencilerin temel dinî bilgiler dersindeki beklentilerinin odağında “dinî konularda daha derin bir bilgiye sahip olmak” yer almaktadır. Bu beklentinin karşılanıp karşılanmadığı ise öğrenciden öğrenciye farklılık göstermiş, bazı öğrenciler bu dersin beklentilerini karşıladığını bazıları ise istenilen ölçüde karşılamadığını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin temel dinî bilgiler dersindeki beklentilerini olumsuz yönde etkileyen faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerden ilki dersin, yeni öğreneceklerin anlayacağı şekilde, geniş ve ayrıntılı bir şekilde işlenmemesidir. Öğrencilerin çoğunun dersin amacına uygun bir şekilde işlenmemesinden yakındığı ve bu dersin daha kapsamlı ve uygulamaya dönük bir şekilde işlenmesine önem verdikleri görülmüştür. Bu hususta bir lise öğrencisi (14) “Şu

ana kadar iman esasları ile abdest ve namaz gibi İslam'ın şartlarını gördük. Bu öğrendiklerimiz DKAB dersinde öğrendiklerimizle aynı. Bence daha kapsamlı olmalıydı” demiştir.

Temel dinî bilgiler dersinde sürekli aynı konuları tekrar ettiklerini düşünen öğrenciler, bu durumun belli bir süreden sonra kendilerini sıktığını, dersin ilgi çekici bir hâle gelmesi için farklı öğrenme konularına yer verilmesinin gerekliliğini ileri sürmüşlerdir. Bu duruma dikkat çeken bir öğrenci (11) *“Bu derste ne gördüysek DKAB dersinde gördüklerimizle aynı. DKAB dersinin tekrarı gibi. Bence daha farklı özellikle de güncel bazı konulara yer verilmesi gerekir”* demiştir.

Benzer konuları görmekten dolayı en çok sitemde bulunan öğrenciler ise İHL öğrencileri olmuştur. İHL öğrencilerine göre bu derste öğrendikleri konuların çoğunu -önceden öğrenmeleribir yana- fıkıh, tefsir ve hadis derslerinde de görüyor/görececek olmalarından dolayı bu ders fazla gerekli ve yararlı görülmemektedir. Özellikle İHO'da temel dinî bilgiler dersi alan öğrencilerin, daha sonra İHL'de bu derse gerçek anlamda ihtiyaç duyup duymayacağını değerlendirilmesi ve öğrencilerin ihtiyaçlarına göre dersin yeniden programlandırılması lazımdır. Örneğin bir öğrenci (24) bu derslerde öğrendikleri konuların daha önce okudukları konularla aynı olduğunu, *fıkıh, tefsir ve hadis derslerinde de dinî konuları daha ayrıntılı gördüklerini ve bu derse çok da ihtiyaçlarının olmadığını* söylemiştir. Benzer şekilde bu dersin çok da verimli geçmemesi sebebiyle sitemde bulunan bir başka öğrenci (30) de *“Aslında bu derste yer alan konuları camide, Kur'an kursunda ve DKAB dersinde gördük, şimdi de temel dinî bilgilerde tekrar görüyoruz, bu dersten çok fazla bir şey öğrenmiyoruz”* demiştir. Farklı derslerde dinî bilgileri öğrendiklerini ifade eden öğrenciler yeni ve güncel konulara yer verilmesinin önemine dikkat çekmişlerdir. Nitekim bu konuda bir öğrenci (31) *“Bu ders gerçek hayata dair hiçbir şey içermiyor. Hep aynı konular var. Hâlbuki bizimle ilgili, hayatımızda karşılaştığımız güncel konulara yer verilmesi gerekir”* diyerek program tasarımının en önemli ilkelerinden biri olan *“Program, birey ve toplumun ihtiyaç ve beklentilerine karşılık gelmelidir”* ilkesine parmak basmıştır.

Her ne kadar İHL öğrencileri farklı adlar altında dinle ilgili konuları görseler de diğer ortaokul ve lise öğrencilerinin, onlar kadar din eğitimi almadıkları bilinen bir durumdur. Genel lise öğrencilerinin tamamı ve bazı İHO öğrencileri, temel dinî bilgiler dersinde öğrenilen konuların genellikle bildikleri konular olduğunu ancak bu ders sayesinde özellikle inanç ve ibadet konularını daha ayrıntılı bir şekilde öğrenme fırsatı elde ettiklerini belirtmişlerdir. Ortaokul ve genel lise öğrencileri için temel dinî bilgiler dersinde görülen konuların önemli bir kısmı, yeni öğrenmeler içermektedir. Her ne kadar öğrenciler ilkökul 4. ve ortaokul 1. sınıfta DKAB dersinde inanç, ibadet ve ahlaka dair konuları görüyor olsalar da bu derste

gördükleri konuların içeriği temel dinî bilgiler dersinde gördükleri gibi kapsamlı değildir. Dersi alan öğrencilerin önemli bir kısmı, derste işledikleri konuların, önceki bölümde belirttiğimiz hususlardan dolayı beklentilerini karşılamadığını belirtse de dersi genel anlamda yararlı bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu öğrencilere (9, 12, 14, 23 ve 26) göre bu ders, önceki yıllarda öğrendikleri birçok konuyu yeniden işleyerek bilgilerini pekiştirme fırsatı vermiş ve bu konularda daha ayrıntılı bilgi edinmişlerdir. Bu hususta öğrencilerden biri (9) görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

İnsanın anne-babasından veya daha önce öğretmeninden öğrendiği şeyleri bu derste yeniden duyması ve öğrenmesi de güzel. Ben bu dersi aldığım için memnun oldum. Derste hocamız bazen ayrıntıya giriyor, farklı kıssalar duyuyorum. Abdestin ve namazın farzları ve sünnetleri gibi konuları ayrıntılı işledik. Belki bunları biliyoruz ama bilmeyen öğrenciler de var. Onun için tekrar gibi olsa da bildiklerimizi pekiştirme imkânı elde ediyoruz.

Öğrencilere göre dersten beklentilerin azalmasına neden olan bir diğer faktör ise ders süresinin kısa olmasıdır. Bazı öğrenciler, temel dinî bilgiler dersinin süresinin kısa olması nedeniyle dersin çok verimli geçmediğini, bu ders kapsamında öğrenmek istedikleri şeyleri ayrıntılı bir şekilde öğrenemediklerini ifade etmişlerdir. Nitekim bir öğrenci, (31) derste öğretmenlerine sorular sorduklarını ancak öğretmenlerinin “*Zamanımız yok, diğer konuya geçmemiz lazım*” diyerek sordukları soruların çoğunu cevaplamadıklarını belirtmiştir.

Öğrencilerin temel dinî bilgiler dersindeki beklentilerinin azalmasında rol oynayan bir başka faktör de öğretmenlerin ilgisizliği ve dersi önemsememeleridir. Öğrencilerden bazıları öğretmenlerinin bu dersi fazla önemsemediğinin bu yüzden öğrencilerin de dersi önemsemediğinin, herkesin notunun 90-100 arası olduğunun ve arkadaşlarının bu dersi çok basit bir ders olarak gördüklerinin üzerinde durmuştur. Öğrenciler derste öğretmenlerinin bazen kitabı okuttuklarını bazen sohbet ettiklerini bazen de öğretmenlerinin hatıralarını anlattıklarını belirterek dersin amacına uygun bir şekilde işlenmediğine dikkat çekmişlerdir. Nitekim bir öğrenci (30) dersi genel olarak nasıl işlediklerini şöyle anlatmıştır: “*Sürekli kitaptan okuyoruz. Bazen de öğretmen hatıralarını anlatıp duruyor. Sonra yeniden okumaya devam ediyoruz. Derse bir türlü konsantrte olamıyoruz. Birçok arkadaşın derse ilgisi yok. Bazı konuları da hiç anlamıyoruz*”.

Öğrencilerin temel dinî bilgiler dersinde beklentilerini azaltan nedenlerden sonuncusu da “bu derse girecek öğretmenlerinin olmayışı veya sürekli değişiyor olması”dır. Bu hususa dikkat çeken öğrenciler (23, 25, 27 ve 28), derse uzun bir süre öğretmen girmediğini, girmeye başladıktan sonra 4 farklı öğretmenin değiştiğini ifade etmişlerdir. Öğrenciler bir

ya da iki hafta arayla öğretmenlerinin değişmesinden derse ve öğretmenlere adaptasyon sağlayamadıklarını, her öğretmenin başka bir konudan başlayarak dersi işlediğini belirtmişlerdir. Öğretmen karmaşası yaşadıklarını belirten öğrencilerden biri (28) *"O kadar çok hoca değişti ki bu dersi hangi öğretmenle işlemeye devam edeceğimizi veya kiminle bitireceğimizi bilmiyorum. Bir dersin öğretmeni netleşmeli. Bu durum, bizim ilgimizi çok düşürdü"* diyerek yaşadıkları soruna dikkat çekmiştir.

Netice olarak öğrencilerin temel dinî bilgiler dersini, dinî konularda daha fazla bilgi sahibi olmak için seçtikleri fakat dersin istenilen ölçüde geniş ve kapsamlı anlatılmaması, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda hayata dair konulara yer verilmemesi, dersin süresinin azlığı, öğretmenlerin derse gereğince önem vermemesi ve derse giren öğretmenlerin dönem içinde sürekli değişmesi gibi nedenlerden ötürü bazı öğrencilerin beklentilerine ulaşamadığı görülmektedir.

2. Öğrencilerin Merak Ettikleri ve Öğrenmek İstedikleri Konular

Temel dinî bilgiler dersinde öğrencilerin ilgilerini çeken konuları belirlemek, bu dersin yeniden yapılandırılması açısından çok önemlidir. Öğrencilerle yapılan görüşmeler, herkesin çok iyi bildiği konuları görmelerinin ilgilerini çekmediğini göstermiştir. Bununla birlikte namaz, oruç ve zekât gibi temel meseleleri herkesin bildiğini ve bu konular işlendiğinde sıkıldıklarını ifade eden İHL öğrencileri, bu konular hakkında bilmedikleri ayrıntılara girildiğinde ise ilgi ve meraklarının arttığını belirtmişlerdir. Bu durumu bir öğrenci (31) şu sözlerle açıklamıştır: *"Bildiğimiz şeyleri görünce canımız sıkılıyor; ancak yeni bir şey öğrenince dikkat kesiliyoruz. Ben bilmediğim, hiç duymadığım şeyleri öğrenmek istiyorum bu derste"*. Ortaya çıkan bu tablo, temel dinî bilgiler dersinin, öğrencilerde ilgi ve merak uyandıracak şekilde düzenlenmesinin zorunlu olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, öğrencilerde hangi konuların ilgi ve merak uyandırdığını tespit etmek amacıyla öğrencilere temel dinî bilgiler dersinde özellikle görmek istedikleri konuların neler olduğu sorulmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde temel dinî bilgiler dersini alan ortaokul ve lise öğrencilerinin bu derste görmek istedikleri konuların başında ahlaki konular geldiği tespit edilmiştir (Öğrenci 9, 14, 23, 24, 29, 30, 31, 36, 65 ve 68). Ayrıca, öğrencilerin ahlaki konulara verdiği bu önemin kız ve erkek öğrencilerde aynı oranda olduğu gözükmektedir. Öğrencilerin söz konusu talepleri ile bilimsel veriler örtüşmektedir. Zira ergenlik döneminin önemli kritik davranışlarından biri vicdan gelişimidir. Çocuklukta gayet az gelişmiş olan vicdan gelişimi, ilk ergenlik döneminde hızlanır ve hassas bir hâl alır. Ergenler, başta yakınları olmak üzere karşılaştıkları insanların tutum ve davranışlarında gösterdikleri ahlaki duruşlarına dikkat kesiler. Özellikle adalet duygusu bu dönemde oldukça gelişir (Peker: 2000: 172-173).

Dikkat edilecek olursa sadece temel dinî bilgiler dersinde değil, diğer seçmeli derslerde de öğrencilerin öğrenmek istedikleri konuların başında ahlaki değerler gelmektedir. Öğrencilerin ahlaki değerlere bu denli önem vermeleri, gelişim dönemlerinin bir gereğidir. İşte bu nedenle öğrencilerin, temel dinî bilgiler dersinde vicdan gelişimlerine katkı sağlayan İslami değerlerle örülmüş ahlak eğitimi ilgisini çekmektedir.

Bu hususta öğrencilerin görüşlerine baktığımızda benzer ifadelerin kullanıldığı gözükcektir. Öğrencilerden biri (9) bu derste ahlak konusuna daha fazla yer verilmesi gerektiğini düşünerek şunları söylemektedir: *"Ahlak, dürüstlük daha önemli bence. Çünkü onlar olmazsa namaz kılsan da yalan söylüyorsun ve bu doğru değil"*. Bir başka öğrenci (26) de *"Hocalarımız daha çok ibadet konularına değiniyor, ahlaka ise daha az önem veriyor. Böyle olunca hocanın söyledikleri dilden kalbe nüfuz etmiyor"* demiştir. Benzer şekilde öğrencilerden ikisi (23 ve 29) *"Bence bu derste en önemli konular ahlaki konular, bunları öğrenmek bizim için daha önemli"* şeklinde görüş belirtmişlerdir. Yine bir öğrenci (30) *"Müslüman inandığı gibi yaşamalı, onun için ahlaki bilmesi lazımdır"* diyerek temel dinî bilgiler dersinde ahlak öğretiminin önemine işaret etmiştir. Öğrencilerin derste öğrendikleri şeyleri hayatlarıyla ilişkilendirmelerinin ve ahlaki konuların davranış hâline getirilmesi gerektiğine dair görüşlerinin takdire değer olduğunun altını çizmek gerekir. Ayrıca öğrencilerin bu ve diğer seçmeli din derslerinde ahlaki konulara daha fazla ehemmiyet vermelerinde, yukarıdaki satırlarda da ifade ettiğimiz gibi ortaokulun başından itibaren çocuklarda gelişmeye başlayan vicdan kavramınınönemli bir etkisi vardır. Bu dönemde daha idealist olma, adalet, eşitlik vb. düşünceleri önemseyen öğrencilerin, bireyi ve içinde yaşadığı toplumu daha sağlıklı ve huzurlu kılmak için gerekli olan ahlaki konulara daha fazla dikkat kesildiklerini söyleyebiliriz.

Öğrencilerin temel dinî bilgiler dersinde öğrenmek istedikleri konulardan bir diğeri de "insan ilişkilerinde gerekli olan temel ilke ve esaslar"dır. Öğrencilere göre bu ders, toplum içinde yaşayan insana, yaşam için gerekli değerleri öğretmeli, ona rehberlik etmelidir. Hatırlanacak olursa Hz. Muhammed'in hayatı dersinde de öğrencilerin "Hz. Peygamber'in kişiliği ve ahlakı" konusunda daha sonra öğrenmek istediklerini ifade ettikleri ikinci en önemli konu da "Hz. Peygamber'in insan ilişkilerindeki tutum ve davranışları"ydı. Bu durum öğrencilerin, derste hayatlarına yön verecek bazı konuları öğrenmek istediklerini göstermektedir. Dersin insan ilişkileri konusunda kendilerine rehberlik etmesi gerektiğini savunan öğrencilerden biri (24) şunları söylemiştir:

Benim en çok dikkatimi çeken inanç ve ahlaki konular. Bir ortama girdiğimizde nasıl hareket etmeliyiz, büyüklerimize karşı görevlerimiz nelerdir ve nasıl davranmamız gerektiği gibi konuları öğrenmemiz lazım. Benzer şekilde onların bize

nasıl davranması gerektiği konularını da çok önemsiyorum. Yani bu ders günlük hayatımızda uymamız gereken şeyleri bize vermeli.

İnsan ilişkileri konusu ile de bağlantılı olarak öğrencilerin neredeyse tamamının dile getirdiği husus ise temel dinî bilgiler dersi kapsamında güncel bazı konulara ve hayata dair konulara yer verilmesi gerektiğidir. Bu hususta bir öğrenci (25) *“Bazen öğretmenimiz bize soruyor ‘Biz Müslümanlar nasıl yaşamalıyız?’ diye. İşte bu tür konuları çok merak ediyorum. Yaşadığımız dünyada bir Müslüman nasıl olmalı, nasıl hareket etmeli, bunları da öğrenmeliyiz bu derste”* demiştir. Bir başka öğrenci (63) de *“Dünyanın farklı yerlerinde Müslümanlara zulümlerin yapıldığını okuyup duruyoruz, Batılıların Müslümanlara yaptıkları eziyet ve zulümleri, kötü davranışları görüyoruz, işitiyoruz. Bunlar hakkında da bir şeyler konuşmak, öğrenmek istiyorum. Ne yapmalı nasıl davranmalı?”* diyerek güncel hayata dair konuların temel dinî bilgiler dersinde ele alınması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Nitekim öğrencilerden biri (64) de temel dinî bilgiler dersinde öğrendikleri konuların günlük hayatlarıyla fazla ilişkili olmadığını üstüne basa basa tekrar ederek günlük hayatlarında karşılaşacakları muhtemel bazı konular hakkında bilgi verilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde öğrencilerden birkaçı (36, 63 ve 69) derste öğrendikleri abdest, namaz ve oruç konularının günlük hayatlarıyla örtüştüğünü ancak zekât ve hac konularında öğrendikleri (zekâtla ilgili olarak nelerden hangi miktarda verilmesi gerektiği ve hacle ilgili gördükleri bazı yer isimleri gibi) bazı hususların şu an itibarıyla hayatlarıyla fazla örtüşmediğini belirtmişlerdir.

Benzer şekilde öğrencilerden üçü (12, 64 ve 70) de kendileri için çok önemli bir konuya, yani temel dinî bilgiler dersinin hayatlarına dair bir şey söylemediğine vurgu yapmışlardır. Bu hususta bir öğrenci (64) *“Bu derste daha önce öğrendiğimiz inanç, ibadet ve ahlak konularını gördük. Ama hayata dair, bize dair bir konu yok”* derken, bir başka öğrenci (69) de *“Din derslerinin hiçbirisinde günlük hayatımızla örtüşen bir konu göremedim”* ifadesinde bulunmuştur. Öğrencilerin bu talebi, bugüne kadar bütün din derslerinde ihmal edilen bir husustur. Öğrenciler neleri yapmaları neleri de yapmamalarına dair din adına birçok şey öğrenmektedir. Buna karşın dinin, kendileri için ne dediğini, kendilerini nasıl gördüğünü, karşılaştıkları türlü sıkıntı ve problemlere ne gibi çözümler getirdiğini duymadıklarını ifade ederek bu derste kendilerine ve hayatlarına dair konulara yer verilmesini istemişlerdir. Öğrencilerin *“Bu ders benim hayatıma dair bir şey söylemiyor.”* demesi, derste kendisiyle ilgili bir şey bulamadığını ve karşılaştığı sorunların çözümüne bu derste yer verilmediğini göstermektedir. Araştırmanın ilk bölümünde ifade ettiğimiz gibi bir program tasarımı, ihtiyaç saptama ile başlar ve programın birey ve toplumun ihtiyaç ve beklentilerine karşılık

gelecek şekilde düzenlenmesi gerekir. Bütün öğrencilerin, temel dinî bilgiler dersinde hayatlarına dair bir şeyler görmek istediklerini belirtmeleri, bu dersin öğrencilerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılamaktan uzak bir şekilde hazırlandığını göstermektedir.

Temel dinî bilgiler kapsamında öğrencilerin görmek istedikleri konulardan bir diğeri de inanç konularıdır. Ergenlik döneminin en önemli ayırt edici özelliklerinden biri de dinî konularda görülen kararsızlık ve şüphelerdir. Ergenler, kendilerini ilgilendiren konular hakkında düşünür, inançlarını gözden geçirir, aldığı dinî eğitim ile kendi durumlarını tayin ederler (Hökelekli, 2008; Peker, 2000). Gelişim dönemleri itibarıyla dinî konulara yoğun ilgi gösteren bu çocuklar, özellikle Allah ve ahiret inancı gibi konularda birtakım şüphelere düşerler. Fakat ergenliğin sonuna doğru özellikle de öğrenilen bilgiler sayesinde duyulan şüpheler bir bir ortadan kalkar. Hem ortaokul hem de lise öğrencilerinden birçoğu (9, 23, 36, 61, 63, 64 ve 69), Allah'ın evreni yaratmasını ve evrendeki düzenin nasıl oluştuğunu çok merak ettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğrenciler melek, cin ve şeytan konularına da ilgi duyduklarını ve daha ayrıntılı bir şekilde bilgi sahibi olmak istediklerini belirtmişlerdir.

Özellikle ortaokul öğrencileri (9, 12, 27, 28, 30, 31, 36 ve 63) temel dinî bilgiler dersinde Hz. Muhammed ile ilgili bir konunun olmasının kendileri için faydalı olacağını belirtmişlerdir. Hatta bir öğrenci (30) bu derste Hz. Peygamber'in hayatının baştan aşağıya anlatılması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak öğrencinin Hz. Peygamber'in hayatından kastı, programdaki ibadet konularını Hz. Peygamber'in örneğinde öğrenmektir. Öğrencinin ifadeleri şu şekildedir: "İbadet konusunu mu öğretiyorlar, Hz. Peygamber nasıl yapardı, mesela namazı nasıl kılardı, orucu nasıl tutardı, bunları da anlatmaları gerekiyor". Bir başka öğrenci (31) de Hz. Peygamber'i yeterince tanıyamadıklarını, dinî konulardaki söz ve davranışlarını temel dinî bilgiler dersinde öğrenmelerinin hem dini hem de peygamberlerini tanımak için kendilerine bir fırsat vereceğini ifade etmiştir.

Öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre Kur'an-ı Kerim'deki kıssalar, ortaokuldan lise öğrencilerine kadar tüm seçmeli derslerde öğrencilerin öğrenmek istedikleri konular arasında yer almaktadır. Temel dinî bilgiler dersini alan lise öğrencileri, bu ders kapsamında kıssa öğretiminin olmasını isteyerek kıssalar yoluyla anlatılan konuların ilgi ve dikkatlerini daha fazla çektiğini ve öğrenilen bilgilerin daha kalıcı olmasına katkı sağladığını belirtmişlerdir. Öğrenciler özellikle insan ilişkilerinde uyulması gereken konuların peygamberlerin hayatından örneklerle anlatılmasının çok yararlı olacağını altını çizmişlerdir.

Öğrencilerin öğrenmek istedikleri konulardan biri de farklı dinlerin öğretimi konusudur. Örneğin öğrencilerden biri (23) derste gördükleri Hristiyanlık konusundan sonra inandığı dinin önemini ve değerini daha iyi anladığını şu sözlerle ifade etmiştir: "*Bu konu çok gerekli.*"

Öğrendiklerim sayesinde İslam'ın ne denli büyük bir nimet olduğunu daha iyi bir şekilde anladım. Bence diğer dinlerin anlatımına devam edilmeli". Bir başka öğrenci (26) de, "kendi dinini insanlara anlatabilmek ve yayabilmek için başka dinleri ve onların temel ilkelerini bilmenin çok önemli olduğunu" belirtmiştir. Yine bir öğrenci (30) "farklı insanları tanımının bir yolunun da dinlerini tanımak olduğunu" düşünerek "Şayet insanların dinlerini öğrenirsek kendilerini de daha iyi bir şekilde tanıma fırsatı yakalarız" demiştir. Bazı öğrenciler (29, 31, 64 ve 66) de diğer dinleri merak ettiklerini, bunlara inanan insanların yedikleri ve içtikleri şeyleri, ibadet ettikleri yerleri, bayramlarını, neleri kutsal saydıklarını merak ettiklerini söyleyerek diğer dinlerin öğrenimine işaret etmişlerdir.

Bir başka öğrenciye (26) göre ise temel dinî bilgiler dersinde kültürel konulara da yer verilmelidir. Nüfusun % 99'unun Müslüman olduğu ülkemizde İslam dininin kültürümüze etki ettiğine dikkat çeken öğrenci, bu etkinin ne şekilde ortaya çıktığını ve nasıl görüldüğünü öğrenmek gerektiğine vurgu yapmıştır. Camilerimiz ve tarihî eserlerde İslam dininin etkisinin olduğunu belirten öğrenciye göre bunların öğrenimi, öğrencilerin dinin gücünü görmeleri açısından oldukça faydalı olacaktır. Bunun dışında bizim kültürümüze yerleşmiş doğru ya da yanlış şeylerin olabileceğini söyleyen öğrenci, bunlar üzerinde konuşularak neyin doğru neyin de yanlış olduğunu temel dinî bilgiler dersinde öğrenebileceklerini ifade etmiştir.

Temel dinî bilgiler dersinin konuları bağlamında öğrencilere yöneltilen bir diğer soru da derste zorlandıkları herhangi bir konunun olup olmadığıdır. Birkaç öğrenci hariç (9, 27, 36 ve 62) hiçbiri, zorlandıkları herhangi bir konunun olmadığını belirtmişlerdir. Bu öğrencilerden ikisi (9 ve 27), temel dinî bilgiler dersinde pek çok konu öğrendiklerini; bunların öğrenimi sırasında da pek çok kavramdan bahsedildiğini; kendilerinin bazı kavramların anlamlarını bazen karıştırdıklarını veya ezberlemekte zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bazı kavramlarla nelerin kastedildiğini tam olarak anlayamadığını ifade eden öğrencilerden biri (27), "Bilmiyorum ama bazı kavramların Türkçe söylenmesinin ne gibi bir sakıncası var? Türkçe söylense ne olur?Bence bazı şeyler Türkçe söylense daha iyi olur. Mesela hocamız bize din günü diyor, bu sözcüğü ilk duyduğumda aklıma hiçbir şey gelmedi. Sonra bunun hesap ve ceza günü demek olduğunu anladım. Keşke baştan açıklama yapsaydı. Bu kelimelerin geçtiği yerlerde küçük açıklama ve tefsirler olsa çok yararlı olacak." diyerek din eğitiminde sıklıkla görülen kavram öğretimi sorununa dikkat çekmiştir. Öğrencilerin kavramların öğretimi konusundaki bu görüşleri hem öğrenme-öğretme sürecinde öğretmenlerin kullandığı dilin hem de ders kitaplarının dilinin çocuğun öğrenme düzeyi, hazırbulunuşluğu ve yaşantısı ile uyumlu olması gerektiğini göstermektedir.

Ortaokulda okuyan iki öğrenci (36 ve 61) ise melek ve şeytan konusunu tam olarak anlamadıklarını, hac (haccın yapılışı ve bazı kavramlar) ile zekât (zekât verilen mal ve mülkler ve bunların oranları) konularını ise çok ayrıntılı olduğundan karıştırdıklarını söylemişlerdir.

“Melekler” ve aynı ünite içinde işlenen “şeytan” konusu ortaokul öğrencilerinin merak ettikleri ve anlamada zorlandıkları konuların başında gelmektedir. Bu konunun öğrencilerin gelişim düzeyleri dikkate alınarak işlenmesinde fayda vardır. Diğer iki konu ise hac ve zekât konusudur. Öğretim programında bu iki ünitenin ayrıntılı bir şekilde işlenmemesi önerilmesine rağmen öğretmenlerin işledikleri görülmektedir. Bazı ortaokul öğrencileri (36, 63 ve 69) her iki konu için de “Çok ayrıntılı, unutuyoruz” ifadelerini kullanmışlardır. Burada dikkat edilmesi gereken bir başka husus da 5. sınıfta okuyan 10 ila 12 yaşları arasındaki bu öğrenciler için zekât ve hac konularının ne kadar önemli bir dinî ihtiyaç olduğunun gerekliliğidir. Eğer illa ki öğretileceklerse bu konuların nasıl öğretilmesi gerektiği iyi bir şekilde araştırılmalıdır.

Öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde, öğrencilerin ilgi duydukları ve öğrenmek istedikleri konuların onların gelişim dönemleriyle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Ergenliğin başından sonuna kadar vicdan gelişimiyle ilişkili olan ahlaki konuların en çok öğrenilmek istenen konular arasında en başta olması son derece önemlidir. Öğrencilerin ahlak konusundan sonra ilgilerini çeken ikinci konunun ise inanç olduğu gözükmektedir. Ergenlik boyunca dinî şüphe ve kararsızlıkların gençlerin en çok karşılaştıkları sorunlardan biri olduğu düşünülürse öğrencilerin inanç konularına ilgi duymaları son derece makul ve anlaşılabilir bir durumdur. Öğrencilerin programda görmek istedikleri bir başka önemli konu da bu derste hayata ve kendilerine dair konulara yer verilmesidir. Öğrenciler, karşılaştıkları bir takım sorunlara bu derste cevap alamadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin üzerinde durdukları diğer konular ise Hz. Peygamber’in -dini yaşayışını içeren- hayatı, kıssalar, diğer dinlerin öğretimi ve melek, şeytan ve cin gibi görünmeyen varlıklardır.

3. TDB Dersinin Öğrenmeye ve Davranışlara Olan Etkisi

Önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz gibi her dersin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor öğrenmelere yönelik kazanımları bulunmaktadır. Temel dinî bilgiler dersi temelde psikomotor öğrenmelere en çok yer vermesi beklenen bir ders olmasına rağmen öğretim programlarında bu tür öğrenmelere yönelik hiçbir kazanım bulunmamaktadır. Araştırma kapsamında öğrencilere, bu dersin öğrenmelerine ve davranışlarına ne gibi katkıları olduğu sorusu sorularak temel dinî bilgiler dersinde öğrenilen bilgilerin, öğrencilerde ne tür davranış değişikliği sağladığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Temel dinî bilgiler dersinde öğrendikleri şeylerin bir kısmını daha önceden bildiklerini ifade eden öğrenciler, bu ders sayesinde önceki öğrenmelerini pekiştirdiklerini ayrıca yeni konular da öğrendiklerini söylemişlerdir. Bu hususa dikkat çeken bir öğrenci (9): *“Namaz kılıyordum eskiden ama unutmuştum, bu dersle birlikte hatırlamış oldum”* demiştir. Temel dinî bilgiler dersinin önceki öğrenmelerini pekiştirme fırsatı sağladığını ifade eden bir başka öğrenci (11) de kendisindeki değişimi *“Namazda hangi dua ve sureler okunur, unutuyordum, bu dersten sonra hepsini iyice öğrendim, şimdi karıştırmıyorum”* sözleriyle ifade etmiştir. Öğrencinin dersin kendisinde bıraktığı etkiye yönelik bu ifadesi dersin bilişsel davranış gelişimine katkı sağladığını göstermektedir.

Temel dinî bilgiler dersi sayesinde daha derin bilgilere sahip olduğunu ifade eden öğrenciler de olmuştur. Daha önce öğrendiği bazı konuları bu derste yeniden görerek dinî konularda daha derin bir bilgiye sahip olduğunu ifade eden bir öğrenci (24) *“Daha önce bazı ibadetlerin farzları ve sünnetleri hakkında birtakım bilgiler öğreniyorduk. Ancak bu derste bunların içeriği hakkında daha fazla bilgi edindim.”⁴ Şimdi ibadetlerin, farzlarına ve sünnetlerine daha fazla önem veriyorum.⁵ İbadetleri, sünnetleriyle birlikte yapmak daha iyi geldi. Öğrendiklerimi uygulayabiliyorum”⁶* diyerek dersin hem bilişsel hem duyuşsal hem de psikomotor davranış değişikliği sağladığına işaret etmiştir.

Özellikle ortaokul öğrencileri temel dinî bilgiler dersi vasıtasıyla yeni şeyler öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Ortaokul öğrencilerinin kapsamlı bir şekilde din eğitimi aldıkları ilk ders temel dinî bilgiler dersi olmuştur. Ortaokul öğrencileri namaz abdesti, gusül ve teyemmüm konularını ayrıntılı bir şekilde ilk defa bu ders sayesinde öğrendiklerini söylemişlerdir. Ergenlik dönemine giren ortaokul öğrencilerinden bazılarının (63, 65 ve 66) gusül abdestinin ne olduğunu tam olarak bu derste öğrendiklerini dile getirmesi (bilişsel davranış), bu anlamda oldukça önemlidir. Öğrencilerden biri (65) bu hususa şu sözlerle dikkat çekmiştir:

Ben namaz abdestini az çok biliyordum. Gusülü de duyuşordum. Annem hep ‘Gusül abdesti almaya dikkat et!’ diyordu. Ama ben gusülle ne kastedildiğini bilmiyordum. DKAB ve temel dinî bilgiler dersinde gördük bu konuyu. Ama temel dinî bilgiler dersinde daha ayrıntılı gördük.

Bu dönemde DKAB dersinde de aynı konular okutulmaktadır. Ancak bu konuların DKAB dersi içerisindeki yeri oldukça sınırlıdır. İslami hayatın temizlikle başladığı ilkesinden yola

4 Bilişsel davranış.

5 Duyuşsal davranış.

6 Psikomotor davranış.

çıkılarak, ortaokul temel dinî bilgiler dersinin ilk yıllarında temizlik konularına ayrıntılı bir şekilde yer verilmesi öğrencilerin dinî gelişimleri açısından yararlı olacaktır.

Lisedeki öğrencilerden bazıları (11, 24, 26 ve 28) ise temel dinî bilgiler dersinin bilişsel öğrenmeleri kadar duyuşsal ve psikomotor öğrenmelerine de katkı sağladığını belirtmişlerdir. Bu öğrenciler, temel dinî bilgiler dersini aldıktan sonra namaz kılmaya özen gösterdiklerini (duyuşsal davranış) ve namaz kıldıklarını (psikomotor davranış), bazı öğrenciler (9, 25 ve 30) ise bu derste namaz konusunu öğrendikten sonra, daha önce namaz kılarken yanlış kıldıkları yerlerin olduğunu fark ettiklerini (duyuşsal davranış), hatalarını öğrendikten sonra bunlara dikkat ederek doğru bir şekilde namaz kılmaya özen gösterdiklerini (duyuşsal davranış) söylemişlerdir. Nitekim öğrencilerden biri (28) kendisindeki davranış değişikliğini *"Temel dinî bilgiler dersinde öğrendiklerimi hayatıma aktarabiliyorum, özellikle de namaz konusunda öğrendiklerimi"* diyerek ifade etmiştir.

Lise öğrencileri gibi bazı ortaokul öğrencileri de temel dinî bilgiler dersinde öğrendiklerinin duyuşsal ve psikomotor davranış değişikliğini sağladığını belirtmiştir. Bu hususa değinen bir öğrenci (36) bu durumu *"Artık sorumluluklarımı biliyorum. İbadetlerimi yerine getiriyorum. İnsanlara karşı da daha saygılı hareket ediyorum. Büyüklerime saygılıyım. Saygılıydım zaten; ama daha çok saygım arttı, yani küçüklerimi de daha çok seviyorum"* sözleriyle açıklamıştır. Yine öğrencilerden biri (63), temel dinî bilgiler dersinde öğretmenin öğrettiği hadislerden çok etkilendiğini, bu hadislere uygun bir şekilde hareket etmeye özen gösterdiğini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Derste Peygamberimize ait hadisler öğrendim, abdest almanın, namaz kılmının, ve anne-babaya saygı göstermenin önemine dair. Ben şimdi bunlara dikkat ediyorum"*.

Öğrencilerin önemli bir kısmı temel dinî bilgiler dersinde bilgilerinin pekiştirdiklerini, yeni öğrenmeler kazandıklarını ve öğrendiklerini hayatlarına tatbik ettiklerini belirtirlerken bu hususta aksi düşünceye sahip olduklarını ifade eden öğrencilerin (22, 30, 31, 64, 69 ve 70) de olduğu gözlenmektedir. Bu öğrenciler dersin çok verimli geçmediğini, derste fazla şeyler öğrenmediklerini, derste kitap okunup geçildiğini ve hocanın öğrencileri kaldırıp sorular dahi sormadığını belirterek bu derste hayatlarına tatbik edecekleri yeni şeylerin olmadığını ifade etmişlerdir. Öğrencilere göre bu derste ya daha çok öğrendikleri şeyler tekrar edilmekte ya da dinin inanç, ibadet ve ahlak konusunda ne söylediği anlatılmaktadır. Bununda ötesinde ders, kendilerine ve hayatlarına dair hiçbir şey söylememektedir. Bu hususa vurgu yapan bir öğrenci (64) *"Bu derste daha önce öğrendiğimiz inanç, ibadet ve ahlak konularını gördük. Ama hayata dair, bize dair bir konu yok"* demiştir. Bir başka öğrenci (30) ise *"Aslında hayatımızla en çok ilgili bu ders. Ama ben bir şey göremedim. Kitaptan okuyup duruyoruz. Arada bir hoca da 'öğrendiniz mi?' diye soruyor, biz de 'Evet' deyip geçiyoruz"*

şeklinde görüş bildirmiştir. Öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde temel dinî bilgiler dersi, diğer seçmeli din dersleri arasında öğrencilerin memnuniyet düzeylerinin en düşük olduğu ders olarak gözükmemektedir. Öğrencilerin neredeyse tamamı bu dersi önceki bilgilerini daha iyi bir şekilde öğrenmek ve pekiştirmek için seçmiş olmalarına rağmen öğretmen açığı, dersin derinlemesine bir şekilde işlenmemesi, kitaptan takip etme ve düz anlatım metodunun sıklıkla kullanılması, derslerin boş geçmesi ve sürekli değişen öğretmenler gibi öğrenme-öğretme sürecini doğrudan etkileyen birtakım faktörler nedeniyle dersin, beklentilerini karşılayamadıkları görülmektedir.

Bununla birlikte temel dinî bilgiler dersinde öğrenilen bazı konuların özellikle de ortaokul öğrencileri için yeni öğrenmeler içerdiği de tespit edilmiştir. Hatta bazı öğrenciler, öğrendikleri konular sayesinde daha önce yanlış yaptıkları bazı ibadetleri doğru bir şekilde yapmayı öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrenilen bazı bilgilerin öğrencilerde bilişsel davranış değişikliği kadar duyuşsal ve psikomotor davranış değişikliği de sağladığı ortaya çıkan bir başka önemli sonuçtur.

Temel dinî bilgiler dersinin öğretim programında hiçbir psikomotor davranışa yönelik kazanım olmamasına ve duyuşsal davranışlara yönelik de az sayıda kazanım olmasına rağmen öğrencilerde bu tür davranışların gerçekleşmesinin temel bir nedeni vardır. Şöyle ki bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışlar birbirinden kopuk ve bağlantısız değildir. Bir başka ifadeyle, bu üç alan birbirinden tümüyle soyutlanmış değildir. Birbirleri ile ilişki içerisindedirler. Her alan, bir dereceye kadar birbiriyle iç içe ve yakından ilgili olduğu gibi bu ilgi alt basamaklarda da sıktır. Yani hiçbir hedef bütünü ile bilişsel, duyuşsal ya da psikomotor alana girmeyebilir (Bkz. Büyükkaragöz, 1995: 21; Aydın, 1998: 198-199; Bahçekapılı, 2010: 57-58). Dolayısıyla öğrencinin öğrendiğini bir davranış, bilişsel alana girdiği gibi duyuşsal alana da girmektedir. Aynı şekilde öğrencinin öğrendiği duyuşsal bir davranış, öğrencide psikomotor bir davranışın gelişmesine neden olabilmektedir. Bu özellikle de insanın duygu boyutuna hitap eden dinî bilgilerde sıklıkla görülür. Zira dinî bilgi, inananın duygu dünyasına sirayet eder. İnanan o bilgiyi/davranışı özümser ve benimser. Bu andan itibaren ise bu öğrenme, psikomotor bir davranışa dönüşebilir.

4. Temel Dinî Bilgiler Dersinde Öğrenme-Öğretme Süreci

Öğrencilerin temel dinî bilgiler dersinde en çok kullandıklarını ifade ettikleri yöntemin ilki yaparak ve yaşayarak öğrenmedir. Öğrenciler bu derste abdest ve namaz konularını ayrıntılı bir şekilde öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Bazı öğrenciler (9, 11, 22, 24 ve 26) öğ-

retmenlerinin derste sıklıkla kitap okuduğunu, bunu sürekli devam ettirdiğinde ise canlarının sıkıldığını vurgulamışlardır. Bazı öğrenciler (25, 65 ve 69) de öğretmenlerinin önemli gördükleri yerleri tahtaya yazarak kendilerinin de bunları defterlerine not etmelerini istediklerini ifade etmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı derslerinde de gördüğümüz gibi bu derste de öğretmenlerin zaman zaman görsel materyaller kullandıkları tespit edilmiştir. Nitekim, öğrencilerden bir kısmı (22, 23, 27, 28, 30, 31 ve 64) öğretmenlerinin derste projeksiyon yardımıyla sunumlar ve bazı filmler izlettiklerini, bu durumun kendilerini son derece memnun ettiğini ifade etmişlerdir. Öğrencilere göre bir kıssayı okumakla film olarak izlemek bir değildir. Bir Hz. Eyyüb (as) veya Hz. Yusuf (as)'un filmlerini izlediğinizde daha çok şey öğreniyor ve etkileniyorsunuzdur. Bunların yanı sıra öğrencilerden birkaçı (22, 23, 28 ve 29)'na göre hac ve umre konuları da tamamen videolar yoluyla işlenmelidir. Örneğin bir öğrenci (29) şunları söylemiştir: *"Hac ve umre hakkında pek çok şey öğrendik. Ne nerede yapılır öğretildi. Fakat o kadar çok yerden bahsedildi ki bu yerlerin nerede ve nasıl yerler olduğunu merak ediyorum. Keşke bunlar videolarla bize gösterilmiş olsa!"*

Görsel materyal konusunda dikkat çeken bir diğer husus da aynı okulda temel dini bilgiler dersine giren farklı öğretmenlerin görsel materyal konusunda benzer tutum sergilemediğidir. Bu durumu bir öğrenci (25) *"Bazı öğretmenlerimiz derste görsel şeyler izlettiriyorlar. Mesela diğer sınıflara giren hocalar film izletmiş; fakat bizim öğretmenimiz hiç izletmedi"* sözleriyle ifade etmiştir.

Öğrencilerin ilgisini çeken tek yöntem görsel materyaller değildir. Bilakis ders içerisinde farklı öğrenme stratejilerinin denenmesinin, özellikle de öğretmenin klasik anlatım yerine öğrencilerle birlikte konuşarak yerine göre sohbet ve tartışma yaparak ve de farklı etkinlikler düzenleyerek dersi işlemesi, öğrencilerin derse olan ilgilerini son derece arttırmakta ve öğrencilerin bu tür bir yöntemle işlenen dersten çok memnun oldukları görülmektedir. Bu hususa dikkat çeken bir öğrenci (36) öğretmenlerinin görsel materyal ve kitaptan okuma yanında dersi hayatla ilişkilendirerek işlediğini şu sözlerle anlatmıştır:

Öğretmenimiz bilgisayardan filmler izletiyor, sonra kitaptan okuyoruz. Öğretmen bazen okulumuzun büyük bir bahçesi var, oraya çıkarıyor bizi. Orada işte bakıyoruz çevremize. Diyor ki 'Toprakta oturmak enerjinizi alır, negatif enerjini.. Ondan sonra solucan falan gördüğümüzde veya başka bir canlı gördüğümüzde 'Bakın, Allah bunu nasıl yaratmış!' gibisinden sözler söylüyor. Toprağa, ağaçlara ve çiçeklere bakıyoruz. 'İşte tüm bunları yaratan yüce Allah'tır diyor...' Öğretmenimizin dersi bu şekilde işlemesi bizi çok etkiliyor.

Öğrenciler, derslerde yeri geldikçe öğretmenlerinin yaşamış bazı tecrübeleri anlatmasının dahi ilgilerini çektiğini, öğretmenlerinin dersteki monotonluğu kıran her türlü faaliyete odaklandıklarını ifade etmişlerdir. Bu hususa dikkat çeken bir öğrenci (27) şunları söylemiştir:

Hocamız dersi sıklıkla kendi anlatıyor; ama bazen konuyla ilgili hatıralarını anlattığı da oluyor. Mesela hocamız yurt dışına gitmiş. Hristiyanlıktan bahsederken orada gördüklerini anlattı bir keresinde. Çok ilgimizi çekti anlattıkları. O gün hatırlıyorum, herkes pür dikkat dinlemişti hocayı.

Dersin daha zevkli geçmesi için bazı öğrencilerin önerileri de olmuştur. Öğrenciler öğrendikleri konuların önemli bir kısmını bildiklerini, öğretmenlerinin sürekli ders anlatmasından da sıkıldıklarını, arada bir farklı şeyler görmek, işitmek ve yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Derste zaman zaman sıkıldığını belirten bir öğrenci (9): *"Ben olsam bu dersi eğlenceli yapmaya çalışırdım. İlahiler okurdum öğrencilerimle. Çünkü Kur'an kursuna gittiğimde öyle işliyorduk dersleri ve Hz. Muhammed'in doğumunu, hayatını o ilahilerle öğrenmişim. 571 yılında diye başlayan ilahiydi bu. Aklımda kalanlar hep onlar ve sınavları da ona göre yaparım"* diyerek öğrenme-öğretme sürecinin farklı yöntem ve tekniklerle zenginleştirilerek öğrencilerin derse olan ilgilerinin arttırılabileceğini vurgulamıştır.

Ders anlatımında öğrencilerin alakalarını arttıran bir başka yöntemin de hikâye anlatımı olduğu, öğrencilerin bu yöntemi sevdikleri gözükmiştir. Bir öğrenci (25) bu durumu *"Temel dini bilgiler dersi işlenirken hocamız bir anda Peygamberimizin hayatından bir hikâyeyi anlattı. Bitince de 'Derse geri dönelim.' dedi. Böyle arada bir farklı bir şeye geçince çok güzel oluyor. Öteki türlü canımız sıkılıyor"* sözleriyle ifade etmiştir. Öğretmenlerinin ders işleme yönteminden memnun olmayan bir başka öğrenci (12) ise *"Ben öğretmen olsam öncesinde öğrencilerin hâllerini sorardım. Dertleri sıkıntılı var mı diye. Hemen girer girmez derse geçmezdim. Biraz konuşur onlarla dertleşirdim. Sıkmadan ders işlemeye çalışırdım"* sözleriyle hem sitemini hem de bir öğretmenin dikkat etmesi gereken çok önemli bir hususu dile getirmiştir.

Öğrencilerin sevdikleri ve dersin zevkli ve eğlenceli geçmesi için kullanılmasını önerdiği bir başka yöntem de gezilerdir. Sınıflarının çok küçük olduğunu ve bunaldıklarını belirten bir öğrenci (36), bazı dersleri konularına göre dışarıda, özel yerlerde yapmak istediklerini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Hep sınıfta mı olmak lazım? Namaz kılacağız sınıfta işliyoruz. Mescit de yok. Hâlbuki camiye gitsek oranın havasını görsek ruhumuz bir başka olur. Oranın havası bizi daha da cezbeder"*. Aslında öğrencinin burada üzerinde durduğu husus yaşarak, hissederek öğrenmektir ki bu tür öğrenmelerin en etkili ve en kalıcı öğrenmeler olduğunu belirtmemiz gerekir.

Araştırma kapsamında öğrencilere öğrenme-öğretme sürecini olumsuz yönde etkileyen faktörlerin olup olmadığı da sorulmuştur. Bazı öğrencilere (12, 24, 36 ve 67) göre temel dinî bilgiler dersinin öğrenme-öğretme sürecinde karşılaşılan en önemli sorun, dersin öğretim programına bağlı olarak işlenmemesidir. Bazı öğretmenlerinin düzensiz bir şekilde her hafta birbirinden bağımsız farklı konulara geçtiğini ifade eden öğrenciler, bazen ne işlediklerini ve neye çalışacaklarını bilmediklerini ifade etmişlerdir. Kanaatimizce derste böyle bir durumun yaşanmasının temel nedenleri arasında bu derslere girecek yeterli din dersi öğretmeninin olmaması veya derse giren öğretmenlerin ders yüklerinin fazla olması gelmektedir. Öğretmen açığına bağlı olarak derse alan dışından öğretmenlerin girmesinin veya DKAB öğretmenlerinin üzerindeki aşırı ders yükünün, dersin öğrenme-öğretme sürecini olumsuz bir şekilde etkilediği gözükmektedir.

Dersin öğrenme-öğretme sürecini olumsuz yönde etkileyen bir başka unsur da bir dönem içinde birkaç hocanın derse girmiş olmasıdır. Bazı öğrenciler (23, 25 ve 31) bir dönem içinde temel dinî bilgiler dersine 3-4 farklı öğretmenin girdiğini belirtmişlerdir. Bazı öğrenciler ise derslerine okul idarecilerinin girdiğini, öğretmenlerinin idari işlerden dolayı derslerine zaman zaman girmediklerini ifade etmişlerdir. Bir öğrenci (28) yaşanan bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Bizim temel dinî bilgiler dersimize müdür yardımcısı giriyordu. İşlerinden dolayı derse hiç giremedi. Uzun süre bu derste bir şey işlemedik. Bazen dışarı çıktık bazen sınıfta oturduk”*.

5. Öğrencilerin Temel Dinî Bilgiler Dersi Öğretmenleri Hakkındaki Görüşleri

Öğrencilerin temel dinî bilgiler dersi öğretmenleri hakkındaki görüşleri birbirinden farklılık göstermektedir. Ortaokul öğrencileri, öğretmenlerinin derste kendilerine yardımcı olduklarını; kutlu doğum, şiir, kompozisyon ve bilgi yarışması gibi farklı etkinlikler düzenlediklerini, dersleri güzel anlattıklarını, bir soru ve sorunla karşılaştıklarında kendileriyle ilgilendiklerini ve öğretmenlerini çok sevdiklerini belirtmişlerdir. Özellikle de İHL öğrencilerinin bazıları ise temel dinî bilgiler dersinde öğretmenlerinin ilgisizlikleri, derse gereğince önem vermemeleri ve bu derse girmek istememeleri nedeniyle kendilerinden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Derslerine giren öğretmenlerinin sürekli değişmesinden rahatsız olduklarını ifade eden öğrenciler (28, 29, 30 ve 31), öğretmenleriyle iyi bir iletişim kuramadıklarından yakınmışlardır. Bu öğrencilerin, öğretmenlerinin beğenmedikleri yönlerinden biri de -derse en son giren- yaşlı bir öğretmenin ders anlatmak yerine kitap okutmasıdır.

Buna karşın temel dinî bilgiler dersine genç, idealist, bilgili, samimi bir öğretmenin girdiğini belirten öğrenciler (23, 24, 25 ve 27) öğretmenlerini çok sevdiklerini, öğretmenlerinin kendilerine karşı çok samimi ve içten davrandığını, dersi sanki yaşayarak işlediğini, kendi hayatından örnekler verdiğini, sıkmadığını ve güzel ders anlattığını ve ileride kendilerinin de onun gibi bir öğretmen olmak istediklerini belirtmişlerdir.

Yukarıda naklettiğimiz ifadelerinden de anlaşılacağı gibi öğrenciler kendi hâllerinden anlayan genç, aktif ve dinamik, dersleri eğlenceli ve farklı yöntemlerle işleyen, farklı etkinlikler uygulayan ve kendilerine yardımcı olan öğretmenlerden daha fazla etkilenmektedirler. Bunun yanı sıra farklı nedenlerden ötürü derslerin sürekli boş geçmesinin, öğrencilerin derse olan ilgilerini olumsuz bir şekilde etkilediği, öğrencilerin gözünde dersin önemsiz bir ders olarak algılanmasına neden olduğu gözükmektedir.

6. Öğrencilerin Ders Kitapları Hakkındaki Görüşleri

Temel dinî bilgiler dersini alan ortaokul öğrencilerinin önemli bir kısmı (36, 61, 63, 64, 66, 67, 68 ve 69) dersi kitaplarından işlemediklerini ifade etmişlerdir. Farklı farklı sınıflarda olan diğer ortaokul öğrencileri (65 ve 70) ise ders kitaplarını kullandıklarını ve memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Ders kitaplarını takip ettiklerini belirten öğrencilere göre kitap bilgi ağırlıklı olup öğrencilerin ders içi etkinlik yapmalarına fazla imkân vermemektedir. Öğrencilere göre ders kitabında yer alan bazı kavramların da daha anlaşılır bir dille yazılması gerekmektedir. Buna rağmen ders kitabını kullanmadıkları hâlde arada sırada incelediklerini ifade eden öğrencilerden bazıları (63, 64 ve 69) da kitabın dilinin kendilerine uygun olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer öğrenciler ise bakmadıklarından dilinin kendileri için uygun olup olmadığını bilmediklerini söylemişlerdir. Kitabın okuma parçalarını ise yalnız bir öğrenci (64) okuduğunu belirtmiştir. Kitabın sözlük kısmını inceleyen ise hiç olmamıştır. Ortaokul öğrencilerinin ders kitapları konusundaki tek ortak görüşleri ise temel dinî bilgiler ders kitabının tasarımını beğenmediklerine dairdir.

Lisede ise öğretmenlerin ders kitabını daha fazla kullandıkları gözükmektedir. Özellikle İHL'de öğrenim gören bazı öğrenciler dersi sıklıkla kitaplarından işlediklerini belirtmişlerdir. Kitabı içeriği açısından değerlendirdiğimizde ise farklı görüşlerin olduğu gözükmektedir. Örneğin genel lise öğrencileri (9, 11, 12 ve 14) ders kitabında kendileri için yeterli bilgilerin olduğunu ifade ederken İHL öğrencileri ise ders kitaplarının içeriğinin geniş ve kapsamlı olarak hazırlanmadığını ifade etmişlerdir.

Hem genel lise hem de İHL öğrencilerinin geneli ders kitabının dilinin sade ve anlaşılabilir olduğunu söylese de öğrencilerden birkaçı (11, 25 ve 27) kitapta çok kavram olduğunu, bunların daha sade bir dille ifade edilmesinin yararlı olacağını altını çizmişlerdir. Bazı öğrenciler de kitabın içeriğinde yeterince ayet, hadis ve hikâyelere yer verilmediğini, daha çok bilgi odaklı olarak tasarlandığını söyleyerek sitemlerini dile getirmişlerdir. Ortaokul öğrencileri gibi lise öğrencilerinin de kitabın sözlük kısmını incelemedikleri gözükmemektedir. Öğrencilerin ortaokul öğrencileriyle aynı düşünceyi paylaştıkları bir diğer husus da kitapların tasarımı konusudur. Öğrenciler kitaplarının yeterli görsel şekil ve resimlerle donatılmadığını ve kitapta sürekli yazıların olmasını ilgi çekici bulmadıklarını ifade etmişlerdir.

Seçmeli Din Derslerini Almayan Öğrencilerin Görüşleri

Seçmeli din derslerini almayan öğrencilerin görüşlerinin yer aldığı bu bölümde derslerden birini, ikisini veya hiçbirini almayan öğrencilerin bu dersleri niçin tercih etmedikleri ve bu tercihlerini etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında görüşme yaptığımız ortaokullarda seçmeli din derslerinden birini, ikisini veya hiçbirisini almayan öğrenciler bulunurken; lise ve dengi okulların 9. sınıflarında seçmeli din derslerinden en az birini alan öğrenciler bulunmaktadır.

1. Öğrencilerin Din Eğitimi Durumları ve Başvurdukları Kaynaklar

Genel olarak tüm öğrencilerin din eğitimi için başvurdukları ilk kaynağın aileleri olduğu gözükmemektedir. Öğrencilerin erken yaşlardan itibaren programlı bir din eğitimi aldıkları yerler ise genellikle camilerdir. Seçmeli din derslerinden en az birini alan öğrenciler hem camiye hem de Kur'an kurslarına gittiklerini belirtirken; bu derslerin hiçbirini almayan öğrenciler camiye gittiklerini ancak resmî ya da özel Kur'an kursuna gitmediklerini belirtmişlerdir. Seçmeli din derslerinden hiçbirisini seçmeyen bir öğrenci (35) ise din eğitimi veya Kur'an-ı Kerim öğrenimi için ne camiye ne de Kur'an kursuna gittiğini söylemiştir.

Öğrencilerin din eğitimi ve Kur'an öğrenimi konusunda en büyük yardımcıları aileleridir. Öğrenciler dinî konularda öncelikle anne-babalarına, daha sonra başta evdeki diğer büyüklerine ve yakın akrabalarına danıştıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin önemli bir kısmı ailelerinden aldıkları din eğitimi yeterli bulurken; iki öğrenci (35 ve 40) ailelerinden aldıkları din eğitimi yeterli bulmadıklarını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin ailelerinden sonra din eğitimi aldıkları ikinci kaynağın ise yaz dönemlerinde camilerde açılan Kur'an kursları olduğu gözükmektedir. Öğrencilerin neredeyse tamamı, küçük yaşlardan itibaren camiye gittiklerini, temel dinî bilgilerinin önemli bir kısmını cami-de öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

Din eğitimi açısından öğrencilerin başvurdukları bir diğer kaynak ise DKAB öğretmenleri-dir. Öğrenciler küçük yaştan itibaren aileleri ve evlerinin yakınındaki camilerde din eğitimi alırken çocukluk dönemlerinin sonuna doğru yeni bir yüzle karşılaşmaktadırlar. Öğrenciler 4. sınıfta başlayan DKAB dersi sayesinde artık ailelerinden çok DKAB öğretmenlerine başvurduklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin DKAB öğretmenlerine yönelmesinde, öğretmenleriyle kurdukları sıcak ve samimi iletişimin de önemli bir rol oynadığını söylememiz gerekir. Bu noktaya dikkat çeken öğrencilerden ikisi (40 ve 62) "aileleriyle paylaşmadıkları, paylaşmaktan çekindikleri birçok konuyu" okuldaki öğretmenlerine danıştıklarını, öğretmenlerinin kendilerine gösterdiği samimi ve içten tavırların bunda çok etkili olduğunu söylemişlerdir.

Çocuklar ve gençler zamanlarının önemli bir kısmını bilgisayar karşısında geçirmektedirler. Öğrenciler için bilgisayar ve internet yeni bir arkadaş ve sosyal çevre olduğu kadar, ilgi duydukları ve öğrenmek istedikleri şeyleri buldukları bir dünyadır. Gelişim dönemleri itibarıyla dinî konuları merak eden öğrenciler, karşılaştıkları sorunların çözümlerini internette aradıklarını ifade etmişlerdir.

Daha önce cami veya Kur'an kursuna hiç gitmediğini belirten bir öğrenci (35), dinî konularda ailesine, zaman zaman da DKAB öğretmenine danıştığını ancak çoğu kere internete başvurduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: *"Ben aileme, öğretmenime danışıyorum ama çoğu kere internetteki dinî sitelere bakıyorum. Orada yazılanları okuyor, eksikliklerimi tamamlamaya çalışıyorum"*.

Görüldüğü gibi öğrencilerin din eğitimi konusunda başvurdukları kişi veya kurumlar, karşılaştıkları yeni çevrelere göre şekil almaktadır. Öğrencilerin din eğitimlerini genellikle ilk olarak ailelerinden, küçüklüklerinden itibaren yaz dönemlerinde camilerdeki kurslardan alırlarken okul hayatının başlamasıyla yeni bir çevreye kavuşan çocukların dinî konularda başvurdukları kişi veya kurumlar da yön değiştirmektedir. Özellikle ortaokul ve lise öğrenimlerine denk düşen ergenlik boyunca öğrenciler, din eğitimi konusunda daha çok okullarındaki DKAB öğretmenlerine başvurmaktadır. Fakat çocukların genişleyen yeni çevresinde onların hayatlarını büsbütün saran yeni ve çekici alan ise internettir.

2. Öğrencilerin Seçmeli Din Derslerini Almama Sebepleri

Öğrencilerin seçmeli din derslerini almamalarında birbiriyle ilişkili farklı etkenler mevcuttur. Öğrencilerle yapılan görüşmelere göre seçmeli din derslerinin alınamamasında rol oynayan etkenlerin başında okul idaresi tarafından uygulanan paket ders uygulaması gelmektedir.

Bazı okul idareleri, okullarındaki derslik sayısının yetersizliği, öğretmen açığı ve belirli derslere olan yoğun ilgi sebebiyle, paket dersler hazırlamışlardır. Bu uygulamanın olduğu okullarda öğrenciler, seçmeli din derslerinden en az birini almakla yetinmişlerdir. Bu duruma dikkat çeken bir öğrenci (53) *“Ben yalnız Kur’an-ı Kerim dersini seçebildim. Çünkü seçmek zorunda kaldığım paket derslerde yalnız Kur’an-ı Kerim dersi vardı. Hz. Muhammed’in hayatı dersi başka paketteydi”* demiştir. Bir başka öğrenci (37) ise almak istediği Hz. Muhammed’in hayatı dersinin bulunduğu pakete yoğun ilgi olması sebebiyle bu dersi seçemediğini *“Ben Hz. Muhammed’in hayatı dersinin olduğu pakete seçmek istedim. Ancak o pakete yoğun talep olduğu için başka bir paketi seçmek zorunda kaldım”* sözleriyle ifade etmiştir.

Seçmeli din dersleri farklı paketlerde bulunduğu için alınmadığı gibi okul idaresi tarafından hazırlanan paket derslerde yalnız birisinin yer alması sebebiyle de öğrenciler tarafından istenilen derslerin alınmadığı olmuştur. Örneğin bir öğrenci (44) *“Ben Hz. Muhammed’in hayatı dersini seçtim ancak okulda bu ders açılmadı”* demiştir. Benzer durumla karşılaşan başka bir öğrenci (54) de *“Ben bütün din derslerini almak istedim. Okul idaresi birkaç tane paket ders hazırlamış. Bu paket dersler arasında seçmeli din derslerinden yalnız Kur’an-ı Kerim dersi vardı. Ben de onu yalnız onu seçmekle yetindim”* şeklinde görüş belirtmiştir.

Seçmeli din dersleriyle birlikte veya onlara alternatif olarak öğrenciler tarafından sıklıkla seçilen dersler bulunmaktadır. Astronomi, diksiyon ve hitabet ve İngilizce dersleri, öğrencilerin sıklıkla seçtikleri dersler arasındadır. Daha çok okul yönetimleri tarafından belirlenen paket ders düzenlemesinde seçmeli din derslerinden birinin *“astronomi ve diksiyon ve hitabet”* dersleriyle birlikte yer aldığı ya da *“astronomi, diksiyon ve hitabet ve İngilizce”* derslerinin birlikte bir paket içinde yer aldığı görülmektedir. Öğrencilerin ifadelerine göre, okul idaresi tarafından oluşturulan seçmeli ders paketlerinin, öğrenciler tarafından zorunlu olarak seçilmesi gerektiği şeklinde algılandığı, bazı durumlarda öğrencilerin bu paketlerde yer alan derslerden birini veya birkaçını seçmek istedikleri hatta istemedikleri hâlde bazı dersleri almak zorunda kaldıkları görülmüştür. Bu hususa değinen bir öğrenci (15) karşılaşılan bu sorunu aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir:

Sınıfımızın neredeyse tamamı astronomi ve İngiliz edebiyatı dersini seçtik. Diğer sınıflardaki arkadaşlar da diksiyon ve işletme derslerini seçmişler. Herkes bu

dersleri zorunlu seçmeli dersler olarak algıladı. Aslında okul idaresi diğer derslere girecek öğretmen olmadığı için bu dersleri açmış.

Öğrencilerden bazıları (18, 19 ve 44) ise bazı seçmeli dersleri okulda verecek öğretmen olmadığı için okul idaresinin istediği dersleri seçtirdiğini söylemişlerdir. Aynı şekilde diğer bir öğrenci (20) de bazı öğrencilerin istemedikleri hâlde, okul idaresinin belirlediği dersleri seçmek zorunda kaldıklarına dikkat çekmiştir.

Burada altı çizilmesi gereken bir başka nokta seçmeli derslerle ilgili yapılan ders sınırlamasıdır. Sınırlı sayıda ders seçilebilmesi nedeniyle, bazı öğrencilerin istedikleri hâlde din derslerinden birini seçemedikleri gözlemlenmiştir. Bu durumu bir öğrenci (59) *"Hz. Muhammed'in hayatı dersini seçmek için yer kalmadı. Yalnız dört ders seçebildik. Ailem de 'Zaten DKAB dersi görüyorsun. Orada öğrenirsin' deyince seçmedim"* sözleriyle dile getirmiştir.

Görüldüğü üzere paket ders uygulaması seçmeli din derslerinin tercih edilme sıklığını düşüren nedenlerin başında gelmektedir. Mevcut okulların fiziki altyapılarının yetersizliği ve öğretmen açığı okul idarelerini paket ders uygulamasına teşvik etmektedir. Söz konusu yetersizliklere ilaveten öğrenci ve velilerin bazı derslere yoğun ilgi göstermesi, okul idarelerini farklı yollara sevk etmektedir. Bazı idareler, öğrenci ve velilerinin ders seçme sıklığına göre paket dersler hazırlarken; diğer bazı idareler de mevcut paket derslerden birini ailelere seçtirmeye çalışmışlardır.

Seçmeli din derslerinin öğrenciler tarafından alınamamasında okullardaki öğretmen açığının önemli bir etkisi olduğu gözlenmektedir. Hatta idarelerin paket ders uygulamasına başvurularında öğrencilerin seçmeli din derslerine yoğun bir ilgi göstermesi, fakat bu dersleri verecek yeterli din dersi öğretmenin olmaması önemli bir etkidir. Birçok öğrenci de okul idarelerinin *"Seçmeli din derslerini verecek yeterli öğretmenimiz yok"* diyerek kendilerini farklı derslere yönlendirdiklerini söylemişlerdir. Bundan dolayı birçok öğrenci ve aile seçmeli din derslerinden en az iki tanesini seçmek istemesine rağmen bu dersleri verecek öğretmen olmaması sebebiyle paket derslerde kendilerine sunulan tek din dersi ile yetinmek zorunda kalmışlardır.

Fakat burada değinilmesi gereken önemli bir husus seçmeli din dersleri dışında farklı derslere yönlendirilen öğrencilerin, almak zorunda kaldıkları bu derslerden memnun kalmamalarıdır. Öğrencilerin memnuniyetlerini azaltan temel etken ise bu derslerin amaçlarına uygun bir şekilde işlenmemesidir. Okul idaresi tarafından başka dersleri almaya yönlendirilen ancak bu dersleri almaktan memnun kalmayan bir öğrenci (16) bu durumu *"İstedğimiz her dersi seçtik. Bizden bazı dersleri seçmemizi istediler. Ben de astronomi veya"*

diksiyon görürüz diye seçtim dersleri ama ne astronomi ne de diksiyon görüyoruz. Öğretmenlerimiz kendi alanlarıyla ilgili konuları anlatıyorlar” sözleriyle ifade etmiştir. Bir başka öğrenci (18) de *“Astronomi dersine fizik öğretmenimiz geliyor. Astronomi dersinde daha çok fizik dersi görüyoruz.”* demiştir. Öğrencilerin bu ifadeleri, derslerin seçimi esnasında okul idaresi ve alan öğretmenleri tarafından yeterli bilgilendirme yapılmadığını göstermektedir.

Bazı durumlarda ise din dersi öğretmeni yeterli olmasına rağmen okullardaki dersliklerin yetersizliği nedeniyle okul idaresinin öğrencileri farklı dersleri almaya yönlendirdikleri tespit edilmiştir. Bu duruma en çok çiftli eğitim yapan okullarda rastlanmaktadır. Öğrenci sayısının fazla olduğu okulların, tekli eğitim yapmaları mümkün olmadığı için sabah ve öğleden sonra öğrencileri öğrenme basamaklarına göre ayırmak zorunda kaldığını belirten öğretmenler, okulda yeterli derslik kalmaması sebebiyle öğrencilerin istemesine rağmen seçmeli din dersi sınıfının açılmadığına vurgu yapmışlardır.

Seçmeli din derslerini almayan öğrencilerin bu tercihlerinde rol oynayan bir başka önemli nokta da bu derslerin kolay ya da zor olacağına dair kanaatleridir. Özellikle Kur’an-ı Kerim’i öğrenmenin, dua ve sure ezberlemenin kendileri açısından zor olacağını düşünen bazı öğrenciler (35, 40, 60, 62) seçmeli din derslerinden Kur’an-ı Kerim dersini almak istemediklerini belirtmişlerdir. Kur’an-ı Kerim dersinin zor olacağını düşünen bu öğrenciler, bu durumun dersteki başarı durumlarına da olumsuz etki edeceğini, notlarının düşeceğini düşündüklerinden bu dersi almadıklarını ifade etmişlerdir.

Kur’an-ı Kerim dersinin zor olacağı düşüncesinden dolayı seçmeyen öğrenciler arasında Kur’an’ı okumayı bilen hatta daha önce Kur’an’ı hatmeden öğrencilerin olması dikkat çekicidir. Bu durumu bir öğrenci (31) şu sözlerle ifade etmiştir:

Annem ‘Kur’an-ı Kerim dersini seçebilirsin’ dedi. Ancak, Kur’an dersi ezber gerektirdiği için bana zor geliyordu. Benim ezberim çok iyi ama bir anlık hani diğer dersler daha kolay geldiği için onlarda biraz eğlendiğimiz için onları seçmek istedim. Ayrıca daha önce de camiye ve Kur’an Kursuna gitmiştim. Kur’an’ı da hatmetmiştim. Onun için Kur’an-ı Kerim dersini seçmedim.

Dikkat edilecek olursa seçmeli din derslerinden hiçbirini seçmeyen öğrenciler arasında sadece biri daha önce Kur’an öğretimi kurslarına gitmediğini, diğerlerinin ise bir şekilde daha önce kurslara gittiği, Kur’an okumayı az ya da çok öğrendikleri hatta bazısının Kur’an’ı hatmettiği görülmektedir. Buna rağmen öğrencilerde özellikle Kur’an-ı Kerim dersinin zor olacağına ve bu dersten düşük not alacaklarına dair kaygıların olduğu gözlenmektedir. Öğrencilerin özellikle de ortaokul öğrencilerinin seçmeli din derslerinden dolayı not kaygısı taşımaları bu dersler hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıklarını göstermektedir. Zira

ortaokul döneminde seçmeli derslerden ne sınav ne de not alınmaktadır. Bu derslerin, öğrencilerin akademik başarılarına herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

Öğrencilerin seçmeli din derslerini tercih etmeme nedenlerinden bir diğeri de bugüne kadar aldıkları din eğitimini kendileri için yeterli görmeleridir. Bazı öğrenciler (16, 31, 58, 60 ve 62) bugüne kadar ailelerinde, cami ve Kur'an kursunda aldıkları din eğitimini kendilerine yeterli gördüklerini, ayrıca DKAB dersi ve öğretmenlerinden aldıkları bilgilerin, din eğitimi konusundaki eksikliklerini telafi etme konusunda kendilerine yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Bir öğrenci (58) bu hususa "*Dini bilgileri biliyorum. Yani sonuçta hatim ettim. Zaten evde de Kur'an okuyorum. Her yaz Kur'an kursuna gidiyorum. Öğretmen de yeterince bizimle ilgilendiği için yani... Onun için TDB ve Hz. Muhammed'in hayatı derslerini seçmeyi düşünmedim*" sözleriyle vurgu yapmıştır.

Öğrencilerin aldıkları din eğitiminde DKAB dersinin özel bir yerinin olduğunu burada belirtmemiz gerekir. Zira seçmeli din derslerini almayan öğrencilerin önemli bir kısmı, DKAB dersini görmelerinden dolayı, seçmeli din derslerinden Hz. Muhammed'in hayatı dersini almak istemediklerine vurgu yapmışlardır. Ortaokulda okuyan birkaç öğrenci (35, 49 ve 51) "*Okuldaki DKAB dersinin var olması nedeniyle Hz. Muhammed'in hayatı dersini seçme gereği duymadıklarını*" ifade etmişlerdir. Benzer durum, lise öğrencileri arasında da görülmüştür. Liselerde seçmeli din derslerinden Hz. Muhammed'in hayatı dersini almayan öğrenciler, Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili öğrendikleri konuların çoğunu DKAB dersinde yeteri kadar öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Bir öğrenci bu durumu (16) şu sözleriyle dile getirmiştir:

Seçmedim çünkü genel olarak ekstradan görmek pek ne denir ona, nasıl söylesem bozmadan. İstemedim ekstradan zaten din derslerinde görüyoruz ve bunun öncesinde genelde kendim evde de okuduğum için yani ben böyle çok kitap okumayı sevmesem de böyle tür konularda yani gerekli konularda okuyorum. Dinimiz yani Müslümanlık yani İslam dini hakkında kitaplar okuyorum ve babam da çoğu zaman okumamı söylüyor o yüzden okuduğum için biliyordum ekstradan görmek istemedim.

Bu noktada bir öğrenci (60)'nin "*Ben şu an dini konularda bir şeyi merak edersem DKAB dersinde öğretmenime danışıyorum.*" ve başka bir öğrenci (35)'nin "*Bence DKAB dersi çok önemli. Çünkü hayatımızda kullanmamız gereken şeyleri DKAB dersinde öğreniyoruz*" sözleri DKAB dersinin önemini göstermesi açısından son derece anlamlıdır.

Ailelerinin seçmeli din dersleri konusundaki etkisi ise göz ardı edilemeyecek kadar yüksektir. Özellikle ortaokul öğrencilerin neredeyse tamamı, seçmeli dersleri almalarında ailelerinin çok etkili olduğunu söylemişlerdir. Birçok öğrenci, kendi istemeleri yanında, ailelerinin

din dersleriyle ilgili pozitif yaklaşımlarının bu dersleri almaları konusunda kendilerini cesaretlendirdiğini belirtirken bazı öğrenciler ise aileleriyle yaptıkları değerlendirmeler veya ailelerinin telkinleri neticesinde din dersleri yerine farklı dersleri aldıklarını belirtmişlerdir.

Ailelerin din derslerine yaklaşımlarında iki farklı boyut bulunmaktadır. Çocuklarının yeterli din eğitimi aldığını düşünen bazı ailelerin, seçmeli din dersi yerine çocuklarının eksikliklerini tamamlayabilecekleri derslere yöneldikleri gözükmektedir. Bu düşüncüyü paylaşan ailelerin temel gayesi çocuklarının başarısını yükseltmektir. Ailelerinin telkinleri doğrultusunda farklı dersleri seçen öğrencilerden bazıları (32, 59 ve 60), ailelerinin *“Sen zaten bunları biliyorsun, bunların yerine şu veya bu dersi al, evde de büssürü kitap var, istersen onlardan da okursun”* dediklerini ifade etmişlerdir.

Çocuklarının farklı alanlardaki başarısını arttırmayı amaçlayan aileler olduğu kadar, birtakım ideolojik kaygılardan dolayı dine karşı mesafeli duran ailelerin, çocuklarını farklı derslere yönlendirmek istedikleri de görülmektedir. Örneğin kendisine seçmeli din derslerini almamasında temel nedenin ne olduğunu sorduğumuz bir öğrenci (35) *“Ben bilmiyorum, ailemle birlikte karar verdik. Ben daha çok kararsızdım. Ailem bu şekilde ders seçmemi istedi”* demiştir. Öğrenciye, *“Sence, ailen seçmeli din derslerini seçmeni neden istememiştir?”* şeklinde soru yöneltildiğinde *“(Çekinerek) Fazla yakın olmamı istemediler”* şeklinde yanıt vermiştir. Öğrenciye *“Peki, sen bu konu hakkında ne düşünüyordun?”* diye sorulduğunda ise *“Ben bir şey düşünemedim ki”* cevabını vermiştir.

Benzer şekilde bir başka öğrenci (44) Hz. Muhammed’in hayatı dersini seçmek istemesine rağmen okul yönetimi tarafından bu dersin açılmadığını, Kur’an-ı Kerim dersini de annesinin almasını istemediği için seçemediğini ancak okul yönetiminin bu dersi açmasından sonra bu dersi almak zorunda kaldığını söylemiştir. Öğrenci aslında kendisinin de Kur’an-ı Kerim dersini seçmek istediğini, annesinin *“Başbakana kızdığı için”* kendisine Kur’an-ı Kerim dersini aldırarak istemediğini *“Ben, Hz. Muhammed’in hayatını seçmiştim. Ama okulda açılmadı. Annem de Kur’an-ı Kerim dersini almama izin vermedi. Nasıl desem, Başbakan yüzündenmiş. Kur’an-ı Kerim dersine girmeme izin vermedi. Ama Hz. Muhammed’in hayatı dersini seçmeme izin verdi”* sözleriyle ifade etmiştir. Öğrenci (44) her ne kadar Kur’an-ı Kerim dersini almasına izin vermese de okul idaresinin bu dersi zorunlu olarak açmasından sonra annesinin ikna olduğunu hatta Kur’an dersini aldıktan sonra hem Kur’an’ı öğrenmesinden hem de dersin öğretmeninden çok memnun kaldığını belirtmiştir.

Ailesinin dine karşı tutumunun seçmeli din derslerini alamamasında etkili olduğunu ifade eden bir öğrenci (62) karşılaştığı bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

Anne tarafım Kur'an dersini seçmemi istedi, baba tarafım ise istemedi, çünkü annemle babam ayrıldı. O yüzden ben de istemedim. Anne tarafı daha çok, hani dine bayağı yatkınlar... Baba tarafım da tabi hani yatkın ama hani annemler kadar değil. Babam, bu dersin gereksiz olduğunu düşünüyor. Ayrıca okulda din dersi zaten var diyor. O öyle düşünüyor. Hani ben de gereksiz değil de hani böyle... İşte utandım ve çekingen olduğumdan dolayı korkuyordum. Bana bu ders zor gelir diye de seçmedim.

Seçmeli din derslerinin alınmamasında ailelerin etkili olduğunu öğrenciler de teyit etmişlerdir. Seçmeli din derslerinin alınıp alınmamasında ailelerinin etkisinin olup olmadığı sorulan öğrencilerden biri (15) *"Aileler istememiş olabilir, bir de zaten tekrar bilinen şeyler. Diksiyon var hitabeti güçlendirmek için. Peygamberin hayatına tercih edilebilir"* ve başka bir öğrenci (10) *"Aileden dolayı olabilir. Dine yatkın olanlar çocuklarının seçmelerini istemiş, dine yatkın olmayanlar ise seçmelerini istememiş olabilirler"* şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Yukarıda verdiğimiz örnekler dışında mülakatlar neticesinde göze çarpan hususlardan biri de bu dersi seçen ya da seçmeyen öğrencilerin neredeyse tamamının, arkadaşları hakkında çok olumlu görüş beyan etmeleridir. Öğrencilerin, arkadaşlarının ders seçimleri konusunda oldukça hoşgörülü oldukları, arkadaşlarının tercihlerini yadırgamadıkları tespit edilmiştir. Öğrenciler kendi seçtikleri dersi seçen veya başka seçmeli din dersini seçen arkadaşları için *"Kendi tercihleridir", "Bilmiyorum, bir şey diyemem", "Kendilerine öyle uygun gelmiştir", "O dersi öğrenmek istemişlerdir"* ve *"Aileleri ya da kendileri istemiş olabilir, bilemem"* şeklinde yanıt vermişlerdir.

Öğrencilerle yapılan görüşmelerde herkes tarafından dile getilen bir başka önemli husus da DKAB öğretmenlerinin tutum ve davranışlarının seçmeli din derslerinin alınmamasında hiçbir olumsuz etkisinin olmadığıdır. Örneğin seçmeli din derslerini ailesinin isteği üzerine seçmeyen bir öğrenci (35), dersi seçmemesinde öğretmenin etkisinin olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir: *"Hocamız çok iyi. Bilmemiz gereken şeyleri bize öğretiyor. O bilgileri kullanınca iyi ve güzel şeyler yapabiliyoruz. Seçmeli dersleri seçmemem de öğretmenin hiç rolü olmadı"*.

Her ne kadar seçmeli din derslerinin alınmamasında DKAB öğretmenin etkisi olmadığı görülse de farklı alan öğretmenlerinin derslerin alınmamasında etkili olduğu gözükmemektedir. Örneğin bir öğrenci (59) sınıf öğretmeninin ailesiyle yaptığı görüşme sonrasında fikir değiştirdiğini ve seçmeli din derslerinden birini seçmek yerine başka dersi seçtiklerini belirtmiştir.

Seçmeli din derslerinin tercih edilmemesinde rol oynayan etkenlerden bir diğeri de öğrencilerin farklı derslere olan ilgileridir. Bu duruma dikkat çeken iki öğrenci, seçmeli din ders-

leri yerine daha fazla ilgi duydukları dersleri seçmeyi uygun gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu noktaya vurgu yapan bir öğrenci (39) *“Ben matematiği ve İngilizceyi de seçmek istediğim için Hz. Muhammed’in hayatı ve temel dinî bilgiler derslerini seçmedim”* demiştir.

Ancak seçmeli din dersleri yerine seçilen derslerden memnun kalma düzeyi düştükçe seçmeli din derslerine olan ilginin de artabileceği görülmektedir. Örneğin öğrencilerden bir kısmı (16, 58 ve 62) seçtikleri derslerden bekledikleri sonuçları alamadıklarından dolayı önümüzdeki sene din derslerinden birini seçmek istediklerini söylemişlerdir.

Yapılan görüşmeler neticesinde seçmeli din derslerinin okul ders saatlerinin sonuna konması, aslında birçok öğrencinin şikâyet ettiği bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, seçmeli din derslerini seçmeyen öğrenciler hem din derslerinin hem de din dersleri yerine seçtikleri derslerin son saatlere konduğunu, çok yoruldukları için derslerden bir verim alamadıklarını, bu durumu idareye bildirmelerine rağmen bir değişikliğin olmadığını, idarenin *“Sistem böyle”* diyerek bir şey yapamayacaklarını söylediğini ifade etmişlerdir. Öğrencilere göre derslere giren öğretmenler de bu durumdan oldukça şikâyetçidir.

3. Öğrencilerin Kendi Aralarındaki Konuşmaları

Seçmeli din dersleri öğretim programlarına dâhil edildiğinde, bazı çevreler tarafından bu dersleri seçenlerle seçmeyen öğrenciler arasında olumsuz birtakım hadiselerin yaşanabileceği ve dersi seçmeyen öğrencilerin bu durumdan zarar görebileceği şeklinde görüşleri sürülmüştür. Biz de bu araştırma ile böyle bir şeyin gerçekte olup olmadığını belirlemek istedik. Öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmeler, beklenenin aksine öğrencilerin birbirinin tercihlerine saygı gösterdikleri, derslerin seçimi ya da seçilmemesi konusunda birbirlerine karşı olumsuz bir tavır ve tutum sergilemediklerini göstermiştir.

Bazı öğrenciler seçmeli din derslerini seçen arkadaşlarıyla konuştuklarını, arkadaşlarının bu derslerin çok zevkli ve eğlenceli geçtiğini söylediklerini ifade etmişlerdir.

Ben, arkadaşlarımla konuştum. Onlardan olumsuz bir tepki almadım. Onlar da derslerini eğlenceli işliyorlarmış ve ben bunu bilmiyordum. Onlar da eğlenceli ve güzel bir şekilde harfleri, Kur’an’ı okutmayı böyle eğlenceli şekilde şey yapıyorlarmış (Öğrenci 31).

Ben seçmediğim için kötü bir şey duymadım. Seçen arkadaşlarımızla konuşuyoruz. Hz. Muhammed’in hayatı dersinde videolar izleniyormuş. Habil’le Kabil’in hayatıyla ilgili mesela. Birkaç video izlemişler (Öğrenci 40).

Seçmeli din derslerini seçmeyen ancak dersi seçen öğrencilerle yaptıkları görüşmeler sonrasında önümüzdeki yıl bu derslerden birini seçmek istediklerini belirten öğrenciler de olmuştur. Örneğin bu öğrencilerden biri (58) şunu demiştir:

Ben dersleri seçen arkadaşlarla konuştum. Dersleri seçtikleri için memnunmuşlar. Onlar dersleri eğlenceli işliyorlarmış, ben bunu bilmiyordum. Böyle güzel bir şekilde harfleri ve Kur'an'ı öğreniyorlarmış. Öğretmenleri derste onları sıkıkmıyormuş. Bundan dolayı eminim ki seneye ben de Kur'an-ı Kerim dersini seçeceğim.

Seçmeli din dersleri hakkında arkadaşlarıyla hiç konuşmadığını ve derslerin işleniş hakkında hiçbir bilgisinin olmadığını ifade eden öğrenciler (35, 60 ve 62) de olmuştur. Örneğin bir öğrenci (35) *"Arkadaşlarımızla böyle bir şey konuşmadık. Ne onlar soruyor ne de ben soruyorum"* demiştir.

4. Öğrencilerin Merak Ettikleri ve Eksikliğini Hissettikleri Konular

Seçmeli din derslerini alan öğrencilerin bu derslerde ilgi duydukları ve merak ettikleri konuları belirlemek önemli olduğu kadar, bu dersleri almayan öğrencilerin ilgilendikleri ve merak ettikleri konuları da belirlemek önemlidir. Öğretim programlarında seçmeli din derslerini almayan öğrencilerin ilgi duydukları konuların yer alması her şeyden önce bu derslere olan ilginin artmasına katkı sağlayacaktır.

Seçmeli din derslerini almayan öğrencilere dinî konularda merak ettikleri herhangi bir konunun olup olmadığı sorulduğunda birbirinden farklı cevaplar alınmıştır. Bu hususta bazı öğrenciler (31, 60 ve 61) *"Öğrenmek istediğim ya da merak ettiğim bir konu yok"* derken; bir öğrenci (35) *"Allah'ı görmenin nasıl olduğunu merak ediyorum. Acaba cennete veya öbür dünyaya gidince Allah'ı görebilecek miyiz?"* demiştir. Bir başka öğrenci (40) ise *"Arap alfabesini hiç bilmiyorum, o konu hakkında biraz daha bilgim olsun isterdim. Özellikle de Kur'an okumak için"* şeklinde görüş belirtmiştir.

Yapılan görüşmelerde seçmeli din derslerini almayan öğrencilerin en çok merak ettiği konunun Hz. Muhammed'in hayatı, onun kişiliği, yaşantısı ve öğütleri olduğunu söylemek abartı olmaz. Öğrencilerin hepsi, Hz. Muhammed hakkında birtakım şeyler öğrendiklerini ancak öğrendikleri şeylerin onu tanıma konusunda yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. Burada dikkat çeken husus seçmeli din derslerini seçen öğrencilerin de en çok ilgi duydukları, öğrenmek istedikleri konunun Hz. Muhammed'in hayatı ve kişiliği olmasıdır.

Seçmeli din derslerini seçmeyen öğrencilerin "dinî konularda kendilerini eksik/yetersiz hissettikleri konuları da tespit etmek istediğimizde daha önce ailesinde veya camide din eğiti-

mi aldığını belirten öğrenciler, eksiklik hissettikleri fazla bir konunun olmadığını ifade ederken aldıkları din eğitimini yetersiz bulan öğrenciler (35, 40 ve 62) ise bazı konularda birtakım eksiklikler duyduklarını ifade etmişlerdir. Bu öğrenciler, “arkadaşlarına nazaran kendilerinin dinî konularda zayıf oldukları, özellikle de arkadaşlarının Kur’an okumayı öğrenmesi sonrasında, Kur’an-ı Kerim dersini alamamaktan dolayı çok üzüldüklerini” ifade etmişlerdir. Bu öğrencileri derin bir üzüntüye sokan şey ise “Ailelerinden yeterince din eğitimi alamamalarıdır”. Bu hususa dikkat çeken bir öğrenci (40) “Ben dinî konularda yetersizim. Annem ve babamdan da yeterince bir şey öğrenemiyorum. Okulda almak isterdim ama bu da mümkün değil. Dinimi iyi bilmediğim için Allah’a da iyi bir şekilde ibadet edemiyorum” demiştir.

5. Öğrencilerin Seçmeli Din Derslerini Bir Daha Alma Durumları

Seçmeli din derslerini almayan öğrencilerin sonraki yıllarda bu dersleri tercih edip etmeyeceklerini belirlemek önemli bir konudur. Bu durumun tespiti öğrencilerin derslere olan ilgilerinin düzeyini gösterdiği kadar, bu dersleri tercih etmeyeceğini ifade eden öğrencilerin ortaya koyduğu gerekçelerin belirlenerek bunların minimize edilmesine katkı sağlayacaktır.

Yapılan görüşmeler neticesinde seçmeli din derslerini almayan ancak arkadaşlarından derslerin kolay ve zevkli geçtiği yönünde bilgi alan öğrencilerin (31, 58, 59 ve 62), bir sonraki yıl bu dersleri almak istedikleri tespit edilmiştir. Örneğin daha önce Kur’an-ı Kerim’i okumayı öğrenen hatta hatim ettiğini belirten bir öğrenci (59) “Çok pişman oldum. Dersler çok zevkli geçiyormuş. Ben seneye muhakkak Kur’an-ı Kerim dersini seçeceğim” demiştir.

Seçmeli din derslerinin sonraki yıllarda alınmasında öğrencilerin çevrelerinden duydukları sözlerin etkisi olduğu kadar, hâlihazırda aldıkları derslerden memnun olmamanın önemli bir etken olduğu gözükmemektedir. Kur’an okumayı bilen ancak 5. sınıfta seçmeli derslerden hiçbirini almayan bir öğrenci (31) “Ben önümüzdeki yıl Kur’an-ı Kerim dersini seçeceğim. Zor olacak ama yine de seçeceğim. Yazarlık ve hitabet dersini seçmeyeceğim. Ondan hiç memnun kalmadım” şeklinde görüş belirtmiştir.

Ailevi ve özel nedenlerden ötürü seçmeli din derslerini alamayan, bunun yanında Kur’an-ı Kerim dersini de başkalarının yanında okumaktan çekindiği için seçmediğini ifade eden bir öğrenci (62), bir sonraki yıl başkalarının yanında okumaktan çekindiği için Kur’an-ı Kerim dersini yine almayacağını fakat Hz. Muhammed’i çok sevdiği için Hz. Muhammed’in hayatı dersini almak istediğini belirtmiştir.

Öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda seçmeli din derslerinin sonraki yıllarda alınmasında ya da bu derslere olan ilginin artmasında Seviye Belirleme Sınavı (SBS) ve Öğrenci

Seçme Sınavı (ÖSS) gibi sınavlarda bu derslerden soruların sorulmasının etkili olduğunu söylememiz mümkündür. Seçmeli din derslerinden en az birini alan öğrencilerin tamamı SBS veya ÖSS sınavlarında din derslerinden soru sorulmasının kendilerini bu dersleri yeniden seçmeleri konusunda teşvik edeceğini belirtmişlerdir.

Seçmeli din derslerinden hiçbirini seçmeyen öğrencilerden biri (16) hariç diğerleri (19, 35, 40, 59) de “ÖSS’de din derslerinden daha fazla soru sorulacak olsa seçmeli din derslerini sonraki yıllarda da seçebileceklerini” söylemişlerdir. Ancak bir öğrenci (16) ise “*Sanmıyorum ders alacağımı. Seçmeli dersleri seçerken yani kişisel görüş ve sevdiğimiz konulara göre seçtiğimizi düşündüğüm için daha çok eğlenceli konuları seçmeye özen gösterirdim*” şeklinde görüş belirtmiştir.

6. Öğrencilerin Yaz Kur’an Kurslarına Bakışları

Öğrencilerle yapılan görüşmeler, seçmeli din derslerini seçmeyen öğrencilerin yazın Kur’an kursu veya camide açılan Kur’an öğretimi kurslarına gidip gitmeme konusunda ikiye ayrıldıklarını göstermektedir. Yaz dönemindeki kurslara gidemeyeceğini ifade eden iki öğrenci (35 ve 44) bunun nedenin ailelerinin tutumları olduğunu söylemişlerdir. Bir başka öğrenci (60) ise “*Kur’an okumayı bilmesi ve evde annesiyle çalışması sebebiyle bu kurslara gitmeyeceğini*” ifade etmiştir. Bunların dışında Kur’an-ı Kerim okumayı bilen ancak okulda seçmeli din derslerini seçmeyen öğrenciler, yazın camilerde açılacak olan Kur’an öğretimi kurslarına gideceklerini belirtmişlerdir.

Velilerin Gözünden Din Eğitimi

Aile, toplumun yapı taşı olarak eğitimin en önemli elemanlarından biridir. Eğitim programlarının özelliklerinin, hedeflerinin ve içeriğinin belirlenmesinde toplumu oluşturan ailelerin önemli rol ve sorumlulukları vardır. Öğretim programlarındaki değişim yalnız bilim ve teknik alanındaki gelişmelere göre değil, belki de onlardan daha fazla, toplumdaki değişmelere göre şekil almaktadır. Gerek kullandığı araç ve gereçlerin değişmesi gerekse ürettiği düşünce ürünlerinin artması ve azalmasıyla toplumda ortaya çıkan değişmeye (Binbaşıoğlu, 1988: 80) paralel olarak öğretim programlarının da sürekli yenilenmesi, yeni yapıya uyum göstermesi gerekmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde öğrenci velilerinin görüşleri doğrultusunda seçmeli din derslerinde görülen ihtiyaç ve talepler tespit edilme-ye çalışılmıştır.

1. Velilerin Seçmeli Din Derslerine Bakışları

Türkiye’de devletin din eğitimi alanında uyguladığı sınırlayıcı tedbirler, din eğitimi belli bir dönem sistem dışına itmiş, daha sonra ise din eğitimi devlet kontrolünde yeniden sisteme dâhil edilmiştir. Yeniden sistem içine girmesine rağmen doktrin merkezli bir din eğitiminin yapılmasına ise imkân tanınmamıştır. 1980 sonrası uzun bir süre din eğitimi örgün eğitim kurumlarında yalnız DKAB dersi ile, yaygın eğitim kurumlarında ise Diyanet’in eğitim faaliyetleri ile sınırlı kalmıştır. Sivil inisiyatifin din eğitimi çalışmalarında -uzun bir geçmişe dayanmasına rağmen- sistemli ve kurumsal bir şekilde faaliyet sürdürmesi son 20 yıla kadar pek mümkün olmamıştır. İster resmî isterse gayriresmî alanda olsun din eğitiminde görülen eklektik yapı, söz konusu eğitimin kalite ve verimliliğini olumsuz bir şekilde etkilediği gibi ülkemizde pek çok kişinin nitelikli bir din eğitimi almasına da mani olmuştur.

Veliler geçmişte kendilerinin sahip olamadıkları imkânlarla, bugün çocuklarının sahip olmasından oldukça memnun durumdadırlar. Veliler seçmeli din derslerinin örgün eğitim kurumlarında okutuluyor olmasını çok önemli bir gelişme olarak görmekte, bu ve benzeri uygulamaların sürdürülmesini talep etmektedirler. Ancak veliler, okullarda okutulacak olan bu derslerin kendilerinden beklenen hedeflere ulaşılabilmesi için yapılacak olan tüm eğitim faaliyetlerinin kaliteli, verimli ve işlevsel olmasını gerekli görmektedirler. Velilere göre bu derslerde öğretilen bilgiler, çocuklarının duygu dünyalarına girmeli, onlarda davranış değişikliği gerçekleştirmelidir. Alınan din derslerinin temel hedefinin, çocuklara sorumluluk bilincinin kazandırılması olduğunu söyleyen veliler bunun için öğretim programlarının içeriklerinin hem İslam dininin temel esaslarını öğretecek hem de öğrencilerin hayatlarını *yansıtacak, onların karşılaştıkları soru ve sorunlara karşılık gelecek şekilde* hazırlanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Velilere göre seçmeli din dersleri öncelikle kendi inançları doğrultusunda çocuklarının gelişmesine katkı sağlamalıdır. Bu hususa dikkat çeken velilerden biri (1) *“Bizler nasıl Allah inancına sahip isek çocuklarımızın da o inançta olmasını isteriz. Seçmeli din dersleri, çocuklarımızın bizim sahip olduğumuz inançla yetişmelerine hizmet etmelidir”* demiştir. Velilerin kendi inançları doğrultusunda çocuklarını yetiştirme istekleri en tabii haklarıdır ve bu hak evrensel metinlerle de korunmaktadır. Uzun yıllar ihmal edilen doktriner esaslı bir din eğitiminin okullarda veriliyor/verilecek olması bireylerin tabii hakları olan kendi değerleri ölçüsünde çocuklarını yetiştirme ideallerinin gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır.

Veliler sağlıklı bir toplum için din eğitiminin son derece önemli bir ihtiyaç olduğunu düşünmektedirler. Dinî ve ahlaki eğitim alan insanların toplumsal yaşama olan katkılarının daha fazla olduğunu belirten velilere göre seçmeli din dersleri toplumsal yaşamda uyul-

ması gereken kuralları öğreterek ve topluma iyi yetişmiş bireyler katarak sağlıklı bir toplumun inşa edilmesine katkı sağlayacaktır.

Velilere göre din ve ahlak eğitiminden beklenen sonuçları alabilmek için erken yaştan itibaren bu eğitime başlamak gerekmektedir. Bu noktaya vurgu yapan veliler, okullarda erken yaşlardan itibaren seçmeli din derslerinin okutulacak olmasını, çocukların dinî ve ruhi gelişimleri için son derece yararlı görmekteyirler. Onlara göre erken yaşlarda alınan din eğitimi, daha kalıcı ve etkili olacağı için sonraki öğrenmelerine de önemli katkılar sağlayacaktır. Erken yaşta yapılacak din eğitiminin önemini bir veli (6) şu sözlerle ifade etmiştir: *“Bu eğitimi toğrağa tohum atma gibi düşünmek gerekir. O tohum, o toprak ne denli güzel olursa ileride ürün de o denli güzel olacaktır”*.

Velilerin üzerinde sıklıkla durdukları bir başka husus ise din eğitiminin uzun yıllar ihmal edilmiş olmasıdır. Kendilerinin istenilen ölçüde din eğitimi alamadıklarına dikkat çeken velilerden biri (15) *“Kendi eksikliğimi çocuğum da yaşasın istemiyorum. Çocuğum iyi bir din eğitimi alsın diye yazları camiye gönderdim. Ben elimden geldikçe yardımcı oldum. Ama ne ölçüde etkili oluyor bu verdiklerim bilmiyorum. Şimdi ise bu dersler okullarda verilecek, bundan sonra çocuğumdaki gelişimi gözlemlene fırsatı yakalayacağıma inanıyorum”* diyerek seçmeli din derslerinin hem din eğitimi alanında yaşanan eksikliklerin kapanmasında hem de çocuklardaki dinî gelişimin doğru ve tutarlı bir şekilde ölçülmesinde önemli katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Nitekim bir başka veli (9) de seçmeli din dersleri sayesinde çocuklarının, İslam dinini daha iyi bir şekilde öğrenme fırsatı yakalayacaklarını ileri sürmüştür. Veliye göre Müslüman olan herkesin İslam’ı öğrenmesi gerekir. Bunun için iyi bir dinî eğitimin şart olduğunu belirten veli, öğretim programlarına dâhil edilen bu derslerin içeriklerini tam olarak bilmese de çocukların din eğitimi ihtiyacını karşılayacağını ümit etmektedir.

Velilerin ifade ettikleri bu görüşler, din eğitiminin daha profesyonel bir şekilde, kurumsal ve alanında uzman kişiler tarafından verilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Zira kendilerini din eğitimi açısından donanımlı görmeyen veliler, bu hâliyle çocuklarına kaliteli bir din eğitimi vermelerinin ve çocuklarının din eğitimi taleplerini karşılamalarının mümkün olmadığını düşünmekteyirler. Bu hususun altını çizen velilerden bazıları (5, 6, 12, 16 ve 21) çocuklarına yeterli din eğitimi veremediklerini, kendilerinin bu yaştan sonra öğrenmelerinin de mümkün olmadığını, dolayısıyla okulda din derslerinin verilmesini çok önemsediklerini ve dersleri yararlı bulduklarını ifade etmişlerdir. Nitekim bir başka veli (20) de çocuklarına dinî bilgiler vermeye çalıştığını fakat yeterli olmadığını gördüğünü, okuldaki din derslerinin bu eksikliği kapatması bir yana, çocukların kendi öğrettiklerinden daha doğru bilgilerle yetişeceğini söylemiştir.

Velilerin okulda (kurumsal) bir din eğitimini tercih etmelerinin belli başlı nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu işin okulda daha profesyonel ve uzman kişiler tarafından yapılıyor olmasıdır. Veliler ilahiyat fakültesi veya DKAB bölümlerini okuyarak din eğitimi alanında yetişmiş kişilerin, hem dinî hem de pedagojik açıdan bu işi daha nitelikli bir şekilde yapacaklarını düşünmektedirler. Velilerin okuldaki din eğitimine ihtiyaç duymalarının bir diğer nedeni de çocuklarına yaz dönemlerinde cami veya Kur'an kurslarında aldıkları Kur'an merkezli din eğitimini yetersiz bulmalarıdır. Bu duruma dikkat çeken veliler (2, 4, 11, 13, 14 ve 22) çocuklarının bu kurslarda daha çok Kur'an okumayı öğrendiklerini, onun mesajına yönelik yeterli donanımına sahip olamadıklarını belirtmişlerdir. Yine velilere göre bu kurslar çocuklar için çok cazip olamamaktadır. Çocuklarının yaz dönemlerinde tatil havasına girdiğini belirten veliler (5, 7, 9, 16 ve 22) çocuklarını zaman zaman bu kurslara gönderme konusunda sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Velilerin çocuklarının din eğitimi taleplerini karşılama konusunda karşılaştıkları bu sorunlara, okuldaki din eğitimi alternatif bir çözüm getirmektedir.

Velilerin seçmeli din dersleri yoluyla okulda verilmekte olan din eğitimini tercih etme nedenlerinden bir diğeri de Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler derslerinin bir bütün olarak çocukların ruh sağlığına ve manevi gelişimlerine olumlu katkıları sağlayacağını düşünmeleridir. Örneğin bir veli (11) çocuğunun DKAB dersine ek olarak Kur'an-ı Kerim dersini aldıktan sonra ruh hâlinde olumlu gelişmeler gözlemlediğini, okulda bu dersleri aldığı gün çocuğunun evde çok huzurlu ve neşeli olduğunu, çocuğunun aldığı din eğitiminin onun ruh sağlığına sağladığı katkıyı gün be gün izlediğini ifade etmiştir.

Velileri (9, 14, 17 ve 19) okuldaki seçmeli din derslerine sevk eden bir diğer neden ise çocuklarının karşılaştıkları birtakım manevi sorunlara çözüm yeri aramalarıdır. Ortaokul çağından itibaren çocuklarının zihinsel, duygusal ve fiziksel olarak pek çok değişim geçirdiğinin üstünde duran veliler, bu dönemde çocuklarının karşılaştıkları/karşılaşacakları birtakım manevi sorunlara çözümler bulabilecekleri en iyi ortamın, okuldaki din dersleri olduğunu söylemişlerdir.

Seçmeli din derslerinin okullarda verilmesini önemli bir gelişme olarak gören velilerin, sürecin işleyişine dair şikâyetlerinin olduğunu da belirtmemiz gerekir. Velilerin memnuniyetlerini azaltan nedenlerin başında istedikleri dersleri seçememeleri gelmektedir. Veliler kendileri de dâhil pek çok velinin, seçmeli din derslerinden almayı istedikleri dersleri seçemediklerini ve bu durumun kendilerini üzdüğünü ifade etmişlerdir. Veliler önümüzdeki süreçte bu durumun düzeltilmesini, kendilerinin ve çocuklarının talep ettikleri derslerin açılmasını istemişlerdir.

Velilerin seçmeli din derslerinde memnuniyetlerini azaltan bir başka faktör de verilen din eğitiminin çocukların dinî gelişimleri için yetersiz kalmasıdır. Görüşme yapılan velilerin önemli bir kısmı, çocuklarının ilk yıl aldıkları seçmeli din derslerinden memnun kaldıklarını, çocukların dinî bilgilerinde ve davranışlarında gözlemlenebilir şekilde olumlu ilerlemelerin olduğunu söylemelerine rağmen bazı veliler, bu derslerden beklenen verimi alamadıklarını ileri sürmüşlerdir. Bu velilerden biri (10), bu derslerin okulda okutulacağını ilk duyduğunda çok sevindiğini, çocuğunun Kur'an-ı Kerim dersini aldığını ancak zaman geçtikçe çocuğunda önemli bir ilerleme gözlemleyemediğinden bu dersten beklentisinin gün geçtikçe düştüğünü ifade etmiştir. Bir başka veli (21) de 9. sınıftaki çocuğunun seçmeli din derslerini aldığını ancak çocuğunun dinî gelişiminde özellikle de dindarlaşması noktasında söz konusu derslerin bir etkisini fark edemediğini söylemiştir.

Velilerin seçmeli din derslerine yönelik dile getirdikleri şikâyetlerden bir başkası da bu derslerin süresine dairdir. Velilerin önemli bir kısmı seçmeli din derslerinin saatlerinin yeterli olmadığını, bu derslerin saatlerinin artırılması gerektiğini savunmuşlardır. Velilere göre bu derslerden istenilen hedeflere ulaşabilmek için ders saatlerinin artırılması önemli bir ihtiyaçtır. Veliler programın amaçlarına ulaşmak için seçmeli din derslerinin haftada minimum üç saat olması gerektiğini, aksi takdirde bu durumun derslerin daha çok teorik olarak işlenmesine neden olacağını ve uygulamanın göz ardı edilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Buna karşın velilerden ikisi (18 ve 20) ise seçmeli din derslerinin haftalık ders saatlerinin, öğrencilerin istedik davranışlar kazanmaları için yeterli olduğunu, çocukların pek çok dersi aldığını, daha fazlasının çocuklarda derslere karşı ilgisizliğe hatta nefrete sebep olabileceğini söylemişlerdir. Velilerden bazıları (9 ve 18)'na göre ise ders saatinin az veya çok olmasından ziyade verimli işlenip işlenmemesi önemlidir. Seçmeli din derslerinde nicel artışa değil; nitel artışa önem verilmesi gerektiğine vurgu yapan veliler, öğrenme-öğretme sürecinin niteliğini arttıracak çalışmaların yapılmasını önermişlerdir.

Velilerin derslerle ilgili şikâyet ettikleri bir başka husus da bu derslerin okul saatlerinin sonuna konmasıdır. Veliler, seçmeli din derslerinin son derslere konmasının çocukların öğrenmelerini etkilediğini, derse olan ilgi ve dikkatlerini düşürdüğünü, hatta son saatlere konularak derslerin önemsiz oldukları havasının oluşturulduğunu savunarak bu derslerin haftalık ders programında daha iyi bir şekilde dağılım göstermesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir.

a. Çocukları Seçmeli Din Derslerini Almayan Velilerin Görüşleri

Seçmeli din derslerinden hiçbirini almayan çocukların velilerden bazıları (3, 4, 7 ve 12), öğretim programlarına dâhil edilen yeni din derslerini iyi bir gelişme olarak değerlendirmektedirler. Velilerle yapılan görüşmelerde dikkat çeken en önemli husus, her birinin önümüz-

deki sene seçmeli din derslerinden en az birini seçmek istediklerini söylemiş olmalarıdır. Velilerin dersler hakkındaki görüşlerinin değişmesinde, çocuklarının bu dersleri alanlara nazaran din eğitimi açısından son derece geri kalmaları etkili olmuştur. Bu aileler, seçmeli din derslerini alan çocukların, sadece DKAB dersini alan veya kendilerinin verdiği eğitimle yetinen çocuklardan dinî bilgi açısından daha donanımlı olduğunu düşünmektedirler.

Velilerden yalnız biri (25) eğitimde dinî bir muhafazakârlaştırma hareketinin olduğunu, zorunlu olarak zaten okutulan bir ders varken ayrıca seçmeli din dersinin okutulmasını doğru bulmadığını ancak bu derslerin okutulmasının demokratik bir hak olduğunu düşünerek normal karşıladığını söylemiştir. Seçmeli din derslerini almayan velilerden yalnızca biri, bu dersi ideolojik gerekçelerle almak istemediğini ifade etmiştir. Veliye göre seçmeli din derslerinin okutulması siyasi bir karardır. Fakat dersin isteğe bağlı olarak okutulması, istemeyenlerin bu dersten muaf olması veliye göre önemli bir demokratik adımdır. Veli her ne kadar okulda din eğitimi uygun görmese de başkaların çocuklarının bu dersleri alma haklarının olduğunu düşünmekte ve bu durumu zaman içinde normal karşıladığını ifade etmektedir.

Velilerin çocuklarına seçmeli din derslerini aldırarak istememelerinde etkili olan birtakım faktörler olmuştur. Bu faktörlerden ilki okulda DKAB dersinin okutuluyor olmasıdır. Velilerden bazıları (3, 12 ve 24) çocuklarının DKAB dersini alıyor olmalarından dolayı seçmeli din derslerini seçme gereği duymadıklarını ifade etmişlerdir. DKAB dersinde Kur'an hariç diğer derslerin içeriklerinin öğretildiğini, dolayısıyla çocuklarının yeni bir din dersi almalarını gerekli görmediklerini belirten bu veliler, sonuçta çocuklarının, dersleri alan çocuklara kıyasla dinî bilgi açısından daha geride kaldıklarını söylemişlerdir.

Bu velileri seçmeli din derslerini almamaya sevk eden nedenlerden bir diğeri de derslerin seçimi esnasında bu eğitimi kendilerinin verebileceğine dair inançlarıdır. Velilerden biri (24) din ve ahlak eğitiminin ailede başlaması gerektiğini düşünerek çocuklarına din eğitimi öncelikle kendilerinin vermeye çalıştığını, ayrıca çocuğunun DKAB dersine ilaveten yeni bir din dersi almasına gerek duymadıklarını ifade etmiştir. Bir veli (3) de kendisinin Kur'an'ı okumayı bildiğini, çocuğuna Kur'an'ı öğretmeye çalıştığını, dolayısıyla Kur'an dersi yerine çocuğunun ihtiyaç duyacağı bir başka dersi seçtiklerini söylemiştir. Ancak bu veliler, bu tercihlerinin isabetli olmadığını, kendilerinin çocuklarına Kur'an okumayı öğretmediklerini, diğer dinî konuları öğretme konusunda dahi yetersiz kaldıklarını, ayrıca çocuklarının seçtikleri diğer dersleri de sevmediklerini hatta bu derslerin saatinde okuldan kaçtıklarını belirtmişlerdir. Velilerin din eğitimi konusunda yetersiz kalmaları, çocuklarının dinî bilgilerinin bu dersleri alan öğrencilere nazaran daha düşük kalması onları bir sonraki yıl bu dersleri almaya sevk etmiştir.

Temelde ideolojik nedenlerden ötürü seçmeli din derslerini almadığını, aile olarak çok dindar olmadıklarını, evde de böyle bir ortam olmadığını, bu yüzden de bu dersleri seçme gereği hissetmediklerini ifade eden veli (25) DKAB dersinin zorunlu değil, seçmeli olması gerektiğini, çocuğunun da aynı düşünceyi paylaştığını, DKAB dersinin zorunlu olarak okutulması sebebiyle seçmeli din derslerine ön yargısının olduğunu, belki DKAB dersi zorunlu olmasa, merak edip bu seçmeli din derslerinden birini seçmek isteyebileceğini belirtmiştir. Bu ifadeler, aslında velinin zorunlu din eğitimine karşı olduğunu göstermektedir. Zira zorunlu DKAB dersi olmasa bu dersi seçebilme ihtimalinin olduğunu -daha sonrada görüleceği üzere- çocuğunun ateist olmasından dolayı üzüldüğünü ve onun en büyük eksikliğini inanç noktasında olduğunu söylemesi velinin isteğe bağlı din derslerine yakın durduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Seçmeli din derslerini almama konusunda etkili olan faktörlerden bir diğeri de çocukların babalarının dinî konulardaki duyarsızlığı ve şu anda çocukları için din eğitimini gerekli görmemeleridir. Eşlerinin duyarsızlığının derslerin seçilmemesinde etkili olduğunu belirten veli 4 ve 7 "eşlerinin daha çok çocuklarının okumasını istediğini, zamanı gelince dini ve gereklerini öğrenebileceklerini ileri sürdüklerini" söylemişlerdir.

Velileri çocuklarına seçmeli din derslerini aldırma nedenlerinden bir diğeri de okulda bu dersleri verecek olan öğretmenleri yetersiz görmeleri olduğu görülmektedir. Bu hususa dikkat çeken ve seçmeli din derslerini almayan velilerden biri (12), aslında çocuğunun Kur'an-ı Kerim dersini almasını istediğini, bu amaçla dersi de seçtiklerini ancak öğretmenin derste yetersiz kalmasından dolayı, çocuğunu bu dersten aldığını şu sözlerle ifade etmiştir: *"Öğretmen çocukların öğrenmelerine hiç önem vermedi. Daha üçüncü hafta herkesi Kur'an'a geçirmiş. Hâlbuki benim oğlum o esnada Kur'an okumayı bilmiyordu. Geçiştiyor diye dersten aldık"*.

Velilerin ifadelerine göre bu derslerin alınmama nedenlerinden bir başkası da okulda din dersini verecek öğretmenin olmayışıdır. Bu hususa dikkat çeken bir veli (4), bir öğretmenin okulda din dersi öğretmenin olmaması sebebiyle seçmeli din derslerini seçmemelerinin daha iyi olacağınıza seçseler dahi okulda bu dersin açılmayacağını söylediğini belirterek bu dersi almadıklarını ifade etmiştir.

Velilerin görüşleri neticesinde, çocuklarına seçmeli din derslerini aldırma istememelerinde okulda DKAB dersinin okutuluyor olmasının ve bu eğitimin yeterli görünmesinin, çocuklarına din eğitimini kendilerinin verebileceğine dair inançlarının, ilk yıl derslerin seçimleri konusunda yeterince bilgilendirme yapılmayışının ve buna bağlı olarak dersler ve içerikleri hakkında yeterli bilgi sahibi olmamalarının, bazı ideolojik kaygıların, aile üyelerinin

din eğitimine verdikleri ehemmiyetin ve bu dersleri verecek öğretmenlerin ya olmaması ya da yetersiz bulunmasının çocuklarının seçmeli din dersleri konusundaki tercihlerinde önemli bir rol oynadığını söylemişlerdir. İdeolojik kaygılardan dolayı bu dersleri almayan veli (24) hariç, seçmeli din derslerini almayan diğer velilerin, çocuklarının din eğitimi konusunda bu dersleri alan öğrencilere göre kıyasla geri kaldıklarını gördükleri, bu durumu telafi etmek amacıyla da bir sonraki yıl bu dersleri almak istedikleri gözlenmektedir.

Velilerin seçmeli din derslerini seçmemelerini dindarlıkları açısından değerlendirdiğimizde bazılarının (3, 4, 7, 21 ve 24) kendilerini ve çocuklarını dindar olarak tanımladıkları görülmüştür. Bir veli (25) ise hem kendisinin hem de çocuğunun dindar olmadığını hatta çocuğunun kendisini ateist olarak tanımladığını ifade etmiştir.

Seçmeli din dersleri kapsamında velilere sorulan bir başka soru da yakın veya uzak çevrelerinden bu dersi almaları ya da almamaları nedeniyle herhangi bir tepki alıp almadıkları olmuştur. Çocukları seçmeli din derslerini alan velilerin bir kısmı olumlu tepkiler aldıkları diğer kısmı ise hiçbir tepki almadıkları şeklinde görüş belirtirken; çocukları seçmeli din derslerini almayan veliler de bu dersleri almamalarından dolayı olumlu ya da olumsuz hiçbir tepki almadıklarını belirtmişlerdir.

2. Velilerin Seçmeli Din Derslerini Önemseme Düzeyleri

Araştırma kapsamında incelenen bir başka husus da velilerin seçmeli din derslerinden en çok hangisini/hangilerini önemsedikleridir. Ortaya çıkan sonuç, velilerin çocukları için en gerekli olduğunu düşündükleri din eğitimi şeklini yansıtacak olması yönüyle önemlidir.

Velilerden bazıları (1, 9, 14, 15, 18 ve 23) din eğitiminin bir bütün olduğunu, bu derslerin her birinin diğerini tamamladığını dolayısıyla dersler arasında herhangi bir ayrım yapmaksızın, çocuklarının bu derslerin hepsini almalarını istediklerini ifade etmişlerdir. Derslerin hepsinin, birbirini tamamlar şekilde verilmesini isteyen veliler, çocukların hepsinin bu derslerin ehemmiyetini kavrayamayacaklarını, aileler olarak kendilerinin yönlendirici olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu veliler, çocuklarına yaz dönemlerinde aldıkları Kur'an eğitiminin yetersiz kaldığını, ayrıca buralarda verilen eğitimlerde Hz. Peygamber'in kişiliğine ve rol modelliğine yeterince değinilemediğini, çocuklarının hem Hz. Peygamber'i tanımada hem de temel dinî bilgileri öğrenme konusunda zayıf kaldıklarını ifade ederek seçmeli din derslerinin bir arada verilmesini daha uygun gördüklerini belirtmişlerdir.

Görüşme yaptığımız velilerin bir kısmı (5, 6, 8, 11, 18 ve 21) da seçmeli din derslerinden Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı dersini daha çok önemsediklerini ifade etmişler-

dir. Velilere göre Kur'an ve Hz. Peygamber birbirini tamamlayan iki ögedir. Bu iki ögenin birbirini tamamlayacak şekilde verilmesi, iyi bir din eğitimi için son derece önemli ve gereklidir. Velilerin bir kısmı ise seçmeli din derslerinden yalnız birini almanın daha önemli veya yeterli olacağını ifade etmişlerdir. Örneğin velilerden ikisi (2 ve 16), çocuklarının temel dinî bilgiler konularını ve Hz. Peygamber'in hayatını DKAB dersinde de öğrenebildiklerine ancak bu derste Kur'an-ı Kerim'i okuma becerisi kazanmalarının mümkün olmadığına dikkat çekerek Kur'an-ı Kerim dersinin okullarda okutulmasının daha öncelikli olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Velilerden bir kısmı (5, 13, 17, 20 ve 22) ise seçmeli din derslerinden temel dinî bilgiler dersini daha önemli bulduklarını ifade etmişlerdir. Velilere göre çocuklarının Kur'an hakkındaki bilgi sahibi olabilmeleri için öncelikle ön bilgilerinin sağlam olması gerekir. Temel dinî bilgileri bilmeksizin Kur'an'ı anlamak zor olacağı gibi zaman açısından da kayıp olacağını vurgulayan veliler çocuklarının öncelikle temel dinî bilgiler dersini almalarının isabetli olacağını savunmuşlardır. Velilere göre çocukların öncelikle temel dinî bilgileri öğrenmeleri, sonra ise diğer konuları bunların üzerine inşa etmeleri gerekmektedir. Dini altyapı sağlam bir şekilde oluşturulmadan, öğrencilerin Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'i iyi bir şekilde anlamaları mümkün değildir.

Çocukları lisede okuyan bazı veliler (5, 20 ve 22) Temel dinî bilgiler dersini daha fazla önemsediklerini, zira çocuklarının artık lise çağında olduğunu, ergenliklerini tamamlama yolunda ilerlediklerini ve çocuklarının bundan sonraki en önemli ihtiyaçlarının dinin temel esas ve ilkelerini öğrenmek olduğunu belirtmişlerdir. Geçen yıllarda istedikleri din eğitimi veremediklerini düşünen bu veliler, bundan sonraki süreçte kaybı en aza indirecek olan dersin temel dinî bilgiler dersi olduğunu iddia etmişlerdir.

Velilerin bazısı (19, 20, 21 ve 24) ise çocuklara öncelikle verilmesi gereken dersin Hz. Muhammed'in hayatı dersi olduğunu ileri sürmüştür. Bu velilere göre öğrencilere bilgileri sırasıyla ve ezber şeklinde sunmak yerine, önlerine bir rol model koyarak öğretmek daha isabetli bir öğretim yöntemidir. Ezberlenen şeylerin zaman içerisinde unutulduğunun altını çizen velilere göre Hz. Peygamber, çocuklar için canlı bir örnektir ve onun örneği çocukların zihinlerinde kalıcı bir yer edinecektir. Bu dersi daha önemli gören ve "çocukların Hz. Peygamberin hayatını öğrenmesinin hayati önem taşıdığı" altını çizen veli (20)'ye göre bu ders sadece Hz. Peygamber'in hayatının öğrenilmesine hizmet etmeyecek, aynı zamanda bir Müslümanın nasıl olması gerektiğini de çocuklara öğretecektir.

Velilerin yukarıdaki ifadelerinden seçmeli din derslerinin her birinin ayrı ayrı öneminin olduğu, velilerin çocuklarda gözlemledikleri ihtiyaç ve taleplere göre çoğunlukla bu derslerin hepsini veya ikisini kısmen de bunlardan birini daha fazla önemsedikleri gözükmektedir.

3. Seçmeli Din Derslerine Yönelik Bilgilendirme ve Yönlendirme

Seçmeli dersler konusunda dile getirilen önemli konuların başında bu derslere yönelik yönlendirmelerin olup olmadığı gelmektedir. Ancak çocuklar için üçüncü şahısların yönlendirmelerinden ziyade ailelerinin yönlendirmelerinin daha önemli olduğunu belirtmemiz gerekir. Zira her ailenin çocuklarının kendi istekleri doğrultusunda din eğitimi almalarını talep etmeleri en tabii haklarından biridir. Bu bağlamda bu başlık altında önce aileden çocuklarına daha sonra ise okul idareleri ve öğretmenlerden çocuklara ve ailelerine yapılan yönlendirme konusu ele alınacaktır.

Yapılan görüşmeler neticesinde öğrenci velilerinden bazılarının (1, 2, 6, 8, 14, 15, 19, 21 ve 25) çocuklarını seçmeli din derslerini almaları noktasında yönlendirdikleri tespit edilmiştir. Veliler çocuklarının nitelikli bir din eğitimi almalarını istediklerinden dolayı çocuklarıyla konuştuklarını, dersler hakkında bilgiler verdiklerini belirtmişlerdir. Yapılan yönlendirmenin, daha çok dersler hakkında bilgilendirme ve çocuklarının iyi bir din eğitimi almaları yönünde olduğunu ifade eden veliler, derslerin seçimini konuşarak birlikte karar verdiklerinin altını çizmişlerdir. Ayrıca, öğrencilerle yapılan görüşmelerde olduğu gibi bu veliler de kendi isteklerinin yanında çocuklarının da seçmeli din derslerini almak istediklerini ifade etmişlerdir.

Bazı veliler ise seçmeli din dersleri konusunda çok daha iyi bir din eğitimi almaları noktasında ailelerin çocuklarını kesinlikle bilgilendirmeleri ve yönlendirmeleri gerektiğini savunmuşlardır. Veliler (16) bunun gerekçesini *"Nasıl vatani, milleti ve başka şeyleri öğrettiliyorsa çocuğa dinini de öğretmek gerek. Bu konularda çocukları yönlendirmek, onları geleceğe daha iyi hazırlamak içindir"* sözleriyle ifade etmiştir. Nitekim bir başka veli (10) de *"Çocuklarımız daha çok küçük. Bu derslerin ne olduklarını, ne işe yarayacaklarını kestirebilmeleri mümkün değil. Onları doğru bir şekilde yönlendirmek bizim görevlerimizden biri. Onun için çocuğumun din derslerini almasını istedim"* diyerek yönlendirmenin önemine ve gerekliliğine dikkat çekmiştir. Bir başka veli ise (18) ise ilginç bir şekilde *"Bu işte demokrasi olmaz. Benim kurallarım geçerli. Ben çocuğumun ne öğrenmesini istersem onu öğrenmesi gerekir"* demiştir.

Bazı veliler ise (5, 9, 17 ve 20) ise çocuklarının bu dersleri almasını arzu ettiklerini ancak çocuklarına kesinlikle yönlendirme yapmadıklarını, çocuklarının bu derslere ilgilerinin olduğunu ve kendilerinin de çocuklarının bu düşüncesini desteklediklerini ifade etmişlerdir.

Çocukları seçmeli din derslerini almayan velilerin yönlendirme konusundaki tutumları incelendiğinde, ilk bölümde ele aldığımız DKAB dersinin varlığı, kendilerinin bu eğitimi verebileceği, çocuklarının başarısız olabileceği vb. nedenlerden dolayı farklı derslere yönlendirdikleri görülmüştür.

Bilgilendirme ve yönlendirme hususunda incelenen bir başka husus da okul idareleri veya öğretmenler tarafından veli ile öğrencilere herhangi bir bilgilendirme ve yönlendirmenin yapılıp yapılmadığıdır. Okulların başlamasından önce yapılan kayıtlarda okul yönetimlerinin seçmeli din dersleri hakkında bilgilendirme yapmaları gerekmektedir. Bu bilgilendirme, veli ve öğrencilerin dersleri daha iyi bir şekilde tanımaları ve çocuklarının istek ve istidatlarına uygun alanlarda dersler seçmelerine yardımcı olmak içindir. Elbette ki bu bilgilendirme olumlu yönde yapılan bir yönlendirmedir ve öğrenci ve velileri bilinçli bir şekilde seçmeli din dersleri yerine başka derslere yönlendirmekten çok farklıdır.

Çocukları seçmeli din derslerini alan velilerden bazıları dersler hakkında kendilerine *bilgilendirme yapıldığını ancak bu bilgilendirmenin yeterli olmadığını* söylemişlerdir. Bu hususta velilerden bazıları (2, 10 ve 16) da ders seçimi için okula çağrıldıklarını, okul idarelerinin kendilerine derslerin isimlerinin yazılı olduğu bir form verdiklerini, bu form üzerinden kısa bir bilgilendirme yaptıklarını ancak sistem hakkında fazla bir bilgi sahibi olmadıklarını söylemiştir. Öğretmen olan bir veli (14) ise kendisinin işin içinde olması sebebiyle fazla bilgilendirmeye ihtiyacının olmadığını ancak okulda velilere istenilen ölçüde bilgilendirme yapılmadığını ifade etmiştir.

Bazı veliler (1, 5, 6, 8, 15 ve 21) ise okul idaresinin olumlu manada bilgilendirme ve yönlendirme yaptığını belirtmişlerdir. Bu yıl seçmeli derslere yeni geçildiği için bilgilerin az olduğunu belirten veliler, okul idaresinin dersleri tanıttığını, derslerin içerikleri konusunda kendilerini aydınlattığını belirtmişlerdir. Veliler ayrıca okul idaresinin imkânları ölçüsünde hangi dersi açabileceklerini, derslerden hangilerini seçerlerse onlar için dersleri planlamanın daha rahat olacağını kendileriyle paylaştıklarını ifade etmişler, yapılan yönlendirmenin tamamen okulun fiziki ve insan kaynakları doğrultusunda olumlu yönde yapıldığının altını çizmişlerdir.

Bununla birlikte bazı veliler (9, 11, 13, 17, 22 ve 23) ise kendilerine *ne bilgilendirmenin ne de yönlendirmenin yapıldığını* söylemişlerdir. Bu veliler kendilerine derslerin isimlerinin yazılı bir formun geldiğini, kayıt döneminde okula gittiklerini, çocuklarının istekleri doğrultusunda da dersleri seçtiklerini söylemişlerdir. Okulda kendilerine derslerin seçimi ve içerikleri konusunda herhangi bir bilgilendirmenin yapılmadığını belirten veliler, istedikleri dersleri seçerek formları idareye geri teslim ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu velilerin genel olarak şikâyet ettikleri husus ise seçmek istedikleri din derslerinin farklı ders paketlerinde olması ve bu paketlerden birini seçmek zorunda bırakılmış olmalarıdır. Veliler şikâyetlerini okul idarelerine ilettiklerini ancak okul idarelerinin derslik sayısının yetersizliği nedeniyle bir şey yapamayacaklarını söylediklerini nakletmişlerdir.

Çocukları seçmeli din derslerini almayan velilerin de konu hakkındaki görüşleri çeşitlilik arz etmektedir. Bu hususta velilerden biri (3) kendilerine bilgilendirme yapıldığına fakat bu bilgilendirmenin yeterli düzeyde olmadığına dikkat çekmiştir: *“Evimize bir kâğıt geldi. Ben ve çocuğum, bu kâğıttan fazla bir şey anlamadık. Oğlum da fazla ilgilenmedi, ben ve eşim karar vermek zorunda kaldık. Biz de seçmedik ancak seçmediğimize pişman olduk. Zira ben Kur’an’ı öğretirim diye düşündüm ama öğretemedim. Çocuğum diğer dersleri de hiç sevmedi”* demiştir.

Çocukları din derslerini almayan iki veli (24 ve 25) de “kendilerine dersler hakkında bilgilendirme yapıldığını ancak olumlu ya da olumsuz bir yönlendirmenin yapılmadığını, kararı kendilerinin verdiklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanında velilerden ikisi (7 ve 12) ise kendilerine bilgilendirme ya da yönlendirmenin yapılmadığını ifade etmişlerdir. Bir veli ise okuldaki bir öğretmenin din derslerini almasına gerek olmadığı, zaten okulda bu dersleri verecek öğretmenin de olmadığı, din dersleri yerine çocuğu için başka bir dersi seçmesinin daha iyi olacağı konularında bilgilendirme ve yönlendirme yaptığını ifade etmiştir.

Yukarıda velilerin naklettiği ifadelerden anlaşılacağı üzere okul idarelerinin seçmeli dersler konusunda tutundukları tavır birbirlerinden farklıdır. Bazı okul idareleri seçmeli dersler hakkında bilgilendirme ve yönlendirme yaparken; bazılarının hiç yapmadıkları görülmektedir. Bilgilendirme yapan idarelerin genellikle okulun fiziki şartları ve insan kaynakları bağlamında, öğrencileri farklı derslere yönlendirdikleri ancak bu yönlendirmenin kasıtlı ve olumsuz manaya çekilebilecek bir yönlendirme olmadığı gözükmektedir. Bununla birlikte, yapılan yönlendirmelerin tamamen yeterli olduğunu söylemek de mümkün değildir. Zira bilgilendirme eksikliğinin, bazı velilerin dersi almamalarında etkili olduğu gözlenmektedir. Kendilerine sadece form verilerek formdaki paket derslerden birini seçmek zorunda kalan veliler ise din derslerinin birini diğerlerine tercih etmek zorunda bırakıldıkları için sitemde bulunmuşlardır. Tüm bu olumlu görüşlerle birlikte, velilere olumsuz anlamda bilgilendirme ve yönlendirmenin de yapılabildiği -özellikle öğrencilerin de ifade ettiği gibi- bazı öğretmenlerin kasıtlı olarak çocukları ve aileleri başka derslere yönlendirdikleri anlaşılmaktadır.

4. Seçmeli Din Derslerinin Okulda ya da Dışarıda Verilmesi

Velilere yöneltilen sorulardan bir diğeri de seçmeli din derslerinin nerede verilmesi ile ilgili olmuştur. Bu bağlamda velilere, “Seçmeli din derslerinin cami veya Kur’an kursunda mı yoksa okulda mı verilmesini isterseniz?” şeklinde soru sorulmuştur. Velilerden ikisi (1 ve 9) seçmeli din derslerinin belirli bir mekânda verilmesi hususunda bir sınırlama yapmanın yanlış olduğunu, okulda da camide de din eğitiminin verilebileceğini düşünürken; iki veli

(21 ve 23) bu eğitimlerin camide verilmesini daha uygun bulduklarını ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan diğer veliler ise her ikisinde de verilebileceğini ancak okulda verilmesini daha uygun bulduklarını ve desteklediklerini söylemişlerdir.

Velilerin önemli bir kısmı (10, 11, 14, 15, 16, 17 ve 18) seçmeli din derslerinin okulda verilmesini daha uygun bulduklarını ve okuldaki eğitimin çocukları için daha yararlı olacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir. 3 aylık yaz döneminin hem Kur'an öğrenimi hem de diğer dinî bilgileri öğrenme açısından yeterli olmadığını ve bu dönemde havaların oldukça sıcak geçmesinden dolayı çocuklarının kurslara gitme konusunda isteksiz davrandığını belirten veliler, okulda daha sistemli ve disiplinli bir şekilde verilen din eğitiminin çocuklarının dinî gelişimlerine daha fazla katkı sağlayacağını hem de daha önce öğrendikleri bilgilerini pekiştirme fırsatı yakalayacaklarını ifade etmişlerdir. Bu hususta bir veli (16) şunları söylemiştir: *"Yaz dönemlerindeki kurslarda çocuklar tatil havasına girdiği için bu kurslardan beklenen hedeflere ulaşmak mümkün olmuyor. Elbette camide de önemli şeyler öğrendi çocuğum ama okuldaki eğitimin daha sistemli ve disiplinli olacağını düşünüyorum. Onun için okulda verilme devam edilmeli bence"*. Bir başka veli (19) de *"Okuldaki öğretmenlerin formasyonları var. Çocukların formasyon eğitimi almış kişilerin elinde yetişmeleri her açıdan daha isabetlidir"* diyerek okulda eğitimin daha kaliteli olacağına dikkat çekmiştir.

Seçmeli din derslerinin okulda verilmesini destekleyen velilerden bazılarına (2, 5, 6, 8, 13 ve 20)' göre de bu derslerin, okulda verilmesi çocukların eğitimi açısından daha uygundur. Çocukların hafta içi çok yoğun bir ders yüküne/programa sahip olduklarını belirten veliler, bu kadar ders içerisinde bir de okul dışında din derslerine zaman ayırmalarının neredeyse imkânsız olduğunu, okula gelmişken bu dersleri de almalarının isabetli bir karar olacağını ifade etmişlerdir. Bu hususta bir veli (13) şunu söylemiştir:

Her şeyi okulda görsün, kimyayı, fiziği nasıl okulda görüyorsa Kur'an'ı da Peygamberini de okulda görsün. Çocuklar bütün hafta ders çalışıyorlar, ayrıca din eğitimi almaları mümkün bile değil. Neye çalışacaklarını bilmiyorlar. Madem ki okulda verilecek, tabi ki okulda alsın derim.

Seçmeli din derslerinin okulda verilmesini uygun bulanlar olduğu gibi farklı gerekçelerle bu eğitimin camide verilmesini daha uygun bulan veliler (21, 22 ve 25) de vardır. Örneğin velilerden biri (22) Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler dersinin okulda verilebileceğini fakat Kur'an-ı Kerim dersinin abdest almanın zorluğu ve uygun ortam oluşturulamaması nedeniyle camide verilmesinin isabetli olabileceği şeklinde görüş belirtmiştir. Bununla birlikte veli okullarda abdest alma ile ilgili mekânsal sorunlar giderilebilirse bu

dersin okulda yapılabileceğine sıcak baktığını da ifade etmiştir. Bir başka veli (21) ise din eğitiminde kişi ile bulunduğu mekân arasında önemli bir ilişki olduğunu, bu nedenle din derslerinin cami veya bu işin eğitiminin verildiği özel yerlerde verilmesinin daha isabetli olacağını ileri sürmüştür. Kendilerinin de bütün eğitimlerini camide aldığını belirten veli, dini mekânların insanların ruhlarına nüfuz ettiğini söyleyerek buralardaki eğitimin daha tesirli olduğunun altını çizmiştir.

Netice itibarıyla, velilerin önemli bir kısmının okuldaki eğitimin daha sistemli, disiplinli ve profesyonel bir şekilde ve ayrıca hem alan bilgisi hem de pedagojik açıdan donanımlı öğretmenler tarafından verilmesinden dolayı seçmeli din derslerinin okulda verilmesini daha çok destekledikleri gözükmemektedir. Bununla birlikte bu derslerin hem okul hem de dışarıda verilebileceğini düşünenler olduğu gibi abdest alma vb. sebeplerden ötürü cami ortamının bu derslerin eğitimi konusunda daha etkili ve verimli olacağına dikkat çeken veliler de olmuştur.

5. Seçmeli Din Derslerin Çocukların Davranışları Üzerindeki Katkısı

Velilere yöneltilen sorulardan bir başkası da seçmeli din derslerinin çocuklarının davranışlarını değiştirip değiştirmediğine yönelik olmuştur. Yapılan görüşme verilerine göre velilerin önemli bir kısmının, seçmeli din derslerinin çocuklarının davranışları üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu ve onlarda davranış değişikliği sağladığını düşündükleri tespit edilmiştir.

Birçok veli, çocuklarının din derslerinde öğrendiklerini hayatlarında uygulamaya çalıştıklarını gözlemlediklerini belirtmiştir. Örneğin bir veli (6) çocuğundaki davranış değişikliğini "Çocuğum sürekli salavat çekiyor, biz sabah namazına kalktığımızda, bizimle birlikte kalkmak istiyor ve namazını kılıyor" sözleriyle ifade etmiştir. Bir başka veli (5) ise çocuğunun Kur'an-ı Kerim dersini aldıktan sonraki gelişimini "Bazen sure ve duaları birlikte okuyorduk. Bir zaman geldi ki benim yanlışlarımı bulmaya başladı" sözleriyle anlatmıştır. Çocuğunun davranışlarında çokça değişim yaşandığını belirten velilerden biri (13) de bu durumu "Kur'an dersinden sonra, çocuğum namaz vakitlerine, sünnetlere ve sofrada gibi hususlara çok fazla özen göstermeye başladı. Eskiden böyle değildi. Şimdi her yemeğe başlarken besmele çektiğini duyuyorum" şeklinde dile getirmiştir.

Velilere göre seçmeli din derslerini alan çocukların ahlaki duyarlılıkları son derece artmıştır. Bu hususa dikkat çeken bir veli (8) çocuğundaki değişim için şunları söylemiştir: "Bir şey yapmaya söz verip de yapmadığımda beni yalan söylemenin çok yanlış bir şey olduğunu söyleyerek uyardıma başladı". Benzer şekilde bir başka veli de (9) "Eşim ve ben, çocuğum

bu dersleri aldıktan sonra bizlere karşı olan tavırlarında bir yumuşama hissettik. Eskiden de iyiydi ama sınırlıydı. Şimdi bize daha yakın ve samimi davranıyor. Bize olan saygısının arttığını düşünüyoruz” diyerek çocuğunun ahlaki davranışlarında olumlu yönde bir gelişmenin olduğuna dikkat çekmiştir.

Bazı veliler ise çocuklarının bu dersleri aldıktan sonra psikolojik olarak bir rahatlama hissettiklerini ve kendilerine daha fazla güven duyduklarını ifade etmişlerdir. Örneğin bir veli (11) çocuğundaki psikolojik değişimi “Çocuğum eve geldiğinde, onun ruh hâlinde o gün din derslerinden birini aldığını anlıyorum. O gün bir başka oluyor, daha masumane daha sakin ve daha sevgi dolu oluyor” sözleriyle açıklamıştır. Çocuğunda benzer değişimi gözlemlediklerini ifade eden bir başka veli (14) de “Çocuğumuzda bir hurçunluk vardı. Dur desek durmaz, otur desek oturmazdı. Bir şekilde bize karşı duyarsız davranıyordu. Hz. Muhammed’in hayatı dersini aldıktan sonra, bize ve başkalarına karşı çok değişti. Eski Serkan gitmiş yeni bir Serkan gelmiş gibiydi, anlatamam. Çok daha saygılı ve efendi bir çocuk oldu” diyerek Hz. Muhammed’in hayatı dersinin çocuğunun kişiliğini geliştirme noktasında çok önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır.

Seçmeli din derslerinin insan psikolojisine önemli katkılar sunacağına inanan bir başka veli (23) de “Şayet iyi ve kaliteli bir şekilde seçmeli din dersleri çocuklara verilirse bu eğitim çocukların davranışlarını değiştirmekle kalmayacak, ideal bir insan ve Kur’an’ın tanımladığı salih bir kul olma şerefine ulaşmalarına da katkı sağlayacaktır” şeklinde görüş belirtmiştir.

Seçmeli din derslerini aldıktan sonra çocuklarında davranış değişikliğini gözlemlediklerini ifade eden veliler olduğu gibi şu an itibarıyla çocuklarında fazla bir değişim göremediğini ifade eden veliler de olmuştur. Bu veliler (2, 10, 19, 22 ve 23) çocuklarına çok erken dönemden itibaren din eğitimi verdiklerini, çocuklarının kişiliklerinin oturmuş olduğunu, dolayısıyla din derslerinin çocuklarının davranışları üzerinde birincil bir etkiye sahip olmadıklarını düşündüklerini veya bu değişimi gözlemleyemediklerini belirtmişlerdir. Bu hususta velilerden birkaçı (2, 22 ve 23) “Çocuklarımıza iyi bir din eğitimi verdik. İnançlılar ve ibadetlerini de yerine getiriyorlar. Onun için yeni din derslerinin ne tür bir etkiye sahip olduğunu tam olarak gözlemleyemiyoruz” demişlerdir. Bir başka veli (19) ise net bir dille çocuğunda belirgin bir davranış değişikliğini görmediğini ifade etmiştir. Bir diğer veli (22) de “Çocuğuma iyi bir din eğitimi verdim. Hz. Muhammed’in hayatı hakkında öğrendiği şeylerin çoğunu daha önce gönderdiğim kursta öğrenmişti. Elbette ki burada da yeni şeyler öğrenmiştir. Ama şu an bu farkın ne ölçüde olduğunu bilmiyorum” demiştir. Velilerden birinin (10) aktardığı “Çocuğum yaz Kur’an kursuna gittiğinde sık sık camiye gider, namaz kılardı. Şimdi okulda Kur’an-ı Kerim dersi alıyor ama namazlarını kılmıyor” sözleri bu derste öğrendi-

ği şeylerin çocukta duyuşsal ve psikomotor davranış dönüşümü sağlamadığını göstermesi yönüyle dikkat çekicidir.

Velilerin seçmeli din derslerinin çocuklarının davranışları üzerindeki etkisine dair görüşleri değerlendirilecek olursa, önemli bir kısmının bu derslerin çocukların dinî bilgilerinde artış sağladığını, ibadetleri yerine getirme konusunda bilinç kazandırdığını, ahlaki davranışlarının gelişimine katkı sağladığını, psikolojik ve ruhi açıdan olgunlaştırdığını ifade etmişlerdir. Velilerin çocuklarında gözlemledikleri bu davranış değişikliklerinin, aynı zamanda bu derslere yönelik beklentileriyle örtüştüğünü ve bu beklentilerinin önemli ölçüde gerçekleştiğini göstermektedir. Zira veliler, çocuklarının iyi bir din eğitimi alarak karşılaştıkları psikososyal sorunlarla baş edebilmelerini, toplumda iyi yetişmiş bireyler olarak görülmelerini, toplumun icaplarını bilen, çevreye ve olaylara hassas ve duyarlı bir nesil olarak yetişmelerini istemektedirler. Ayrıca veliler, çocuklarına hayat boyu lazım olacak dinî bilgileri öğrenmelerini, bunlara uygun bir yaşam sürmelerini istemektedirler. Seçmeli din derslerinin, velilerin önemli bir çoğunluğunun bu beklentilerine karşılık gelmesi son derece önemlidir.

Bununla birlikte çocuklarına daha önce iyi bir din eğitimi verdiğini düşünen aileler çocuklarındaki davranış değişiminde bu derslerin mi yoksa daha önceki öğrenmelerin mi daha fazla katkı sağladığını fark edemediklerini söylemişlerdir. Bir iki veli ise bu derslerin beklentilerini karşılamadığını, çocuklarında istedik davranış değişiminin gerçekleşmediğinin üzerinde durmuşlardır.

6. Seçmeli Din Derslerinde Öncelik Verilmesi Gereken Konular

Araştırmamızın en önemli yönlerinden biri, seçmeli din derslerinin içeriğinde hangi konulara daha fazla yer verilmesi gerektiği konusunda velilerin görüşlerine başvurulmasıdır. Bunu belirlemek için velilere, seçmeli din derslerinde en çok hangi konulara öncelik verilmesini istedikleri sorulmuştur. Velilerin derslere göre verdikleri yanıtlar aşağıdaki gibidir.

a. Kur'an-ı Kerim Dersinde Öncelik Verilmesi Gereken Konular

Velilerin Kur'an-ı Kerim dersinde çocuklarına verilmesini istedikleri konular hakkında ifade ettikleri görüşlerden ilki hem yüzünden okumanın hem de Kur'an'ın anlamının öğretilmesi olmuştur (Veli, 1, 6, 9, 11, 13, 16, 17 ve 22). Kur'an-ı Kerim'in başlı başına yol gösteren bir kitap olduğunu belirten bir veli (1) ondan istifade edebilmek için anlamının da öğrenil-

mesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Kur'an'ın sadece okunuşunu öğrenmenin yeterli olamayacağına işaret eden velilerden ikisi (6 ve 11) de bu dersin Kur'an'ı anlamak için bir fırsat olduğunu, çocukların teşvik edilerek Kur'an'ı tanıma ve anlamalarına yardımcı olunması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Aynı şekilde bir başka veli (13) de diğer katılımcılar gibi Kur'an'ın anlaşılmasına özen gösterilmesi gerektiğine vurgu yapmış, bu amaçla öncelikle çocukların bildikleri surelerden başlamak üzere Kur'an'ın anlamına yönelik çalışmalar yapmaları gerektiğini savunmuştur.

Çocukların yüzünden okuma ve ezber becerilerini geliştirirken okudukları veya ezberledikleri yerlerin ne ifade ettiğini, ne anlama geldiğini bilmesi gerektiğini düşünen veliler, çocuklarının Kur'an'ın içeriğine de hâkim olması için meal okumaları yapmaları gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Velilere göre ne okuduğunu ve ezberlediğini bilen çocuklar öğrendiklerinden daha fazla istifade edeceklerdir.

Bazı velilerin (2, 5, 10 ve 23) ise Kur'an-ı Kerim dersinde daha çok tecvit ve mahreç kuralları üzerinde durulmasını istedikleri görülmüştür. Bu velilerin çocuklarının ortak özelliği, mevcut durumda Kur'an'ı iyi okuyor olmalarıdır. Veliler çocuklarının özellikle iyi bir tecvit bilgisi alarak Kur'an okuma düzeylerini ileri bir safhaya taşıyacaklarına inandıklarını ifade etmişlerdir.

Çocukları Kur'an okumaya yeni geçen velilerin ise çocuklarının daha çok okuma becerilerini geliştirecek konulara daha fazla yer verilmesini istedikleri göze çarpmaktadır. Çocuğunun bu yıl ilk defa Kur'an'a geçtiği belirten bir veli (14) görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Bence bu dersin temel amacı Kur'an okumayı öğretmektir. Bu derste önce Kur'an okuma öğretilmeli. Diğer konular ise bundan sonra verilmeli. Hepsini aynı anda verirseniz okuma konusundaki becerisi nasıl gelişecek.

Dersin öncelikli hedefinin Kur'an'ı iyi bir şekilde okuyabilmek olduğunun altını çizen veliye göre ders, bu anlamda amacına hizmet etmiştir. Daha önce çeşitli kurslardan alamadıkları verimi bu derste aldıklarını belirten veli, bu durumun okuldaki sistemden kaynakladığına işaret etmiştir.

Bazı veliler (8 ve 16) ise Kur'an-ı Kerim dersinin çocuklarda dinî bir bilincin oluşmasına katkı sağlayacak şekilde verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu hususa dikkat çeken velilerden biri (16) "*Kur'an eğitiminin temel hedefi, çocuklarda bilinç oluşturmaktır. Çocukların sorumluluk duygusu kazanması gerekir. Bu duyguyu kazanmaksızın okunan Kur'an kimseye bir şey kazandırmaz*" demiştir.

Kur'an-ı Kerim'i iyi anlamak ve bugüne taşıyabilmek için tarihi hakkında bilgi sahibi olmanın önemine değinen veliler (1, 7 ve 16) de olmuştur. Velilere göre Kur'an'ın iniş sürecini,

ayet ve surelerin niçin nazil olduğunu ve nelere vurgu yapıldığını bilmeksizin Kur'an'ı anlamak ve günümüze taşımak mümkün değildir.

Velilerin Kur'an-ı Kerim dersinde öğretilmesi gerektiğini düşündükleri konulardan bir diğeri de ahlaki konulardır. Bu hususa önem veren bir veli (23) çocukların Kur'an ile ahlaklanmalarını sağlayacak bilgileri öğrenmeleri gerektiğini savunmuştur. Son zamanlarda gençlerde görülen en büyük eksikliğin ahlaki alanda yaşandığını belirten veliye göre bunun çözümü, çocukların hem Kur'an ahlakını tanımaları hem de Hz. Peygamber'i rol model olarak almaları ile gerçekleşebilir.

Araştırma kapsamında yalnız bir veli (8) Kur'an-ı Kerim dersinin içeriğinde makam konusunun yer almasını gerektiğini ifade ederek çocukların böylece Kur'an okumaya özendirilebileceğini ileri sürmüştür.

Yukarıda velilerin Kur'an-ı Kerim dersinde öncelikle yer verilmesi gerektiğini ifade ettikleri konuları maddeler hâlinde şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kur'an'ın hem yüzünden okunmasının hem de anlaşılmasının sağlanması
- Tecvit ve mahreç konularına daha fazla önem verilmesi
- Okuma becerisinin kazandırılması
- Bilinç ve sorumluluk verilmesi
- Makam eğitimi verilmesi
- Kur'an tarihi (nüzul süreci)
- Dua ve sureler ezberletilmesi
- Kur'an ahlakını tanıtacak bir eğitim modeli geliştirilmesi

Öne çıkan konular bize velilerin öncelikle çocuklarının Kur'an'ın okuma, ezberleme ve anlama becerileri kazanmalarını ve kendilerini geliştirmelerini istediklerini göstermektedir. Zira çocuklarının bugüne kadar aldıkları Kur'an eğitiminin pek fazla memnun kalmayan veliler, okuldaki bu eğitimin çocuklarda eksik kalan hususları tamamlamasını istemektedirler. Bunlara ilaveten bu eğitimin çocuklarında sorumluluk bilinci oluşturacak şekilde verilmesini önemsediklerini ifade eden velilerin görüşlerinin de çok önemli olduğunun altını çizmek gerekir. Zira Kur'an eğitiminin, öğrencilere sadece kuru bir bilgi aktarımından çok hayatlarını şekillendirecek, iyi, doğru ve güzel olanı tercih etmeleri konusunda rehberlik edecek şekilde verilmesi gerekmektedir.

b. Hz. Muhammed'in Hayatı Dersinde Öncelik Verilmesi Gereken Konular

Velilerin Hz. Muhammed'in hayatı dersinde öncelik verilmesi gerektiğini ifade ettikleri ko-

nular çeşitlilik göstermektedir. Velilerden bazıları (1, 8 ve 14) Hz. Peygamber'in doğru ve iyi bir şekilde anlaşılması için onun her yönünün öğretilmesine önen verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Hz. Muhammed'in hayatı ders kitabını incelediğini ifade eden bir veli (14) şu anki öğretim programının Hz. Peygamber'i tanıma açısından çok yerinde olduğunu, çocukların öğrenme düzeylerinin gözetildiğini, Hz. Peygamber'in kişilik özelliklerinin iyi bir şekilde sunulduğunu, dolayısıyla programın bu şekilde her yönüne işaret edecek şekilde kalmasını önermiştir.

Bazı veliler (1 ve 5) ise Hz. Peygamber'in toplumsal yönüne daha fazla önem verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Veliler toplumun gidişatından çok korktuklarını, toplumsal sorunlarla baş etme konusunda Hz. Peygamber'in toplumsal hayata yönelik söz ve davranışlarının çocuklarına rehberlik edebileceğini ifade etmişlerdir.

Hz. Peygamber'in ahlaki yönü velilerin programda sıklıkla yer almasını düşündükleri önemli konuların başında gelmektedir. Öğretim programında Hz. Peygamber'in ahlaki boyutuna daha fazla yer verilmesi gerektiğini belirten veliler (5, 11, 13, 19, 20 ve 21), bu kapsamda Hz. Peygamber'in başta kişiliği olmak üzere, din için verdiği mücadelelere, ailesi ve çevresindeki insanlarla kurduğu ilişkiye ve sağlıklı ve huzurlu bir toplumsal hayatın inşası için ortaya koyduğu ilkelere vurgu yapılmasının daha etkili olacağını ifade etmişlerdir. Velilerden bazılarına (11 ve 13) göre Hz. Peygamber'in bir insan ve bir peygamber olarak ne kadar önemli olduğunun, başkalarına karşı samimiyeti ve fedakârlıklarının anlatılması gerekir. Onun nasıl biri olduğu öğretilmeli, İslam için verdiği mücadele anlatılmalıdır. Bu özellikleri gören ve öğrenen çocukların, onu daha çok önemseyeceklerini ve onun gibi olmaya çalışacaklarını düşünen veliler, çocuklarının derste öğrendiklerini onlardan dinlerken Hz. Peygamber'den çok etkilendiklerini gördüklerini ifade etmişlerdir.

Toplumda görülen en büyük sıkıntılardan birinin insanlar arasındaki iletişim bozukluğu olduğunu düşünen bir başka veli (19) de bu sorunun çözümü için Hz. Peygamber'in inanan ve inanmayan tüm insanlarla kurduğu iletişime programda yer verilmesi gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Yüce Allah Kur'an'da Hz. Peygamber'e ithafen 'Şayet sen insanlara sert ve kaba davransaydın, insanların etrafından dağılıp gittiğini görürdün' diyor. Demek ki Hz. Peygamber samimiyeti ve inceliği ile insanların gönlünü kazanmış. Güzel bir dil ve üslupla insanlarla konuşmuş. İşte bunu öğretmek lazım çocuklara, birbirlerini sevsinler, kırmassınlar.

Velilerden bir diğeri (22) de çocukların Hz. Peygamber'in tebliğ metodunu öğrenmeleri gerektiğini savunmuştur. Veliye göre tebliğ metodu, çocuklara dine ve başkalarına nasıl

yaklaşmaları gerektiğinin yolunu öğretecektir. Hz. Peygamber'in İslam'ı yayma mücadelesinde kullandığı bu yöntem, onlara insani ilişkilerini de geliştirme fırsatı sağlayacaktır.

Bir başka veli (18)'ye göre ise sadece Hz. Peygamber'in değil, aynı zamanda onun inşa ettiği toplumun da öğrencilere öğretilmesi gerekir. Zira Asr-ı Saadette kurulan toplumu, Hz. Peygamber'in Kur'an'a bağlı olarak inşa ettiği bir toplum olarak gören veli, Asr-ı Saadet'in, Müslüman toplumu için örnek bir model oluşturduğunu ve çocukların bu modeli öğrenmelerinin çok yararlı olacağını iddia etmiştir.

Yukarıda velilerin Hz. Muhammed'in hayatı dersinde öncelikle yer verilmesi gerektiğini ifade ettikleri konuları maddeler hâlinde şu şekilde sıralayabiliriz:

- Tüm yönleriyle anlatılması
- Toplumsal hayata yönelik söz ve davranışları
- Ahlaki davranışı örnek olarak sunulması (*usve-i hasene*)
- İnsanların huzur ve mutluluğu için gösterdiği fedakârlıkların anlatılması
- Örnek bir toplum modeli olarak Asr-ı Saadetin anlatılması
- İnsan ilişkilerindeki tutum ve davranışları
- Dine davet modeli

Velilerin Hz. Muhammed'in hayatı dersinde öncelik verilmesini istedikleri konularla öğrencilerin önemsedikleri konuların büyük ölçüde örtüştüğü gözükmektedir. Zira öğrenciler de bu derste öncelikle Hz. Peygamber'in kişiliğini ve ahlakı ile insan ilişkilerindeki tutum ve davranışlarını öğrenmek istediklerini ifade etmişlerdir. Velilerin isteklerinde öğrencilerle örtüşen bir diğer önemli konu ise toplumsal huzurun sağlanmasıdır. Öğrenciler gibi veliler de Hz. Peygamber'in sağlıklı ve huzurlu toplumsal hayat düzeninin kurulmasına yönelik görüşlerini önemsediklerini, Hz. Peygamber'in toplumsal hayatın korunması ve kollanmasına yönelik tutum ve davranışlarının yaşanan toplumsal krizlerin çözümlenmesinde etkili olacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

c. Temel Dinî bilgiler Dersinde Öncelik Verilmesi Gereken Konular

Velilerin temel dinî bilgiler dersinde neye daha fazla öncelik verilmesi gerektiğine dair görüşleri de çeşitlik göstermektedir. Velilerle yapılan görüşmelerde göze çarpan ilk konunun ibadet öğretimi olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin bir veli (5) kendilerine küçükken daha çok duaların ezberletildiğini fakat ibadetler konusunda yeterince bilgilendirilmediklerini ifade ederek çocuklara öncelikle ibadetler ve bunların nasıl yapılması gerektiğinin öğretilmesine öncelik verilmesini istemiştir. Ancak velinin üzerinde durduğu önemli bir husus, ders-

lerde ibadetlerin mahiyetinin yanında, çocukların ibadetleri niçin yapmaları gerektiğini kavramalarına yardımcı olunmalı ve ibadetleri yapma konusunda teşvik edilmelidirler.

İbadet öğretiminin gerekliliği konusunda velilerden ikisi (18 ve 21) de çocuklarının ergenlik dönemine girdiklerini ve dinî birtakım sorumlulukları yerine getirmeleri gerektiğini belirterek çocuklara bunların öğretilmesinin lüzumunu belirtmişlerdir. Velilere göre örneğin bu yaşta-ki bir çocuğun guslü, teyemmümü, günde kaç vakit namaz ve vaktin olduğunu bilmesi gerekir. Öğrencilerin bu hususları öğrenebileceği en uygun ders ise temel dinî bilgiler dersidir.

Bir başka veli (23) de ibadetlerin teorik anlatımından ziyade uygulamalı olarak öğretilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Çocukların uygulama yapmaksızın öğrendiği bilgilerin kalıcı olmadığını belirten veliye göre, uygulamalı öğretimin en önemli faydalarından biri çocuğun herhangi bir ibadeti yaparken o duyguyu yaşamasıdır. Öğrencilerin yaparak ve yaşayarak ibadetleri öğrenmesinin bunları yapma konusunda teşvik edici bir özelliğe de sahip olacağını düşünen veli, bu etkinin boyutunu daha arttırmak amacıyla özellikle de namaz ibadetinin camilerde yapılmasını önermektedir.

Velilerin temel dinî bilgiler dersinde çocukların öncelikle kazanmaları gerektiğini ifade ettikleri davranışlardan biri de sorumluluk bilincidir. Bu hususa dikkat çeken velilerden birine (4) göre ise bu derste takva üzerinde durulmalı, böylece çocuklar bilinçlendirilmelidir. Dini yaşama konusunda bilinçlenen bir çocuğun hayatı boyunca sorumluluklarının bilincinde olarak hareket edeceğini ileri süren veli, çocukların bu duyguya kavuşmaları için teorik bilgilerden ziyade pratiğe önem verilmesinin gerekliliğine, çocukların yaşayarak, görerek öğrenmelerinin önemine vurgu yapmıştır. Veliye göre derste dikkat edilmesi gereken bir başka husus da öğrenme konularının kapsamlı olması, kısa ve özlü bilgilerle geçiştirilmesi noktasında olmuştur. Çocukların her zaman bu dersleri öğrenme fırsatlarının olamayacağını belirten veli, vaktinde bu işin ciddi bir şekilde verilmesi gerektiğinin önemine değinmiştir. Benzer konulara değinen bir başka veli (19) de bu dersin çocuklarda Müslüman kimliği oluşturmasına imkân tanınacak şekilde öğretilmesi gerektiğini savunmuştur. Veliye göre sorumluluk bilinci kazandırılarak ve İslam dininin temel ilke ve esasları öğretilerek Müslüman olmanın gereklilikleri öğretilmeli, Müslüman bir gençlik inşa edilmelidir.

Öğrenciler gibi bazı velilerin üzerinde durduğu konulardan biri de bu dersin çocukların hayatına dair bir şeyler söylemesi gerekliliğidir. Bu hususa önem verdiğini belirten bir veli (17) fikirlerini "*Temel dinî bilgiler dersi çocuklara hitap etmelidir. Sadece din budur ya da şudur demekle din öğretilmez. Çocukların günlük hayatlarına dair konular içermeli program, çocuklar ne ile karşılaşıyor, sorunları neler, din bu sorunlar için neler öneriyor bunların öğretimi gerekir*" şeklinde açıklamıştır.

Bazı veliler (7, 13, 15, 18 ve 19) ise bu derste ahlaki konulara yer verilmesinin önemine değinmişlerdir. Velilere göre, öğrenciler anne-babayla olan ilişkileri, topluma karşı görevleri, faydalı vatandaş olmak için gerekli esasları öğrenmelidirler. Veliler bu ilke ve esasların Hz. Peygamber'in örneğinde verilmesinin daha etkili olabileceğini, böylece karakterlerini daha iyi geliştirebileceklerini ileri sürmüşlerdir.

Velilerin bir kısmı ise günümüzün en büyük sorunlarından birinin iman konusu olduğunu, çocukların sağlam bir İslam inancı üzerine yetiştirilmesinin önemini vurgulamışlardır. Bu hususa önem veren bir veli (22) itikadi açıdan altyapısı sağlam olmayan çocukların, sonraki dönemlerde sorunlar yaşadığını savunmuştur. Veliye göre, bu sorunun giderilmesi için erken yaştan itibaren din eğitimine önem verilmesi, bu bağlamda temel dinî bilgiler dersinin ciddiye alınması ve bu konuların iyi bir şekilde programa yerleştirilmesi gerekmektedir.

Yukarıda velilerin temel dinî bilgiler dersinde öncelikle yer verilmesi gerektiğini ifade ettikleri konuları maddeler hâlinde şu şekilde sıralayabiliriz:

- İbadetlerin mahiyeti ve nasıl yapılacağı
- İbadetlerin yapılma amacı, ibadete duyulan ihtiyaç
- Teoriden ziyade uygulamalı eğitim
- Dinî bilginin kapsamının genişletilmesi
- İslam ahlakı
- Sorumluluk bilincinin kazandırılması
- Müslümanlık bilinci ve kimliği kazandırılması
- Çocukların hayatını doğrudan ilgilendiren konular
- Günlük hayatta çocukların ihtiyaç duydukları temel bilgiler
- Her Müslümanın bilmesi zorunlu olan şeyler (helaller, haramlar ve *ef'âl-i mükellefin*)
- İtikadi konular

Velilerin ifade ettikleri görüşlerin toplamı hesaba katıldığında, temel dinî bilgiler dersinin çocuklarında İslam şuuru ve kimliği oluşturmaya destek vermesini istediklerini söyleyebiliriz. Velilerin ibadetlerin mahiyeti, yapılışı, amaçları, uygulama boyutu gibi derse yükledikleri her bir anlam çocuklarının dinî konularda iyi yetişmiş bireyler olmalarını istediklerini göstermektedir. Bunun yanında İslam ahlakı, sorumluluk bilinci, günlük hayata ve kendilerine dair konularla İslam dininin temel öğretilerini bilmelerine yönelik istek ve talepleri de çocuklarının İslam kimliğini taşımalarını ve bu bilinçle yaşamalarını arzuladıklarını göstermektedir. Ayrıca velilerin İslam ahlakı, toplumsal hayatın gereklilikleri, çocukların günlük hayatta bilmeleri gereken ve aynı zamanda hayatlarına yön verecek konuları öğrenme talepleri ile öğrencilerin bu dersten beklediklerinin tamamen örtüşmesi oldukça önemlidir.

d. Çocukları Seçmeli Din Derslerini Almayan Velilerin Derslerde Öncelikle Verilmesini İstedikleri Konular

Seçmeli din derslerini almayan çocukların velilerine de çocuklarının seçmeli din derslerini seçecek olsalardı bu derslerde hangi konuların işlenmesi gerektiği sorulmuştur. Velilerden her biri, çocuklarının din eğitimi açısından farklı bir öğrenme alanına ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir.

“Maneviyat eksikliği”

Çocukları seçmeli din derslerini almayan veliler, çocuklarının ihtiyaç duyduğu konulardan biri olarak “maneviyat gelişimi”nin önemine değinmiştir. Çocuğunun en büyük ihtiyacının maneviyat olduğunu belirten veli (3), çocuklarına manevi gelişimleri konusunda fazla destek veremediklerini şu sözlerle ifade etmiştir: *“Çocuğumun maneviyata ihtiyacı var. Biz de evde çok fazla yeterli olamıyoruz. Keşke seçmeli Kur’an-ı Kerim’e gönderseydim diyorum onun için. Diğer derslerin de çocuğuma pek katkısı olmadı. Ama din dersi olsaydı en azından Kur’an’da ilerlemiş olacaktı”*. Velinin maneviyat eksikliği ile Kur’an arasında kurduğu bağ oldukça önemlidir. Zira Kur’an, dinin temel kaynağı olmaktan öte, kişiler için bir rehber olarak görülmektedir. Aynı zamanda Kur’an insanın ihtiyaç duyduğu manevi hayata açılan kapı olarak onların bu yolda ilerlemesinin önünü açmaktadır. Bu nedenle veli, Kur’an öğretimi ile birlikte çocuğunun manevi yönünün gelişebileceğini düşünmektedir.

“Çocuğum daha temel dinî bilgileri dahi bilmiyor”

Velilerin temel dinî bilgiler dersinde verilmesini önerdikleri konulardan biri de İslam dininin temel ilke ve esaslarının öğretimidir. Bu hususa değinen bir veli (4) çocuğu ile ilgili yaşadığı sorunu şu sözlerle ifade etmiştir:

Ben çocuğumla birlikte namaz kılalım diyorum ancak daha duaları bilmiyor. Babasını sorsanız çocuğumun kaç yaşında olduğunu dahi bilmiyor. Onun babası gibi olmasını istemiyorum. Bu sene elimden geleni yapacağım. Ayrıca peygamberleri ve insanın nereden ve nasıl geldiğini soruyor. Bunlara yeterli yanıtlar veremiyorum.

Çocuklarının temel dinî bilgiler noktasında yetersiz olduğunu belirten bir başka veli (7) de çocuğunun dinî açıdan bilmesi gereken temel dinî bilgileri hatta İslam’ın şartlarını dahi bilmediğini, bir şeyleri yaşayabilmesi için bazı temel şeyleri bilmesi gerektiğine inandığını, ancak soğukluk gelir diye baskı da yapamadığını söylemiştir. Benzer şekilde düşünen bir diğer veli (12) de çocuğunun temel dinî bilgileri bilmeye ihtiyacının olduğunu, bazı temel konuları bilirse bunların üzerine yeni ve farklı şeyleri katabileceğini düşünmektedir. Veli

(12)'nin üzerinde durduğu bir başka konu ise ahlak öğretimidir. Veliye göre çocukların ahlaki gelişimlerine özen gösterilmelidir. Ahlaki boyutu verilmeden öğretilcek dinin temel ilkeleri çocuklar için yeterli olmayacaktır.

Velilerden biri (24) ise çocuklara sorumluluk bilinci verilmesinin şart olduğunu ifade etmiştir. İnsanların toplumla birlikte yaşadığını ifade eden veli, hem sağlıklı bir toplum kurmak hem de toplumda mutlu bir şekilde yaşamak için sorumluluk bilincinin kazandırılmasının çok önemli olduğuna işaret etmiştir.

“Müslümanlık öğretilmeli”

En dikkat çekici ifade ise çocuklarının seçmeli din dersi almasını kesinlikle reddeden veli (25)'den gelmiştir. Birtakım ideolojik düşüncelerden dolayı dine mesafeli duran, okullardaki din derslerini de bu yüzden eleştiren veli, çocuğunun Müslümanlıkla ilgili bilgi sahibi olmasını istediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Genel olarak ben Müslümanlıkla ilgili bilgi sahibi olmasını istiyorum. Çünkü benim oğlum kendini şu anda ateist olarak tanımlıyor. Aslında böyle olsun istemem. Genel olarak da tüm dinlerle ilgili bilgisi olsun istiyorum. Dinlerin toplumların gelişiminde çok ciddi bir yeri olduğunu düşünüyorum. Bir insan yaşadığı toplumu ve dünyayı anlamak istiyorsa mutlaka din konusunda bilgi sahibi olmalı. Bir Müslüman olarak sadece İslam'ı değil, diğer dinleri de tanım istiyorum. Bunların nereden ve nasıl doğduğunu, dünü ve bugününü anlamak zorundayız. Buna yönelik bir merak ve ilgi geliştirmek durumundasınız. Çocuğum mesela diyor ki din kültürü dersi bize sadece Müslümanlığı öğretiyor. Ya da tarafsız bir bilgi yok. Diğer dinler konusunda kötüyeyici İslam'ı da yüceltici bir ders.

Velinin Müslümanlıkla ve diğer dinlerle ilgili önerileri oldukça önemlidir. Ayrıca çocuğunun din duygusuna sahip olmasını istemesine rağmen dindar olmasını istememesi dikkat çekicidir. Bu durumun altında velinin ideolojik düşüncelerinin etkili olabileceği muhtemeldir. Buna karşın çocuğunun din kültüründe yalnız İslam'ın yüceltildiği, diğer dinlerin ise kötülendiği gibi bir ifadelerin doğruyu tam olarak yansıttığını söylemek mümkün değildir. Zira DKAB dersinin üzerine kurulduğu temel yaklaşımlardan biri din bilimsel yaklaşımdır. Bu yaklaşımın gereği olarak DKAB dersinde Yahudilik, Hristiyanlık, Budizm, Taoizm ve Shizim'e dair konular, bu dinlerin temel kaynakları esas alınarak hazırlanmıştır. Bu dinlerin kabul etmediği ya da uygun görmediği hiçbir yaklaşım, ne programlarda ne de ders kitaplarında yer almaktadır. Bu yaklaşımın gereği olarak DKAB dersinde diğer dinlere ve inananlarına karşı hoşgörü dili kullanılmış, onların inançlarını, uygulamalarını ve değerlerini aşağılayıcı

veya kötüyü bir dil hiçbir şekilde kullanılmamıştır. Veli ve öğrencinin bu ifadeleri, DKAB dersinin hedeflerinin ve içeriğinin toplumun tüm kesimleri tarafından bilinmediğini göstermektedir.

Çocukları seçmeli din dersleri almayan velilerin temel dinî bilgiler dersinde önemsedikleri konuların genel olarak “iman (Müslümanlık), temel dinî bilgiler, ahlak ve sorumluluk bilincine dair konular olduğunu söyleyebiliriz.

Çocuklarının temel dinî konular hakkında bilgi sahibi olmalarını talep eden ancak çocukları seçmeli din derslerini almayan velilere, çocuklarının dinî konularda karşılaştıkları soru ve sorunlarının çözümü için kime başvurdukları sorulduğunda, velilerden (3 ve 4) çocuklarının kendilerine başvurduğunu, veli (7) çocuğunun ve kendisinin mahallelerindeki bayan bir hocaya danıştıklarını ancak babalarının ilgilenmediğini, veli (12) kendisine, bazen de abisine sorduğunu ancak babalarının hiç ilgilenmediğini, veli (24) anne-baba olarak kendilerine danıştığını ancak kitaplara da baktıklarını ve veli (25) de kendilerine sorduğunu ancak çocuklarının daha çok internetten yanıtlar bulmaya çalıştığını söylemiştir.

Seçmeli din derslerini almayan öğrencilerin velileri, çocuklarının dinî konularda ilk olarak kendilerine başvurduklarını, bazı durumlarda ise ailelerinin diğer fertlerine, hocalara, kitaplara ve internete başvurduklarını belirtmişlerdir. Velilerin bu yanıtları üzerine, çocuklarının sordukları sorular karşısında yeterli olup olmadıkları da tespit edilmeye çalışılmıştır.

Veli (3) çocuklarının sorduğu sorulara bazen yanıt verebildiğini, veli (4) çocuğunun sorduğu sorular karşısında yetersiz kaldığını, böyle durumlarda çocuğunun ninesine ve dayısına danıştığını ifade etmişlerdir. Veli (7) de çocuğunun kendisine sorular sorduğunu ancak kendisinin yeterli cevap veremediğini, bu nedenle bayan bir hocaya danıştığını, bazen de kitapları incelediğini belirtmiştir. Veli (12) de aile olarak çocuklarının soruları karşısında kendilerini yetersiz hissettiklerini, çocuklarının okuldaki DKAB dersinde de aradığı yanıtları bulamadığını, bu sebeple temel dinî bilgiler dersinin zorunlu olarak okulda okutulmasının daha yararlı olacağını ifade etmiş, zorunlu olmaması durumunda da önümüzdeki yıl bu dersi seçmek istediklerini ifade etmiştir. Benzer bir talep veli (7)'den gelmiştir. Veli (12) gibi kendi çocuğunun da temel dinî bilgiler konusunda yetersiz olduğunu düşünen veli (7), okulda bu dersin zorunlu olarak okutulmasının daha yararlı olacağını belirtmiştir. Veli (24) ise çocuğunun yaşına göre dinî bilgisinin yeterli olduğunu ancak bir soru sorduğunda kendisinin ve eşinin cevapladığını, kendilerinin cevap veremediği durumlarda ise kitaplara baktıklarını söylemiştir. Son olarak veli (25) ise çocuklarının kendilerine birtakım sorular sorduklarını, ellerinden geldiğince çocuklarının sorularına yanıt verdiklerini, yetersiz kaldıklarında ise anneannesine ve dayısına da sorduğunu ancak genellikle internetten araştırdığını ifade etmiştir.

Velilerin yukarıda verdikleri yanıtlar doğrultusunda çocuklarının nitelikli bir din eğitimi almaları hususunda katkı sağlayabilecek olan seçmeli din derslerini sonraki yıllarda seçmek isteyip istemediklerini sorduk. Velilerden bazıları (2, 3, 7, 12 ve 23) ilk yıl karışıklık olduğunu, kendilerinin derslerin seçimi konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıklarını ancak önümüzdeki sene bu dersi çocuklarının almasını istediklerini ifade etmişlerdir. Bir veli (25) ise çocuğunun tüm eksiklerine ve Müslümanlık konusunda yetersiz olmasına rağmen bu dersleri yine de seçmeyeceklerini ifade etmiştir.

Çocukları seçmeli din derslerini almayan velilerin, çocuklarına din eğitimi konusunda yeterince yardımcı olamadıkları, bu durum karşısında üçüncü kişilere başvurdukları görülmektedir. Bu eksikliği derinden hissedenden ve çocuklarının bu dersleri alanlara nazaran hem bilgi hem de davranış açısından geri kaldıklarını düşünen velilerin sonraki yıllarda seçmeli din derslerini alarak bu açığı kapatmak istedikleri görülmektedir. Buna karşın ideolojik açıdan din derslerine farklı bir bakış açısı geliştiren velinin ise din eğitimi konusunda yetersizliği ve çocuğunun din duygusu taşıması istemesine rağmen yine de bu dersleri çocuğuna aldırmak istemediği gözükmektedir.

7. Çocuklarını Yazın Kur'an Kursuna Gönderme Durumları

Okulda DKAB dersine ilaveten seçmeli din derslerinin veriliyor olması sonrası velilere bundan sonraki süreçte çocuklarını yaz dönemlerinde açılan cami veya Kur'an kurslarındaki programlara gönderip göndermeyecekleri sorulmuştur.

Bazı veliler (1, 2, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 16, 17, 19 ve 23) okuldaki derslere rağmen yazları açılan kurslara çocuklarını göndermek istediklerini belirtmişlerdir. Veliler camideki eğitimin kaliteli olduğunu (10), çocuklarına bir ruh kazandırdığını (13 ve 19), yaz dönemlerini boş geçirmelerini istemediklerini (5) ve dinî bilgilerini pekiştirmelerini istediklerini söylemişlerdir.

Veliler çocuklarının da yazları açılan bu kursları beğendiklerini ve gitmek istediklerini söylemişlerdir. Çocuğunu yazın cami veya Kur'an kursuna göndermek isteyen ancak kaliteli Kur'an eğitiminin resmî kurslardan ziyade özel kurslarda verildiğini belirten bir veli (15), özel kursların da maddi açıdan kendilerini zorladığını ve imkânlarının yetmediğini dile getirmiştir.

İki veli çocuklarını -seçmeli din derslerini aldıktan sonra- yazın Kur'an kursu veya camiye göndermek istemediklerini söylemişlerdir. Velilerden biri (20) okuldaki eğitim sonrası çocuğunu Kur'an eğitimi için camiye ya da başka bir eğitim merkezine göndermek istemediğini, okulda okutulmakta olan Kur'an dersinin, çocukların Kur'an'ı öğrenmeleri için gayet yeterli olduğunu ileri sürmüştür. Küçükken dinini öğrensini diye çocuğunu camiye gön-

derdiğini belirten bir diğer veli (21) de bu aşamadan sonra çocuğunu cami ya da Kur'an kursuna göndermek istemediğini söylemiştir.

Çocukları seçmeli din derslerini almayan veliler (3, 4, 7 ve 24) de çocuklarını yazları cami ve Kur'an kursuna gönderdiklerini ve göndermeye de devam edeceklerini belirtmişlerdir. Bir veli (12) ise Kur'an'ı okuyabiliyor olması sebebiyle çocuğuna kendisinin öğretmeye çalıştığını ifade etmiştir. Bir diğer veli (25) ise çocuğunu Kur'an kursuna göndermeyi düşünmediğini ifade etmiştir.

Velilerin ifadeleri neticesinde çocukları seçmeli din derslerini alan ve almayanların neredeyse tamamının okuldaki derslere rağmen çocuklarını dinî bilgilerini pekiştirmek ve camide ayrıca bir ruh kazanmalarını sağlamak için cami veya Kur'an kurslarına göndermek istedikleri gözükmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç, seçmeli din derslerinin doğrudan yaz dönemlerindeki Kur'an kurslarına bir alternatif oluşturmadığını göstermesi yönüyle oldukça önemlidir.

8. Seçmeli Din Dersleri İçin Öğretmenlerin Yeterlilik Durumları

Araştırma kapsamında velilerin seçmeli din derslerini veren öğretmenlerin yeterliliklerini nasıl buldukları da incelenmeye çalışılmıştır. Velilerin önemli bir kısmı seçmeli din derslerine giren öğretmenler hakkında olumlu ifadeler kullanmışlardır. Onların alanlarında iyi yetişmiş uzman ilahiyatçılar olduğunu belirten veliler (1, 2, 4, 6, 8, 11 ve 13) bu durumdan memnun kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bir veli (18) de başlangıçta derse giren öğretmenin ilahiyatçı olmadığını, bundan rahatsız olduklarını ancak daha sonra ilahiyat kökenli bir öğretmen geldiğini ve bu öğretmenden tüm velilerin memnun kaldığını söylemiştir.

Velilerin diğer bir kısmının (5, 10, 14, 16, 17, 19, 22 ve 23) ise birtakım hususlarda öğretmenleri eleştirdikleri ve memnuniyet durumlarının düşük olduğu görülmüştür. Ancak velilerin öğretmenlere yönelik eleştirilerinin hepsi öğretmenlerin yeterliliklerine dair değildir. Velilerin dile getirdikleri şikâyetlerin başında, bu derslere alan dışından öğretmenlerin girmesi bulunmaktadır. Bu duruma dikkat çeken bir veli (5) Hz. Muhammed'in hayatı dersine tarih öğretmenlerinin girdiğini, öğretmenin bu dersi vermek için yeterli donanıma sahip olmadığını ve çocuklarının öğrenmelerine fazla katkı sağlayamadığını söylemiştir. Aynı hususa değinen bir başka veli (16) de okullarda yüksek oranda din dersi öğretmeni açığı olduğunu, bu nedenle farklı alanlardaki öğretmenlerin derse girdiğini, bu durumun çocukların öğrenmelerini olumsuz yönde etkilediği gibi dersin verimliliğini de düşürdüğünü belirtmiştir. Velinin bu konudaki bir diğer tespiti ise öğretmen açığı konusundaki

eksiklerin tamamlanamaması neticesinde derslerin verimsiz geçeceğine inanan velilerin, çocuklarını başka derslere yönlendirebileceğine dairdir.

Velilerin şikâyet ettiği hususlardan bir diğeri de öğretmenlerin öğrenci ve derse olan ilgisizliğidir. Bu duruma dikkat çeken bir veli (10) Kur'an-ı Kerim ders öğretmenin yeterliliğini beğendiklerini ancak öğretmenin öğrencilerle çok ilgilenmediğini söylemiştir. Öğretmenlerin çok rahat olduğunu söyleyen veli, bu durumun çocuklarının yeterli sorumluluk kazanamamalarına neden olduğunun altını çizmiştir. Bir öğretmen olan veli (14) ile veli (16)'ya göre ise çok donanımlı, bilgili, öğrencilere bir şeyler kazandırmak için çalışan öğretmenler olduğu gibi sadece dersi doldurmak ve ek ders ücreti almak için giren öğretmenler de bulunmaktadır.

Velilerin eleştiride bulunduğu hususlardan bir başkası ise öğretmenlerin yeterliliğine yöneliktir. Bu hususa işaret eden veliler, genellikle öğretmenlerin Hz. Muhammed'in hayatı dersi için yeterli ancak Kur'an-ı Kerim için yetersiz oldukları şeklinde görüş belirtmişlerdir. Velilere göre DKAB dersine giren öğretmenler, konu alanına olan yatkınlıkları ve birikimleri nedeniyle Hz. Muhammed'in hayatı dersinde iyi bir performans gösterirken aynı performansı Kur'an-ı Kerim dersinde gösterememektedirler.

Öğretmenlerin yeterliliğini eksik bulan belirten bir veli (17) özellikle göreve yeni başlayan öğretmenlerin seçmeli din derslerini verme konusunda yeterli donanıma sahip olmadıklarını, çocuklarının dahi bu hususu dile getirdiğini söylemiştir. Ayrıca çocuğunun Kur'an okumayı bilmesi sebebiyle, öğretmenin bilmeyen çocukları oğluna gönderdiğini belirten veli, bu durumdan çocuğunun rahatsız olduğunu ve derste bir şey öğrenemediğinden dolayı üzüldüğünü ifade etmiştir. Göreve yeni başlayan öğretmenlerin bilgi donanımı açısından yetersiz ve öğrencilere bir şeyler öğretmek için de isteksiz olduklarına dikkat çeken veliler (19 ve 22) de bu durumun çocuklarının derslere olan ilgisini düşürdüğüne dikkat çekmişlerdir.

Öğretmenlerin yeterlilikleri önemli olduğu kadar bu dersi verecek olan öğretmenlerin dinî değerlere olan yaklaşımı da son derece önemlidir. Doktriner din eğitiminin yapıldığı Batılı ülkelerde, din dersi öğretmenlerinin seçiminde Kiliselerin önemli bir etki ve yetkisi vardır. Kilisenin sahip olduğu değerlerle örtüşmeyen veya bu değerleri hakir gören bir kişinin, din dersi öğretmeni olarak görev yapması neredeyse imkânsızdır (Bahçekapılı, 2012b). Bu durum, din eğitiminin doktriner esaslı olmasının doğal bir sonucudur. Din eğitiminin bir dinî inanca hatta bir mezhebe göre şekil aldığı doktriner din eğitiminde, söz konusu dinin temel değerleriyle örtüşmeyen bir eğitimin yapılması mümkün değildir. Bu hususa dikkat çeken bir veli (23) bazı okullarda din dersi öğretmeni olmadığı için DKAB ve Hz.

Muhammed'in hayatı derslerine ateist hocaların girdiğini duyduklarını, bu durumun kendilerini çok rahatsız ettiğini, bu gibi durumların incelenmesi ve buna izin verilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Netice itibarıyla velilerin seçmeli din derslerine giren alan öğretmenlerinden genel olarak memnun oldukları ve onları bu dersler için yeterli gördükleri gözükmemektedir. Fakat öğretmenlerini yeterli gören velilerin bazıları, bazı öğretmenlerin çocukların dini öğrenmelerine yeterince ehemmiyet vermemesinden de yakındığı görülmektedir. Din dersini alan bilgisi açısından yetersiz görenlerin ise daha çok Kur'an öğretimi konusunda öğretmenlerini yetersiz gördükleri anlaşılmaktadır. Velilerinşikâyet ettikleri bir diğer husus ise seçmeli din derslerine alan dışından öğretmenin veya dine karşı olumsuz bir tutumu olan öğretmenlerin girmesidir.

9. Velilerin Ders Kitapları Hakkındaki Görüşleri

Araştırmamız bağlamında incelenen bir başka husus da velilerin seçmeli din dersi kitaplarına dair kanaatlerinin ne olduğudur. Velilerden bir kısmı (2, 9, 10, 11, 14 ve 16) ders kitaplarını incelediklerini, hem içerik hem de tasarım açısından beğendiklerini ifade etmişlerdir. Bu hususta veliler, ders kitaplarının içeriklerinin çocuklarının gelişim özellikleri dikkate alınarak hazırlandığını, kullanılan dil ileuslûbun sade ve anlaşılır olduğunu belirtmişlerdir. Velilerin naklettikleri bir başka husus da kitapların içeriklerinin kapsamlı hazırlanmasıdır. Kitaplarda birçok konuya yer verildiğini belirten veliler, bu kitapların ilk olmaları nedeniyle birtakım aksaklıkların yaşanabileceği ifade ederek ancak önümüzdeki öğretim dönemlerinde kitaplara yönelik yeni çalışmaların yapılabileceğini ümit ettiklerini söylemişlerdir.

Velilerden ders kitaplarını yetersiz bulanların kitaplara yönelik en dikkat çekici eleştirileri, mevcut kitapların çocukların toplumsal yönlerini geliştirecek şekilde hazırlanmadığına yöneliktir. Bu hususta bir veli (5) "İnsan toplumsal bir varlıktır, çocuklar da. Ders de dersin kitabının da insanın toplumsal yönüne hizmet edecek şekilde hazırlanması gerekir" demiştir.

Ders kitaplarına eleştiri getiren bir başka veli (13) ise ders kitaplarında çocukların ezberlemelerine yönelik kısa ve özlü bilgilere yer verildiğine bunun yerine çocuklarının ufuklarını genişletecek daha kapsamlı öğrenme alanlarına ihtiyaç olduğuna dikkatleri çekmiştir. Bu hâliyle din dersi kitaplarının, çocuklarının ezberlerini geliştirmekten fazla bir katkısının olmayacağını belirten veliye göre din eğitiminde bilgi transferinden çok bilginin insanın duygu dünyasına ve yaşantısına etki edecek bir biçimde düzenlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bazı veliler (13 ve 24), ders kitaplarında kullanılan dilin daha sade ve yalın olması ve öğrencilerin okuduklarında yanlış anlaşılmalara neden olmayacak şekilde yazılması gerektiğinin altını çizmiştir.

Velilerden bazıları (8, 19 ve 20) çocuklarının okuduğu din dersi kitaplarına hiç bakmadıklarını ifade etmişlerdir. Bir veli (15) ise bir kere çocuğunun nerede olduğunu öğrenmek için baktığını, içerik açısından hiç incelemediğini söylemiştir. Bir başka veli (23) ise ders kitabını çok incelemediğini ancak erken hazırlanmış olsa bile içeriğinin çok kötü olmayacağını düşündüğünü ifade etmiştir.

Çocukları Kur'an-ı Kerim ve temel dinî bilgiler dersi alan velilerden bazıları ise (17 ve 21) ise çocuklarının derste MEB'in hazırladığı kitabı kullanmadıklarını, öğretmenlerinin başka yayınevlerinin hazırladığı kitapları kullandığını belirtmişlerdir.

Seçmeli din dersleri bağlamında velilerin görüşlerine yer verdiğimiz bu bölümde, velilerin öğretim programlarına dâhil edilen yeni derslerden memnun oldukları, bu derslerin çocuklarının dinî ve ruhi gelişimlerine önemli katkılar sunacağına inandıkları sonucu çıkmaktadır. Velilerin, bu derslerin çocukların dinî ihtiyaçlarını karşılayarak kapsamlı bir şekilde verilmesini istedikleri görülmektedir. Her veli kendi çocuğunun ihtiyaç duyduğu alana göre program konularının zenginleştirilmesini talep etmiştir. Tüm seçmeli din derslerinde velilerin dile getirdikleri ortak noktalar, çocukların sorumluluk bilinci kazanmaları, İslami bir kimliğe kavuşmaları, ahlaki ilkeleri yaşamaları, kendiyile ve içinde yaşadığı toplumla barışık bireyler olarak yetişmeleridir. Bununla birlikte birçok veli, seçmeli din dersleri sayesinde çocukların dinî bilgilerini önemli ölçüde geliştirdiklerini, öğrendikleri dinî bilgileri hayatlarına tatbik ettiklerini ifade etmişlerdir.

Velilerin üzerinde durdukları konulardan bir diğeri de öğretmenlerin, çocuklarının dinî ve ruhi gelişimlerine daha fazla katkı sağlamaları için daha özverili çalışmaları, alan ve mesleki yeterliliklerini geliştirmeleridir. Çocukları bu yıl seçmeli din derslerini almış ya da almamış olan velilerin neredeyse tamamının, okulda alınan din derslerine rağmen çocuklarını yaz dönemlerinde açılan kurslara göndermek istedikleri gözükmektedir. Ayrıca bir veli hariç hepsi çocuklarının bundan sonraki yıllarda da seçmeli din derslerini almalarını istediklerini ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin Gözünden Seçmeli Din Dersleri

Seçmeli din derslerine yönelik ihtiyaç ve beklentilerin araştırıldığı bu çalışmada, derslere giren din dersi öğretmenlerin görüş ve önerilerine yer verilmiştir. Öğretmenlerle yapılan

görüşmelerle, onların seçmeli din derslerine bakışları, beklentileri, daha kaliteli ve verimli bir ders için programlarda görmek istedikleri konular, öğrenme-öğretme sürecini nasıl planladıkları, kendilerini, mezun oldukları kurumları ve ders kitaplarını yeterlilik açısından nasıl ele aldıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Öğretmenlerin Seçmeli Din Derslerine Bakışları

Öğretmenlerin görüşlerine başvuru bu bölümde ilk olarak seçmeli din derslerinin öğretim programlarına girmesi konusundaki görüş ve önerileri ele alınmıştır. Din dersi öğretmenlerinin tamamı, uzun süredir okullarda okutulan DKAB dersinden sonra Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler derslerinin öğretim programlarına dâhil edilmesini çok müspet bir gelişme olarak görmüşlerdir. Ayrıca Anayasa'da yer alan "DKAB dersi dışındaki din eğitimi ve öğretiminin ailelerin isteğine bağlı olarak yapılabilmesine imkân tanıyan hükmün" geç de olsa uygulamaya girmesinden duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir.

Bununla birlikte öğretmenler, DKAB dersinin ve yaz dönemlerindeki Kur'an kurslarının çocukların dinî ve ruhi gelişimleri için yeterli olmadığını, seçmeli din derslerinin söz konusu açığı kapatmada önemli bir işleve sahip olacağına inandıklarını belirtmişlerdir (4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 16, 18, 21, 23, 24 ve 25). Yaz dönemindeki kursların daha çok tatil havasında geçtiğini belirten öğretmenler, bu kursların tamamlayıcı özelliğinin devam edeceğini ancak bu kurslarla ideal bir din eğitimi gerçekleştirmenin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla seçmeli din derslerinin, okul programlarında yer almasıyla birlikte dersler; sistemli, disiplinli ve kaliteli bir din eğitiminin gerçekleşmesine hizmet edecektir. Ayrıca bu öğretmenlere göre yazın verilen eğitimlerde Kur'an'ı yüzünden okumaya daha fazla önem verilmekte, onun mesajına yönelik çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Hâlbuki okuldaki Kur'an öğretimi, çocukların hem Kur'an'ı okumalarına hem de anlamını öğrenmelerine yardımcı olacaktır. Bunun yanında bazı ailelerin çocuklarını mahalle camilerine gönderme konusunda sıkıntılar yaşadıklarını belirten öğretmenler özellikle Kur'an-ı Kerim dersini seçenler arasında daha önce camideki kurslara hiç gitmeyen ve harfleri tanımayan öğrencilerin olduğuna dikkat çekmektedirler.

Öğretmenlere göre seçmeli din dersleri, din eğitimi açısından önemli bir boşluğu dolduracaktır. Herşeyden önce çocukların dinî ve ruhi gelişimlerine katkı sağlayacak olan bu dersler, çocukların değerlerle örülmüş toplum hayatına adaptasyonlarına da yardımcı olacaktır. Bu bağlamda seçmeli din derslerini önemli bir adım olarak gören öğretmenler, istenilen

hedeflere ulaşabilmek için öğrenci ve ailelerin ihtiyaçlarının iyi bir şekilde belirlenmesi ve programların da buradan elde edilen veriler doğrultusunda yapılandırılması gerektiğini savunmuşlardır.

Öğretmenlere göre seçmeli din dersleri birçok imkânın doğmasına hizmet edecektir. Öğretmenlere göre yeni din derslerinin isteğe bağlı olarak okutulması toplumun din eğitimi taleplerinin yerine gelmesi açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Ayrıca bu derslerin isteğe bağlı olarak okul programlarına girmesini demokratik bir uygulama olarak gören öğretmenler, derslerin isteğe bağlı olarak okutulması sayesinde bu derslerin meşruluğuna yönelik eleştirilerin önlendiğini düşünmektedirler. Öğretmenler bu yeni gelişmelere paralel olarak ileriki zamanlarda toplumun beklenti ve ihtiyaçları doğrultusunda daha farklı din derslerinin de isteğe bağlı olarak okutulabilmesinin önünün açıldığını ileri sürmüşlerdir.

Öğretmenlerin değerlendirmelerine göre seçmeli din derslerinin ortaya çıkardığı yeni imkânlardan biri de din eğitimi konusunda alternatif yapıların oluşturulmuş olmasıdır. Örneğin bazı öğretmenler (7, 13 ve 22), kimi ailelerin din eğitimi açısından çocuklarını imam-hatip okulları dışında, bir başka okula gönderme konusunda tereddütler yaşadıklarını fakat seçmeli din derslerinin okul programlarına girmesinin ardından bu tereddütlerinin önemli ölçüde kalkacağına inandıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde de iki öğrencinin imam-hatip lisesinde başarılı olamayacağını düşündükleri için normal liseye gittikleri ancak din eğitimini geliştirmek için seçmeli din derslerinin hepsini almak istedikleri tespit edilmiştir.

Nitekim İHL'ye gitmek istediği hâlde pek çok öğrencinin başvurması sonrasında okulda yer kalmadığı için İHL'ye kayıt yaptıramayıp genel liseye başlayan bir öğrenciye (36) niçin seçmeli din derslerini seçtiği sorulduğunda verdiği cevap ilgi çekicidir. Öğrenci dersleri seçme gerekçesini "Seçmeli din derslerini seçersek İHL gibi olur diye düşündük. İHL'de okusam daha iyi olurdu; ancak bu derslerin de bana faydasının olacağına inanıyorum" sözleriyle ifade etmiştir. Öğrenci ve öğretmenlerin bu sözleri, seçmeli din derslerinin öğretim programına girmesinin, öğrenci ve aileler için farklı alternatif imkanlar doğurduğunu göstermektedir.

Öğretmenlerin önemli bir kısmına göre bu dersler öğrencilerin hayatlarıyla örtüşmekte, karşılaştıkları birtakım sorunlara çözümler getirmekte; iyi ve güzel davranışlar geliştirmelerine ve aynı zamanda dindar ve ahlaklı bir neslin yetişmesine katkı sağlamaktadır. Ancak öğretmenler bu değişimin süreç içerisinde kendini göstereceğinin de altını çizmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı (6, 10 ve 18) ise seçmeli olarak okutulan bu derslerin, gençlerin ülkesini ve milletini seven ve ahlaki değerlere önem veren bireyler olarak yetişmelerine

katkı sağlayacağına inandıklarını, bunun için de bu derslerin zorunlu dersler arasına alınmasının daha isabetli olacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Nitekim onlara göre devletin önemli görevlerinden biri, ahlaklı nesiller yetiştirmektir ki bu derslerin altında yatan temel düşünce de ahlaklı bir nesil yetiştirmektir.

Öğretmenlerin bir kısmı (8, 10, 12 ve 16) da derslerin gerekli altyapılarının oluşturulmadan, hızlı bir şekilde okul programlarına alındığını belirterek yaşanan sıkıntılar karşısında kendileri de dâhil olmak üzere birçok öğrenci ve velinin rahatsız olduğunun altını çizmişlerdir. Nitekim bazı öğretmenler (7, 12 ve 24) seçmeli din derslerinden Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı derslerini, temel dinî bilgiler dersine nazaran daha özgün bulduklarını buna karşın temel dinî bilgiler dersinin klasik ilmihâl mantığı ile kurgulandığını ifade ederek bu dersin öğretim programının yeniden yapılandırılması gerektiğinin altını çizmişlerdir.

Öğretmenlerin genel anlamda seçmeli din dersleri ile ilgili olarak dile getirdikleri bir başka husus ise bu derslerin süresine dairdir. Öğretmenler seçmeli din derslerinin haftalık ders saati konusunda ortak bir karara varamamış gözükmektedirler. Bazı öğretmenler (1, 2, 13, 17, 20, 23 ve 24), öğrencilerin DKAB dersi dâhil haftada 4 ila 6 saat arasında din eğitimi aldıklarını, özellikle 5. sınıf öğrencileri için bu sürenin oldukça yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenlere göre ders saatlerinin süresi kadar bu derslerin işleniş şekli de önemlidir.

Bazı öğretmenler (6, 7, 9, 11, 19, 21, 23 ve 25) ise seçmeli din derslerinin her birinin haftalık 2 ders saati olan ders süresinin yeterli olmadığını özellikle de Kur'an-ı Kerim dersi için bu sürenin asla kâfi gelmediğini belirtmişlerdir. Sınıfların oldukça kalabalık olduğunun altını çizen öğretmenler, bu durumun öğrencilerle birebir ilgilenmelerine mani olduğunu ifade etmişlerdir. Bu duruma dikkat çeken öğretmenlerden biri (11) şunları söylemiştir: *"Ben 2 saatte ne yapabilirim ki yüzünden mi okutayım? Ezber mi dinleyeyim yoksa meal mi okuyalım? Hangisini yapalım? Ben yetiştiremiyorum, hatta bazen ezberleri DKAB dersinde dinlemek zorunda kalıyorum"*.

Öğretmenlerin ders saatleri hakkında dile getirdikleri bir başka önemli husus da seçmeli din derslerinin son derslere bırakılmasıdır. Çocukların son derslerde yorulduklarını ve sıkkınlıklarını belirten öğretmenler, son saatlerde öğrencilerin ilgi ve motivasyonlarını canlı tutmanın neredeyse imkânsızlaştığını vurgulamışlardır.

Netice itibarıyla öğretmenlerin seçmeli din derslerinin okul programlarına dâhil edilmesini önemli bir gelişme olarak gördükleri ve bu derslerin bugüne kadar örgün ve yaygın din eğitiminde yaşanan aksaklıkların giderilmesi ve toplumun din eğitimi taleplerine karşı-

lık gelmesi noktasında önemli işlevlerinin olacağını ileri sürdükleri belirlenmiştir. Öğretmenlere göre yeni din derslerinin en önemli kazanımlarından biri vatandaşlara din eğitimi konusunda yeni alternatifler sunmasıdır. İmam-hatip okullarına ilaveten farklı eğitim kurumlarında da bu derslerin verilmesi ailelere yeni imkânlar sağlayacaktır. Bunlara karşın öğretmenler, yeni sisteme gerekli altyapı hazırlıkları tamamlanmadan başlanması sebebiyle birtakım aksaklıkların yaşandığına da dikkat çekmişlerdir.

2. Öğretmenlerin Seçmeli Din Derslerini Önemseme Düzeyleri

Araştırma kapsamında öğretmenlerin seçmeli din derslerinden hangisini daha çok önemsedikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Öğretmenlerin önemli bir kısmına (1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20 ve 25) göre seçmeli din derslerinden en önemlisi Kur'an-ı Kerim dersidir. Zira diğer tüm derslerin ortak hedefi Kur'an'ı anlamaktır. Öğretmenlere göre Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler dersinin muhtevasının önemli bir kısmı DKAB dersinde öğretilmektedir. Fakat bu ders içerisinde öğretilmesi mümkün olmadığı için Kur'an dersinin kendine özel bir konumu olduğunu düşünen öğretmenler, bu nedenle seçmeli dersler arasında en çok Kur'an-ı Kerim dersini önemsediklerini ifade etmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim dersini daha çok önemseyen öğretmenlerin gerekçelerinden biri de Kur'an öğretiminin süreklilik gerektirmesidir. Bu hususa dikkat çeken öğretmenlerden biri (8) şunları söylemiştir:

Çocuklar yazları kurslara gitmekte fakat iki buçuk ay gördükleri Kur'an öğretiminden sonra dokuz ay eğitim almamakta, kısa sürede öğrendiklerini unutmaktadır. Okuldaki bu ders, her şeyden önce Kur'an eğitiminin devamlılığını sağlayarak çocukların iyi bir şekilde Kur'an öğrenmelerine katkı sağlayacaktır.

Öğretmenlerin okuldaki Kur'an-ı Kerim dersini önemsemelerinin bir diğer sebebi de "Okuldaki Kur'an öğretiminin daha sistemli, disiplinli ve her şeyden öte pedagojik bir bakış açısıyla verilebilecek olmasıdır". Bu noktaya vurgu yapan bir öğretmen (18) "Yıllardır camilerde ve Kur'an kurslarında Kur'an eğitimi veriliyor. Bu eğitimlerin çoğu da camilerde yapılıyor. Camilerde verilen eğitim ise hem pedagojik açıdan hem de ortam açısından yetersiz. Bu eğitimin okullarda verilmesi, işin disiplini, kalitesi ve verimliliği açısından son derece önemlidir" diyerek okulda verilen Kur'an-ı Kerim dersinin bu yönüyle diğer seçmeli din derslerinden daha önemli bir misyona sahip olduğunu belirtmiştir.

Kur'an-ı Kerim dersinin ülke tarihi açısından bir devrim olduğunu belirten bazı öğretmenler (7, 10 ve 19) 80 yıl aradan sonra öğretim programlarının içerisinde Kur'an dersinin

girmesini din eğitimi açısından önemli gördüklerini, bu bağlamda Kur'an dersinin diğer derslere nazaran özel bir konuma sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bir başka öğretmen (11) de Kur'an'ın İslam dininin temel kaynağı olduğunu, bu açıdan öğretilmesinin büyük önem taşıdığını belirttikten sonra ülkemizde Kur'an'a karşı büyük bir ilginin olduğunu ve bu ilgiye karşılık gelecek eğitimin okulda verilmesinin de yerinde bir uygulama olduğunu söylemiştir.

Öğretmenler arasında seçmeli din derslerinden Hz. Muhammed'in hayatı dersini en önemli gören yalnız bir kişi (16) çıkmıştır. Öğretmen, çocukların Kur'an dersini yazın da öğrenebildiklerini ancak Hz. Peygamber'in hayatını geniş bir şekilde işleyebilme imkânlarının olmadığını söylemiştir. Derse verilen önem açısından öğretmenlerin tercihleriyle öğrenci ve velilerin görüşlerinin örtüşmediğini söylememiz gerekir. Zira başta öğrenciler olmak üzere velilerin de Hz. Muhammed'in hayatı dersini öğretmenlere göre daha fazla öncelikleri ifadelerinden anlaşılmıştır.

Bazı öğretmenler (3, 21 ve 22) de seçmeli din derslerinden en önemlisini diğer derslerin konularını da bünyesinde toplaması sebebiyle temel dinî bilgiler olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlere göre temel dinî bilgiler dersini önemli kılan temel özellik, çocukların İslam dininin temel esaslarını bu derste bütüncül bir şekilde öğrenebilme imkânıdır. Nitekim bir öğretmen (3)'e göre ailelerin bu dersi seçmesinin ana nedeni, çocuklarının İslam dini hakkında daha derin bir bilgiye sahip olmalarını istemeleridir. Kendisi daha çok Kur'an-ı Kerim dersini önemsemesine rağmen bir öğretmen (7) de okulunda en çok temel dinî bilgiler dersinin seçildiğini, ailelerin genellikle çocuklarının az da olsa dinî bilgileri olsun diye bu dersi almak istediklerini ifade etmiştir. Aslında tüm derslerin kendilerine göre üstün bir yanının olduğunu düşünen bir başka öğretmen (21) ise nihai olarak temel dinî bilgiler dersinin önemini şu sözlerle özetlemiştir:

...Ama bu dersler arasında öncelikle temel dinî bilgiler dersi gelir. Klasik literatürdeki öğretilmesi gereken ilimlerin sıralamasında biraz bu önceliklidir. Çünkü insanın önce amele dönüştürmesi gereken şeyleri bilmesi farz olur. Daha sonra onları destekleyen yan şeyler gelir. Yani öğrenilen temel bilgiler üzerine Kur'an'dan ve Hz. Peygamber'in hayatından yeni bilgiler eklenir.

Öğretmenlerden ikisi (15 ve 24) ise bu derslerden herbirinin önemli olduğunu, birini diğerine tercih etmenin doğru olmayacağını ifade etmişlerdir. Bu hususa dikkat çeken öğretmen (15) şunları söylemiştir:

Kur'an dersinde çocuk sadece ezber değil aynı zamanda Kur'an'ın içeriğine dair de bilgi sahibi oluyor, surelerin hepsi hakkında olmasa bile 15 surede hangi konu-

lar bahsediliyor bunu öğrenebiliyor. Siyer dersinde ise sadece Hz Muhammed'in hayatı değil aynı zamanda Peygamberimizin yaşam tarzı hakkında bilgi verebiliyoruz. Peygamberimizin tarihsel yaşam serüveninden çok ahlakını vermeye çalışıyoruz. Yani üçü de ayrı ayrı güzel.

Netice olarak öğretmenlerin önemli bir kısmının, Kur'an eğitiminin DKAB dersinde verilemiyor olması, bu eğitimin süreklilik gerektirmesi ve Kur'an kurslarına nazaran okuldaki eğitimin daha sistemli ve pedagojik yapılacağı düşüncesiyle Kur'an-ı Kerim dersini daha fazla önemsedikleri görülmektedir. Öğretmenlerin Kur'an-ı Kerim dersini önemsedikleri ve bunun gerekçesi için sundukları ifadelerle velilerin düşüncelerinin tamamen örtüştüğü görülmektedir. Kur'an-ı Kerim dersinden sonra öğretmenlerin en çok önemsedikleri dersin temel dinî bilgiler dersi olduğu anlaşılmaktadır. Veliler gibi öğretmenler de çocuklara İslam dininin temel esaslarını bütüncül bir şekilde öğrenebilme imkânı sağlaması sebebiyle bu derse önem atfetmişlerdir. Öğretmenlerden yalnız bir kişinin Hz. Muhammed'in hayatı dersini daha fazla önemsemesi ise oldukça ilginçtir ve ne öğrenci ne de velilerin görüşleriyle örtüşmektedir.

3. Seçmeli Din Derslerinde Bilgilendirme ve Yönlendirme

Araştırma kapsamında öğretmenlerin görüşüne başvurulmuş bir diğer önemli konu da yönlendirmedir. Bu kapsamda öğretmenlerin, kendileri ve okul idareleri tarafından seçmeli din derslerini tanımaları konusundaki çabaları ve varsa yaptıkları yönlendirmeler hakkındaki görüşleri ele alınmıştır.

Öğretmenlerden bir kısmı (1, 3, 4, 6, 12, 18, 20 ve 22) "gerek anne-babaları gerekse çocukları seçmeli din derslerini almaları yönünde yönlendirdiklerini" ifade etmişlerdir. Örneğin bir öğretmen (3), öğrenci ve velilerle yaptığı görüşmeler neticesinde okulunda seçmeli din derslerinden üçünün de açıldığını belirtmiştir. Velilerin ve öğrencilerin yeni sistemi bilmediğini söyleyen öğretmen, velilerin seçmeli din derslerine kimin gireceği konusunda dahi şüphelerinin olduğunu, bu derslere ilahiyat mezunlarının gireceğini öğrendikten sonra, bu dersleri seçenlerin sayısında artış gözlemlendiğini belirtmiştir.

Bir başka öğretmen (4) ise kayıt döneminde lise 1 öğrencilerini ve ailelerini bir salonda topladıklarını, idarenin gözetiminde velilerle görüştüklerini, okulun öğretmen ve fiziki ortam yeterliliğine göre dersleri seçmeleri konusunda yönlendirmeler yaptıklarını ifade etmiştir. Yeterli din dersi öğretmeni olmadığı için de seçmeli din derslerinden daha çok Kur'an-ı Kerim dersini seçmelerini istediklerini belirtmiştir. Bir başka öğretmen (22) "*Ben*

velilere çocuklarının okulda aldıkları DKAB dersinin, iyi bir din eğitimi için yeterli olmayacağını, seçmeli din derslerini alarak çocukların dinlerini çok daha iyi öğrenme imkânı elde edeceklerini söyledim” diyerek yönlendirme yaptığını ifade etmiştir.

Öğretmenlere göre öğrencilerin yönlendirilmesi çok önemlidir. Bu hususa dikkat çeken bir öğretmen (12), özellikle 5. sınıf öğrencilerinin seçmeli dersler hakkında fazla bilgilerinin olmadığını, ilkokul okurken bir anda kendilerini ortaokulda bulduklarını, bu öğrencilerin kendileri ya da aileleri tarafından yönlendirilmeksizin ders seçmelerinin sağlıklı olmayacağını ifade etmiş ve kendisinin de kayıt döneminde öğrenci ve aileleri dersler hakkında bilgilendirmeye çalıştığını söylemiştir. Bazı öğretmenler (6, 10, 11, 13, 18 ve 25) ise seçmeli din dersleri konusunda öğrenci ve ailelere yönlendirme yapmadıklarını ifade etmiştir. Örneğin bir öğretmen (18) yönlendirme yapmama gerekçesini *“Ben yönlendirme yapmadım, zira dersin adından da belli olduğu üzere bu dersler isteğe bağlı dersler. Bence herkesin bu konuda tarafsız olması gerekir”* sözleriyle açıklamıştır.

Okulda yeni göreve başlayan (11) veya ücretli öğretmenlik yapan (6) öğretmenlerin de seçmeli din dersleri konusunda yönlendirme yapmaktan çekindikleri gözlemlenmiştir. Bu öğretmenler, idare ve diğer öğretmenlerden nasıl bir tepki alacaklarını bilmedikleri için yönlendirme yapmadıklarını ifade etmişlerdir.

Yönlendirme konusunda öğretmenlerin görüşlerine başvurulmuş bir başka husus da “okul idarelerinin din dersleri hakkındaki tutumlarını” belirlemeye yönelik olmuştur. Öğretmenlerin önemli bir çoğunluğuna göre okul idareleri, sahip oldukları ideolojik tutumlarını işlerine yansıtılabilmektedir. Eskiden bu durumla daha fazla karşılaştıklarını belirten öğretmenler, son dönemlerde bu tür olumsuzlukların oldukça azaldığını ifade etmişlerdir. Bazı öğretmenlere (1, 5, 6, 10, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 ve 25) göre ideolojik tutum ve tavırların azalmasında siyasal alandaki normalleşmenin ve yeni göreve başlayan idarecilerin tek bir ideolojik yerden değil bilakis farklı arka planlardan atanıyor olmasının önemli bir etkisi vardır.

Öğretmenlere göre seçmeli din derslerinde yapılan yönlendirmeler, çoğunlukla bu derslerin alınmaması yönündedir. Örneğin öğretmenlerden bazıları (2, 3, 6, 7, 8, 9, 11, 15 ve 24) okul idaresinin okulun fiziki imkânlarını bahane ederek -üç seçmeli din dersinin de seçilmiş olmasına rağmen- okulda yalnız bir dersin açılmasına izin verdiklerini belirtmişlerdir. Bu uygulamaya dikkat çeken öğretmenlerden biri (9) *“Okulda temel dinî bilgilerle ilgili Hz. Muhammed’in hayatı dersi çok seçildi. Ancak okul idaresi, temel dinî bilgiler dersini seçenleri Hz. Muhammed’in hayatı dersini seçenlerle birleştirerek yalnız bu dersi açtı”* demiştir. Bir baş-

ka öğretmen (7) ise okul idaresinin rehberlik servisiyle birlikte bir komisyon kurduğunu, öğrenci ve velileri dersler hakkında onların bilgilendirdiklerini, kendilerini ise derslerin seçilme sürecine dâhil etmediklerini söylemiştir. Nitekim öğretmenlerden bir diğeri (14) de okul idarecilerinin birkaç öğrenciye *"Niçin bu dersleri seçiyorsunuz? Ne gerek var, seçmeyin başka dersler var, onlar daha güzel"* dediklerini belirtmiş fakat idarenin yetkililerden gelen uyarı sonrasında bu tutumlarını değiştirdiğini ifade etmiştir.

Öğretmenlere göre olumsuz yönlendirmelerin okul idaresinden olduğu kadar farklı alanlarda görev yapan öğretmenlerden de geldiği görülmektedir. Bu hususa dikkat çeken öğretmenlerden biri (6) *"Ben iki-üç ay boyunca birkaç öğretmenden çok eleştiri aldım. Sürekli siyasi eleştiriler yaptılar. Ben üzerlerine gitmedim. Sorun çıksın diye beklentileri oldu. Ancak ben uzatmadım. Ben de aynı tepkiyle yanıt verseydim sorunlar artabilirdi."* demiştir. Öğretmenlerden bir başkası (7) ise *"Bazı öğretmenler, hem öğretmenler odasında hem de sınıflarda 'Kur'an mı önemli yoksa sosyal dersler mi?' şeklinde sözler söylediler. Özellikle dersi alan öğrenciler bana üzüntülerini ifade ettiler. Maalesef bazı öğretmenler siyasi tutumlarını işleriyle karıştırıyorlar"* şeklinde konuşmuştur. Nitekim bir başka öğretmen (11) de bazı öğretmenlerin derslerin açılmaması yönünde müdüre baskı yaptıklarını belirtmiştir. Derslerin seçilmesini istemeyen öğretmenlerin kendilerine ait siyasi ideolojileri olduğunu iddia eden öğretmen siyasi korkularının öğretmenleri derslerin seçilmemesi yönünde tavır almaya zorladığını ancak veli ve öğrencilerin talepleri; kendisinin ve müdürün gayretleriyle iki dersin açıldığını belirtmiştir.

Bazı öğretmenler (3, 7, 8, 12 ve 14) göre öğrenci ve velilerin, seçmeli derslerin seçimi konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıklarını, okul idarelerinin bu dersleri açma ya da açmama konusunda tek yetkili olduklarını ve okul idaresinin kendilerine verdikleri paket derslerden birini seçmek zorunda olduklarını düşündüklerinin altını çizmiştir. Ayrıca öğretmenler, idarelerin sıklıkla keyfi uygulamalar yaptıklarını, *"O dersin öğretmeni yok, o ders açılmayacak, sınıf yok açılmaz, burası imam-hatip mi olacak, bir sınıf açılrsa yeter"* gibi sözler kullanarak velileri olumsuz bir şekilde yönlendirdiklerini belirterek önümüzdeki süreçte MEB'in öğrenci ve velileri derslerin seçimi konusunda özel olarak bilgilendirmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Bazı öğretmenler ise okul idarelerinin derslerin seçimi konusunda tarafsız kaldıklarını veya kasıtlı olarak olumsuz yönlendirme yapmadıklarını, öğrenciler ile ailelerin görüş ve talepleri doğrultusunda derslerin seçilmesini sağladıklarını ifade etmişlerdir. Bu hususta bir öğretmen (18) *"Okul idaremiz bu işlere fazla müdâlehil olmadı. Okulun fiziki şartları, öğretmen sayısı ve öğrencilerin tercihlerine göre dersleri açtı. Bana da durumu izah ettiler. Olumsuz bir tavır hiç sezmedim"* demiştir.

Bununla birlikte bazı öğretmenler (20, 21 ve 22) ise okul idaresinin seçmeli din derslerinin seçilmesi konusunda hassasiyet gösterdiğini belirtmişlerdir. Bu hususu öğretmenlerden biri (22) şu sözlerle ifade etmiştir: *“İdaremiz din derslerini önemsiyordu. Ellerinden geldikçe taleplere karşılık vermeye çalıştılar. Okulun imkânları doğrultusunda iki dersi açtılar”*.

Netice olarak öğretmenlerin çocukların daha iyi bir din eğitimi alabilmeleri için DKAB dersine ek olarak seçmeli din derslerine ihtiyaç olduğunu düşündükleri görülmektedir. Ancak öğretmenler, derslerin seçimi konusunda öğrenci ve ailelerin yeterli bilgilerinin olmadığını, dersler hakkında bilgilendirme ve derslerin seçimine yönelik de olumlu yönlendirme yapılmasının önemli bir ihtiyaç olduğunu ifade etmektedirler. Bunun dışında bazı okul idaresi ve öğretmenlerin bu derslerin öğrenci ve aileleri tarafından seçilmemesi yönündeki tutum ve davranışlarının olduğuna dikkat çeken öğretmenlerin, bu durum karşısında kendilerinin de öğrenci ve velilerle görüşmeler yapmayı uygun gördükleri anlaşılmaktadır. Bu öğretmenlerin aksine -sayıları az da olsa- bu derslerin isteğe bağlı olması sebebiyle bazı öğretmenler bilgilendirme dışında yönlendirme yapmayı uygun görmediklerini ifade etmişlerdir.

4+4+4 Eğitim Yasası sonrasında öğrencilerin ilgi, talep ve yeteneklerine göre birbirinden farklı dersler okul programlarına dâhil edilmiştir. Bu derslerin her birinin, öğrencilere ayrı ayrı faydaları bulunmaktadır. Ancak öğrencilerin kendi ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerine uygun bir ders seçebilmeleri için bilgilendirme yapılmasının oldukça önemli olduğu gözükmektedir. Ancak bazı ideolojik kaygıların farklı kesimlerde devam ediyor olması, tarafları seçmeli din dersleri konusunda harekete geçirmekte, öğrenci veya ailelere olumlu ya da olumsuz yönlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Bu durum demokratik olmadığı gibi seçmeli derslerin mantığına da aykırıdır. Herşeyden öte bu tür tutum ve davranışlar, seçmeli din derslerinin sistemli bir şekilde işlenmesine ve rayına oturmasına engel olacaktır.

4. Öğretmenlere Göre Öğrenci ve Ailelerin Dersleri Seçme Nedenleri

Araştırma kapsamında, öğrenci ve velilerin seçmeli din derslerini alıp almamalarında etkili olan nedenlerin neler olabileceği konusunda öğretmenlerin görüşlerine başvurulmuştur. Öğretmenlere göre öğrenci ve velilerin seçmeli din derslerini alma nedenleri arasında ilk sırayı “din eğitimi ihtiyacını karşılamak” gelmektedir. Öğretmenler, özellikle ailelerin din eğitimi konusunda çocukların yeterli donanıma sahip olmadıklarını düşündüklerini, bu nedenle de okuldaki yeni din derslerine ilgi gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte aileler çocuklarının dinî bilgilerini geliştirmek amacıyla yazları açılan Kur’an kurslarına ilgi göstermekte fakat bu kurslardan bekledikleri sonuçları alamadıklarından ve okuldaki DKAB dersinin de yetersiz olduğunu düşündüklerinden seçmeli din derslerini almaktadırlar.

Öğretmenlere göre ailelerin seçmeli din derslerini almak istemelerinin bir diğer sebebi de devlet tarafından verilecek eğitimin kendi sorumluluklarını hafifletecek olmasıdır. Öğretmenler, ailelerin çoğunun çocuklarına din eğitimi verme konusunda öncelikle kendilerini sorumlu gördüklerini ancak din eğitimi konusunda yeterli birikime sahip olmadıkları için devlet tarafından verilen din eğitimi ile üzerlerindeki sorumluluğun bir nebze de olsa hafifleyeceğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bu hususa dikkat çeken bir öğretmen (9) *“Bu dersler her şeyden evvel, ailelerin üzerindeki yükü hafifletecek. Bazı aileler çocukları ile ilgilenmekle birlikte, aslında çoğunun yeterince ilgilemediğini hatta bazısının hiç ilgilenmediğini biliyoruz. Bu yeni seçmeli din dersleri ile birlikte bazı aileler, bütün yükü öğretmenlerin sırtına atmış durumdadır”* demiştir.

Aileleri çocuklarına okuldaki din derslerini aldırarak istemelerinin bir başka nedeni ergenlik çağına giren öğrenciler üzerinde öğretmenlerin daha etkili olduğu düşüncesidir. Bu hususta bir öğretmen (23) bazı ailelerin çocuklarına söz geçiremediğini, öğüt verseler dahi çocuklarının dinlemediğini ancak okuldaki eğitimin, özellikle de öğretmenin belli bir yaştan sonra çocuklar üzerinde daha etkili olduğunu düşündüklerini, ve bu sebeple de okuldaki imkânlardan istifade etmek istediklerini belirtmiştir.

Bazı öğretmenlere göre seçmeli din derslerinin seçiminde rol oynayan bir diğer faktör ise muhafazakâr toplumun yeni imkânlardan faydalanma arzusudur. Öğretmenler, muhafazakâr toplumun uzun yıllardır din eğitimi konusundaki taleplerinin reddedildiğine ancak yeni süreçte seçmeli din derslerinin okul programlarına dâhil edilmesiyle bu durumdan yararlanmak için derslere yoğun ilgi gösterdiklerine dikkat çekmişlerdir. Nitekim bu konuda bir öğretmenin şu sözleri meseleyi net bir şekilde açıklamaktadır:

Muhafazakâr kesim devlet ve sistemle barışık değil. Yıllarca talepleri göz ardı edildi. Şimdi ise yeni bir süreçteyiz. ‘Sonunda bizim de bir isteğimiz oldu’ diye düşünüyorlar ve kendileri bu dersleri alarak uygulamaya destek vermeye çalışıyorlar.

Öğretmenlerin birkaçı (9, 18 ve 23)’nin derslerin seçimi konusunda ortaya koydukları bir başka faktör de ailelerin okuldaki eğitimi daha sistemli ve disiplinli görmeleridir. Kendilerini yetersiz bulan ancak çocuklarının hem Kur’an’ını hem de Peygamberini tanımasını isteyen, cami veya Kur’an kursundaki eğitimin yeterli olmadığını düşünen birçok aile okuldaki eğitimin daha başarılı olacağına inandıklarından dolayı bu eğitimi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Öğretmenlere göre bu derslerin alımında en etkili faktör ailelerdir. Öğretmenlerin önemli bir kısmı, öğrencilerin ailelerinin istekleri doğrultusunda dersleri seçtiklerini, özellikle aile-

leri daha dindar veya dine yakın olan çocukların bu dersleri alma konusunda daha istekli olduklarını ifade etmişlerdir. Bazı öğretmenler (2, 6, 14 ve 17) seçmeli din derslerinin devamlılığının sağlanması noktasında ailelere büyük görevlerin düştüğüne vurgu yapmışlardır. Özellikle kayıt dönemlerinde çocuklarının din derslerini almalarını isteyen ailelerin, okulun gönderdiği formu çocuklarıyla göndermek yerine bizzat okula gelip dersler hakkındaki taleplerini okul yönetimine iletmelerinin derslerin okulda açılmasında oldukça yararlı olacağına dikkat çekmişlerdir.

Buna karşın bazı öğretmenler (17, 19 ve 22) seçmeli din derslerinde ailenin belirgin rol oynamasının birtakım olumsuzluklara da neden olduğunun altını çizmişlerdir. Öğretmenler, seçmeli din derslerini, kendilerinden çok ailelerin isteği üzerine alan öğrencilerin derslerdeki başarılarının düşük olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sorunun çözümü için öğretmenler, ailelerin çocuklarını ikna etmelerini ve aynı zamanda ilgi ve motivasyonlarını yüksek tutacak teşvik edici yaklaşımlar geliştirmelerini önemsediklerini ifade etmişlerdir.

Ailelerin dinî arka planları seçmeli din derslerinin alımında etkili olduğu gibi çocukların seçtikleri derslerin türünde de etkili olmaktadır. Öğretmenlerden bazıları (3, 8, 11, 16 ve 21), ailelerin din eğitimi arka planının seçmeli din derslerinden hangisini alacakları konusunda etkili olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı derslerini seçen ailelerin daha çok muhafazakâr, -din eğitimi konusunda hem kendileri hem de çocukları oldukça daha bilgili ve Kur'an'ı okuyabilen kişiler olduklarını; ancak temel dinî bilgiler dersini alanların diğerlerine nazaran din eğitimi konusunda yeterli donanıma sahip olmayan fakat çocuklarının da bu eğitimden yoksun olmasını istemeyen ve çocuklarına genel bir din eğitimi aldirmek isteyen aileler olduklarını söylemişlerdir.

Bazı öğretmenlere göre seçmeli din derslerinin alımında tek etkili faktör aile değildir. Öğretmenlerin bir kısmına (4, 6, 7, 9, 12, 16, 20, 21 ve 25) göre birçok öğrenci bu dersleri bizzat kendileri gönülden istedikleri için seçmişlerdir. Zira bu çağdaki öğrencilerin dinî duygularının çok canlı olduğunu düşünen öğretmenler, çocukların dinlerini, kutsal kitaplarını ve peygamberlerini çok sevdiklerine ve önemsediklerine vurgu yapmışlardır. Bu hususa dikkat çeken bir öğretmen (16) düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Toplumumuzda Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e büyük bir sevgi, hürmet ve saygı var. Benim okuttuğum sınıflarda her yöreden her düşünceden çocuklar var. Hatta bazılarının beklentilerinin aksine girdiğim sınıflarda Alevi vatandaşlarımızın çocukları da var. Hepsi dersleri isteyerek seçtiler."

Yine bir başka öğretmen (11) de "Benim sınıfımda Alevi bir ailenin çocuğu var. Annesiyle gelecek Kur'an-ı Kerim dersini isteyerek seçtiler. 2. dönemin bitmesine 1 ay kala bu öğrencim Kur'an

okumaya geçti" demek suretiyle, öğrenci ve ailelerin Kur'an'a duydukları sevgiyi ve onu okumayı öğrenme konusundaki isteklerini dile getirmiştir.

Bazı öğretmenler (7 ve 8)'e göre ise çocukların bu dersleri almalarının temel nedenlerinden biri dinî konulara duydukları merak ve öğrenme istekleridir. Öğretmenler öğrencilerin yaşları itibarıyla dinî konulara ilgi duyduklarını, hayatlarında karşılaştıkları birtakım sorunların çözümü için dine başvurduklarını söylemişlerdir. Hatta bir öğretmen (8) bir öğrencisinin evrime inandığı hâlde Kur'an dersini aldığını görünce meraktan öğrencisine "*Sen niçin bu dersi aldın diye?*" sorduğunu, öğrencinin ise "*Merak ediyorum, öğrenmek istiyorum*" cevabını verdiğini nakletmiştir. Öğretmenlerden bir diğeri (4) de çocukların dinî konulara duydukları merakın onları öğrenmeye sevk ettiğini bu nedenle dinî konulara özellikle de Kur'an'a büyük ilgilerinin olduğunu ifade etmiştir.

Çocukların yaz dönemlerinde tatil havasına girmeleri ve bu dönemi daha farklı etkinliklerle geçirmek istemelerinin de bu derslerin seçiminde etkili olduğunu belirten bazı öğretmenler, (3, 5 ve 16) çocukların özellikle Kur'an-ı Kerim dersini almalarının altında yatan ana nedenin yaz döneminde Kur'an kurslarına gitmek istememeleri olduğunu söylemişlerdir.

Bazı öğretmenlere göre ise öğrenci ve ailelerin seçmeli din derslerine yönelmelerindeki en önemli sebeplerden biri, bu derslerin kendilerine gidilecek okullar için yeni alternatifler sunmasıdır. Öğretmenler, bazı ailelerin, çocuklarını imam-hatip okulları ile düz okullara gönderme konusunda tereddütler yaşadıklarını, ancak düz okullara seçmeli din derslerinin girmesi sonrasında, çocuklarının bu okullarda da din eğitimi alabileceklerini düşündükleri için rahat bir şekilde çocuklarını bu okullara yazdırdıklarını ifade etmiştir. Din derslerinin okulların öğretim programlarına girmesi, birçok aile için okul seçimleri konusunda önemli bir çözüm ve alternatif oluştururken bu durumun ileri dönemlerde İHL'lerin geleceğini de etkileyeceğini söyleyebiliriz. Derslerin bu yeni durumunun öğrenci ve aileleri İHL dışındaki kurumlara itecek olması yönüyle olumsuz olarak algılanabileceği gibi; din eğitimi konusunda fiziki açıdan ve insan kaynakları açısından yetersiz kalan ve öğrenciler ile ailelerin taleplerine karşılık veremeyen İHL'lere alternatifler sunarak vatandaşların din eğitimi konusundaki talep ve ihtiyaçlarına cevap vermesi yönüyle bu dersler olumlu algılanabilir.

Öğretmenlerin bazısı (9, 16 ve 24) ise, öğrencilerin DKAB öğretmenlerine duydukları sevgi ve saygıdan dolayı din dersini seçtiklerini ileri sürmüşlerdir. Öğretmenler, kendilerini seven öğrencilerin seçmeli din derslerini aldıklarını ve öğrencilerin de bu tespitlerini teyit ettiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler bir dersin öğretmeninin öğrenciler tarafından sevilmesinin ve ona veliler tarafından da güvenilmesinin son derece önemli olduğunu altını çizmişlerdir.

Seçmeli din derslerinin alınmasında etkili olan faktörler, öğrenci ve velilerin bu dersleri niçin aldıklarını gösterdiği kadar niçin almadıklarını da göstermektedir. Buna rağmen biz, öğretmenlere “bu dersi almayan öğrenci ve ailelerin, bu dersleri hangi sebep/lerden dolayı almamış olabileceklerine” dair soru yönelttik. Öğretmenlerin önemli bir çoğunluğuna (1, 2, 3, 8, 12, 13, 14, 15, 17, 20, 21, 22 ve 24) göre derslerin alınmamasındaki temel nedenlerin başında ailelerin içinde buldukları hayat felsefesi ya da sahip oldukları ideoloji, inandıkları dinî inanç ve mezhep gelmektedir. Öğretmenlere göre bazı çocuklar, kendi iradeleleriyle özgür bir şekilde ders seçebilecek konumda değildirler. Öğrencilerin yaşları itibarıyla dine veya din derslerine karşı olumsuz yargılarının olamayacağını düşünen öğretmenler, derslerin alınmasında olduğu gibi alınmamasında da en belirgin faktörün aile olduğunu söylemişlerdir.

Öğretmenlerden birkaçı (1, 3 ve 7) ise bugünkü eğitim sisteminin, sınav endekli olması ve seçmeli din derslerinin SBS ve LYS gibi sınavlarda yeterince bir etkisinin olmaması dolayısıyla aile ve çocuklarının bu dersleri almak yerine, bu sınavlarda başarıları katkı sağlayacak dersleri almak istediklerini ileri sürmüştür.

Dersin öğrenci tarafından kolay ya da zor olarak algılanmasının ya da ders öğretmenin bu konudaki tutumunun bu derslerin tercih edilmemesinde etkili olacağını belirten öğretmenler (4 ve 15) de olmuştur. Bu hususta bir öğretmen (4), öğrencilerin derste aldıkları ya da alacakları notlara göre ders seçiminde bulduklarını ifade etmiştir. Bu öğretmen dersi zor olan veya notu düşük olan öğretmenlerin girdiği dersleri öğrencilerin çok tercih etmediklerinin altını çizmiştir.

Bazı öğretmenler (9, 11 ve 18) ise bazı öğrenci ve ailelerin dinî konularda yeterli olduklarını düşündüklerinden, din dersleri yerine başka dersler aldıkları kanaatindedirler. Dersi almayan öğrencilerle yapılan görüşmelerde de bu öğrencilerin bir kısmının ihtiyaç duymadıkları için din derslerini almadıkları tespit edilmiştir.

Bazı öğretmenlere (7, 12 ve 23) göre din derslerinin alınmamasında rol oynayan bir diğer faktör ise ailelerin derslerin seçimine yönelik yeterli bilgi sahibi olmamalarıdır. Nitekim çocukları din derslerini almayan ailelerden bir kısmının da “*Bu yıl yeterince bilgi sahibi değildik. Onun için seçemedik. Fakat bir sonraki yıl kesinlikle alacağız*” dedikleri hatırlanacak olursa bu faktörün de din derslerinin alınmamasında önemli bir role sahip olduğu görülmektedir.

Bazı öğretmenler (13, 14 ve 18) ise, ailelerin çocuklarının akademik başarılarına daha fazla katkı sağlayacak dersleri almak istediklerine dikkat çekmişlerdir. Bu noktaya vurgu yapan bir öğretmen (13) ailelerin çocuklarının başarılı olması ve ileride iyi bir yeri kazanması için

matematik bilmeleri gerektiğini düşündüklerini, bu durumun diğer seçmeli dersleri olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Öğretmenlerden biri (18)'ne göre ise veliler sadece din derslerini değil, diğer sosyal dersleri de sayısal dersleri kadar önemsememektedir. Çocuklarının ileriki yıllarda geçim derdi yaşamamaları için ve iyi bir meslekleri olsun diye derslerin seçiminde sayısal dersleri tercih ettiklerini belirtmiştir. Bu öğretmen (18)'in dile getirdiği bir başka husus ise seçmeli din derslerinin okullarda son saatlere verilmesinden duyulan rahatsızlıktır. Öğretmene göre bazı öğrenciler seçmeli derslerin son saatlerde verilmesinden rahatsızlık duydukları için derslere girmemeyi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Öğretmenlere seçmeli din derslerine katılımı arttırmak amacıyla nelerin yapılabileceği sorulduğunda verdikleri yanıtları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Okul veya ilçe bazında Hz. Peygamber'i konu alan etkinlikler düzenleyerek, çocukların bu etkinliklerde yer almasını sağlamak
- Hz. Peygamber'le ve Kur'an'la ilgili yarışmalar düzenlemek
- Kur'an'a geçenlere ödülleri dağıtmak
- Cuma hutbelerinde vatandaşlara bilgilendirmeler yapmak
- Öğretmenlerin donanımının arttırılarak öğrencilerin soru, talep ve ihtiyaçlarına cevap verecek seviyeye getirmek
- Öğrencilere karşı daha sabırlı ve müsamahalı olmak
- Öğretmenlerin idealist ve gayretli olması
- Öğretmenlerin mesleki becerilerini arttırmak
- Aileleri ikna edip bilinçlendirmek, bu amaçla toplantılar düzenlemek
- Öğretmen-öğrenci ilişkilerini geliştirmek
- Ders kitaplarının içeriklerini öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına göre hazırlanmak
- Yazılı, görsel ve sosyal medyada derslerin reklamını yapmak
- Öğretmenlerin bilgi ve donanım seviyesini yükseltmek
- Derslerin zevkli ve eğlenceli bir şekilde işlenmesini sağlamak

Sonuç olarak öğretmenlerin, din eğitimi ihtiyaçlarını karşılamak, devletin din eğitimi alanında uyguladığı imkânlardan yararlanmak, gelişim dönemleri itibarıyla öğretmenlerin öğrencilerin üzerinde daha etkili olacağına dair inançları, uzun yıllardan sonra bu derslerin okul programlarına girmesinden memnun kalan muhafazakârların bu dersleri sahiplendiği düşüncelerinin, aileleri bu dersleri seçmeye sevk ettiğini düşündüklerini söyleyebiliriz. Öğretmenlere göre derslerin seçiminde ailelerin etkisi olduğu kadar, öğrencilerin dinî duygularının canlı ve zihinlerinin öğrenmeye açık olmasının da etkisi vardır. Öğretmenler

çocukların dinî konulara ilgi duyduklarını, dinlerini, kutsal kitaplarını ve peygamberlerini sevdiklerini, bu nedenle de dersleri almak istediklerini ifade etmişlerdir.

Öğretmenlere göre bu derslerin seçilmemesinin en temel nedeni ise ailelerin ideolojik tutumlarıdır. Bunun yanında bazı ailelerin çocuklarının akademik başarılarını daha fazla yükseltecek dersleri daha cazip görmeleri de bir başka önemli bir nedendir diyebiliriz. Son olarak öğretmenlere göre bu derslerin bir diğer seçilmeme gerekçesi ise velilerin dersler hakkında yeterli bilgi sahibi olmamalarıdır. Bu durumu minimize etmek için öğretmenler, derslerin tanıtımına yönelik faaliyetlerin yapılmasını önermektedirler.

5. Öğretmenlere Göre Seçmeli Din Derslerinin Öğrencilerin Davranışları Üzerindeki Etkisi

Araştırmamızın önemli ayaklarından biri seçmeli din derslerinin öğrenci davranışları üzerindeki etkisidir. Davranıştan kastedilen, bu derslerde öğrenilen bilgilerin duyuşsal ve psikomotor öğrenmeler açısından davranış değişikliği sağlayıp sağlamadığıdır. Zira öğretmenlerin tamamı, seçmeli din derslerini alan öğrencilerin bilişsel öğrenmeler açısından son derece ilerleme kaydettiklerini ifade etmiştir. Bizim amacımız ise öğrenilen bilgilerin, öğrencilerin davranışlarına yansıyor yansımadığını belirlemektir. Bu amaçla öğretmenlere seçmeli din derslerinin öğrenci davranışları üzerinde herhangi bir değişikliğe yol açıp açmadığı sorulmuştur.

Öğretmenlerin önemli bir çoğunluğu seçmeli din derslerinin öğrenci davranışları üzerinde olumlu katkılarının olduğunu ve öğrencilerde davranış değişiklikleri gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Din derslerini aldıktan sonra öğrencilerde davranış değişikliği olduğunu ifade eden bir öğretmen (1) "*Seçmeli din derslerinin çocuklar üzerinde etkisi muhakkak surette oluyor. Yani beşinci sınıfa gelmiş bir kızımızın abdest alıp başörtü takması, Kur'an'la hasbihâlinin olması, elbette ki onun karakterinde birtakım değişimlere neden olduğunu göstermektedir*" demiştir. Bir başka öğretmen (5) ise "*Sınıfa her girdiğimde selam verirdim. Şimdi vermeyi unutsam hemen bana hatırlatıyorlar ve önce onlar bana selam veriyorlar*" diyerek öğrencilerdeki davranış değişikliğine örnek vermiştir.

Öğretmenlerden ikisi (6 ve 22) de özellikle ikinci dönem, birinci döneme nazaran öğrencilerde Kur'an okuma şevki açısından çok gelişme olduğunu, özellikle Kur'an'a geçme aşamasında olanlar ile Kur'an'a geçenlerin motivasyonlarının en üst seviyeye çıktığını belirtmişlerdir. Öğrencilerde davranış değişikliği gözlemlediğini ifade eden öğretmenlerden bazıları (8, 9 ve 19) da bu derslerin öğrencilerde gördükleri birtakım olumsuz davranışları ortadan kaldırma konusunda kendilerine fırsat verdiğini, derslerde imkân oldukça öğren-

cilerle, gözlemedikleri olumsuz davranışlar hakkında neler yapmaları gerektiğine dair konuştuklarını söylemişlerdir. Öğretmenler yaptıkları konuşmalar neticesinde birçok öğrencinin aralarındaki ilişkilerde pozitif yönde ilerlemenin gözlemlendiğini ifade etmişlerdir. Ancak derslerde öğrenilen şeylerin kısa zamanda davranışa dönüşmesini beklemenin yanlış olduğunu söyleyen öğretmenler bunun bir süreci gerektirdiğini, bu süreç tamamlandığında tam anlamıyla davranış değişikliğinin olabileceğini belirtmişlerdir.

Bir başka öğretmen (11) de Kur'an-ı Kerim dersinin öğrenci davranışları üzerindeki etkisine, öğrencilerde başörtüsü konusunda görülen özgüven değişikliğini örnek göstermiştir:

Dinî anlamda Kur'an-ı Kerim dersinden özellikle etkilendiklerini hissediyorum. Ona karşı olumlu bir tavır sergilediklerini düşünüyorum. Kız öğrenciler başörtüleri ile girdiler derslere. Daha önce başörtü örtmek bir gülme konusu oluyordu. Sanki yanlış bir şey yapıyormuş gibi hissediyorlardı. Ama şimdi diğer sınıflarda başörtülü gördüklerinde bu da bizim dünyamızın bir parçası imiş noktasına geldi. Bu ortamı sağlamış oldular. Bir dezenformasyon vardı bu ortadan kalkmış oldu. En önemli katkısı başörtüsünün dışarıda olduğu gibi okulda da hayatın bir parçası olduğunu görmüş, hissetmiş oldular.

Hz. Muhammed'in hayatı dersinin öğrenciler üzerinde etkili olduğunu söyleyen bir öğretmen (24) de öğrencilerin Hz. Peygamber'i rol model alarak onun gibi olmaya çalıştıklarını şu sözlerle dile getirmiştir:

Mesela Peygamber'in hayatını işlerken cömertliğinden bahsettik. Bir sınıfta mesela para topluyoruz kantinden aldığımız çikolata bisküvi falan var atıyorum, sınıf 10 kişi ben 10 kişilik getiriyorum ama sınıfta 7 kişi var, 3 kişi gelmemiş 3 kişilik yiyecek boşa çıkıyor. 'Hocam bunları alsak' diyorlar mesela "Arkadaşlarımıza versek şu arkadaş pek beslenme getirmiyor ona versek." falan diyorlar 'Hem Peygamber de cömertti' falan diyorlar. Yani gözlemleyebiliyorum bunları. Çok yaramaz hareketli 2 öğrencim vardı, çok durulduklarını yani insanların haklarına saygı bakımından çok mesafe kat ettiklerini gördüm. Sizin yanınızda size göre davranışlarını değiştirebiliyorlar ama tenefüste bahçede oynarken de gözledim onları. Gerçekten değiştiklerine inanıyorum. Çok uslu, efendi oldular.

Öğretmenin dile getirdiği bu cümleler, öğrencilerin Hz. Peygamber'i örnek aldıklarını, onun kişilik özelliklerini benimseyip davranış hâline getirdiklerini göstermektedir.

Bazı öğretmenler (1, 7, 14 ve 22) de öğrencilerdeki davranış değişikliğini velilerle görüşmelerini, bazı velilerin çocuklarında özellikle ahlaki ve insani ilişkiler açısından önemli davranış değişiklikleri gözlemediklerini kendilerine aktardıklarını ifade etmişlerdir.

Bazı öğretmenler (2, 3, 4, 5, 9, 19 ve 20) ise ilk yılda davranış değişikliğini gözlemlemenin mümkün olmadığını, derslerin etkisinin önümüzdeki süreçte kendisini daha iyi göstereceğini belirtmişlerdir. Bu düşünceyi paylaşan öğretmenlerin ortak görüşü çocukların *din algısında ve dine bakış açısında olumlu* yönde bir gelişmenin olduğudur. Bu duruma dikkat çeken öğretmenlerden biri (4) *"Ben öğrencilerimde davranış değişikliği gözlemliyorum. Fakat tam manasıyla bir davranış değişikliğinin kısa zamanda değil de, bu derslerin tamamının alınmasından sonra, zaman içerisinde görüleceğini düşünüyorum. Eğitim bir süreçtir. Şimdi biz bir tohum ekıyoruz. Bu büyüyecek fidan olacak, ileride bir kocaman bir ağaca dönüşecek"* sözleriyle alınan din eğitiminin meyvelerini zaman içerisinde göstereceğine işaret etmiştir.

Ayrıca bazı öğretmenler (3, 4 ve 9) öğrenci davranışlarını etkileyen birçok farklı etkenin olduğunu, kendilerinin ise bu farklı etkenleri çocukların lehine bir biçimde süzgeçten geçirecek kadar verimli dersler işleyemediklerini ifade etmişlerdir. Dinin toplumsal boyutuna dikkat çeken öğretmenler, çocukların başta aile olmak üzere sosyal ortamlar ve özellikle de görsel ve sosyal medyadan çok etkilendiklerini belirterek davranış değişikliğinin uzun bir süreci gerektirdiğini söylemişlerdir. Öğretmenlere göre kendilerinin temel görevleri, öğrencilerin zihin dünyalarına girmek ve dinin temel değerlerini onlara öğretmektir. Zira öğrenilen bu bilgiler, ileriki zamanlarda çocukların davranışlarına bir şekilde yön verecektir. Ayrıca öğretmenler, çocukların karşılaşabilecekleri olumsuzluklara karşı kendilerine, ailelere ve topluma da önemli görevlerin düştüğünü belirtmişlerdir.

Bir öğretmen (10) ise öğrenci davranışlarıyla ilişkisi olduğu için öğretim programının kazanımlarına yönelik eleştiri getirmiştir. Seçmeli Din Dersi Öğretim Programlarında daha çok bilişsel alana yönelik davranışların yer aldığını belirten öğretmen, buna karşın duyuşsal ve psikomotor alana ait davranışların çok az olduğunu belirterek bu durumun düzeltilmesi gerektiği üzerinde durmuştur.

Görüşme yaptığımız öğretmenlerden biri (12)'ne göre ise öğrencilerde görülen her değişiklik, gerçek anlamda davranış değişikliğinin yaşandığını göstermez. Bu hususa dikkat çeken öğretmen (12) *"Ders saati içerisinde kızlarımızın başını örtmesi, çocuklarımızın abdestli gelmesi, Kur'an'a saygı göstermeleri o an için onlarda bir değişiklik olduğunu gösterebilir fakat bu değişimleri tam manasıyla davranış değişikliği olarak görmek mümkün değildir"* demiştir.

Netice olarak öğretmenlerin önemli bir çoğunluğunun seçmeli din derslerinin öğrenci davranışları üzerinde olumlu katkılarının olduğunu ve öğrencilerde davranış değişiklikleri sağladığını düşündükleri görülmektedir. Öğretmenler bu dersler sayesinde çocukların Kur'an okuma becerileri kazandıklarını, diğer dinî konular hakkında daha derin bilgiler elde ettiklerini (bilişsel davranış), başta ahlaki konular olmak üzere derslerde öğrendikleri

dinî konuları önemseyerek (duyuşsal davranış) bunları hayatlarına uyguladıklarını (psikomotor) ifade etmişlerdir. Ancak öğretmenlerin üzerinde durduğu bir başka konu ise davranış gelişiminin zaman gerektirmesidir. Kendilerinin çocukların zihinlerine ve kalplerine tohumlar bıraktıklarını ifade eden öğretmenler, bunların zamanla filizlenip yeşereceğini ifade etmişlerdir. Bu arada çevre koşullarının çocuklar üzerinde bazı durumlarda olumsuz etkilere neden olabileceğini savunan öğretmenler, kendilerine, ailelerine ve topluma önemli görevlerin düştüğünü vurgulamaktadırlar.

6. Seçmeli Din Derslerinin, Dindar ve Ahlaklı Bir İnsan Profiline Yetişmesine Olan Katkısı

Öğretmenlere seçmeli din derslerinin dindar veya ahlaklı bir insan gelişimine olan katkısının ne yönde olduğunu sorduk. Öğretmenlerden bir kısmı bu derslerin tek başına dindar veya ahlaklı insan profilini oluşturmaya hizmet edemeyeceğini, çocukların farklı enstrümanlarla çevrelendiğini ve her birinden farklı şekilde etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Bu hususta öğretmenlerden bir kısmı (1, 2, 4, 9 ve 17)'na göre bu dersler, iyi, ahlaklı insan kategorisine yaklaştırma açısından tek başına bir anlam taşımaz. Çünkü bugün gençlerin karakterini etkileyen çok yoğun bir etken silsilesi vardır. Bu dersler, bu etkenler silsilesindeki çocuğa, onlara nasıl bakması gerektiğini öğretmelidir. Bir internet, bir TV ve bütün toplumsal yapılara nasıl bakması gerektiğine dair bilgiler içermelidir. Bu derslerin içi, değerlerle ve ahlaki konularla doldurulmalı ki çocuk karşılaştığı sıkıntılara, bunları referans gösterebilir ve kendini sıkıntıdan kurtarabilir. Kısa bir süre içerisinde bu derslerden dindar ve ahlaklı bir nesil çıkartma anlayışının yanlış olduğunu belirten öğretmenlere göre, önemli olan bu çocukların zihninde din duygusunu geliştirmektir. Bugün görülmeyen, algılanamayan dinî davranışların, sonraki yıllarda çocuklarda davranış hâline dönüşebileceğini, çocuğun bugün öğrendiği bir sözü yıllar sonra hatırlayıp davranış hâline getirebileceğini belirten öğretmenler, bu konuda daha sabırlı olunması gerektiğinin üzerinde durmuşlardır.

Yukarıdaki ifadeler katılan öğretmenlerden bazıları (4, 9 ve 17), dinin sadece bireysel yaşanmadığını, toplumsal boyutunun olduğunu, bu manada sosyal gruplara da çok işler düştüğünü belirtmişlerdir. Bu nedenle öğretmenlere göre çocukların uygun sosyal ortamlara ihtiyaçları bulunmaktadır. Ne derslerin ne de öğretmenlerin tek başına dindar ve ahlaklı bir insan geliştirmek için yeterli olmadığını belirten öğretmenlere göre dindar ve ahlaklı bir nesil yetiştirmek için çocukları çevreleyen farklı etkenleri de iyileştirmek gerekmektedir. Bunun yanında bazı öğretmenler (1, 2, 4 ve 9) de ailede verilmesi gereken eğitime dikkat çekmişlerdir. Dindar bir neslin, aileden bağımsız bir şekilde düşünülmemeyeceğini belirten öğretmenlere göre aile eğitimine önem verilmeli ve aileler bu kapsamda desteklenmelidir.

Bununla birlikte, bazı öğretmenler (2, 5, 13, 15, 19 ve 20) ise bu derslerin dindar bir neslin yetişmesine hizmet edebileceğini, Kur'an ve Hz. Peygamber'in hayatını bilen bir insanın nerede, nasıl davranması gerektiğini bilerek hareket edeceğini söyleyerek dersin dindar bir insan yetiştirme konusundaki rolüne işaret etmişlerdir. Benzer düşünceleri paylaşan öğretmenlerden ikisi (4 ve 13) de kendilerinin bir tohum attığını, bu tohumun zamanı geldiğinde büyüyeceğini, öğrencilerde gerekli görülen kişilik gelişiminin atılan bu tohumlarla birlikte ileri yıllarda görüleceğini düşünmektedir.

Bir başka öğretmen (19) de bu dersin öğrencilerde ideal insan olmanın temellerini atacağını belirtmiştir. Öğretmene göre ideal bir insan olmanın temeli, Allah'a karşı sorumluluk bilincinin kazanılması ile başlar. Eğer bir kişide sorumluluk duygusu gelişirse, o insan hayatını bir düzen içinde yaşar, bu dersler de bunu gerçekleştirmek için bir lokomotif görevi üstlenir.

Seçmeli din derslerinin öğrencilerin dindar ve ahlaklı olarak yetişmesine hâlihazırda etki ettiğini düşünen öğretmenlere göre bu dersler arasında özellikle Hz. Muhammed'in hayatı dersinin çocukların şahsiyet gelişimi için önemli katkıları bulunmaktadır. Öğretmenler bu ders sayesinde çocukların Hz. Muhammed'i bir rol model olarak alıp doğru, dürüst ve ahlaklı bir insan olabileceklerini ifade etmişlerdir. Ancak Hz. Muhammed'in hayatı dersinin, dindar ve ahlaklı bir neslin yetişmesine hizmet edeceğini düşünen öğretmenlere göre, bu dersin en önemli eksikliği Hz. Peygamber'in kopuk kopuk anlatılmasıdır. Öğretmenlere göre Hz. Peygamber'in bir bütün olarak öğrencilerin zihninde oluşmasına yardımcı olacak şekilde bir programın hazırlanması gerekmektedir.

Öğretmenlere göre seçmeli din dersleri dindar ve ahlaklı bir insan profilinin yetişmesine katkı sağlamakla birlikte, bu derslerin bu işi tek başlarına gerçekleştirmeleri mümkün değildir. Öğretmenlere göre çocukların hayatı farklı enstrümanlarla çevrenmekte, yönlendirilmekte ve şekillenmektedir. Çocukların dindar ve ahlaklı bir şekilde yetişmesi için başta aileler olmak üzere, öğrencilerin hayatlarında yer kaplayan diğer tüm aktörlere de önemli sorumluluklar düşmektedir.

7. Öğretmenlere Göre Seçmeli Din Dersi Programlarında Yer Alması Gereken Konular

Öğretim programlarının dayandığı temeller vardır. Bu temeller, birey, toplum ve konu alanıdır. Öğretmenler meslekleri gereği öğrenciyi, toplumu ve konu alanını en iyi şekilde gözlemleyen ve fikir üreten kişilerdir. Bu bölümde, öğretmenlerin Seçmeli Din Dersi Öğretim Programlarında olması gereken konular hakkındaki görüşlerine geçmeden önce, mevcut

programların öğrencilerin günlük yaşamlarıyla ne ölçüde örtüştüğüne dair görüşlerine yer vermek derslerin konu alanının yeterliliğini bir başka ifadeyle programlarının içeriklerini değerlendirmek açısından daha anlamlı olacaktır.

Öğretmenlerden bazıları (4, 11, 12, 13, 16 ve 25) öğretim programlarının öğrencilerin günlük yaşamlarıyla örtüştüğünü ancak bu programlara ne kadar bağlı kalındığının ise sorgulanması gerektiğini söylemişlerdir. Zira öğretmenlere göre birçok öğretmen, bu derslerin ilk defa uygulanıyor olması ve ellerinde yeterli öğretim materyali olmaması nedeniyle, kendilerince çözümler üretmişler, öğretim programlarını ve ders kitaplarını takip etmemişlerdir. Bununla birlikte öğretmenler, öğrencilerin hayatlarında karşılaştıkları birçok soru ve sorunu kendileriyle paylaştıklarını ve verdikleri yanıtlarla tatmin olduklarını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Ders programlarının öğrencilerin günlük hayatlarıyla örtüştüğünü belirten öğretmenler, bu programların öğrencilerin karşılaştıkları sorunları çözmeye konusunda da katkı sağlayacağına kesinlikle inandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler seçmeli din derslerinin, özellikle Kur'an okuma ve ibadetleri yerine getirme ve ahlaki davranışlar sergileme konusunda katkı sağlayacağını ancak inanç konusunda istenilen ölçüde katkı sağlamasının mümkün olmadığını belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden ikisi (11 ve 12), öğrencilerin bir sorunla karşılaştıklarında, ilk başvurdukları kişilerin kendileri olduğunu belirterek bu durumun hem kendilerinin hem de din derslerinin onların hayatlarında merkezî bir yere sahip olduğunu gösterdiğini savunmuşlardır. Seçmeli din derslerinin öğrencilerin karşılaştıkları sorunlara çözümler getirdiğini düşünen bir başka öğretmen (16) de çocukların derse aç geldiklerini, sürekli daha fazla öğrenme taleplerinin olduğunu ve dersi gelecek sene yeniden seçmeyi arzuladıklarını ifade etmiştir. Öğrencilerin bu talebi, derslerin öğrencilerin nezdindeki değerini göstermesi bir yana sorunlarına çözümler getirdiğini de net bir şekilde göstermektedir. Zira çözüm üretmeyen bir derse öğrencilerin ilgi göstermesi ve yeniden almak istediklerini beyan etmeleri mantıklı değildir. Öğretmene göre bu dersleri alan öğrenciler, zaman içerisinde öğrendiklerini hayatlarının bir parçası hâline getireceklerdir.

Yukarıda naklettiğimiz ifadeler doğrultusunda öğretmenlerin genel olarak seçmeli din dersi öğretim programlarının içeriğinin, öğrencilerin günlük yaşamlarıyla örtüştüğünü düşündüklerini söylememiz mümkündür. Bununla birlikte, öğretim programı geliştirmenin bir süreç işi olduğundan yola çıkarak daha sonraki yapılandırmalarda kaynaklık etmesi için öğretmenlerin programlarda görmek istedikleri konuları da belirlemek istedik. Öğretmenlerin öğretim programlarını nasıl bulduklarını ve programlarda hangi konuların yer alması gerektiğini düşündüklerini, derslere göre, aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

a. Kur'an-ı Kerim Dersi

Öğretmenlerin önemli bir kısmı Kur'an-ı Kerim dersi programında yer alan konuları, hem konu alanı hem de öğrencilerin öğrenme düzeyleri açısından uygun bulmaktadır. Bu hususta öğretmenler, mevcut Kur'an-ı Kerim Öğretim Programının ilk öğrenme alanında Kur'an'ın önemi ve mesajına yönelik konuların ve ikinci öğrenme alanında ise Kur'an'ı yüzünden okumaya yönelik konuların öğrencilerin öğrenme düzeylerine uygun bir şekilde yapılandırıldığını belirtmişlerdir. Özellikle ikinci öğrenme alanında yüzünden okuma bölümünde harflerin öğretimini, dua ve surelerin ezberlenmesini, bunun yanında Kur'an'ı anlamaya yönelik olarak kıssaların verilmesini oldukça yerinde bulmuşlardır.

Bununla birlikte öğretmenlerin Kur'an-ı Kerim dersi öğretim programının geliştirilmesine yönelik önerileri de bulunmaktadır. Öğretmenlerin dile getirdiği hususlardan biri öğretim programında geçen kıssaların, öğrencilerin şahsiyetlerine olumlu yönde katkı sağlayacak şekilde tasarlanması yönündedir (Öğretmen, 1, 21 ve 23). Bu kapsamda öğretmenlerden biri (21) öğrencilerin hikâyeleri çok sevdiklerini ve etkilendiklerini, bu nedenle şahsiyet gelişiminde kıssalardan yararlanmanın çok önemli olduğunu belirtmiştir. Bir diğer öğretmen (15) ise Kur'an kıssalarıyla ilgili bilgi verirken mealden okumak yerine bunlarla alakalı kısa filmlerin izletilmesinin daha yararlı olacağını ifade etmiştir. Öğretmenin bu düşüncesi, pek çok öğretmen ve öğrenci tarafından da dile getirilmiştir. Özellikle kıssaları çok sevdiklerini belirten öğrenciler, peygamber kıssalarını anlatan filmlerin kendileri üzerinde daha etkili olduğunu söylemişlerdir.

Öğretmenlerden bazıları (3, 6, 7, 14, 15 ve 16). ise Kur'an-ı Kerim dersinde yüzünden okumaya daha fazla önem verdiklerini, bu nedenle de Kur'an'ı anlama boyutunun eksik kaldığını belirtmişlerdir. Aslında bu dersin amaçlarından birinin de içerik öğrenme olduğunu ifade eden öğretmenler, Kur'an'ı en kısa zamanda öğrenme konusundaki beklentilerin, kendilerinin öğrencileri hızlı bir şekilde Kur'an'a geçirmeye yönelik ders işlemlerine neden olduğunu ifade etmişlerdir. Veli ve öğrencilerin öğretmenlerden en kısa zamanda Kur'an'a geçirmelerini beklemeleri, öğretim programına tam manasıyla sadık kalınmasına neden olmaktadır. Öğretim Programının iki öğrenme alanından biri olan "Kur'an'ı anlama" boyutunun geri planda kalmasının en önemli sebepleri arasında bu durumun olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an'a bütüncül yaklaşmanın önemine değinen öğretmenler, programın bu hâliyle bırakılmayıp Kur'an'ın anlamını öğrenmeye yönelik daha farklı çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulamışlardır.

Buna karşın bazı öğretmenler (4, 9, 10, 11 ve 13) de çocukların öncelikle Kur'an okuma becerisi kazanmaları, temel ezberleri tamamlamaları ve daha sonra Kur'an'ın anlamına dair

konuları öğrenmelerinin daha isabetli olacağı fikrini savunmuşlardır. Öğretmenler, programda yer alan kıssalar vb. okuma metinlerini beğenmekle ve okunan ayet ve surelerden öğrencilerin etkilendiğini kabul etmekle birlikte ilk yıl okuma becerisi üzerinde durulmasının daha yararlı olacağını belirtmişlerdir. Harflerin çıkışı, mahreçler, tecvit vb. konuların dinleme ile öğrenilemeyeceğini belirten öğretmen, çocukların bunları nasıl okuduklarını dinlemek ve ona göre düzeltmeler yapmak gerektiğini iddia etmiştir.

Öğretmenler, temel dinî bilgiler veya DKAB dersinde öğrenilmesi gereken şeylerin, Kur'an dersinde öğretilmeye çalışılmasının çocuklarda zihin karışıklığına neden olduğunu savunarak bunu önlemek için her ilim dalının kendi konularının ve sınırlarının daha net bir şekilde tespit edilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Ayrıca bu öğretmenler, Kur'an okumanın bir ibadet olduğuna vurgu yaparak bu duyguyla hareket eden çocukların yalan söylemediklerini, kavga etmediklerini kısacası hâl ve hareketlerine dikkat ettiklerini söylemiş, sadece okuma yönüyle dahi olsa Kur'an'a duyulan sevgi ve saygının onların şahsiyetlerine de katkı sağladığını belirtmiş ve çocukların Kur'an okumaya sevdirmenin ve alıştırmının önemine işaret etmişlerdir.

Bir öğretmen (6) ise diğer dersleri de tamamlamak adına Kur'an dersinde işlenen anlamaya yönelik ayetlerde "inanç ve ibadet" konularına daha fazla yer verilmesinin önemine işaret etmiştir. Böylece bildikleri konuları, Kur'an'da görmüş ve pekiştirmiş olurlar diyen öğretmen, böylece çocukların dinî konularda daha fazla derinleşeceğini ve Kur'an'ı daha iyi tanıyacaklarını iddia etmiştir.

Öğretmenlerden bazıları (4, 8 ve 22) ise namaz surelerinin öğretimi üzerinde daha fazla durulmasını gerektiğini, erken yaşlarda çocukların namaz surelerini doğru bir şekilde ezberlemelerinin çok önemli olduğunu, zira sonraki yaşlarda yanlışları düzeltmenin çok zor olduğunu söylemişlerdir. Özellikle lise DKAB programında ezber konularının olmayışı sebebiyle, Kur'an dersinde lise öğrencilerinin ezberleri üzerinde durulmasının yararlı olacağını ifade etmişlerdir.

Bazı öğretilmeler (4, 8, 11 ve 13), Kur'an dersinin 4 yıl boyunca sürdüğünü, Kur'an okuma konusunda acele edilmemesi gerektiğini, çocukların harfleri ve mahreçleri iyi bir şekilde öğrenmeleri için daha fazla çaba sarf edilmesinin daha yararlı olacağını ifade etmişlerdir. Öğretmenler, öğrencileriyle en çok harflerin mahreçlerini çıkarma konusunda zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerle yaptığımız görüşmelerde, birçok öğrencinin harfleri tanıma ve mahreçler konusunda zorlandıkları ve en çok bu konuları işlemek istediklerini hatırlatmamız gerekir.

Öğretmenlerden bazıları (10, 21, 23 ve 24) ise Kur'an-ı Kerim dersinde verimi arttırmak amacıyla öğrencileri Kur'an hakkında daha fazla bilinçlendirmek gerektiğini savunmuşlardır. Bununla ilgili de öğrencilere Kur'an öğrenmelerinin amacının, Müslümanlar için ne anlam ifade ettiğinin, Kur'an'la ilgili temel ve tanıtıcı bilgilerin öğretilmesinin önemine değinmişlerdir. Bu konuya temas eden bir öğretmen (24)'e göre çocuklar, Kur'an'a ilgi duymalı, okumalı, merak ettiği şeyleri Kur'an'dan araştırıp bulabilmelidir. Bu ders, çocukların Kur'an'ı tanımalarına yardımcı olmalıdır, bu işe ise Kur'an bilinci vermekle başlanabilir demıştır.

Bununla birlikte öğretim programı ne kadar iyi tasarlanırsa tasarlansın, ders kitaplarının da iyi bir şekilde hazırlanmadığı sürece programdan beklenen sonuçlara ulaşmanın mümkün olmadığını ifade eden öğretmenler (12 ve 23) de olmuştur. Bu öğretmenlere göre ders kitapları içerik olarak da tasarım olarak da özellikle 5. sınıf çocuklarına uygun değildir. Albenisi olmayan ders kitaplarının çok karışık olduğunu söyleyen öğretmenler, aynı zamanda kitapların bilişim teknolojisi ile de desteklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca öğretmen (23), öğrencilerin evlerinde Kur'an'a fazla çalışmadıklarını, bu yüzden okuma becerilerinin istenilen ölçüde gelişmediğini belirterek içeriği faaliyet ve etkinliklerle zenginleştirilen kitapların, öğrencilerin daha fazla dikkatlerini çekeceğini, bu sayede daha okuma becerilerinin daha fazla gelişeceğini ileri sürmüştür.

Bunlara ilaveten öğretmenlerin dile getirdiği önemli hususlardan biri de çocuk meallerine duyulan ihtiyaçtır. Bu hususta bir öğretmen (16) sureleri, kıssaları ve bazı ayetleri çocuklarla işlerken zorlandıklarını, ayetlerin ifade ettikleri manaları öğrencilerin seviyesine göre işleyemediklerini, bundan dolayı da acil olarak çocuk meallerine ihtiyaç duyduklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

... Düşünsenize! Ben 5. sınıflara Yusuf suresini nasıl anlatayım, şimdi bunu ben deneye deneye buldum. Yusuf suresindeki o iftira olayını çocuklara nasıl anlatacağız anlamaz ki... Çocuk tefsiri veya çocuk meali kısmı konabilir üniversitelere. Çocuk diline inemiyoruz burada sıkıntı var. Yani, çocuğa kıyamet bahsini nasıl anlatacağın bunun üzerine üniversitede bir şeyler verilebilir. Çocuk meali diye bir şey yok, olması lazım çocuk nasıl anlayacak bunu...

Kur'an-ı Kerim dersi ile ilgili yapılan görüşmeler neticesinde, öğretmenlerin; öğrenci ve ailelerinin en kısa zamanda Kur'an'a geçme beklentileri nedeniyle öğretim programını takip edemedikleri görülmektedir. Derste yüzünden okumaya daha fazla önem verdiklerini, Kur'an'ı anlama boyutunun ise eksik kaldığını belirten öğretmenler, olması gerekenin yüzüne okuma ile anlamına eşit oranda önem vermek olduğunu söylemişlerdir. Bununla bir-

likte birçok öğretmen, öğrencilerin Kur'an okuma becerilerinin zayıf olması sebebiyle ilk yıl öğrencilerin Kur'an okuma becerisi kazanmalarının ve temel ezberleri tamamlamalarının elzem olduğunu, Kur'an'ın anlamına dair konuların ise sonraki süreçte verilmesinin daha uygun olacağını vurgulamışlardır. Ayrıca öğretmenlere göre Kur'an-ı Kerim dersinde verimi arttırmak için öğrencileri Kur'an hakkında daha fazla bilinçlendirmek gerekmektedir.

b. Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi

Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi Öğretim Programı tematik olarak tasarlanmıştır. Öğretmenlerin çoğunun tematik programı beğendiklerini söyleyebiliriz. Ancak programın tematik şekilde değil de kronolojik olarak verilmesinin daha uygun olacağını ifade eden öğretmenler de olmuştur. Bu öğretmenlere göre kronolojik anlatım biçimi, öğrencilere daha bütüncül bir bakışı açısı vermektedir.

"Hz. Peygamber rol model olarak sunulmalı"

Öğretmenlerden neredeyse tamamı değerler eğitimi bağlamında Hz. Peygamber'in model olarak gösterilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğrencilere kazandırılmak istenen değerler, onun örneğinde gösterilmelidir. Öğretmenlere göre Hz. Peygamber çocuklar için bir rol model olarak sunulmalı ve onun hayatından kendi hayatlarına aktarabilecekleri anekdotlar onlara uygun bir şekilde verilmelidir. Öğretmenlere göre öğrencilerin belli başlı davranış kalıplarını kazanmalarında en güzel ve kolay yöntem öğrencilerin önüne iyi örneklerin sunulmasıdır. Hatırlanacak olursa öğrencilere "Hz. Peygamber sizin için ne anlam ifade ediyor?" sorusu yöneltildiğinde hepsinin "en güzel örnek" yanıtını verdikleri tespit edilmiştir.

Öğretmenlerin bir kısmı, Hz. Muhammed'in hayatı dersinin içeriğinin öğrenci ihtiyaçlarının belirlenmesi sonrasında hazırlanmasının daha isabetli olacağını ifade etmişlerdir. Böylelikle Hz. Peygamber'in hayatında o ihtiyacı karşılayacak örnek davranışların müfredata serpiştirilmesi sağlanacaktır. Bununla birlikte öğretmenlerden ikisi (4 ve 19) öğrencilere verilecek örneklerde yalnız Hz. Peygamber'le yetinilmemesi gerektiğini, onun yetiştirdiği sahabelerin de öğrenciler için örneklik teşkil ettiğini savunarak onların hayatının da programlara dâhil edilmesinin yararlı olacağını ileri sürmüşlerdir.

"Günlük hayatla ilişkilendirilmeli, öğrencilerin hayatlarına hitap etmeli"

Öğretmenlerden bir kısmı ise Hz. Peygamber'in hayatının günlük hayatla ilişkilendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Örneğin bir öğretmen (4) "Ben şeye dikkat ediyorum, niye Nihat

Hatipoğlu çok dinleniyor? Çünkü günümüze indiriyor Peygamberimizin hayatını. Geçmişte yaşanmış bir efsanevi hikâye gibi değil. Günümüzle ilişkilendiriyor. Peygamberimizin hayatı da böyle olmalı” demiştir. Öğretmenlere göre bir din dersinin öğrenciler nezdinde karşılık bulabilmesi için onların hayatına hitap etmesi gerekmektedir.

“Hz. Muhammed’in hayatı dersi öğrencilerin ruhlarına hitap edecek konular içermeli”

Öğretmenlerin üzerinde durdukları bir başka husus da bu dersin öğrencilerin ruhlarına hitap edecek şekilde verilmesi gerekliliğidir. Bu noktaya dikkat çeken bir öğretmen (19)’e göre Hz. Muhammed’in hayatı dersinde belirli konulara daha fazla önem verilmiş, bunlar öğrenilince dersin amacına hizmet edeceği düşünülmüştür. Bunun ötesinde bu konular ruhsuz bir şekilde öğrencilere verilmektedir. Peygamberimizin hayatının, çocukların dünyalarında anlam bulacak, hayatlarına yansiyacak şekilde ruhlarına hitap edecek tarzda verilmesi gerekmektedir.

Benzer fikirlere sahip olan bir başka öğretmen (22) de Hz. Peygamber’in söz ve davranışlarını “şu şöyledir, bu da böyledir, şu konu hakkında şunu söylemiştir.” şeklinde anlatmak yerine, o sözleri söylemesine neden olayı hikâye hâline getirip öğrencilerin etkileneyeceği bir formata taşımak gerektiğini ileri sürmüştür. Zira öğretmene göre öğrenciler, yaşları itibarıyla emir cümleciklerinden ziyade kıssa türü, akışı olan ve dikkat çeken olayları dinlemeyi daha çok sevmektedirler.

“Peygamber’in çocuklarla konuşması sağlanmalı”

Kronolojik anlatım tarzının öğrenciler tarafından benimsenmediğini ve öğrenilen bilgilerin çok kısa zamanda unutulduğunu belirten bir başka öğretmen de (24) de hikâye anlatımının ön plana alınması gerektiğini şu sözlerle açıklamıştır:

Davranış konularına daha çok yer verilmesi lazım kronolojik bilginin çok çabuk unutulduğunu gördüm ama davranış unutulmuyor. Hikâyelerle anlatılmalı. Hatırlayın kırmızı şapkalı kızı unutan var mıdır? Peygamber’in çocuklarla konuşması sağlanmalıdır. Örnek davranışların böyle menkıbe tarzında verilmesi çok ilgilerini çekiyor. Bunlar çok dramalaştırılacak şeyler. Ben bu sene çok drama etkinliği yaptım çocuklara, “Konu şu, bu konuda faydalanabileceğiniz kıssalar şunlar, buna benzer şeyler yazın.” diyorum çok farklı şey çıkıyor. Dramalaşmaya müsait kitaplar lazım bize.

Tüm bunlara ilaveten Hz. Muhammed’in hayatı dersi ile ilgili olarak öğretmenlerin bazısı, bu ders için MEB’in hazırladığı kitaba ek olarak alternatif yayınların kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir. Elleriindeki kitabın öğrencilerin Hz. Muhammed’i tanımaları için yeterli ol-

madığını düşünen bazı öğretmenler (3, 21 ve 23) bu nedenle güz ve bahar yarı yılında farklı kitapları kullanmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte bazı öğretmenler ise ders kitaplarını beğendiklerini ve derslerde kullandıklarını söylemişlerdir. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde ise birçok öğrenci, öğretmenlerinin derste kitap takip etmediklerini, bu yüzden kitap hakkında fazla bilgilerinin olmadığını söylemişlerdir.

Öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda Hz. Muhammed'in hayatı dersinde Hz. Peygamber'in bir rol model olarak sunulmasının oldukça önemli olduğunu söyleyebiliriz. Öğretmenler, bu dersin Hz. Peygamber'in hayatından öğrencilerin kendi hayatlarına aktarabilecekleri kesitler sunmasının son derece yararlı olacağını altını çizmişlerdir. Buna ilaveten öğrencilerin ilgi, talep ve ihtiyaçlarının doğru tespit edilerek bunlardan elde edilecek veriler ışığında programın yenilenmesini önemsedikleri görülmektedir. Öğretmenlerin üzerinde durduğu bir başka konu ise bu dersin çocukların hayatlarıyla ilişkilendirilerek anlatılmasıdır. Sadece kuru bir bilgi yüklemesinin doğru olmadığını belirten öğretmenler, ders konularının çocukların ruhlarına hitap edecek ve ruhlarını işleyecek şekilde düzenlenmesinin önemine vurgu yapmışlardır.

c. Temel Dinî Bilgiler Dersi

Öğretmenlere göre temel dinî bilgiler dersinde yapılması gereken ilk şey ihtiyaç analizinin yapılmasıdır. Öğretmenlerden bazıları temel dinî bilgiler dersinin öğretim programının çocukların o yaştaki din eğitimi ihtiyaçları göz önünde bulundurularak tasarlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Böylece gerekli olan konular öncelenirken gerekli olmayan konuların öğretimi ötelenebilir. Bir başka ifadeyle çocukların ihtiyaçları öncelenmeli, onların hayatına hitap eden konular programda yer almalıdır.

"Gündelik hayata dair bilgiler içermeli, insan hayatını kuşatmalı ve hayata dönük olmalı"

Bu bağlamda öğretmenlerden bazıları (8, 12, 18 ve 22) dersin adından da anlaşılacağı üzere, öğrencilerin dinle ilgili temel konuları bilmelerine, özellikle de gündelik hayatta bir Müslümanın nelere dikkat etmesi gerektiği noktasında bilgi sahibi olmasının önemine vurgu yapmışlardır. Bu hususa dikkat çeken bir öğretmen (12) *"Biz çocuğun günlük hayatında ne lazımsa selamlaşmasından yemek duasına kadar bunları öğretmeliyiz. Abdest, namaz, namazda söylediklerimiz çok önemli, manaları da çok önemli. Günde beş kere bu ülkede ezan okunuyor ama Allah-u Ekber'in manasını bilmiyor çocuklar. Niye? Pratiği verilmemiş. Bütün müfredat çiçek böcek geçip gidiyor. Bu ülkede Diyanet ve Millî Eğitim din derslerini sorgulamalı. Kültür yaşanarak verilir"* demiştir.

Bir diğer öğretmen (22)'e göre de temel dinî bilgiler dersi insanın hayatta karşılaşacağı her türlü sorunu kuşatacak şekilde hayata dönük olmalıdır. Biraz inansın, biraz ibadet etsin, biraz ahlaklı olsun şeklinde bölük pörçük bir insan tipolojimizin olduğundan yakınan öğretmene göre bu derslerin, Müslümanın hayatını tamamen kuşatacak şekilde tasarlanması gerekmektedir.

Öğretmenlere göre temel dinî bilgiler dersinin önemli hedeflerinden biri dini sevdirmek ve benimsetmek olmalıdır. Bu hususa dikkat çeken bazı öğretmenler (1 ve 12) "Öğrencilerin sevdikleri şeylere ilgi gösterdiklerini, bu nedenle programda öğrencilerin dini sevmelelerine katkı sağlayacak öğrenme konularına ihtiyaç olduğunu" söylemişlerdir.

Bazı öğretmenler (7, 15 ve 18) ise ilmi hâl kültürünün ülkemizde yaygın ve toplumun da buna alışık olduğunu söylemiş ve bu nedenle de ilmi hâl yönteminden yararlanılabileceği fikrini ortaya atmışlardır. Öğretmenlere göre böyle bir yöntem, aynı zamanda ilmi hâl kültürünün devam etmesini de sağlayacaktır.

Bazı öğretmenler ise öğretim programındaki konuların öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak yeniden yapılandırılması gerektiği fikrini paylaşmışlardır. Özellikle 5. sınıf öğrencileri için bazı konuların çok soyut olduğunu belirten öğretmenler (13 ve 25) bu dönemde yer alan Allah'ın sıfatları ve meleklerin özellikleri gibi soyut konuların daha anlaşılır içerikle tasarlanması gerektiğini savunmuşlardır.

"Ahlak eğitimi"

Öğretmenlerin temel dinî bilgiler dersi öğretim programında görmek istedikleri konulardan bir diğeri de ahlak konularıdır. Bu duruma değinen bir öğretmen (6) 24 yıldır hocalık yaptığını, çocuklarda gördüğü en büyük eksikliğin ahlak konusunda olduğunu, dolayısıyla inanç ve ibadet konularına önem verildiği kadar ahlak konularına da önem verilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Bir başka öğretmen (18) de ahlakın öneminin iyi bir şekilde kavranılmadığını ayrıca programda da ahlaka yeterince önem verilmediğini belirterek öğretim programında ahlak konusunun kazanımlarının daha iyi bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Hatırlanacak olursa öğrencilerin de neredeyse tamamının, bu ders kapsamında ahlaki konularayer verilmesini istedikleri gözlemlenmiştir.

Bununla birlikte bazı öğretmenler temel dinî bilgiler dersinin kapsamını geniş bulduklarını, konu alanının daraltılmasının yararlı olacağını belirtmişlerdir. Bu hususa dikkatleri çeken öğretmenlerden ikisi (7 ve 15)'ne göre temel dinî bilgiler dersinin öğretim programı çok geniş ve ayrıntılıdır. İnanç, ibadet ve ahlak olmak üzere bütün konuların bir ders içerisinde öğretilmek istenmesinin, çocukların öğrenme düzeyleri açısından doğru olmadığını ifade eden öğretmenler, konuların kapsamında daraltmaya gidilmesini önermişlerdir.

“DKAB dersiyse benzerlik öğrencilerde ilgi dağılmasına neden oluyor”

Ayrıca bazı öğretmenler (18, 21 ve 22)'e göre temel dinî bilgiler dersi ile DKAB dersinin içeriği birbirine çok benzemektedir. Öğretmenler, öğrencilerin farklı derslerde benzer konuları gördüklerini, bundan dolayı temel dinî bilgiler dersinde sıkıldıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmene göre bu dersin temel özelliği uygulamaya yer vermek olmalıdır. Zira onlara göre temel dinî bilgiler dersinin şu anki hâliyle kalması durumunda, bu ders DKAB dersi gibi algılanarak zamanla önemini yitirecek ve gereksiz bir ders olarak düşünülecektir. Öğretmen (21)'e göre bu derslerin birbirlerini tekrar edencesine hazırlanmasını nedeni, bu derslerin programlarını ve kitaplarını yazarların birbirlerinden bağımsız hatta habersiz bir şekilde çalışmalarınıdır. Bu durumu ortadan kaldıracak olan şey ise program geliştirme sürecinde bu dersleri tasarlayanların kolektif bir şekilde çalışmalarınıdır.

Netice itibarıyla öğretmenlerin, temel dinî bilgiler dersinin öğrencilerin günlük hayatlarıyla örtüşecek, sorunlarını kuşatacak ve hayata dönük bir şekilde hazırlanmasını önemsediklerini söyleyebiliriz. Bu kapsamda yapılması gereken işlerden ilki, öğrencileri tanımak, onların dinî, ruhi ve psikososyal gelişimlerine uygun konu alanları oluşturmaktır. Bunun yanında öğrenci ve veliler gibi öğretmenler de bu derste ahlak eğitiminin önemli bir yerinin olduğuna dikkatleri çekmişlerdir. Geleneğimizde ilmihâl kültürünün çok yaygın olduğunu belirten bazı öğretmenler de ilmihâl kültürünün devamı için bu yöntemden yararlanılabileceğini düşünmektedirler. Öğretmenlere göre bu dersin yegâne amacı dini öğretmek değil; aynı zamanda dini sevdirmektir.

8. Din Derslerine Giren Öğretmenlerin Yeterlilikleri ve Eğitimi

Araştırma kapsamında öğretmenlerden alan bilgisi ve mesleki formasyon açısından kendilerini nasıl bulduklarını değerlendirmeleri istenmiştir. Öğretmenlerden bir kısmı (13, 17, 18, 22 ve 23) kendilerini tamamen yeterli görmüşlerdir. Bu öğretmenlere göre ilahiyat fakültesi veya ilköğretim DKAB eğitimi bölümü⁷ mezunu öğretmenlerin, seçmeli din

7 Bugün İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü olarak İlahiyat Fakülteleri ve Eğitim Fakültelerinde yer alan söz konusu bölüm, ilk olarak YÖK'ün 11.07.1997'de aldığı Karar'la İlahiyat Fakülteleri bünyesinde "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü" adıyla açılmıştır. Bu bölümlerle ilgili alınan ikinci önemli karar da YÖK'ün 26.05.2006 tarih ve 2006.5.2375 sayılı Karar'ıyla gerçekleşmiş ve İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü, ilahiyat fakültelerinden alınarak eğitim fakültelerine, "*Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü*" olarak aktarılmıştır. Bölümün adı 2010'da "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü" olarak değiştirilmiştir. Biz çalışmamızda bu bölüm için kullanılan son adı kullanmayı ancak buradan mezun olan öğretmenler için DKAB öğretmenleri ifadesini kullanmayı uygun gördük.

derslerini verme konusunda eksikliklerinin bulunmaması gerekir. Mevcut din dersi programlarının zor olmadığını vurgulayan öğretmenler, bu hâliyle din derslerinin öğretiminde zorluk çektiğini ifade eden öğretmenlerin yaşadıkları bu durumun, kendilerini iyi bir şekilde yetiştirmediklerinden kaynaklanabileceğini savunmuşlardır. Bunların dışında kalan öğretmenler ise kendilerinde de birtakım eksikliklerin olduğunu fakat ellerinden geldiğince kendilerini geliştirmek için gayret gösterdiklerini ifade etmişlerdir.

Kendilerini öğretmenlik mesleği açısından yeterli görmeyen öğretmenlerin hangi alanlarda eksikliklerinin olduğunu belirlemek için kendilerini eksik gördükleri hususların neler olduğu sorulmuştur. Öğretmenlerin önemli çocuğunluğu "Kur'an öğretimi" konusunda zorluklar çektiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler Kur'an okumayı bilmek ile öğretmek arasında çok büyük bir fark olduğunu, Kur'an öğretimi konusunda kullanılabilecek yöntem ve teknikler konusunda hizmet içi programların düzenlenmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu hususa dikkat çeken bir öğretmen (9) "*Bu yıl elimden geleni yaptım. Ancak çok zorlandım. Kur'an nasıl öğretilir bilmiyoruz. Öğrencilere de çok yardımcı olduğumu düşünmüyorum. MEB'in biz öğretmenleri eğitmesi gerekiyor*" diyerek Kur'an öğretiminin ayrı bir eğitim gerektirdiğine dikkat çekmiştir. Bir başka öğretmen (15) ise "*Dinî konuları biliyoruz. Bunları nasıl öğretemeliyiz onları da biliyoruz. Ama Kur'an nasıl öğretilir, bugüne kadar hiç öğrenmedik*" diyerek Kur'an öğretimi konusunda eksiklerinin olduğunu ifade etmiştir. Kur'an dersinde öğrencilerin ilgi ve motivasyonlarını yüksek tutma konusunda zorlandığını belirten bir başka öğretmen de "*Okurken hep DKAB dersinin öğretim metotlarını öğrendik. Kur'an dersinin ise kendine özel durumu var. Kur'an'ı çocuklara nasıl sevdirmeliyiz, onların ilgilerini ve motivasyonlarını derse nasıl çekmeliyiz bilmiyoruz. Ben kendim nasıl öğrendiysem dersi o şekilde işlemeye çalışıyorum*" demiştir.

Bazı öğretmenler (7, 16 ve 25) ise Kur'an-ı Kerim dersi ile ilgili olarak alan bilgilerinin zayıf olduğunu, özellikle tecvit ve mahreç konularında zorlandıklarını ve öğrencilere öğretirken de sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

"Yenilenmeye İhtiyacımız Var!"

Bazı öğretmenler (3, 9 ve 14) ilahiyattan mezun olduktan sonra zaman zaman alanlarıyla ilgili kitaplar okumalarına rağmen öğretmen olduklarından beri sadece DKAB dersine girmelerinin kendilerini körelttiğini, seçmeli din derslerinin okul programlarına dâhil edilmesinin ardından yenilenmeye ihtiyaçlarının olduğunu vurgulamışlardır. Bu hususa dikkat çeken bir öğretmen (3) "*Seçmeli din derslerinin okutulacağını öğrendikten sonra bütün yaz okumalar yaptım. Gördüm ki birçok konuyu unuttuğum. Yıllardır DKAB dersine giriyoruz. Bu dersin kapsamı da oldukça sınırlı. Bildiklerimizle bu derse girip çıkıyoruz. Ancak Kur'an ve Hz.*

Muhammed'in hayatı derslerinin hakkını verebilmek için yenilenmeye ihtiyacımız var" şeklinde görüş bildirmiştir.

Öğretmenlerden bazıları bugüne kadar Hz. Peygamber'in hayatını doğumundan ölümüne kadar geçen süreci aktarma şeklinde hem öğrendiklerini hem de öğrettiklerini, hâlbuki yeni Hz. Muhammed'in hayatı dersinin tematik olarak hazırlandığını, bu nedenle ünite konuları ile alt konularına yönelik örnekler bulma ve öğrencilere sunma konusunda zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bir öğretmen (4) ise Hz. Peygamber'in hayatını anlatırken bazı öğrencilerin sahabeler hakkında kendisine sorular sorduklarını, bu konuda yetersiz olduğu için öğrencileri tatmin edici cevaplar veremediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Biz siyer dersini hep Hz. Peygamber merkezli öğrendik. Hâlbuki onun yetiştirdiği nice sahabe var. Öğrencilerim arada bir soruyorlar, "Öğretmenin bize sahabelerden bahseder misiniz?" diye, ben ya Halifeler hakkında bilgi veriyorum ya da konuyu geçiştirmek zorunda kalıyorum.

Bazı öğretmenlere göre ise en büyük eksiklik, dinî konularda ruh ve hissiyat eksikliğidir. Bu noktaya vurgu yapan öğretmenlerden ikisi (21 ve 23) din konusunda özel bir ruh ve hissiyat taşımayan öğretmenlerin, çocukların duygu dünyalarına giremediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin kuru bilgilerden çok, şuur kazanmaya ihtiyaçlarının olduğuna dikkat çeken öğretmenler, öncelikle kendilerinin öğrencilerin duygu dünyalarına girmeyi amaçlayacak şekilde bilinçlenmelerini, daha sonra ise aynı duygu ve hassasiyetle öğrencilere dinî şuur kazandırmaları gerektiğini söylemişlerdir.

Din derslerine giren öğretmenlerinin yeterliklerini belirleyen en önemli faktör aldıkları eğitimidir. Bu kapsamda öğretmenlere ilahiyat fakültesi veya ilköğretim DKAB eğitimi bölümlerinin seçmeli din derslerini verecek olan öğretmenleri yetiştirme konusundaki yeterliliğinin ne düzeyde olduğu sorusu yöneltilmiştir.

İlahiyat fakülteleri ve ilköğretim DKAB eğitimi bölümlerinin yeterliliği konusunda öğretmenlerin görüşleri birbirinden farklıdır. Söz konusu eğitim kurumlarını yeterli görenler olduğu gibi yeterli görmeyenler de vardır. Hatta bu kurumların yeterli düzeyde eğitim vermediğini söyleyenlerin oranının yeterli olduğunu düşünenlerden daha fazla olduğunu belirtmemiz gerekir.

Bazı öğretmenlere (13, 17 ve 19) göre ise ilahiyat fakültesi ve ilköğretim DKAB eğitimi bölümü mezunlarının donanımı, seçmeli din derslerini vermek için yeterli hatta fazladır. Bu öğretmenler özellikle formasyon eğitimini iyi bir şekilde aldıklarının, alan bilgisi açısından ise bazı eksikliklerinin olabileceğinin ancak kendilerine düşenin bu eksikleri kapatmak olduğunun altını çizmişlerdir. Bu hususa dikkat çeken bir öğretmen (17) şunları söylemiştir:

İş eğitim aldığımız kurumların üstüne yıkmak ne kadar doğru olur bilmiyorum. Öğretmenlerin fakülteden mezun olduktan sonra da kendilerini geliştirmeleri gerekir. Öğretmen kendini ders için yeterli görmeye başladığı anda yetersizliğe doğru gider. Çünkü öğretmen devamlı kendini diri ve güncel tutmalıdır ki derslerden de haz alabilsin.

Benzer hususu vurgulayan bir başka öğretmen (19) de *“Bana göre ilahiyat ve DKAB bölümleri donanım açısından yeterli öğretmenler yetiştiriyor ancak öğretmenlerin mezun olduktan sonra kendilerini ne kadar geliştirdikleri meçhul. Her öğretmenin gelişen dünyaya ayak uydurması ve yeni bilgilere ulaşması gerekir”* şeklinde görüş bildirmiştir.

Öğretmenlerin önemli bir kısmı (2, 3, 9, 10, 16, 20 ve 22) ise ilahiyat fakültesi ve ilköğretim DKAB eğitimi bölümlerinin öğretim programlarının seçmeli din derslerinin öğretimi konusunda yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Bu öğretmenlerin bir kısmı lisans eğitiminde daha çok teorik boyuta önem verildiğini ancak bunların nasıl öğretileceğine dair yeterli eğitimin verilmeyeceğini söylerken diğer bir kısmı da pedagojik formasyon açısından iyi bir eğitim aldıklarını ancak alan bilgisi yönünden yeterli donanıma sahip olmadıklarını belirtmişlerdir.

Özellikle 2002 öncesi ilahiyat fakültesi mezunu öğretmenlere göre hem ilahiyat fakültelerinin hem de ilköğretim DKAB eğitimi bölümlerinin birtakım eksiklikleri bulunmaktadır. Bu hususa dikkat çeken öğretmenler (2, 7, 8, 9, 12, 15, 18 ve 20) 2002 öncesi mezunlarla 2002 sonrası mezunlar arasında bilgi ve pratik konusunda farklılıklar olduğunu, 28 Şubat sürecinin ilahiyat programlarını olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Öğretmenlere göre ilahiyattaki sorun İHL'den başlamaktadır. 1990'lı yıllarda İHL öğrencilerinin işin pratiğini yaptıklarını, hutbe ve vaazlar verdiklerini belirten öğretmenler, bu şekilde liseden mezun olup ilahiyata gelen öğrencilerin daha başarılı ve donanımlı yetiştikleri üzerinde durmuşlardır. Geline süreçte şu anki ilahiyat fakültelerinin kendi dönemlerindeki gibi olmadığını, her şeyden önce bu fakültelerden mezun olan meslektaşlarının Arapça eğitimi konusunda son derece yetersiz olduklarını ifade eden bu öğretmenler hazırlık sınıflarının geri dönmesini ve hazırlık eğitimine çok daha fazla önem verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca eski ilahiyat fakültesi mezunu öğretmenler, ilköğretim DKAB eğitimi bölümü mezunu öğretmenlerin alan bilgisi açısından son derece yetersiz, pedagojik açıdan ise yeterli donanıma sahip olduklarının ancak alan bilgisi olmaksızın pedagoji bilmenin uygulamada fazla bir işe yaramadığının altını çizmişlerdir.

İlköğretim DKAB eğitimi bölümü mezunu öğretmenler arasında da okudukları bölümlerin seçmeli din derslerini iyi bir şekilde verme konusunda yetersiz olduğunu ifade eden öğretmenler çıkmıştır. Bu bölümden mezun bir öğretmen (10) yeterli düzeyde yetişememele-

rinde hem programın hem hocaların hem de kendilerinin zaafı olduğunu altını çizerek aşağıdaki ifadeleri sarf etmiştir:

Açıkçası bence yeterli değil. DKAB’da bizim almış olduğumuz eğitim yeterli değildi. Bunda hocalarımızın da öğretim programının da etkisi vardı. Hocalarımız bizi kayıp nesil olarak görüyordu. Hâlbuki bizler çok iyi puanlarla kazanmıştık bu bölümleri... Bazıları derse dahi girmiyordu. Bu bölümden bir şey olmaz deyip her hafta olan biteni eleştiriyorlardı. Program deseniz işte öylesine koymuşlar, alan bilgisini kısmışlar, bir sürü formasyon dersi koymuşlar... Tabi ki bize fazla bir şey katmadı... Fakat belki bizim kendi eksikliklerimiz de olmuştur. Biz kendimizi gerçekten yetiştirmek isteseydik zor da olsa yetiştirebilirdik. Çok eksikliklerimiz var biliyorum.

Bir ilköğretim DKAB eğitimi bölümü mezunu öğretmen (11) de yeni seçmeli din dersleri bağlamında özellikle de Kur’an-ı Kerim dersinde yaşadıkları alan bilgisi ve pedagojik eksikliği şu şekilde açıklamıştır:

Şimdi biz DKAB dersi konusunda iyiyiz. Ancak Kur’an-ı Kerim dersi geldikten sonra ne yapacağımızı bilemez olduk. Okurken “Bize ne lazım olacak Kur’an veya Arapça?” diyorduk. Ama şimdi, kendimiz Kur’an konusunda zayıfken öğreten konumuna çıktık. O kadar alan pedagojik formasyon dersi aldık ama Kur’an nasıl öğretilir diye bir şey ne duyduk ne de biz öğrendik. Arkadaşlarla konuşuyoruz, hepimizin sıkıntısı aynı.

Bir başka ilköğretim DKAB eğitimi bölümü mezunu öğretmen (25)’in şu cümleleri ise oldukça ürkütücüdür: *“Ben okuduğum bölümde bir şey öğrendiğimi düşünmüyorum. Ne öğrendimse İHL’de öğrendiklerim. Sanki onları tekrar etmişiz gibi hissediyorum”.*

Bazı öğretmenler (9, 14 ve 25) ise son derece vahim bir duruma dikkatleri çekmişlerdir. Onlara göre sayıları az da olsa bazı ilköğretim DKAB öğretmenleri, Kur’an-ı Kerim dersi konusunda kendilerini yetersiz hissettiklerinden okul idarelerinden Kur’an-ı Kerim dersi yerine Hz. Muhammed’in hayatı dersinin açılmasını istemişlerdir.

İlköğretim DKAB eğitimi bölümünden mezun olan ve bu bölümün bilgi donanımı açısından yetersiz olduğunu belirten öğretmenler (10, 11, 16 ve 25), öz eleştiri de yapmışlardır. Okulda yeterince eğitim almadıklarını ancak mezun olalı 10 yıl olmasına rağmen kendilerinin de bunu telafi etmek için fazla gayret göstermediklerini, bundan dolayı seçmeli din derslerinde özellikle de Kur’an dersinde zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

İlahiyat fakülteleri ve ilköğretim DKAB eğitimi bölümlerinin yeterli olmadığını düşünen öğretmenler, öğretmen adaylarının başta alan bilgisi yeterliliği sonra ise seçmeli din dersleri için yeterli bir donanıma ulaşmaları için birtakım önerileri olmuştur. Söz konusu öneriler aşağıdaki gibidir.

“Seçmeli Din Derslerinin Öğretimi Konusunda Bir Dersin Olması Gerekmektedir”

Öğretmenlerin neredeyse tamamı ilahiyat fakültesinde ve ilköğretim DKAB Eğitimi Bölümünde Kur’an okumayı öğrendiklerini ancak bu dersi nasıl öğreteceklerini öğrenmediklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle öğretmenler, okullarında Kur’an öğretimi konusunda yöntem sorunu yaşadıklarını, bu sorunu asgari düzeye çekmek için lisans eğitiminde bu derslere yönelik özel öğretim yöntemlerinin yer almasının yararlı olacağını belirtmişlerdir.

Öğretmenler Kur’an-ı Kerim dersinde olduğu kadar Hz. Muhammed’in hayatı dersinde de zorlandıklarını, bu ders hakkında ise hem alan bilgilerinin hem de pedagojik altyapılarının yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bu hususta bazı öğretmenlere göre Hz. Peygamber’in hayatının çeşitli yönlerine, ortaokul ve lise programlarında olduğu gibi tematik bir şekilde lisans eğitiminde de yer verilmesi gerekmektedir. Nitekim bazı öğretmenler de öğrencilerin kıssalar anlatılırken *“Hocam, Kur’an’da Hz. Peygamber’in kıssası nasıl anlatılıyor?”* şeklinde sorular sorduklarını, bu tür sorular karşısında ilk etapta şaşırduklarını ancak bir şekilde durumu telafi ettiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlere göre bu sorunun çözümü için *“Kur’an’da Hz. Peygamber”* vb. adlarla bir dersin lisans eğitiminde verilmesini önermişlerdir.

Öğretmenlerden bazısına (3, 4 ve 25) göre sadece Hz. Peygamber’in hayatına değil, aynı zamanda sahabelerin de hayatına dair lisansta seçmeli bir derse ihtiyaç bulunmaktadır. Öğrencilerin sahabeler hakkında hem sorular sorduklarını hem de onlarla ilgili hikâyeleri dinlemekten hoşlandıklarını belirten öğretmenler, kendilerinin ise bu konuda yetersiz olduklarını ifade etmişlerdir.

Bazı ilahiyat fakültesi mezunu olan öğretmenler (3 ve 18) de pedagojik formasyon açısından ilahiyat fakültelerinin eksik olduğunu, özellikle ders esnasında öğrencilerin seviyelerine uygun ders anlatma konusunda sıkıntılar yaşadıklarını söylemişlerdir. Bu hususta bir öğretmen (3), eğitim fakültesinde uygulamanın birinci sınıfta başladığının ancak ilahiyatta son sınıfta bir dönem olduğunun, bunun da ilahiyatçılar için önemli eksikliklere sebebiyet verdiğinin altını çizmiştir. Öğretmenliğin zamanla kazanılan bir meslek olduğunu belirten öğretmene göre, ilahiyat öğrencilerinin mesleki yeterliliklerini geliştirmeye yönelik yeni düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

Bir başka öğretmen (24) ise farklı bir soruna dikkatleri çekmiştir. Öğretmene göre sadece öğretmenlerde değil, bu öğretmenleri yetiştiren akademisyenlerde de ciddi pedagojik

formasyon eksiklikleri bulunmaktadır. Üniversitede bazı öğretmenlerin bildiri sunar gibi ders anlattığını ifade eden öğretmen şunları söylemiştir: *“Sanki anlatacağı yeri ezberlemişte öyle derse gelen öğretmenlerimiz vardı. Soğuk bir selam verip masalarına geçerler. Karşılarında öğrenci mi var başka bir şey mi görmüyormuşcasına anlatıp durur, ders bitince de kalkıp giderlerdi”*.

“İlahiyat Fakülteleri Gerçek Hayatın Meselelerine Çözümler Getirmelidir”

İlahiyat fakültelerindeki eğitimin gerçek hayatla örtüşük olmadığının altını çizen öğretmenler (1, 4, 22 ve 24) de olmuştur. Öğretmenlere göre ilahiyat fakültelerinde gerçek hayatta işer yarar ya da yaramaz birçok konunun öğrenildiğini ancak hayata dair bir şey öğrenemediklerini, öğrencilerin günlük hayatlarında karşılaştıkları sorunların çözümü konusunda yetersiz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu hususta bir öğretmen (24) mevcut tabloyu şöyle özetlemiştir:

Fakültelerde anlatılan eğitim psikoloji derslerinin gerçek hayatla hiçbir ilişki yok. Bu dersler, öğretmenlerin sınıflarda karşılaşabileceği olaylar üzerinden işlenmelidir. Öğretmenler birçok şeyi öğreniyor, ezberliyor ancak bunların ne işe yarayacağını ve nerede kullanacağını bilmiyor... Veya dinler tarihi veya mezhepler tarihi görüyor ancak Alevilerin yoğun olduğu yerlerde, onlarla nasıl iletişime geçileceğini, nasıl yaklaşılması gerektiğini bilmiyor. Fakülteler, bilgi verdikleri kadar, öğrencilerini hayata hazırlamalıdır... Ben ilahiyat fakültesinde kelam dersi gördüm hep şu vardı: Allah'ın zati sıfatları ayrı mıdır gayrı mıdır? Biz çocuklara bunları anlatmıyoruz ki... Bir 5. sınıf çocuğuna Allah inancı nasıl verilir ben böyle bir eğitim görmedim. Bakın ekstradan kitaplar alıyorum Bana Allah'ı anlatır mısın Anneciğim, Babacığım? böyle kitaplar var biliyorsunuz, bu konudaki farklı insanların tecrübelerinden faydalanmaya çalışıyorum.

“Arapça Öğretimi Başlı Başına Bir Sorun!”

Öğretmenlerin neredeyse tamamı, ilahiyat fakültesi ve İlköğretim DKAB Eğitimi Bölümlerindeki Arapça öğretiminin bir *“fiyasko”*⁸ olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenlere göre bunun en önemli sorumlusu ilahiyat fakültelerindeki hocalardır. Yıllarca Arapça öğretime hatta bu dersi veren hocalara dahi önem verilmediğinin altını çizen öğretmenler, dil öğretimi konusunda tam bir yöntem sorunu yaşadığına dikkat çekmişlerdir. İlahiyat fakültelerinin geçmişten günümüze Arapça öğretim sorununu çözemediğini belirten bir öğretmen yaşanan durumu şu sözlerle açıklamıştır:

8 Vurgu katılımcıya aittir.

Arapça öğretimi başlı başına bir problem. Bazı büyük şehirlerdeki arkadaşlar dışarıda öğrenebiliyorlar. Okulda onların da öğrendiğini sanmıyorum. Yıllardır aynı sorun tekrar ediyor. En az 60 yıldır açık olan ilahiyatların bu durumu içler acısı ama anlayan ya da gören var mı bilmiyorum.

“Öğretmen Adaylarına Bir Ruh ve Hissiyat Verilmeli”

Bazı öğretmenler(21 ve 23)'e göre ilahiyatların en önemli eksikliği, öğrencilerine bir ruh kazandıramamasıdır. Bazı öğretmenlerin kendilerinde belli bir ruh olmadığı için çocuklara da ruh ve hissiyat kazandıramadıklarını, çocuklara ruhsuz ve kuru bir din bilgisi verildiğini, hâlbuki öğrencilerin bir şeyin önemini hissetmedikleri sürece o şeyden etkilenmediklerini ve o duyguyu hayatlarına yansıtamadıklarını ifade etmiştir. Bu hususa dikkat çeken bir öğretmen (21) şunları söylemiştir: *“Çocuk namazla ilgili her şeyi biliyor, bilgide sorun yok ama namazın önemini bilmiyor, namaz kılma bilinci yok. Hayatına ne katacak bilmiyor bilmediği için de yaşantısına tesir etmiyor. Çocuklara şuur kazandırmak lazım, ama önce öğretmenlerin kazanması lazım”.*

Netice olarak öğretmenlerin, seçmeli din derslerinin öğretimi konusunda önemli eksiklerinin olduğunu düşündükleri, bu eksiklerin çözümüne yönelik lisans eğitiminde hem alan bilgisi hem de pedagojik altyapının geliştirilmesine yönelik derslerin olmasını önerdikleri görülmektedir. Öğretmenler en çok Kur'an öğretimi konusunda zorlandıklarını, lisans eğitimi alırken bu dersin öğretimine yönelik bir ders görmediklerini ifade etmişlerdir. Hatırlanacak olursa velilere göre de öğretmenlerin en önemli eksikliği Kur'an öğretimi konusundadır. Öğretmenlerin Kur'an-ı Kerim dersi ile ilgili tek eksiklikleri yöntem sorunu değildir. Özellikle DKAB'dan mezun olan öğretmenler alan bilgisi açısından da yetersiz olduklarını belirtmişlerdir. Özellikle Kur'an bilgisi yeterli olmadığı için bazı öğretmenlerin, bu ders yerine başka bir dersin açılmasını talep etmesi ise son derece vahim ve düşündürücüdür. Öğretmenlerin yetersiz olduklarını düşündükleri bir diğer ders de Hz. Muhammed'in hayatı dersidir. Yeni programın tematik olarak hazırlandığını belirten öğretmenler, bu temaların içerisini dolduracak kadar birikimlerinin olmadığını altını çizmişlerdir.

Öğretmenlere göre ilahiyat fakültesi ve ilköğretim DKAB eğitimi bölümlerinin ciddi eğitim sorunları bulunmaktadır. Öğretmenler ilahiyat fakültelerini pedagojik açıdan, ilköğretim DKAB eğitimi bölümlerini ise alan bilgisi açısından zayıf bulduklarını ifade etmişlerdir. Ancak başta ilahiyat fakülteleri olmak üzere ilköğretim DKAB eğitimi bölümlerinin en önemli sorunlarından biri de bunların hayattan kopuk olmalarıdır. Bu programların gerçek hayatı yeterince takip edemediğini belirten öğretmenler bunların en kısa zamanda yenilenmeye ihtiyaçlarının olduğuna dikkat çekmişlerdir. Öğretmenlere göre yetersizliklerinde kendileri dâhil olmak üzere, lisans eğitimindeki programların ve öğretim elemanlarının da etkileri vardır.

9. Öğretmenlerin Seçmeli Din Derslerinin Öğrenme-Öğretme Sürecine Dair Görüşleri

Öğretmenlere yöneltilen sorulardan bir diğeri de seçmeli din derslerinin öğrenme-öğretme sürecini nasıl tasarladıklarına, hangi yöntem ve teknikleri kullandıklarına dair olmuştur. Öğrenme-öğretme sürecinin iyi bir şekilde planlanması için gerekli şartların başında öğretmenlerin program/ları tanınması ve takip etmesi gelmektedir. Bu bağlamda öğretmenlere seçmeli din derslerinin öğretim programını takip edip etmedikleri sorulduğunda, öğretmenlerin önemli bir kısmının programı takip etmediği görülmüştür. Örneğin Kur'an-ı Kerim dersine giren öğretmenlerden birçoğu (2, 3, 7, 13, 15, 16, 19, 20 ve 25) öğrencilerin seviyelerinin farklı olması sebebiyle öğretim programını takip etmediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca bazı öğretmenler (2, 3, 13, 15, 16, 18 ve 20) öğrenci ve velilerin en kısa sürede Kur'an'a geçme isteklerinin kendilerini daha çok Kur'an okuma konularına yönlendirdiğini, Kur'an'ı anlama konularını istemeseler de ihmal ettiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin öğretim programını takip etmeme konusunda farklı nedenlerinin de olduğu gözükmemektedir. Örneğin öğretmenlerden ikisi (14 ve 18) ders kitabının olmaması nedeniyle programı takip etmediğini belirtirken; bir başka öğretmen (19) de programdaki konuların teorik ve pratik açıdan uyuşmadığını, yüzünden okumaya daha fazla önem verdiği için dolayı da diğer teorik konuları işlemediğini belirtmiştir. Öğretim programını takip etmeme durumu yalnızca Kur'an dersine has değildir. Örneğin öğretmenlerden diğer ikisi (9 ve 11) Hz. Muhammed'in hayatı dersi öğretim programını takip etmediklerini, kendilerince programın yetersiz olduğunu ve ders kitaplarının da geç gelmesi nedeniyle farklı bir kitap ve yöntem izlediklerini vurgulamışlardır.

Bununla birlikte bir diğer öğretmen (12) de "*Kim programı takip ediyor ki?*" şeklinde serzenişte bulunarak hiç kimsenin programları takip etmediğini ileri sürmüştür. Programları hazırlayanların sınıfta bu dersin nasıl işlenmesi konusunda bir araştırma yapmaksızın hazırladıklarını, öğretmenlerin de öğretim programının yüzüne bile bakmadan bir iki kişinin hazırladığı yıllık plandan birini seçerek derse girdiğini, uzun süredir de hiçbir öğretmenin günlük plan hazırlamadığını hatırlatan bir öğretmen (12), herkesin birbirini kandırdığını, hiç kimsenin programı takip etmediğini, kendi bildikleri şekilde derslere girdiklerini ifade etmiştir.

Ancak programı takip etme konusunda titizlik gösteren öğretmenlerin de olduğunu söylememiz gerekir. Bu hususta öğretmenlerden birkaçı (6 ve 15) seçmeli din dersi öğretim programlarını takip ettiklerini ancak derste öğrencilerin öğrenme düzeylerine göre zaman zaman konular arasında takdim-tehirler yaptıklarını ifade etmişlerdir. Nitekim Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı derslerine giren bir başka öğretmen (17) de öğretim programlarını takip ettiğini, her programda yer alan kazanımları çocuklara kazandırmaya çalış-

tiğini belirtmiştir. Öğretmen tüm çabalarına rağmen sınıfların kalabalık olmasından dolayı bazen aksamaların yaşandığını, bazen de konular arasında takdim-tehir yapmak zorunda kaldığını söylemiştir.

Öğretmenler arasında belli ölçüde programı takip ederek farklı yöntemlere başvuranlar da olmuştur. Bu öğretmenlerden bazıları (4, 22 ve 23), dersin öğretim programına sıkı sıkı bağlı kalmadıklarını, dersin konu başlıklarını takip ederek ve konuyu günlük hayatla örtüş-türerek anlattıklarını ifade etmişlerdir. Konuları çok didaktik bulan öğretmenler, işledikleri konuların öğrencilerin dikkatini çekmesi için hayatın içinden konuları derse dâhil ettik-lerinin, böylece öğrencilerle çok daha yakın bir iletişim kurduklarının altını çizmişlerdir. Konuları hayatla ilişkilendirme hususunda öğretmen (4) ve (22)'nin görüşlerini olduğu gibi aktarmak yararlı olacaktır:

Ben kitaba ve programa bağlı kalmam, konu başlığını bilirim. Daha önceden o konuyla ilgili araştırmalarım, okumalarım vardır. Çocuklarla kitaptaki konuları işlerim. Bir de günümüzle mutlaka özdeşiririm dersi, konuyu. Konuları, bir ütopya olmaktan, tarihte yaşanmış, zamanı geçmiş bir kültür mantığından çıkarırım. Bakın bunun her dönemde geçerli olduğunu, bugün de bizim bu konulara bu bilgilere ihtiyacımız olduğunu söylerim. Yani mesela bu manada gençleri çok iyi tanımak lazım. Ne düşünüyorlar, ne yapıyorlar, nerelere takılıyorlar? İnternet başında yani ben bir din dersi öğretmenin Face'ten haberi olmayan, twitter'a girmeyen ne biliyim Counter, CS nedir bilmeyen bir din dersi öğretmenin çocukların seviyesine çok inebileceğini düşünmüyorum. Yani çocuklar nasıl bir ortamdadır sen onu bileceksin ki ona göre çocukların dilini konuşabileceğin. Ben bazen direk yani olan oyunlardan bahsettim. Oynamışlığım da vardır yani. Çünkü hani bal yemeyen hani balın tadını bilmez. Bu manada daha böyle sosyal hayatla iç içe olan din dersi öğretmenlerine ihtiyaç var. Hatta dersi anlatırken çocukların muhakkak buldukları ortamla, sosyal hayatla aileleri ile, arkadaşlarıyla bağdaştırarak konuları anlatmak gerekiyor. Ben öyle yapıyorum çok da güzel verim alıyorum (Öğretmen, 4).

Ana hatlarıyla bakıldığında, kitabın programını takip ederim ama konuları hayatla ilişkilendiririm. Yani öğrenci aşağı yukarı öyle hisseder. Ama ben onunla bağlantılı olarak günümüz meselelerine çekerim. Mesela savaş-barış konusu gibi. Ben orada ayet ve hadisler hakkında bilgi veririm. Müslümanlara edilen terörizm eleştirisi, Müslümanların şiddete meyilli olup olmaması veya bunun nedenlerini anlatırım. Böyle bir şey var mıdır? Ayet-hadis ne diyor?, Hz. Peygamber'in savaşla şiddetle bağlantısı nedir, cihad nedir gibi konulara bir şekilde değinirim.

Mesela orda öyle şeyler yok. Ama biz o tarz şeylere girerek, bir de hani sorular sorarak öğrencilerin ne düşündüklerini ve dediklerini anlamaya çalışırım. Bu tip şeylerde, öğrenciler daha çok heyecanlanır. Veyahut her zaman sorduğum soru tarzı vardır. 'Bir Hristiyan gelse veyahut bir ateist gelse şöyle bir soru sorsa nasıl cevaplarsın veya dini sizin dininiz şöyle bir şey söylüyormuş var mı yok mu diye ne dersiniz diye sorular sorar, sonra da cevaplar veririm. Bu öğrencilerin daha fazla dikkatini çekiyor... Bunların herbirinin derse katma değeri oluyor. Bu arada kitabı hiç okumamış veya okusa bile televizyonda dinlediği orada burada takip ettiği bir sürü mesele giriyor araya. Hocam şu hoca böyle dedi, şu kitapta ben şöyle okudum veyahut şu konuda nasıl olacak, öbürü itiraz ediyor. O zaman programın dışına çıkmış oluyoruz. Ama öğrenciler merak ettikleri şeyleri öğrenmiş oluyorlar (Öğretmen, 23).

Bazı öğretmenler de öğrencileri teorik bilgilerden kurtarmak amacıyla arada sırada konunun dışına çıktıklarını, kısa özlü kıssa türü hikâyeler anlattıklarını belirtmişlerdir. Örneğin temel dinî bilgiler dersinin inanç konularının, ortaokul öğrencilerinin hazırbulunuşlukları açısından ileri düzey öğrenmeler içerdiğini ifade eden bir öğretmen (13), *"Ben inanç konusunu işledim ancak çocukları kitaptaki konularla boğmak istemedim. Bu ünite de birçok kavram var. Ben bunları ezberletmek yerine bu kavramlara karşılık gelecek kıssalar anlattım. Mesela çocuklara tevhidin ne olduğunu, tanımını, özelliklerini anlatmak yerine Hz. İbrahim kıssasını anlattım. Bence programı olduğu gibi takip etmek yerine zaman zaman inisiyatif alıp farklı yöntemlere başvurmak gerekir"* demiştir. Benzer şekilde öğretmenlerden ikisi (22 ve 23) de Hz. Muhammed'in hayatı dersi kitabının tematik konularının çok söylemsel bir dil kullandığını, kendilerinin farklı bir üslupla, yani Hz. Peygamber'in hayatını hikâyeye ederek anlattıklarını ifade etmişlerdir.

Öğretme-öğrenme sürecinin verimli ve kaliteli olması için okul ve sınıfların fiziki şartlarının öğrenciler için uygun ve öğretim materyalleri ile eğitim araç ve gereçlerinin de yeterli sayıda olması gerekir. Bazı öğretmenler (2, 5, 8, 9, 11, 15, 17, 19, 20, 21, 23 ve 25), okullarının fiziki şartlarının eğitim-öğretim için uygun olduğunu, materyal açısından da yeterli donanımına sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Bu öğretmenler özellikle Kur'an-ı Kerim dersinin öğretiminde, harflerin okunuşu, tecvit kuralları vb. konularda; Hz. Muhammed'in hayatı dersinde ise genellikle film izletmek amacıyla projeksiyon desteği aldıklarını belirtmişlerdir. Hatta ders kitaplarının olmayışı sebebiyle temel dinî bilgiler ders kitabının PDF'sini yansıtarak işlediğini söyleyen öğretmen (15) de olmuştur. Film vb. materyallerle ders işleminin önemine değinen bir öğretmen (11) de bu hususta şunları söylemiştir:

Bazen saatlerce anlatmak istediğiniz bir şeyi bir saatlik filmle hatta iki dakikalık bir sahne ile anlatmanız mümkün. Özellikle çocukların Hz. Peygamber'i tanıma ve ona karşı sevgi beslemelerinde filmlerin çok büyük bir etkisinin olduğunu düşünüyorum.

Görsel ve işitsel materyaller dersin amacına, özel hedeflerine uygun bir şekilde düzenlenmelidir. Sadece öğrenciler izlesinler diye bu materyalleri kullanmanın veya izlenen bu filmlerde verilmek istenilen mesaja vurgu yapılmaksızın sinema izler gibi kullanılmasının yanlış olduğunu ifade etmemiz gerekir.

Okullarında benzer imkânlara sahip olmayan, dolayısıyla işitsel ve görsel materyalleri kullanamayan ya da çok az kullanan öğretmenler (3, 4, 6, 7, 13, 14, 15, 17, 23 ve 24) de olmuştur. Bu öğretmenler genellikle okuldaki sınıfların bazılarında projeksiyon aleti olduğunu, bunları da genellikle sayısal öğretmenlerinin sıklıkla kullanmak istediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca sınıflarına bilgisayar ve peojeksiyon aleti almak isteyen bazı öğretmenler (4, 17 ve 23), FATİH Projesinden dolayı her okulun akıllı tahta sistemi ile donatılacağından dolayı idarelerin bu tür araç-gereçlerin alımına sıcak bakmadıkları şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Derste bire bir öğrencilerle ilgilenmek zorunda kaldıklarını belirten bazı öğretmenler (6, 13 ve 15), derste farklı araç ve gereçleri kullanmaya vakitlerinin kalmadığına dikkat çekmişlerdir.

Derste araç-gereç kullanmayı tercih etmeyen bir öğretmen (6)'e kendisinin hangi yöntemi kullandığını sorduğumuzda, *"Ben tahtaya yazıyorum. Öğrencilerden de defterlerine geçirmelerini istiyorum"* demiştir. Hatırlanacak olursa Kur'an-ı Kerim dersinde Nisan ve Mayıs ayına gelindiği hâlde Kur'an'a geçemeyen öğrencilere, *"Öğretmeniniz derste hangi yöntem kullanıyor?"* sorusu yöneltilmiş, öğrenciler ise *"Öğretmenimiz tahtaya yazıyor, biz de defterimize yazıyoruz"* demişlerdir. Daha önce de vurguladığımız gibi sürekli tahtaya yazmak ve öğrencilerden de defterlerine geçirmelerini istemek doğru bir yöntem değildir.

Bir başka öğretmen (9) ise eldeki materyallerle ilgili kalite sorununa dikkat çekmiştir. Elle-rinde yeterli sayıda ve iyi bir şekilde hazırlanmış materyallerin olmadığını belirten öğretmen, bu materyallerin öğrencilerde davranış değişikliği sağlayacak ve öğrenme düzeylerine uygun olacak şekilde hazırlanmasının önemini şu sözlerle ifade etmiştir:

Materyal konusunda biraz sıkıntı çekiyoruz yani materyal bulma konusunda hani Peygamberimizin hayatını anlatan Peygamberimizin davranışlarını çocuklara yansıtabilecek çizgi filmler var ama sayıları çok fazla değil ve çocuklara uygun olma konusu da önemli. Çocukların anlayabileceği kavrayabileceği çalışmalar bizim alanımızda az. Seyrettirdim tabi kıssalarla ilgili Hz. İbrahim'le ilgili film ama düzgün güzel şeyler bulmak gerçekten zor.

Öğretmenlerin neredeyse tümüne göre genel olarak tüm seçmeli dersler için özelde ise seçmeli din dersleri için en önemli sorunlardan biri de okullardaki fiziki alt yapı yetersizliğidir. Öğretmenler, söz konusu yetersizliğin öğrenme-öğretme sürecini olumsuz yönde etkilediğini, bunun yanı sıra derslerde sınıf içi disiplin sorunu ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Özellikle genel ortaokul ve lise de görev yapan öğretmenler abdest ve namaz konularının öğretiminde mekânsal bazı sorunlar yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

Öğretmenlere göre derslerin öğrenme-öğretme sürecini olumsuz yönde etkileyen unsurlardan bir diğeri de seçmeli derslere özel öğretim yöntem ve teknikleri bilmemeleridir. Önceki bölümde belirttiğimiz gibi öğretmenler, özellikle Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı derslerinin öğretimi konusunda yöntem sorunu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, öğretmenlerin, kullanılacak yöntemler konusunda yetersizliklerini ifade etmeler de öğrencilerin bu derslerini sevmeleri, memnun kalmaları ve iyi şeyler öğrenmeleri için onların ilgilerini yüksek tutacak tavır ve tutumlar sergilediklerini belirtmemiz gerekir. Örnek olarak bir öğretmen (25) çocukları Kur'an'a alıştırmak ve sevdirmek için zaman zaman sınıfta kutlamalar yaptığını, özellikle Kur'an geçenler olduğunda ailelerini de çağırarak sınıfta pasta kestiğini, böylece çocukların Kur'an'a geçmeleri için teşvikte bulunduğunu aktarmıştır.

Öğretmenlerin seçmeli derslerin kendine has özellikleri nedeniyle öğrenme-öğretme sürecinde farklı yollar aradıkları gözükmektedir. Örneğin Kur'an-ı Kerim dersinde sıklıkla öğrencileri seviyelerine göre gruplandırmışlardır. Öğretmenler (1, 2, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17 ve 20) Kur'an-ı Kerim derslerinin kalite ve verimliliğini arttırmak amacıyla, öğrencileri Kur'an okuma becerilerine göre seviyelere ayırdıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencileri seviyelerine göre gruplandıran öğretmenlerin, Kur'an'a yeni başlayanlarla daha fazla ilgilenmeye çalıştıkları görülmüştür. Diğer öğrencileri de dinleyen öğretmenler, zaman darlığı yaşandığı anlarda bilenlerden yardım aldıklarını, Kur'an okumayı bilen öğrencilerin az bilen ya da hiç bilmeyen öğrencileri çalıştırdıklarını söylemişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin, Kur'an okumayı bilen ya da Kur'an'a geçenleri ders kitapları veya mushaftan dinledikleri, hâlihazırda geçemeyenleri de okuma cüzlerinden takip ettikleri tespit edilmiştir.

Bazı öğretmenlere (1, 2, 5 ve 20) göre bu sorunların çözümü için kademeli kur esasına dayalı bir modele geçmek gerekmektedir. Kur'an okuma becerisi açısından sınıflarda birbirinden farklı düzeylerde öğrencilerin olduğunu, her öğrencinin öğrenme düzeyinin bir diğerinden farklı olduğunu belirten öğretmenler, bilenlerle bilmeyenleri birbirinden ayırt etmek ve her iki gruba da iyi bir eğitim verebilmek amacıyla kur sisteminin yararlı olacağını ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin bazısı ise yaşanan sorunun çözümüne yönelik olarak ilk yıl Kur'an okuma çalışmalarına ağırlık verilmesi gerektiğini, diğer konuların ise sonraki yılların programına dâhil edilebileceğini belirtmişlerdir. Öğretmenlerden ikisi (1 ve 21) böyle bir uygulamanın, ailelerin çocuklarının en erken zamanda Kur'an okumaya geçmeleri yönündeki beklentilerine de cevap vereceğini iddia etmişlerdir. Hatta bu nedenle bazı öğretmenlerin (2 ve 20) ezber konularına dahi girmeden yalnız yüzüne okuma çalışması yaptıkları belirlenmiştir.

Dersin verimliliğini arttırmak ve zamanı en iyi şekilde kullanmak isteyen bazı öğretmenler de programın dışına çıkarak dersi okuma, ezber ve anlama saatleri şeklinde üçe ayırdıklarını, her hafta bunlardan birine göre ders işlediklerini ifade etmişlerdir.

Bununla birlikte, öğretmenlerin neredeyse tamamına göre bu dersin bire bir eğitim modeli ile gerçekleşmesi gerekmektedir. Özellikle mahreç ve tecvit kurallarının uygulamalı olarak öğretilmesi gerektiğini ifade eden öğretmenler, bu öğrenmelerin istenilen ölçüde gerçekleşmesi için bire bir eğitime ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir. Ancak öğretmenlerden bazıları (21, 23 ve 24) sınıf yetersizliği ve öğrenci sayısının da fazla olması sebebiyle bunu gerçekleştiremediklerini ifade etmişlerdir. Bir ders saatinde herkesle ilgilenmenin mümkün olmadığını belirten öğretmenler, bazı öğrencilerin daha fazla ilgiye ihtiyaç duyduklarını, bu durumda da bazı öğrencilerle hiç ilgilenemediklerini belirtmişlerdir.

Bire bir eğitim yapılamaması nedeniyle öğrencilerin öğrenmelerinin geciktiğini iddia eden öğretmenlere göre bu sorunun çözümü için "ek öğreticiliğin" devreye girmesi gerekmektedir. Hatırlanacak olursa öğrencilerle yapılan görüşmelerde, bir okulun Kur'an dersi için ek öğretici tuttuğu ve bu öğreticinin girdiği sınıflardaki öğrencilerin Kur'an okuma becerilerinin, diğer sınıflardaki arkadaşlarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Her ne kadar öğretmenlerin önemli bir kısmı Kur'an-ı Kerim dersinde yüzünden okumaya daha fazla önem gösterseler de Kur'an'ın mesajını anlamaya yönelik olarak bazı öğretmenlerin sınıfta meal okuması yaptıkları da görülmüştür. Ancak belirtmemiz gerekir ki görüşme yaptığımız 25 öğretmenden yalnız bir öğretmenin (17) sık sık meal okuması yaptığı, diğerlerinin ise nadiren böyle bir etkinliği yapma fırsatı yakaladıklarını belirttikleri görülmüştür.

Öğretmenlerin Hz. Muhammed'in hayatı dersinin öğrenme-öğretme sürecinde de dikkat ettikleri bazı hususların olduğu gözükmektedir. Öğretmenler bu dersi, Hz. Peygamber'i örnek bir model olacak şekilde öğrencilere sunmaya çalıştıklarını ifade etmişler, bunu başarabilmek için de bu modele uygun olarak Hz. Peygamber'in hayatından kesitler hazırladıklarını belirtmişlerdir.

Öğretim programında Hz. Peygamber'in hayatının tarihî seyri 8 yıllık bir döneme yayılmış olmasına rağmen özellikle 5. sınıfta tarihî seyrin çok az olmasından şikâyet eden öğretmenlerin, programa bağlı kalmaksızın bu üniteyi bir döneme yaydıkları tespit edilmiştir. Bu hususta bir öğretmen (4) düşüncelerini şu sözlerle nakletmiştir: *"Hz. Peygamber'i tanımak için tematik yöntemle yetinmek doğru değil. Onun hayatını bütüncül bir şekilde görmek ve anlamak için tarihî seyre de yer vermek gerekir"*.

Bununla birlikte, öğretim programında tematik olarak yer almamasına rağmen bazı öğretmenlerin, öğrencilerin ilgilerini göz önünde bulundurarak Hz. Peygamber'in savaşları konusuna yer verdikleri görülmüştür. Ancak öğretmenlerin bu konunun anlatımına yönelik görüşleri birbirlerine taban tabana zıttır. Bazı öğretmenler, öğrencilerin bu konuları sevdiğinin, bu nedenle derslerde değindiklerinin, nitekim Hz. Peygamber'in savaşlarda gösterdiği tutum ve davranışların da onun kişiliğinin bir parçası olduğunun üzerinde durmuşlardır. Diğer bazı öğretmenler ise Hz. Peygamber'in hayatında savaşları öncellemenin yanlış olduğunu, daha çok Hz. Peygamber'in kişiliğini ön plana çıkaran konulara yer verilmesi gerektiğini düşünerek savaş konularına fazla değinmediklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde, öğrencilerin Hz. Peygamber'in savaşları ve bu savaşlarda kullandığı stratejileri merak ettikleri ve derste öğrenmek istedikleri tespit edildiği hatırlanacak olursa bu konuları Hz. Muhammed'in hayatı dersinde işlemek isteyen öğretmenlerin makul karşılanabileceğini söyleyebiliriz.

Öğretmenlerin bir kısmı da öğrencilerin kıssaları çok sevmelerinden dolayı derste doğrudan bilgi aktarımı yerine konuları hikâyeleştirerek anlatmaya çalıştıklarını söylemişlerdir. Bu durumu önemseyen bir öğretmen (11) özellikle Hz. Peygamber'in hayatının bir şerit hâlinde verilmesi yerine, onların ruh dünyalarına işleyecek hikâye tarzında anlatılmasının daha yararlı ve isabetli olacağını ifade etmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'le ilgili hazırlanmış "365 Günde Hz. Muhammed" tarzında kitapların önemine vurgu yapan öğretmen, kendisinin bu yöntemi kullandığını ve öğrencilerin de bunu çok sevdiğini belirtmiştir.

Bazı öğretmenler (7, 13, 15 ve 19) Hz. Peygamber'i tanıtmak ve onun dinî konulardaki söz ve davranışlarını çocuklara öğretmek için hadis öğretimini kullandıkları görülmüştür. Bu yöntemi kullandığını belirten bir öğretmen (15) öğrencilere öğretmek amacıyla öğrencilerin rahatlıkla ezberleyebilecekleri hadisleri topladığını, her gün bir hadisi A4 kağıdına el yazısıyla yazıp evin duvarına asmalarını istediğini ve hayatlarına uygulamaya çalışmaları noktasında anlaştıklarını belirtmiştir. Öğretmen bu faaliyetle sadece öğrencileri değil; aynı zamanda aileleri de bilinçlendirmeyi hedeflediğini vurgulamıştır.

Öğretmenlerin temel dinî bilgiler dersinin öğrenme-öğretme sürecine özel olarak söyledikleri ilk husus ise bu derste öğrencilerin ilgi duydukları ve öğrenmek istedikleri konuları sınıf ortamına taşımalarıdır. Bu yöntemi kullandığını ifade eden öğretmenler (3, 7, 9, 11, 15, 17, 21, 22 ve 23) derslerinin çok zevkli ve eğlenceli geçtiğine dikkat çekmişlerdir. Öğretmenlerin bu derste kullandıkları yöntemlerin başında uygulamaya yer vermeleri gelmektedir. Bu derse giren öğretmenlerin tamamı abdest ve namaz konusunu uygulamalı olarak gösterdiklerini ifade etmişlerdir.

Öğrenme-öğretme süreci, bir dersin eğitim ortamında uygulanması demektir. Dersin kazanım ve içeriği, öğrenme-öğretme sürecinin doğasına göre planlanır. Elbette ki bu sürecin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için öğretmenlerin öğretim programlarını tanımaları ve ona uygun bir planlama yapmaları gerekir. Yaptığımız görüşmelerde birkaç öğretmen dışında programı takip ettiğini söyleyen öğretmen çıkmamıştır. Özellikle, öğretmenlerin, Kur'an-ı Kerim dersinde öğrenci ve ailelerin erken Kur'an'a geçme fikirlerinden dolayı programı takip edemedikleri, derste daha çok yüzüne ve ezber çalışması yaptıkları, Kur'an'ın anlamına yönelik gereğince etkinlik yapamadıkları tespit edilmiştir.

Bununda ötesinde kitaplarını kullanma konusunda dahi öğretmenlerin ciddi duyarlılık göstermedikleri gözlenmektedir. Özellikle Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dinî bilgiler dersinde öğretmenlerin farklı eserlerden istifade ettikleri görülmüştür. Kur'an-ı Kerim dersinde de sınıftaki farklı seviyelerdeki öğrenciler nedeniyle öğretmenlerin alternatifler geliştirdikleri görülmüştür. Öğretmenlerin başlangıç ve orta seviyelerde olanlara cüzleri, Kur'an'a geçenlere ise ya mushafı ya da ders kitabını takip ettirdikleri görülmüştür. Hz. Muhammed'in hayatı dersi kitabının tematik konularının çok söylemsel bir dil kullandığını ifade eden öğretmenlerin de Hz. Peygamber'in hayatını hikâye ederek anlattıkları ve derste farklı eserleri kullandıkları görülmüştür.

Öğretmenlerin bu derslerde kullandıkları yöntemlerden birisi ise görsel ve işitsel araç-geçerlerdir. Pek çok öğretmenin Kur'an-ı Kerim dersinde harflerin tanıtımı ve kurra hafızları dinletmek için bu tür araçlar kullandıkları belirlenmiştir. Yine Hz. Muhammed'in hayatı dersinde de öğretmenlerin Çağrı filmi başta olmak üzere birtakım filmler izlettiklerini söyleyebiliriz. Öğretmenlerin öğretim materyalleri konusunda dikkat çektikleri husus ise kaliteli materyallere ulaşamamalarıdır. Öğrenme-öğretme sürecinde en çarpıcı önerinin ise Kur'an-ı Kerim dersine giren öğretmenlerden geldiğini belirtmemiz gerekir. Bu öğretmenler, dersin amaçlarına ulaşabilmek için bire bir eğitimin şart olduğunu ancak zaman sorunundan dolayı bunu başaramadıklarını, bu sebeple Kur'an-ı Kerim dersinde "yardımcı öğretici"nin çalıştırılmasını önermişlerdir. Benzer önerinin öğrenciler tarafından da dile getirilmesi dikkat çekicidir.

10. Öğretmenlerin Ders Kitapları Hakkındaki Görüşleri

Öğretmenler Kur'an-ı Kerim dersinde yeni başlayanlar için "cüzleri" kullandıklarını, okumaya başlayanlar içinse ders kitaplarını ve Kur'an-ı Kerim'i kullandıklarını ifade etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim dersinde cüze devam eden hocaların bir kısmı, öğrenme açısından daha uygun bulduğu için bu eserleri takip ederken; bir kısmı da dönemin başında kitap kendilerine ulaşmadığı için cüzlere devam ettiklerini belirtmişlerdir.

Hz. Muhammed'in hayatı dersinde ise hem kitabı hem de farklı kitapları takip eden öğretmenler (1, 3, 4, 10, 11, 13, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23 ve 25) olmuştur. Temel dinî bilgiler dersinde de öğretmenlerin bir kısmı ders kitabını, diğer bir kısmı da klasik ilmihâl türü kitapları kullandıklarını belirtmişlerdir.

Öğretmenler ders kitaplarını genellikle eleştirmektedirler. Özellikle 5. sınıf Kur'an-ı Kerim kitabının yeni öğrenenler için uygun olmadığını ifade eden öğretmenler farklı cüzleri okutmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin önemli bir kısmı Hz. Muhammed'in hayatı ders kitabının diğer kitaplara göre daha iyi hazırlanmış olduğunu söyleseler de özellikle ilk bölümün çok tarihî bilgiyle doldurulduğunu, olaylar ve vermek istediği mesajdan ziyade kronolojik tarihe önem verildiğini ifade etmişlerdir. Temel dinî bilgiler ders kitabını ise beğenen bir öğretmenin olduğunu söylemek mümkün değildir. Öğretmenler bu ders kitabının çok basit ve yüzeysel olarak hazırlandığına, öğretim programının amaçlarında ifade edilen ilke ve esaslara bu kitaplarla ulaşmanın imkânsız olduğuna vurgu yapmışlardır.

Öğretmenler ders kitaplarını tasarım açısından yetersiz bulduklarını, ders kitaplarındaki şekil ve resimlerin çok komik olduğunu, profesyonelce çekilmiş resimlerin kullanılmadığını, sanki cep telefonundan çekilmiş fotoğrafların resim olarak ders kitaplarına yerleştirildiğini söylemişlerdir. Görsel anlamda kitapları beğenmediklerini belirten öğretmenler (7, 8, 11, 16 ve 21), artık kitap konusunda MEB'in daha yeni kitaplar hazırlamak için çalışmalar yürütmesi hatta mümkünse dinî eserler konusunda uzman olan yayınevleriyle iş birliği yapılarak kitapların hazırlanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Öğretmenler (12, 18 ve 22)'e göre din ders kitaplarının albenisi yoktur, ayrıca çocukların ilgisini çekecek özellikleri de yoktur. Kitapların tasarımı konusunda bir öğretmen (17) öğrencilerin de belirttiği gibi erkekler için mavi, kızlar için de pembe kapaklı kitapların tasarlanabileceğini ifade etmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, öğretmenlerin birçoğu ders kitapları arasında Hz. Muhammed'in hayatı ders kitabının diğerlerine göre daha iyi hazırlanmış bulduklarını ifade etmişlerdir. Buna karşın bazı öğretmenler DKAB dersindeki Peygamberle ilgili konuların birbirini tekrar edencesine Hz. Muhammed'in hayatı ders kita-

ında kullanıldığına dikkat çekmişlerdir. Öğretmenlerin kitaplar hakkında olumlu anlamda ortak tek düşüncesi, hazırlanan kitapların dil açıdan anlaşılır ve sade olmalarıdır.

Bununla birlikte bazı öğretmenler (9, 13, 17 ve 23) temel dinî bilgiler kitabının inanç öğretisini içeren kısımlarında çok soyut bir dilin kullanıldığını belirterek 11-12 yaşındaki çocukların ilgilerini çekecek daha farklı bir dilin kullanılmasını, ayrıca konuların resim vb. tekniklerle somutlaştırılmasını önermişlerdir.

Öğretmenlerin ders kitapları bağlamında eleştirdikleri bir başka husus da kitaplarda kullanılan ayet ve hadislerin öğrencilerin öğrenme seviyelerinin üstünde olmasıdır. Öğretmenler, ders kitaplarının yazımında kullanılan sade ve anlaşılır dilin ayet ve hadisler için de kullanılmasının, mümkünse derslerde çocuklar için hazırlanan/hazırlacak meallerden istifade edilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. Öğretmenlerden ikisi (9 ve 17) de kitaplarda kullanılan dinî kavramların öğrencilerin seviyeleri göz önünde bulundurularak hazırlanmadığını, ayrıca kitapların sonundaki sözlük kısmının da dikkat çekici olmadığını, bunun yerine dinî kavramların metnin uygun yerlerinde kutucuklar içinde öğrencilerin dikkatlerini çekecek şekilde yer almasının daha isabetli olacağını belirtmişlerdir.

Temel dinî bilgiler ders kitabını inceleyen öğretmenler arasında kitabı beğendiğini söyleyen öğretmenin çıkmadığını söylesek yanlış olmaz. Bu ders kitabının içerik açısından DKAB dersine de çok benzediğini ifade eden öğretmenler, bu kitabın yeniden yazılmasının şart olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerden bazıları (14, 15, 18, 21, 22, 24 ve 25) temel dinî bilgiler ders kitabının kendilerine hiç ulaşmadığını, kitabın PDF'sini arada sırada kullandıklarını ancak beğenmediklerini ifade etmişlerdir. Ders kitabını beğenmeyen öğretmenlerin farklı eserler kullandıkları görülmüştür. Bu hususta bir öğretmen (17) "*Kitaplar çocukların ilgisini çekmiyor. Biz derste kullanalım diye "Birdirbir" dergisini aldık. Çocuklar bu dergiyi çok sevdiler, sıra bize gelse de biz de okusak diye yarış yapıyorlar*" demiştir. Aynı öğretmen, okul müdüründen dersler için kısa hikâyeler içeren kitaplar alma ve bir kütüphane oluşturma konusunda izin aldığını, bir sonraki yıl bu projeyi hayata geçireceğini belirtmiştir. Öğretmenlerden ikisi (24 ve 25) ise Diyanetin "*Peygamberimi Öğreniyorum*" kitabını derste kullandıklarını, öğrencilerin bu kitabı daha çok sevdiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerden yalnız biri (19) özellikle MEB'in hazırladığı kitap dışında herhangi bir kitap kullanmadığını belirtmiştir.

Seçmeli din dersleri ile ilgili olarak en önemli problemlerden birinin ders kitapları olduğu gözükmektedir. Öğretmenlerin bazısının sadece Hz. Muhammed'in hayatı ders kitabını beğendiği, diğer ders kitaplarını ise genel olarak içerik ve şekil açısından beğenmedikleri görülmüştür. Nitekim birçoğunun da ders kitapları yerine farklı materyaller kullandıkları görülmektedir.

11. Öğretmenlerin Kur'an-ı Kerim Dersinde Karşılaştıkları Bazı Sorunlar

Kur'an-ı Kerim dersinin öğretim programlarına dâhil olması sonrasında öğrencilerin abdest, mescit ve başörtüsü gibi hususlarda birtakım sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Öğrencilerin dile getirdiği bu sorunları, öğretmenleri de dile getirmekte, yaşanan sorunlara dikkat çekmektedirler. Öğretmenlere (1, 3, 4, 5, 8, 9, 14, 16, 21 ve 23) göre erkek ve kız öğrencilerin en önemli sorunu, okulda abdest almaktır. Abdest almak için okulda uygun mekânların bulunmadığını belirten öğretmenler, öğrencilerin kolaylıkla abdest alabilecekleri ortamların hazırlanmasını istemektedirler. Öğretmenlere göre okulda abdest alınacak mekânların olmamasında en çok kız öğrenciler mağduriyet yaşamaktadır. Kız öğrencilerin kıyafetleri nedeniyle abdest almak için özel bir yere ihtiyaç duyduklarına dikkat çeken öğretmenler, genel tuvaletlerde abdest almak zorunda kalan kız öğrencilerin duydukları rahatsızlıkları kendilerine ilettiklerini belirtmişlerdir.

Öğretmenler, kız çocuklarının normal tuvaletlerde abdest aldıklarında arkadaşlarının nasıl tepki göstereceklerini bilmediklerinden, bir başka ifadeyle arkadaşlarının ayıplamalarından çekindiklerinden dolayı Kur'an-ı Kerim dersine ya evde abdest alarak geldiklerini ya da abdestsiz derse girdiklerini ifade etmişlerdir.

Ortaokul ve lisede temel dinî bilgiler derslerine giren öğretmenler de öğrencilerin abdest alacakları yerleri olmadığı için abdesti uygulamalı olarak gösteremediklerini, bunun yerine sınıfta slaytlar yardımıyla veya şekille göstererek abdestin alınışını işlediklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlere göre okullarda abdest almaya uygun mekânların oluşturulması, özellikle de yeni inşa edilen okullarda bu hususa dikkat edilmesi ve okul projelerinde mescide de yer verilmesi gereklidir. Bu hususa değinen öğretmenlerden biri (4) fikirlerini şöyle izah etmiştir:

Okullar öğrencilerin günün uzun bir vaktini geçirdikleri yerler. İster dinî vecibeleri yapmak isterse de Kur'an-ı Kerim dersi için olsun öğrencilerin rahatlıkla abdest alacakları bir abdesthanenin olması, bunun yanında hem namaz kılacakları hem de dinlenebilecekleri bir mescidin okullarda bulunması her öğrencinin hakkıdır. Bu nedenle yetkililerin özellikle de yeni inşa edilen okullarda öğrencilerin bu ihtiyaçlarını karşılayacak projeleri desteklemesi gerekir.

Genel ortaokul ve lisede görev yapan öğretmenlerden yalnız biri (25) okullarında müstakil bir mescidin olduğunu ancak buranın da binanın en alt katında ve kirli olmasından dolayı kullanamadıklarını ifade etmiştir.

Öğretmenlerin kız öğrencilerle ilgili dile getirdikleri hususlardan bir diğeri de başörtüsü sorunudur. Öğretmenlerin önemli bir kısmı (1, 3, 6, 7, 11, 12, 14, 15, 16, 18 ve 21), bazı

öğrencilerin çevreden gelebilecek olumsuz tepkiler nedeniyle derslerde başörtüsü takamadıklarını ve bu rahatsızlıklarını kendilerine ilettiklerini ifade etmişlerdir. Kız öğrencilerinin yaşadığı başörtüsü sorununa dikkat çeken bir öğretmen (7) öğrencilerin bu sorunu aşabilmeleri için onlara örneklik teşkil edecek öğretmenlere ihtiyaç duyulduğunu söylemiştir. Nitekim bir başka öğretmen (16) de başörtüsü takan bir bayan öğretmenin derslere girmesinden sonra sınıflarda başörtüsü takan öğrencilerin sayılarının arttığını belirtmiştir. Bununla birlikte bazı öğretmenler (12 ve 14) ise bazı idari görevlilerin ve öğretmenlerin derste veya teneffüste başörtüsü takan öğrencilere baskı yaptıklarını, zorla çıkarmalarını istediklerini hatta idareci ve öğretmenlerin bu tavırlarından korkan kız öğrencilerin belli bir süre başörtüsü takamadıklarını söylemişlerdir.

Buna karşın öğretmenlerden bir kısmı (4, 9, 15, 16, 17 ve 19) okullarında idareci ve öğretmenler tarafından kız öğrencilere yönelik olumsuz bir tutum sergilenmediğini, öğrencilerin özellikle Kur'an-ı Kerim dersinde başörtüsü takabildiklerini, kendilerinin de bu derste takmaları yönünde öğrencileri teşvik ettiklerini belirtmişlerdir.

Abdest, mescit ve başörtüsü meseleleri, öğrencileri doğrudan ilgilendiren, aslında öğrencilerin derse olan ilgi ve motivasyonlarını düşüren, öğrenme-öğretme sürecine de olumsuz bir şekilde yansıyan konulardır. Öğretmenler, bu meselelerin öğrenciler için problemler oluşturduğunu ve yetkililerin, öğrencilerin görüş, öneri ve istekleri doğrultusunda üzerlerine düşen görevleri yapmalarını istemektedirler.

Öğretmenlerin seçmeli din dersleri hakkında görüşlerini incelediğimiz bu bölümde, bu derslerin dinî, ruhi ve psikososyal açıdan öğrencilerin gelişimlerine önemli katkılar sunacağını, öğrenilen bilgilerin, kuru bir öğrenmeden öte davranışa dönüşeceğini ve bu dersler sayesinde öğrenci ve aileleri için alternatif imkânların doğacağını düşündükleri görülmektedir. Öğretmenlerin derslerin içerikleri konusundaki beklentilerinin bazı farklılıklara rağmen genel anlamda öğrenci ve aileleriyle örtüştüğü gözükmektedir. Öğretmenlerin, öğretim programlarına yeni dâhil edilen bu derslerin öğrenme-öğretme sürecinde yaşadıkları önemli sorunlar vardır. Bu sorunların başında derslerin öğretimi konusundaki yetersizlikler gelmektedir. Öğretmenlerin yetersizliklerini dile getirdikleri bir başka husus ise alan bilgilerinin sınırlılığıdır. Öğretmenlere göre yetersizliklerinde kendileri kadar, mezun oldukları kurumların program yapısı ile öğretim elemanlarının da büyük payı vardır. Öğretmenler, bu kurumların günceli yakalayamadığını, ruhsuz ve amaçsız öğretmenler yetiştirdiğini ve derslerin eğitimine yönelik bazı sorunların olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin öğretim programlarını ve ders kitaplarını takip etmedikleri, dersin türü ve ihtiyaçlarına göre farklı materyallerden istifade ettikleri gözlenmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

12 Yıllık Zorunlu Eğitim Yasası ile birlikte Türkiye’de eğitim sisteminin yapısı değiştirilirken, önceki süreçlerde en çok zarar gören din eğitimi alanı yeni bir çehreye bürünmüştür. Doğası gereği bireyin ve toplumun beklenti ve talepleri doğrultusunda gelişmesi gereken din eğitimi, devletin ve siyasi erklerin kontrolünde yol almıştır. Bu durum en çok da toplumun istediği insan tipi ile devletin istediği insan tipi arasında büyük dehlizlerin açılmasına neden olmuştur. Din eğitiminin devlet kontrolündeki kararsız hâli bağımsız bir alan olarak gelişmesine mani olmuştur. Bugün din eğitimi alanında görülen eklektik yapının oluşmasında, din eğitiminin uzun bir dönem siyasi boyunduruk altında kalmasının önemli bir rolü olmuştur.

Türkiye’de eğitim sisteminin rayına oturamayışı yapısal birçok sorunu günümüze kadar taşıdığı gibi, eğitimin uygulama safhasında kullanılan programların da bilimsel ve nitelikli bir görünüme kavuşmasını engellemiştir. Ülkemizde program geliştirme çalışmaları Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren başlamasına rağmen, modern dünyanın kullandığı programların Türkiye’ye uyarlanması pek kolay olmamıştır. Yabancı uzmanların görüşleri doğrultusunda başlayan ve şekil alan programların, müfredat programı anlayışından eğitim programına dönüşümü 1950’lilerde başlasa da, bu programların eğitim programları hüviyeti kazanmaları ancak 1980 sonrası olmuştur. Günümüzde ise program hazırlamada gelinen nokta, tasarım açısından önekilere kıyasla bir hayli ileri safhadadır. Fakat bu süre zarfında hazırlanan eğitim programları arasında nitel ve nicel açıdan en zayıflarının, din dersi programları olduğu da bir gerçektir.

Radikal laiklik anlayışına bağlı olarak din eğitimi, Anayasa’nın belirlediği sınırlar içerisinde örgün eğitim kurumlarında din ve ahlak öğretimi tarzında sürdürülmüştür. Programların

hazırlanmasında ise İslam dini merkeze alınmakla birlikte mezhepler üstü bir yaklaşım benimsenmiştir. Mevcut programların eğitimden ziyade öğretimi esas alması, buna ilaveten programların mezhepler üstü bir yaklaşımla hazırlanması bireylerin ihtiyaç duyduğu din eğitiminin gereksinimlerini yerine getirememiştir.

2002 sonrası Türkiye’de siyasal yaşamda görülen politik değişim, din eğitimi politikalarının da yönünü değiştirmiş, bireyin ve toplumun din eğitimi konusundaki ihtiyaçlarını öncelleyen yeni politikaların gelişmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda 2012’de 4+4+4 eğitim reformu sonrasında öğretim programları arasında yerini alan seçmeli din dersleri, söz konusu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik en ciddi ve reel uygulama imkânını doğurmuştur.

Yeni eğitim sisteminde kendine yer bulan doktrin merkezli ve isteğe bağlı olarak okutulan din derslerinin kamuoyundaki beklentileri ne ölçüde karşıladığı dikkatle incelenmesi gereken bir durumdur. Zira program geliştirme kendi içinde yenilenmeyi gerektiren bir süreci kapsar. Bireyde ve toplumda ortaya çıkan değişimlere göre şekil alır ve yeniden yapılandırılır. Araştırma amacına uygun bir biçimde çalışmada, eğitim sisteminde farklı konularda bulunan öğrenci, veli ve öğretmenlerden oluşan katılımcıların görüşlerine başvurulmuştur. Görüşmelerde katılımcıların işaret ettiği noktalar betimlenmekle birlikte, yer yer onların düşünce, fikir ve anlam dünyaları metne dâhil edilerek, katılımcıların seslerinin duyulması sağlanmıştır.

Aşağıda sahadan elde edilen bilgi ve gözlemlerden öne çıkan temel bazı sonuçlara temas edilip değerlendirmelerde bulunulacaktır. Ardından sonuç ve değerlendirmeler ışığında çözüm önerileri paylaşılacaktır.

Beklentiler ve Gerçek Arasındaki Din Dersleri

Seçmeli din dersleri din eğitimi alanındaki boşlukları doldurmaktadır. Yaptığımız araştırmada seçmeli din derslerinin, din eğitimi açısından önemli bir boşluğu dolduracağına düşünüldüğü ortaya çıkmıştır. Özellikle veliler ile öğretmenler, uzun bir dönem ihmal edilen din eğitimi alanının, yeni seçmeli din dersleri ile birlikte kendine yeni bir yol çizeceğini düşünmektedirler. Ayrıca geçmişte kendilerinin sahip olamadıkları imkânlara, bugün çocuklarının kavuşmuş olmasını önemli bir adım olarak görmektedirler. Din derslerinin katkısı sadece dini bilgilerin gelişimi ile alakalı görülmemektedir. Araştırmamızda katılımcılar, bu derslerin, çocukların dinî, ruhi ve psikososyal gelişimlerine önemli katkılar sağlayarak kendisi ve toplumla barışık yeni bir neslin inşasına hizmet edeceğine olan inançlarını sıklıkla dile getirmişlerdir

Din eğitiminin sorumlu bireylerin yetişmesine katkı sağlaması beklenmektedir. Hem veliler hem de öğretmenler din derslerinin çocuklarına sorumluluk duygusu kazandırmasını istemişlerdir. Onlar çocuklarının kendilerine, çevrelerine ve inandığı değerlere karşı sorumluluklarının farkında olarak yetişmelerini son derece önemli bulmaktadırlar. Araştırmamızda katılımcıların ortak beklentisinin, seçmeli din derslerinin çocuklara yalnız temel dinî bilgileri vermesi değil; bilakis kişiliklerini geliştirecek değerleri kazandırmak olduğu saptanmıştır. Günümüzde gençliğin birbirinden farklı, hatta birbiriyle çatışan yapılarla çevrelendiğinin altını çizen katılımcılar, seçmeli din derslerini onları koruyacak en önemli kalkan olarak görmektedir. Bu anlamda seçmeli din dersleri onlar için çok önemli bu görevi üstlenmiş durumdadır.

Önemli olan bilginin davranışa dönüşmesidir. Araştırmamızda katılımcıların, din derslerinde dinî bilginin öğretimi ile yetinmek istemedikleri görülmektedir. Onlara göre dinî bilgiyi incelemek, çocukların bilgi ile yüklenmesini sağlayacaktır; fakat önemli olan bu bilginin davranışa dönüşmesidir. Öğretmen ve veliler bilginin çocukların dünyasına girmesini ve davranışa dönüşmesini sıklıkla ifade etmişlerdir. Her iki katılımcı gruba da dinî bilginin çocukların kapsam alanına girmesi için, din eğitiminin onlara dönük, onları yansıtan ve onların hayatlarında yeri olan olgu ve olaylardan seçilmesinin altını çizmişlerdir. Bununla birlikte seçilen bu olgu ve olayların onların kabulleneceği kalıplara dökülerek aktarılmasının gerekliliğini vurgulamışlardır. Nitekim dine mesafeli duran ailelerin dahi, çocuklarının dinî bilgiyi edinmelerini ve kişiliklerini oluşturmada kullanmalarını istemeleri, altı çizilmesi gereken önemli bir bulgudur.

Dersler Kur'an ve sünnet merkezli olmalıdır. Yaptığımız araştırmada elde ettiğimiz bir başka bulgu da çocuklara kazandırılması istenen bilginin Kur'an ve sünnet merkezli olmasının gerekliliğidir. Katılımcılar dinî bilginin, İslam dininin temel ilke, esas ve kaynaklarıyla örtüşmesinin önemine inanmaktadırlar. Kur'an belki her zamankinden daha fazla katılımcıların hayatında önemli bir konumda bulunmaktadır. Kur'an'a olan ilgi, bireyleri onu tanımaya ve anlamaya sevk ettiği, elde edilen bulgularda net bir şekilde kendini göstermektedir. Bununla birlikte katılımcıların tamamının davranış modeli olarak Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarının esas alınmasını istemesi, ayrıca öğrencilerin rol model olarak Hz. Peygamber'i örnek alma yönündeki talepleri sünnete yapılan referansı net bir şekilde açığa çıkarmaktadır. Ancak dikkatleri çeken husus Kur'an ile Hz. Peygamber arasında sıkı bir bağın kurulmaya çalışılmış olmasıdır. Nitekim öğrencilerin Hz. Peygamber'i tanımlarken kullandıkları "O yaşayan Kur'an'dır" ifadesi Kur'an ile Hz. Peygamber'in zihinlerde bir bütün olarak algılandığını göstermektedir. Bununla birlikte Kur'an'a yapılan referanslar o kadar güçlüdür ki Hz. Peygamber'in hayatının Kur'an'da nasıl geçtiği ve nasıl anlatıldığı katılım-

cılarda ciddi bir merak uyandırmaktadır. Onun hayatını öğrenmek için Kur'an'a yapılan göndermelerin, hadis külliyatına neredeyse hiç yapılmamış olması ise üzerinde çalışılması gereken önemli bir veri olarak karşımızda durmaktadır. Hz. Peygamber'e veya hadislere yapılan gönderme genellikle bir Müslümanın ahlaki olarak yapması gereken davranış kalıplarına yapılmaktadır. Kur'an'a ve dine uygun olan davranışın Hz. Peygamber'in örnek olarak sunduğu davranış olarak kabul edilmektedir.

İslami bir bilinç oluşturmalıdır. Araştırmamızda velilerin seçmeli din derslerine yönelimlerinin temelinde çocuklarının "kendi inanç"ları doğrultusunda yetişmesi arzusu yattığı görülmüştür. Bunu tabii bir hak olarak görmenin yanında, çocuklarına karşı aile sorumlulukları olarak da nitelendirmektedirler. Bu kapsamda veliler, alınan din eğitiminin çocuklarda İslami bir bilinç oluşumu sağlaması gerektiğini düşünmektedirler. Çocuklarının Müslüman kimliğini kazanmalarını son derece önemli bulan velilerin, bu noktada hem derslerden hem de öğretmenlerden yoğun bir beklenti içerisinde oldukları tespit edilmiştir.

Seçmeli din dersleri çocuk ve ailelere din eğitimi ihtiyaçlarını karşılama noktasında yeni/alternatif çözümler getirmiştir. Nitekim çocuklarını imam hatip okullarına gönderme konusunda tereddütler yaşayan veya imam hatip okullarına göndermek istemelerine rağmen okulda yer olmadığı için başka okullara göndermek zorunda kalan velilerin bu dersleri kendileri için bir *imkân* olarak gördükleri gözlemlenmiştir. Bu da seçmeli din derslerinin diğer okullarla İHO-İHL'lerin arasındaki farklılığı azalttığı gibi bir sonucu beraberinde getirmektedir. Sonuç olarak, genel ortaokul ve liselere gitmek zorunda kalan öğrencilerin de seçmeli din derslerinin hepsini almak istemesini "İmam hatip lisesi gibi olur diye seçtim ben bu dersleri" diyerek ifade etmeleri, bu derslerin fiziki alt yapı eksikliğinden dolayı din eğitiminde mahrum kalan kişilere yeni fırsatlar araladığını göstermektedir.

Din Derslerinin Seçimini Etkileyen Faktörler

Seçmeli din derslerinin seçimi konusunda katılımcıların görüşlerini *içsel* ve *dışsal* olmak üzere iki başlık altında kategorileştirmek mümkün gözükmektedir. İçsel nedenler, öğrenci ve ailelerin din eğitimi taleplerine karşılık gelirken; dışsal nedenler ise onların tercihlerine yön veren harici faktörlere karşılık gelmektedir. Katılımcıların ifadelerinden en temelde din eğitimini etkileyen faktörün dine, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e olan sevgi ile bunları öğrenmeye olan isteğin olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların iyi bir din eğitimi alma ve kendilerini geliştirme isteğinin de bu derslerin seçiminde etkili olduğu gözlenmiştir.

Cami ve Kur'an kurslarındaki eğitimler yetersizdir. Araştırmamızda katılımcılar cami, Kur'an kursu veya benzeri yerlerde alınan din eğitiminin daha çok Kur'an'ı okumaya yönelik olduğunu, bu eğitimlerin kısa bir dönemle sınırlı kalarak süreklilik sağlanamadığını, verilen eğitimin sistemli, disiplinli ve pedagojik açıdan yetersiz olduğunu vurgulamışlardır. Onlar başta Kur'an öğretimi olmak üzere din eğitiminde duyulan en önemli ihtiyacın profesyonel eğitim olduğunu ifade etmişlerdir. Okuldaki eğitimin daha sistemli, disiplinli, sürekliliği olan ve alanında uzman kişiler tarafından yürütüldüğünü sıklıkla ifade eden katılımcılar, burada alınacak eğitimle çocukların ihtiyaç duydukları din eğitimi taleplerinin karşılanacağını vurgulamışlardır. Bu sebepten dolayı geçmişte cami veya Kur'an kursunda din eğitimi alan katılımcıların ifadelerinden buralardaki eğitimi yetersiz buldukları, verilen eğitimin günlük yaşamda duyulan ihtiyacı yeterince karşılamadığı gözlemlenmiştir.

Cami ve Kur'an kurslarındaki eğitimle ilgili olarak katılımcılar, bu kursların yaz dönemlerinde yapılması, öğrencilerin bu dönemde tatil havasına girmesi, ileri yaştaki çocukların daha küçük yaştakilerle birlikte okumak istememeleri nedeniyle birtakım sıkıntıların yaşandığını, bu nedenle okulda diğer derslerle birlikte din derslerinin daha yararlı ve isabetli olacağını ifade etmişlerdir. Öğrenciler de özellikle yıl içinde okul derslerinin çok yoğun olması nedeniyle dışarıda özel olarak din eğitimi alamadıklarını, bu derslerle hem din eğitimi taleplerinin karşılık bulunduğunu hem de ders yükünü hafiflettiğini söylemişlerdir.

Din eğitimi ihtiyacı devlet eliyle karşılanmak istenmektedir. Yapılan araştırmada öğretmen ve velilerin ortaklaşa dillendirdikleri bir başka önemli husus ise din eğitimi konusunda kendilerini yetersiz hisseden, ancak çocuklarına din eğitimi verme sorumluluğunu yerine getiremeyen ailelerin, bu yükü devlet eliyle hafifletmek istemeleridir. Veli ve öğretmenler gelişim dönemleri itibarıyla çevresindeki gelişmelere açık ve duyarlı olan çocuklarının üzerinde dinî açıdan en fazla etki edecek olan kişilerin, alan bilgisi ve mesleki formasyonla donanmış din dersi öğretmenleri olduğuna inanmaktadırlar.

Çocukların karşılaştıkları maddi ve manevi sorunlara çözüm sunacağı beklenmektedir. Bir başka bulgumuza göre, bu derslerin çocukların karşılaştıkları maddi ve manevi sorunlara çözümler getireceğine olan inanç olduğu görülmektedir. Ortaokul çağından itibaren çocukların zihinsel, duygusal ve fiziksel olarak pek çok değişim geçirdiğine dikkat çeken öğretmen ve veliler, bu dönemde çocukların karşılaştıkları/karşılanacakları birtakım sorunlara cevaplar bulabilecekleri en iyi ortamın, okuldaki din dersleri olduğunu düşündükleri saptanmıştır.

Tüm katılımcıların üzerinde durduğu bir başka içsel nedenin ise "dinî konuları öğrenmenin" *her Müslümanın sorumluluklarından biri olduğuna dair inanıştır.* Katılımcılar, kendisini Müslü-

man olarak tanımlayan herkesin dinine uygun bir hayat sürmesi için İslam dininin temel ilke ve esaslarını bilmeyi kişinin temel sorumluluklarının başında gördüklerini ifade etmişlerdir.

Dersler bir tür ibadet aracı olarak görülmektedir. Dinî bilgiyi tahsil etmenin özellikle de Kur'an'ı okumanın bir ibadet olarak algılanmasının da derslerin seçimini belirleyen bir faktör olduğu gözükmektedir. Öğrenci ve aileler, Kur'an'ı sevmelerinin yanında, okumanın bir ibadet olduğunu, evde illaki aile fertlerinden birinin Kur'an okunması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Nitekim birçok öğrenci, vefat eden anne-babalarının ahirette mutlu olmaları için arkalarından Kur'an okumak istediklerini belirterek bu dersi seçmek istemelerinde bu düşüncenin etkili olduğuna işaret etmişlerdir. Bu sonuç, Kur'an okuma kültürünün hâlen ailelerde yaşandığı ve yaşatılmak istendiğini göstermesi yönüyle de önemli bir bulgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak görüşmelerde bu derslerin seçilme nedenleri yukarıdakiler gibi belirtilirken, en temelde aile yapılarının din derslerinin seçiminde etkili olduğu görülmüştür. Nitekim Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı derslerini seçen ailelerin genellikle daha muhafazakâr, din eğitimi konusunda kendilerini ve çocuklarını iyi yetiştirmiş kişiler olduğu görülürken; temel dini bilgiler dersini seçenlerin ise daha çok din eğitimi konusunda yeterli donanıma sahip olmayan, fakat çocuklarının da bu eğitimden yoksun olmasını istemeyen ve çocuklarına genel bir din eğitimi aldirmek isteyen aileler olduğu tespit edilmiştir. Yaptığımız görüşmelerde de lise çağına kadar çocuklarına gerekli din eğitimi verememiş olan bazı velilerin, bundan sonraki süreçte çocuklarının böyle bir eğitim almalarının mümkün olmadığını düşündükleri için çocuklarına temel dini bilgiler dersini aldirdirmek istedikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte ailelerin dinî arka planlarının sadece din derslerini seçme konusunda değil; çocukların alacakları derslerin türü konusunda da belirleyici olduğu görülmektedir.

Seçmeli Din Derslerinin Seçilmeme Nedenleri

Seçilmesinde olduğu gibi seçmeli din derslerinin tercih edilmemesinde en önemli etkenin aileler olduğu gözükmektedir. Nitekim öğretmenler de yaşları itibarıyla öğrencilerin dine veya din derslerine karşı olumsuz yargılarının olamayacağı görüşündelerdir. Aslında din derslerini almak isteyen öğrencilere göre bunda en önemli etken, ailelerinin ideolojik tutumlarıdır. Veli ve öğrencilerin neredeyse tamamı, bu derslerin tercih edilmemesinde ailelerin dinî, mezhepsel, siyasi ve ideolojik arka planlarının etkili olduğunun altını çizmişlerdir. Nitekim çocuğuna din derslerini seçtirmeyen bir annenin, bunu ideolojik gerekçelerle yaptığını ısrarla söylemesi, bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Yapılan araştırmada ailenin dinî yapısının dışında anne-babanın birlikte yaşayıp yaşamadığı da dersin seçilmeme nedenlerindedir. Anne-babaları ayrı olan öğrencilerin, seçmeli din derslerinin seçimi konusunda ne yapacaklarını bilemedikleri ortaya çıkmıştır. Ailelerinin parçalanması sonrasında çocukların, annelerinin din eğitimi almalarını çok istedikleri, ancak babalarının ise bunu çok da önemsemedikleri tespit edilmiştir. Annelerin çocuklarının din eğitimi alma taleplerinde, çocuklarının babalarına benzemesini istememeleri ile kendilerine ve çevresindeki insanlara karşı saygılı ve hoşgörülü olmalarını istemelerinin önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Bununla beraber, birlikte yaşayan anne-babanın din eğitimi hususunda farklı görüşlere sahip olması din derslerinin seçilmemesinde belirleyici olmaktadır. Çocukları din eğitimi almayan velilerden bazıları, eşlerinin (babaların) dine karşı duyarsızlıkları ve çocuklarının dinî konuları zamanla öğrenirler düşüncesi nedeniyle din derslerine yönlendirmediklerini söylemeleri, bunun yerine çocuklarının gelecek kaygılarını incelemeleri dikkat çekicidir.

Okullarda DKAB dersinin okutuluyor olması, ailelerin bu dersleri almama nedenlerinden biridir. Bununla birlikte ailelerin din eğitimi konusunda kendilerini yeterli görmeleri veya okullarda bu dersleri verebilecek yeterli sayıda ve nitelikte öğretmenlerin olmayışı da bir başka neden olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim bu dersleri almayan öğrencilerle yaptığımız görüşmelerde, öğrencilerin çoğunun, daha önce özel Kur'an öğretimi kurslarına gittikleri, buralarda Kur'an okumayı ve diğer dinî konuları öğrendikleri tespit edilmiştir.

Seçmeli din derslerinin SBS ve LYS gibi merkezî sınavlardaki etkisinin az oluşu tercihi etkilemektedir. Nitekim bazı öğrenci ve ailelerinin gelecek kaygısıyla daha çok akademik başarıya etki edecek derslere yöneldikleri gözlemlenmiştir. Seçmeli din derslerini almayan öğrencilerin merkezî sınavlarda din derslerinden daha fazla sorulması durumunda bu dersleri alabileceklerini ifade etmeleri, akademik başarı kaygısının başta öğrenciler olmak üzere ailelerin tercihlerini etkileyen faktörlerden biri olduğunu teyit etmektedir.

Yapılan araştırmada ulaşılan bir başka husus ise öğrencilerin dersleri seçerken bunların kolay ya da zor oluşlarına dikkat ederek seçtikleridir. Özellikle Kur'an-ı Kerim dersi yerine diğer din derslerini seçen öğrencilerin, Kur'an-ı Kerim dersini başaramayacaklarını düşündükleri için bu dersi almak istemedikleri görülmüştür. Benzer şekilde veliler de çocuklarını yönlendirirken, derslerin kolay ya da zor oluşuna dikkat ettiklerini sıklıkla ifade etmişlerdir. Bunun yanında özellikle paket ders uygulaması olan okullarda, din derslerinden birinin olduğu pakette öğrencilere zor gelecek bir dersin olması da öğrenci ve aileleri daha kolay derslerin olduğu paketlere yönlendirdiği önemli bir bulgu olarak görülmüştür.

Okulların fiziki alt yapı eksikliklerinin ve insan kaynakları konusundaki yetersizliklerinin genel olarak seçmeli dersleri, özel olarak ise din derslerinin alımını olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu şartlar altında pek çok okul idaresi, farklı derslerden bir araya getirdikleri paket ders programlarını öğrenci ve ailelerine sunarak bunlardan birisini seçmelerini istemişlerdir.

Bilgilendirme eksikliği ve yönlendirme sorunu. Bu araştırmanın en önemli bulgularından biri de seçmeli din derslerinin tercih edilmesi ya da edilmemesinde *bilgilendirme* ve *yönlendirmelerin* önemli bir etkisinin olduğunun ortaya çıkmasıdır. Çocukları bilgilendirme ve yönlendirme konusunda en büyük payın ailelerde olduğu , ailelerin çocuklarını seçmeli dersler hakkında hem bilgilendirdikleri hem de yönlendirdikleri görülmüştür. Öğrenciler, ailelerinin din derslerinin seçimine yönelik kendileriyle konuştuklarını, ancak onların istek ve talepleri olmasa dahi bu dersleri almak istediklerini söylemesi dikkate değer bir bulgudur. Velilerin çoğu, çocuklarının nitelikli bir din eğitimi almalarını istediklerinden dolayı onlarla konuştuklarını, dersler hakkında bilgiler verdiklerini ve nihai kararı ise birlikte aldıklarının altını çizmişlerdir.

Bilgilendirme ve yönlendirme konusunda velilerden sonra öğretmenlerin de etkili olduğu gözlemlenmiştir. Seçilen din derslerinin her birinin, öğrencilerin farklı ilgi, talep ve ihtiyaçlarına göre tasarlandığının altını çizen öğretmenler, öğrencilerin kendi ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerine uygun bir ders seçebilmelerine yardımcı olmak amacıyla bilgilendirme yapılmasının önemini dile getirmişlerdir.

Derslerin seçilmesinde olduğu gibi seçilmemesinde de öğretmenlerin etkili olduğu görülmüştür. Öyle ki bazı öğrenci ve aileler özellikle de okullardaki öğretmenlerin din dersleri yerine farklı dersleri tercih etmeleri yönünde kendilerine yönlendirmeler yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bazı öğretmenlerin bununla yetinmeyip derslerde, din derslerini alan öğrencilere yönelik kırıcı ithamlarda bulunduğu iddia edilmiştir. Öğretmenlerinin, “niçin bu dersleri seçtiniz, bunlar yerine şunları seçseydiniz gibi” söylemlerine maruz kalan öğrenciler, bu durumun kendilerini rahatsız ettiğini, hatta bu ifadeleri kullanan öğretmenlerin derslerinde not ve dışlanma kaygısı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Benzer şikâyetler görüşmeye katılan din dersi öğretmenleri tarafından da ifadelendirilmiştir. Bazı öğretmenlerin, ideolojik tutumlarını okula taşıdıklarını, özellikle de meslektaşlarının din derslerine olan yoğun ilgi karşısında şaşkınlıklarını yerici ifadelerle dile getirdiklerini ve kendilerini hedef alacak ithamlarda bulduklarına dikkat çekerek duydukları rahatsızlığı aktarmışlardır.

Tespit edilen bir önemli husus da okullarda yönlendirmenin (olumlu/olumsuz) yanında bazı okullarda bu derslere yönelik hiçbir bilgilendirme ve yönlendirme yapılmadığıdır. Kendisi öğ-

retmen olan veliler dahi, bu işin gereği gibi yapılmadığını itiraf etmişlerdir. Öğrenci ve velilerin önemli bir çoğunluğu kendilerine içinde derslerin isimlerinin yazılı olduğu formların dağıtıldığını, bazı idarecilerin kısmen açıklamalar yaptığını, çoğunun ise herhangi bir açıklama yapmaksızın derslerin seçimini kendilerine bıraktıklarını söylemişlerdir. Bu durum bazı ailelerin din derslerini alamamasına neden olmuştur. Çocukları din derslerini almayan velilerden biri hariç tamamı, ilk yıl derslerin seçimi konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıklarından dolayı ne yapacaklarını bilemediklerini, dersleri alıp almamanın getirisi ve götürüsünü iyi hesap edemediklerini ifade etmişlerdir.

Derslerin seçilmeme nedenleri böyle iken burada ifade etmemiz gereken bir başka husus da derslerin seçimine dair bilinmesi gereken konuların bu dersleri alan öğrenciler tarafından yeteri kadar bilinmemesidir. İlk yıl din derslerinden birini alan öğrencilerin önemli bir kısmı, bir sonraki yıl aynı dersi seçme hakkının olup olmadığını bilmediği görülmüştür. Alınacak eğitimin şekli ve içeriği konusunda en yetkili kişiler bu dersleri alan çocuklar ve ailelerdir. Derslerin seçimine yönelik ideolojik kaygılarla yapılan müdahaleler doğru olmadığı gibi yeterli bilgilendirme ve yönlendirmenin yapılmaması da doğru bir uygulama değildir.

İçerik Sorunu: Ne Öğreteceğiz ya da Onlar Ne İstiyor?

Seçmeli din derslerinin seçilme ve seçilmeme nedenlerinin ardından bu bölümde araştırmaya katılan katılımcıların seçmeli din derslerinde görmek istedikleri konular her bir ders için ayrı ayrı verilmiştir.

Kur'an-ı Kerim Dersinden Beklentiler

Kur'an-ı Kerim dersini seçen öğrencilerinin neredeyse tamamının dersten beklentisi Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumaktır. Kur'an-ı Kerim okumaya yeni başlayan ve cüze devam eden öğrenciler, en kısa zamanda Kur'an'a geçmek istediklerini belirtirken; Kur'an'a geçen öğrenciler ise "Kur'an'ı iyi bir şekilde okumayı arzuladıklarını" belirtmişlerdir. Öğrencilerin yoğun bir şekilde yönelim gösterdiği ikinci konunun ise "Kur'an'ın bazı dua ve surelerini iyi bir şekilde öğrenmek ve ezberlemek" olduğu görülmüştür. Ortaya çıkan bu tablo, Kur'an-ı Kerim dersini seçen öğrencilerin öncelikli amaçlarının Kur'an'ı yüzünden okuma becerilerini geliştirmek ve gerek duyulan sure ve duaları öğrenmek olduğu göstermektedir.

Velilerin bu dersten temel beklentileri ise çocuklarının hem yüzünden okuma becerilerinin gelişmesi hem de Kur'an'ın mesajını anlamalarıdır. Ancak yüzünden okuma becerisini öncelikli olarak öğrenmeleri gerektiğini savunanların oranı da yadsınamayacak kadar çoktur. Öğretmenler, öğrenci ve ailelerin en kısa zamanda Kur'an'a geçme isteklerinin kendilerini, yüzünden okuma çalışmalarına daha fazla ağırlık vermeye yönelttiğini, bu sebeple Kur'an'ın mesajına yönelik etkinlikleri yeterince tamamlayamadıklarını belirtmişlerdir.

Kur'an okumaya yeni başlayan öğrencilerin en çok öğrenmek istedikleri ve aynı zamanda en çok zorlandıkları konuların başında harfleri tanıma ve mahreçleri çıkartma olduğu dikkat çekici bir bulgudur. Araştırma kapsamında Mayıs ayında yapılan görüşmeler neticesinde pek çok öğrencinin okuma becerisini ilerletmesine rağmen Kur'an okumaya geçememiş olduğu tespit edilmiştir. Bu durum okuma öğrenme alanının kapsamının genişletilmesini zorunlu kılmaktadır. Nitekim bu işin mutfağında olan öğretmenler de çocukların öncelikle Kur'an okuma becerisi kazanmalarının, temel ezberleri tamamlamalarının ve daha sonra Kur'an'ın anlamına dair konuları öğrenmelerinin daha isabetli olacağı fikrini savunmuşlardır.

Kur'an okuma becerisi daha iyi olan ve Kur'an okumaya geçmiş öğrencilerin ise en çok talep ettikleri konuların başında güzel Kur'an okumak için tecvit öğrenimi gelmektedir. 5. ve 9. sınıf programlarında tecvit öğretimi konuları olmamasına rağmen, bazı öğretmenlerin bazı tecvit kurallarını öğrettikleri görülmektedir. Kur'an okumaya geçen ve özellikle de İHO ve İHL öğrencileri, öğretmenlerinin verdikleri tecvit bilgisi ile yetinmemekte, Kur'an'ı daha iyi okuyabilmek için tecvit kurallarının öğretilmesini istemektedirler. Bazı öğrencilerin ise daha iyi bir şekilde Kur'an okumak için makam derslerinin verilmesini talep ettikleri görülmüştür.

Öğrencilerin önemsedikleri konulardan bir diğeri de Kur'an'ın mesajına yönelik konulardır. Ailelerinde, camide ve okulda din adına birçok şey öğrendiklerini ifade eden öğrenciler, çoğu zaman bunların Kur'an ile bağlantısını kuramadıklarını vurgulamışlardır. Kur'an'ı okuyarak onun insanlara vermek istediği mesajı anlayacaklarına inanan öğrenciler, Kur'an'ın surelerini, konularını ve kendilerine neyi ulaştırmak istediğini daha iyi bir şekilde öğrenme fırsatı elde edeceklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim dersinde öğrenilen bilgilerin, öğrencilerin dinî duygularının gelişimine katkı sağladığı ve bunların sonucu olarak çocuklarda dinî davranışların oluştuğu görülmüştür.

Araştırmamıza katılan veli ve öğretmenler, Kur'an-ı Kerim dersinin temel hedefi olarak çocuklarda "bilinç oluşturmak" olduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir. Bu bağlamda veliler ve öğretmenler, Kur'an'ın Müslümanlar için ne anlam ifade ettiğine dair temel ve tanıtıcı bilgilerin çocuk-

lara öncelikli olarak öğretilmesinin önemine vurgu yapmışlardır. Onların bu husustaki temel beklentisi, oluşturulacak Kur'an bilincinin çocuklarını Kur'an'a daha fazla yakınlaştırmasıdır.

Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim dersinden beklentilerinden bir diğeri de moral ve psikolojik destek olduğu görülmüştür. Birtakım sıkıntı ve problemle karşılaştıklarında veya hastalandıklarında Kur'an'ın kendilerine bir rahatlama sağlayıp sağlamayacağını, şayet sağlıyorsa neler yapmaları gerektiğine dair sorular sordukları gözlenmiştir. Öğrencilerin Kur'an'a getirdikleri bu yaklaşım, öğrencilerin Kur'an ile aralarında bir köprü kurduklarını, aynı zamanda onda herşeyin var olduğu düşüncesinden yola çıkarak kendi sorunlarına da Kur'an'dan çözüm aradıklarını göstermektedir.

Öğrencilerin Kur'an dersinden beklentilerin bir tanesi de öğretmenlerin derste inanç ve ibadet konularına yer vermelerini, bu konularla ilgili ayetlerin anlamlarının öğrencilerle paylaşmalarını talep etmeleridir. Öğretmenlere göre böyle bir uygulama, öğrencilerin farklı derslerde gördükleri konuların Kur'an'da nasıl geçtiğini görmelerine yardımcı olacak ve Kur'an ile hayatın örtüşmesine destek sağlayacaktır.

Araştırmada katkı sağlayan katılımcılara göre bu derste yer alması gereken başka konular da bulunmaktadır. Onların ders kapsamında namaz surelerinin öğretilmesini, ahlaki konulara değinilmesini, Kur'an'ı iyi anlamak ve günümüze taşımak için tarihi hakkında aydınlatıcı bilgilere ve Kur'an'da Hz. Peygamber dâhil adları geçen diğer peygamberlerin kıssalarına yer verilmesini istedikleri görülmüştür.

Son olarak öğrencilerle yapılan görüşmelerde din eğitimi arka planı açısından daha önce herhangi bir kursa giden öğrencilerin gitmeyenlere göre; özel kurslara gidenlerin de cami veya Kur'an kurslarına gidenlere göre Kur'an-ı Kerim dersinde daha başarılı oldukları görülmüştür. Ayrıca bu çocukların hepsinin ailesinde de din eğitimi almış olması ayırt edici özellikleridir. Özel kurslarda eğitim gören öğrencilerin en az bir kere hatim yaptıkları ve çoğunlukla (bizim çalışmamızda hepsinin) İHO ve İHL'ye gittikleri gözükmektedir. Bunun yanında yurtlı olarak yurttaki kalan öğrencilerin kursta özel Kur'an eğitimi aldıkları ve bu öğrencilerin sınıflarındaki arkadaşlarından daha başarılı oldukları tespit edilmiştir. Birçok öğrenci de yurttaki arkadaşlarının daha başarılı olduğunu ifade etmişlerdir. Ortaya çıkan bu tablo Kur'an eğitimi konusunda devletin özel teşebbüslerle iş birliğine yönelebileceği şeklinde yorumlanabilir. Zira hâlihazırda okullarda görev yapan öğretmenlerin de en çok Kur'an öğretimi konusunda zorlandıklarını belirtmeleri, devletin bu konuda hizmet alımına gitmesini gerektirebilir.

Hız. Muhammed'in Hayatı Dersinden Beklentiler

Öğrenciler ve ailelerinin *Hız. Peygamber'e duydukları sevgi, onları onu tanımaya, anlamaya ve neticede onun gibi yaşamayı istemelerine neden olmaktadır*. Nitekim katılımcıların dersten temel beklentisinin onun gibi olmak ve yaşayabilmek için onu tanımak ve anlamak yönünde olduğu görülmüştür.

Öğrenciler Hız. Muhammed'in hayatı dersinde en çok öğrenmek istedikleri konunun "Hız. Peygamber'in kişiliği ve ahlaki yönü" olduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir. Zira o, öğrenciler için tek kelimeyle bir rol model ve en iyi örnektir. Onun kişiliğini oluşturan doğruluk, dürüstlük, cömertlik, alçak gönüllülük, ve yardımseverlik gibi temel değerleri, yaşantısından örnekle görmek ve bunları hayatlarında uygulamak istemişlerdir. Öğretmenler de Hız. Peygamber'in örnek model olarak gösterilmesini, öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerlerin, onun örnekliliğinde sunulmasını istemektedirler. Öğretmelere göre bu yöntem, öğrencilerin Hız. Peygamber'in hayatında gördüklerini kendi yaşamlarına aktarmalarına fırsat ve imkân verecektir.

Yaşları itibarıyla toplumsal hadiselerle duyarlı olan öğrencilerin, toplumda gördükleri problemlerin çözümü konusunda Hız. Peygamber'in önemli bir model olacağını düşünmeleri araştırmanın ortaya koyduğu bir başka önemli bulgudur. Öğrenci ve velilere göre günümüz dünyasında insan ilişkileri gitgide kopmakta ve bozulmaktadır. Bu ilişkilerin tamiri ve birbirine kenetlenmiş bir toplum inşa etmek için, yetişmekte olan nesillerin bilinçlendirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Bunun için de, öğrenci ve veliler Hız. Muhammed'in ahlaki söz ve eylemlerinin topluma yansıyan yönlerinin bu derste daha ön plana çıkartılmasını talep etmektedirler. Kendilerinin de Hız. Peygamber'in insanlarla nasıl iletişime geçtiğini; çocuklara, yetimlere, kendisine kötü muamelede bulunanlara nasıl davrandığını merak ettiklerini ve bunları öğrenmek istediklerini belirtmiş olmaları, Hız. Peygamber'in kendileri için ne denli bir rol model olduğunu göstermesi yönüyle kayda değerdir.

Hız. Muhammed'in hayatı dersinden en çok talep edilen husus dersin öğrencilerin günlük yaşamları ile örtüşecek şekilde verilmesidir. Zira öğrencilerin kendilerini bu derste bulmaları, karşılaştıkları meselere çözümler üretebilmeleri için Peygamber'i günümüz gençliğine getirmek ve buluşturmak gerekmektedir. Hayatlarıyla örtüşmeyen, sorunlarına karşılık vermeyen ve onlara seslenmeyen bir peygamberin, gerçek anlamda onlarda bir bilinç oluşumu sağlamayacağının üzerinde durmaktadırlar.

Araştırma sonuçlarına göre Hız. Peygamber'in hayatı dersinden beklenen, onun hayatının kronolojik bir şekilde sunulması değil, toplumun bir üyesi ve inananların önderi olarak resme-

dilmesidir. Öğrenciler, gerçekte de olduğu gibi hayatın da içinde yaşayan bir peygamberi merak etmektedir. Nasıl bir baba olduğu, eşleri ve çocuklarıyla nasıl ilgilendiği, arkadaşları ve akrabalarına karşı nasıl davrandığı, gerektiği durumlarda inandığı değerler için nasıl bir mücadele gösterdiği gibi doğrudan hayatla ilişkili bir peygamber hayal etmektedirler.

Araştırmamızda dikkat çeken bulgulardan biri de programda olmayan Hz. Peygamber'in savaşılarının ve uyguladığı stratejilerin öğrenciler tarafından merak edilmesidir. Günümüz gençliğinin görsel ve yazılı medya ile çeşitli oyunlarla savaş temalarına aşırı maruz kalmaları bu taleplerin altında yatan gerekçelerden biri olabilir. Özellikle öğrencilerin evde ve okulda izledikleri başta Çağrı filmi olmak üzere bir çok filmde, Hz. Peygamber'in müşriklerle olan mücadelesi ve yaptığı savaşların ana tema olarak sunulması, çocukların bilinçaltılarında böyle bir beklentiyi doğurduğunu söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber'in özellikle de aile hayatına yönelik tutum ve davranışlarının öğrenciler tarafından öğrenmek istendiği tespit edilmiştir. Son dönemlerde çeşitli medya organlarında kadına şiddet haberlerinin çok görülür ve duyulur olmasının öğrencilerin dikkatini çektiği gözükmektedir. Bu durum öğrencilerden Hz. Peygamber'in eşleriyle ilişkileri nasıldı gibi soruların gelmesine neden olmuştur. Program tasarımcılarının da bu konuyu önemsedikleri, "Hz. Muhammed ve Aile" başlıklı bir öğrenme alanı programa yerleştirdikleri görülmektedir.

Bunların yanında öğrencilerin öğrenmek istedikleri konulardan bir başkasının da onun mucizeleri olduğu görülmektedir. Öğrencilerin gelişimsel özellikleri dikkate alındığında bunun çok yerinde bir merak olduğu görülecektir. Programda böyle bir konuya özel olarak yer verilmediği gözükse de öğretmenlerin zaman zaman bu konuları öğrencilere anlattıkları tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmada öğrencilerin Hz. Peygamber'in çocukluğuna ve gençliğine özel bir vurgu yaptıkları da ortaya çıkmıştır. Bir bakıma öğrenciler Hz. Peygamber ile kendileri arasında bir bağ kurmak istemektedir. Bu nedenle onun çocukluğu ve gençliği kendileri için bir merak konusu olmuştur.

Temel Dini Bilgiler Dersinde Beklentiler

Araştırma verileri katılımcıların bu dersi almak istemelerinin odağında dinî konularda daha fazla bilgi sahibi olma düşüncelerinin olduğunu göstermiştir. Okullarda verilen zorunlu DKAB dersinde birçok konu görmelerine rağmen, öğrenciler temel dini bilgiler dersinde İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak ilkelerini daha ayrıntılı bir şekilde öğrenme imkânı elde edebileceklerini düşünerek bu dersi almıştır. Kanaatimizce öğrencileri buna sevk eden faktörün ise yukarıda belirtildiği gibi DKAB dersinin yetersiz bulunmasıdır.

Öğrencilerin temel dini bilgiler dersinde ahlaki konuları öncelikli olarak öğrenmek istedikleri görülmüştür. Dinin yaşama dönük tarafı olması hasebiyle kişinin öğrendiği dinî bilgilerin, onun ahlaklı biri olarak yaşamasına hizmet etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Öğrencilerin ahlaki değerlere bu denli önem vermeleri, gelişim dönemlerinin bir gereğidir. Zira ergenlik dönemi öğrencilerde vicdan gelişimin başladığı ve zirve yaptığı bir dönemdir. Adalet, dürüstlük, eşitlik vb. konular, bu yaştaki çocukların en çok önem verdikleri konulardır. Temel dinî bilgiler dersinde vicdan gelişimlerine katkı sağlayan İslami değerlerle örünmüş ahlak eğitiminin verilmesi, onların ilgisini çokça çektiğini göstermektedir. Öğretmenler de günümüz çocuklarının ve gençliğinin ahlaki konular konusunda zaafı olduğunu, inanç ve ibadet konularını içeren dinî bilgileri bildiklerini, hatta ezberlediklerini, ancak onlara gerekli olan ahlakî bir yaşam sürmek olduğuna dikkat çekerek, bu derste ibadet ve inanç konuları kadar ahlakın da işlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yapılan araştırmada temel dini bilgiler konusunda öğrenci ve ailelerinin taban tabana zıt oldukları da görülmüştür. Öğrencilerin aksine velilerin, temel dini bilgiler denince akıllarına gelen ilk şey dinî bilgiler, dinî bilgiler denince de ibadetlerin geldiği görülmüştür. Kendilerinin küçük yaşlarda ilk önce ibadetleri öğrendiklerini ifade eden veliler, çocuklarının da ibadetleri, bunların gerekliliklerini bilmeleri gerektiğine inanmaktadırlar. Öğrenciler arasında da ibadetlerin öğretimi konusuna vurgu yapanlar olmakla birlikte ahlak ve insani ilişkilerin öğretimine yapılan vurgu daha fazladır. Öğrencilere göre ibadetlerin öğretiminde salt dinî bilginin aktarımı yapılmamalıdır. Bunun için Hz. Peygamber'in örnekliliği kullanılmalıdır. Bu derste kullanılan söylemin, sadece bilgiyi öğrencilere yüklemeyi hedeflediğine vurgu yapan öğrenciler, onun hayatından örneklerle hikâye edilecek bir temel dini bilgiler dersinin ibadetlerin öğretiminde kendilerine daha fazla tesir edeceğini belirtmişlerdir.

Hz. Peygamberin hayatı dersinde olduğu gibi temel dini bilgiler dersinin de insana ve insan ilişkilerine rehberlik etmesi beklenmektedir. Öğrencilere göre bu ders, toplumda yaşayan bireylere davranış modelleri sunmalı, insanların uyması ve dikkat etmesi gereken konuları onlara taşımalıdır.

Temel dini bilgiler dersi öğrencilerin hayatlarıyla örtüşecek şekilde verilmelidir. Öğrenciler derslerde inanç ilkelerini, ibadetleri ve bazı ahlak konularını sürekli tekrar edercesine gördüklerini, ancak günlük hayatlarında karşılaştıkları ya da karşılaşılabilecekleri konular hakkında dersin kendilerine bir şey söylemediğini ifade etmişlerdir. Bu husus öğretmenlerin de sıklıkla üzerinde durdukları bir mesele olduğu gözükmektedir. Bir Müslüman olarak çocukların günlük hayatlarını nasıl tanzim etmeleri gerektiğine dair konuların önemine vurgu yapan öğretmenler, dersin hayata ve çocuklara dönük bir şekilde yapılandırılmasının

önemine değinmişlerdir. Biraz inansın, biraz ibadet etsin, biraz ahlaklı olsun şeklinde bölük pörçük bir din anlayışının ve insan tipolojisinin olduğundan yakınan öğretmene göre bu derslerin, Müslümanın hayatını tamamen kuşatacak şekilde tasarlanması gerekmektedir.

Bazı öğretmenlerin Türk toplumunda geçmişten bugüne gelen ilmihal kültürünün olduğunu, bu kültürün temel dini bilgiler dersinde yaşatılabileceğini ileri sürdüğü tespit edilmiştir. Toplumun ilmihallere alışıktığına vurgu yapan öğretmenler, ilmihal dilinin, yönteminin öğrencilerin seviyelerine göre tasarlanıp sunulabileceğini ifade etmişlerdir. Aslında mevcut ders programının ilmihal konularının iz düşümleri olduğunu söylememiz gerekir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta ise ilmihallerin temel amacının, daha çok dinî bilgiyi öz ve net bir şekilde çocuklara yüklemek olduğudur. Ayrıca ilmihalde kullanılan yargı dilinin de öğrenciler tarafından fazla benimsenmediğini hatırlatmamız gerekir.

Araştırmada elde ettiğimiz bir başka bulgu da öğrencilerin kendi kültürlerini daha fazla öğrenme istekleridir. Öğrenciler çevrelerinde din ile kültürel öğelerin iç içe girdiğini, dinin kültüre, kültürün de dine ne gibi etkilerinin olduğunu belirterek, bunları istedikleri görülmüştür. Kültür ve medeniyete bırakılan eserleri gördükçe inandıkları dinin insan ve toplum üzerindeki gücünü daha derinden hissettiklerini ifade eden öğrenciler, derste bu konulara yer verilmesinin kültür ve medeniyetlerini tanımalarına yardımcı olacağını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte öğrenciler, farklı kültürleri, inançları ve ritüellerini öğrenmek, onları tanımak ve kendi dinleri ve kültürleriyle arasındaki ilişkiyi ayırt etmek istemektedirler. Öğrencilerin farklı dinleri ve inançları tanıma isteklerinde küreselleşmenin önemli etkisi vardır. Bu da bizim, sürekli küçülen dünyada farklılıklarla yüzleşen gençleri, günümüze ve geleceğe daha iyi hazırlamak için onları doğru bilgilerle donatmayı zorunlu kılmaktadır.

Öğrencilerin temel dini bilgiler dersini seçmelerindeki temel neden, dini konularda daha fazla bilgi sahibi olmak istemeleriyle dersen istenilen ölçüde geniş ve kapsamlı anlatıl(a) maması beklentilerinin düşmesinde önemli bir etken olduğu gözükmektedir. Öğrencilerin özellikle dinî konularda daha önce duymadıkları veya girmedikleri bir hususa değinildiğinde dikkat kesildikleri ve dersten zevk aldıkları görülmektedir.

Temel dini bilgiler dersinin DKAB dersiyile olan benzerliğinde öğrencilerde derse karşı ilgisizliğe neden olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenci ve öğretmenler DKAB dersinde görülen konuların benzer bir şekilde temel dini bilgiler dersinde de görülüyor olmasının sıkıcı bir tablo yarattığını, hatta dersin bu hâliyle kalması durumunda bu dersin DKAB dersi gibi algılanarak zamanla önemini yitireceği ve gereksiz bir ders olarak algılanacağı konusunda uyarılar yapmışlardır. Ayrıca dersin bu şekilde sürdürülmesinden en çok şikâyet eden öğrencilerin genellikle İHL öğrencileri olduğu görülmektedir., Bu öğrenciler farklı isimler altında birçok

dinî konuyu başka derslerde işlediklerini ve bu dersin kendileri için çok yararlı geçmediğini ifade etmişlerdir.

Bununla birlikte öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarının doğru tespit edilememesi, dersin hayatla ilişkilendirilemesi, ders süresinin yetersizliği, dersin uygulama boyutu için yeterli fiziki şartların olmaması, öğretmenlerin derse gereken önemi vermemeleri gibi etkenlerin de öğrencilerde derse yönelik beklentileri düşürdüğü tespit edilmiştir.

Öğrencilerin Seçmeli Din Derslerinde Zorlandıkları Konular

Yapılan araştırmada öğrencilerin en fazla zorlandıkları konuların Kur'an-ı Kerim dersinde olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin görüşleri doğrultusunda en çok zorlanılan konunun harfleri çıkarma (mahreç) ve birleştirme konusu olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuyu ise tecvit kurallarının takip ettiği görülmektedir. Tecvit konularında ise sırasıyla ihfa, idgam, duraklar ve med konularında öğrencilerin zorlandıkları görülmüştür. Öğrencilerin zorlandıklarını ifade ettikleri bir diğer hususun ise ezberler olduğunu söyleyebiliriz.

Öğrencilerin temel dini bilgiler dersinde zorlandıkları bir başka hususun ise derste geçen kavramlar ve bunları anlamlarıyla birlikte öğrenmek olduğu görülmüştür. Derste "din günü" ifadesini başta anlamadığını söyleyen öğrencinin çok sonra bunun hesap ve ceza günü olduğunu öğrendiğini ifade etmesi, kanaatimizce bu sorunun kavram öğretimi konusundaki yöntem yanlışlığından kaynaklandığını göstermektedir. Bunun yanında birkaç ortaokul öğrencisi melek, cin ve şeytan gibi -soyut kavramları- anlamada zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Aslından bu varlıklar öğrencilerin aynı zamanda en çok merak ettikleri konular arasındadır. Ancak çevrelerinde bu varlıklara dair aldıkları doğru ya da yanlış bilgilerin çocukların zihinlerini oldukça meşgul ettiği gözükmemektedir. Öğrencilerin şikâyet ettikleri bir diğer husus ise kendilerine yaşları itibarıyla yabancı olan hac, umre ve zekât gibi konularda ayrıntıya girilmesidir. Bu konularla ilgili birçok kavram ve yer ismi öğrendiklerini ifade eden öğrenciler bunları öğrenme konusunda zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Buradaki sorun, öğrenme konusunun öğrenciye uygun olarak tasarlanamamasından ileri gelmektedir.

Öğrencilerden, Hz. Muhammed'in hayatı dersinde öğrendikleri konular hakkında zorlandıklarını ifade eden öğrenci sayısı çok azdır. Bu öğrenciler de, Hz. Muhammed'in Hayat Hikayesi" öğrenme alanında geçen tarihî bilgileri ezberleme konusunda zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Yaptığımız araştırmada öğrencilerin öğrenme-öğretme süreci ile doğrudan ilgili olmayan ancak sürecin işleyişinde karşılaştıkları ve kendilerini olumsuz yönde etkileyen birkaç hususun da

olduğu görülmüştür. Bunlardan ilki Kur'an dersi için abdest almada yaşadıkları sorundur. Öğrenciler okul tuvaletlerinde abdest almalarının kendilerini son derece rahatsız ettiğini defaten dile getirmişlerdir. Diğer bir sorun ise okullarda mescit olmayışıdır. Okullarında mescit bulunmadığını belirten öğrenciler, namaz gibi uygulama gerektiren konuların öğretiminde ve de özellikle okulda namaz kılabilmek için mescite duydukları ihtiyacı ifade etmişlerdir. Bir başka sorun ise kız öğrencilerin başörtüsü sorunudur. Kur'an-ı Kerim dersinde cüz takip eden kız öğrencilerin başörtüsü genellikle takmadıkları, Kur'an'da olanların ise takabildikleri görülmüştür. Öğrencileri başörtüsü takmaktan alıkoyan temel neden ise çevreden gelecek olumsuz tepkilerdir. Yukarıda belirttiğimiz üç sorunda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla zorluklar yaşadıkları tespit edilmiştir. Nitekim araştırmamızda erkek öğrencilerin, kızların Kur'an-ı Kerim dersini almak istememelerinde "okulda abdest almalarının mümkün olmayışının, başörtüsü sorununun ve erkeklerle birlikte okumak istemeyişlerin" etkili olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir.

Öğretim Sorunu: Öğreticilerin Eksiklikleri Ne Olacak?

Öğretmenlerle yaptığımız görüşmelerden elde edilen bulgular neticesinde çoğunun programı takip etmediği tespit edilmiştir. Nitekim bazı öğretmenlerin, kendilerine bu tür soru sorulduğunda "kim takip ediyor ki" dedikleri görülmüştür. Kur'an-ı Kerim dersi öğretmenleri, sınıf içindeki öğrencilerin seviyeleri farklı olması nedeniyle programı takip edemediklerini, programın teorik açıdan iyi kurgulansa dahi pratikte uygulamanın mümkün olmadığını altını çizmişlerdir. Hz. Muhammed'in hayatı dersine giren öğretmenlerden üç kişi hariç diğerlerinin programı takip etmedikleri, bir kısmı ders kitapları kendilerine ulaşmadığı için diğer bir kısmı da programı ve kitabı beğenmedikleri için farklı eserleri takip ettiklerini ifade etmişlerdir. Temel dini bilgiler ders kitabını inceleyen öğretmenler ise arasında kitabı beğendiğini söyleyen öğretmenin çıkmadığını söylesek yanlış olmaz. Öğretmenlere göre din dersi programlarını hazırlayanlar, sınıfta bu derslerin nasıl işleneceğine dair inceleme yapmamakta; kendileri de programlarının yüzüne bakmadan bir iki kişinin hazırladığı yıllık planları kullanmaktadırlar.

Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim dersinde seviyelerine göre kategorize edilmesi önemli bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Öğretmenlerin öğrencileri farklı öğrenme düzeylerinde olmaları nedeniyle bilgi ve öğrenme durumlarına göre kategorileştirdiği görülmüştür. Öğretmenler, kendileri için zorunlu gördükleri bu uygulamanın, aslında öğrencilerin eğitimini olumsuz yönde etkilediğinin altını çizmektedirler. Öğrencilerin de şikâyet ettikleri hususun başında sınıfın bu şekilde ayrışması gelmektedir. Zira hem Kur'an'ı okumayı iyi

bilenler hem de daha az düzeyde bilenler, öğretmenlerinin kendilerinden çok diğer grupla daha fazla ilgilendiklerini söyleyerek rahatsızlıklarını ifade etmişlerdir.

Araştırmada sınıfların kalabalık olmasının bire bir eğitimi olanaksız kıldığı görülmüştür. Öğretmenlerin tamamının Kur'an-ı Kerim dersinde bire bir eğitimi gerekli gördükleri tespit edilmiştir. Öğrenci sayısının fazla olması nedeniyle bire bir eğitim yapamadıklarını belirten öğretmenler, öğrencilerin öğrenmelerinin geciktiğini bu sorunun çözümü için "ek öğreticiliğin" devreye girmesini istemektedirler. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde bazı öğretmenlerin derse kendilerine yardımcı olan bir öğretici ile girdikleri, öğretmenin bir öğrenci ile ilgilenirken, öğreticinin de sınıftaki diğer öğrencilerle ilgilendiği, yüzüne okuyuşlarını ve ezberlerini dinledikleri belirtilmiştir.

Seçmeli din dersleri için hazırlanan kitapların çok fazla beğenilmediği belirlenmiştir. Öğretmen ve öğrencilerin içerik açısından beğendikleri tek kitabın daha çok Hz. Muhammed'in hayatı ders kitabı olduğu görülmektedir. Katılımcılar, bu kitapların daha nitelikli bir şekilde hazırlanmasına şiddetle ihtiyaç duyulduğunu sıklıkla vurgulamışlardır.

Öğretmenlerin Yeterli ve ya Eksik Hissettikleri Konular ve Nedenleri

Araştırmada birkaç öğretmenin seçmeli din derslerini verme konusunda kendisini ve mezun oldukları eğitim kurumlarını yeterli gördükleri; büyük bir kısmının ise kendilerini de mezun oldukları kurumları da yeterli görmedikleri tespit edilmiştir. Öğretmenler, lisans eğitiminde teorik konularla boğuştuklarını, ancak bunların öğretime dair yeterli birikim elde edemediklerini belirtmişlerdir. Yapılan araştırma bulgularına göre öğretmenlerin en zorlandıkları konunun, Kur'an'ı öğretmek olduğu anlaşılmaktadır. İlahiyat fakültesi ve ilköğretim DKAB eğitimi bölümlerinin Kur'an okuma eğitimi verdiklerini belirten öğretmenler, bu dersin nasıl anlatılacağına dair ile hiçbir şey öğrenemediklerini ifade etmişlerdir. Kur'an eğitimi konusundaki yetersizlik yalnız örgün eğitimdeki seçmeli din derslerini değil; bilakis yaygın eğitimdeki Kur'an öğretimini de etkileyecek olması vahim bir durumdur. Özellikle Kur'an kursu öğreticilerinin ilahiyat fakülterinden mezun olanlar arasında atandığı hatırlanacak olursa, Kur'an eğitimi konusundaki sıkıntıların yaygın eğitime de sirayet ettiğini söyleyebiliriz.

Bazıları ise mesleki formasyon yanında alan bilgilerinin de bu derslerin hakkını verecek düzeyde olmadığını altını çizmişlerdir. Hatta birkaç öğretmenin Kur'an dersini verme konusunda kendilerini yetersiz hissettiklerinden dolayı okullarında diğer seçmeli derslerin açılmasını istedikleri tespit edilmiştir.

Bazı öğretmenlerin kendilerini yetersiz hissettikleri diğer bir ders de Hz. Muhammed'in hayatı dersi olmuştur. Hz. Peygamber'in hayatını doğumundan ölümüne kadar geçen süreci aktarma şeklinde hem öğrendiklerini hem de öğrettiklerini, hâlbuki yeni Hz. Muhammed'in hayatı dersinin tematik olarak hazırlandığını belirten öğretmenler, ünite konuları ile alt konularına yönelik örnekler bulma ve öğrencilere sunma konusunda zorlandıklarını, söz konusu konuların içini dolduracak yeterli donanıma sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Öğretmenlere göre yapılması gereken ilk şey, ilahiyat fakülteleri ve DKAB bölümünde bu seçmeli din derslerine yönelik olarak özellikle de bu derslerin öğretimi konusunda yeni derslerin konulmasıdır.

Öğretmenlerin seçmeli dersler hakkında yetersizliklerini ifade etmeleri, ilahiyat fakültesi ile DKAB bölümlerinin ne ölçüde yeterli olduğu sorusunu akla getirmektedir. Söz konusu eğitim kurumlarını yeterli görenler olduğu gibi yeterli görmeyenlerin de olduğu ortaya çıkmıştır. Fakat bu kurumların yeterli düzeyde eğitim vermediğini söyleyenlerin oranının, yeterli olduğunu düşünenlerden daha fazla olduğunu belirtmemiz gerekir. Bunların yeterli olduğunu düşünenlere göre öğretmenler, kendi üzerlerine düşen görevleri yapmaktaki, kendilerini yenileme ihtiyacı hissetmemektedir. Yıllardır DKAB dersine girmelerinin kendilerini körettiğini belirten bu öğretmenler, *yenilenmenin büyük bir ihtiyaç olduğunun* altını çizmişlerdir.

Araştırmada öğretmenlerin önemli bir çoğunluğunun ilahiyat fakültelerinin alan bilgisi açısından yeterli mesleki formasyon açısından yetersiz olduğunu; DKAB bölümlerinin de tam tersi mesleki formasyon açısından yeterli, ancak alan bilgisi açısından yetersiz olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Kendilerini yetersiz hissedenler arasında özelleştiri yapıp geçen onca yıla rağmen, kendilerinin de bu eksikliği telafi etmek için yeterli gayreti göstermediklerini ifadelendirenler olmuştur. Ancak öğretmenlere göre sorun sadece kendilerinde ya da mezun oldukları kurumlar ve onların programlarında değildir. Onlara göre kendilerini yetiştiren akademisyenlerin de önemli pedagojik eksikleri bulunmaktadır. Bazı akademisyenlerin bildiri sunar gibi ders anlattığına dikkat çeken öğretmenler, bunun da ötesinde bazılarının da yeterli donanıma sahip olmadıklarını düşündüklerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlere göre mezun oldukları kurumların önemli sorunları vardır. Başta ilahiyat fakülteleri, kapalı kapılar ardından gerçek hayata dönmelidir. Hayata dair birşeyler söylemeli, insanların sorunlarına çözümler üretmelidir. Bazılarına göre ise en önemli eksiklik, bu kurumlarda öğretmenlere bir ruh kazandırılmamasıdır. Sadece bilgiyi öğrenerek, hatta çoğu zaman ezberleyerek bu kurumlardan mezun olduklarını ifade eden bazı öğretmenlere göre kendilerindeki bu durumun öğrencileri de etkilediğini, çocuklara ruhsuz ve kuru bir din bilgisi verdiklerini söylemişlerdir.

Seçmeli Din Dersleri Kur'an Kurslarına Alternatif Olabilir mi?

Yukarıda sağdığımız bu gerekçelere rağmen ailelerin çocuklarını bu kurslara göndermek istediği, öğrencilerin de önemli bir kısmının bu kurslara devam etmek istedikleri görülmüştür. Bu durum ilk bakışta bir çelişki gibi görülebilir. Bunlara göre özellikle de caminin kendileri için özel bir yeri ve anlamı vardır. Cami çocukların ruh kazandığı, dinle ve Allah ile temasa geçtikleri kutsal bir mekândır. Velilere göre çocukların İslam şiarı ve Müslüman kimliği kazanmalarında camide yaşayacakları tecrübelerin önemli bir yeri vardır. Bu duygu hem onları hem de öğrencileri camideki eğitime çekmektedir. Nitekim bazı veliler de çocuklarının yaz dönemini boş geçirmemesi için bu kurslara göndermek istediklerini ifade etmişlerdir. Bazı veliler ile öğrencilerin tamamı ise okuldaki öğrenmelerini daha da pekiştirmek, daha iyi bir şekilde Kur'an okumak için bu kurslara gitmek istediklerini ifade etmişlerdir.

Öğrenciler Ne Öğrendiler, Hangi Davranışı Kazandılar?

Öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde aldıkları *din derslerinin hem bilgiyi öğrenme hem de bu bilgiyi davranışa dönüştürme konusunda kendilerine katkı sağladığı* görülmüştür. Kur'an okumaya yeni başlayan ya da Kur'an okumaya geçtiği hâlde iyi bir şekilde okuyamayan öğrencilerin, okuldaki Kur'an-ı Kerim dersi sayesinde okuma becerisi kazandıkları ve geliştirdikleri ve bu dersten memnun kaldıkları tespit edilmiştir. Öğrencilere göre bu ders hayatlarını etkilemekte ve yönlendirmektedir. Öğrencilerin neredeyse tamamı, Kur'an-ı Kerim dersinin ve öğrendiklerinin hayatlarına ve davranışlarına olumlu katkılar sağladığını belirtmişlerdir. Kur'an'ı okuduklarında veya dinlediklerinde "rahatlama hissettiklerini", "sakinleştiklerini", "güzel düşündüklerini" ve "mutlu olduklarını", "hayata pozitif baktıklarını", "hayatlarının daha düzenli olduğunu" "kendilerini güvende hissettiklerini" ifade etmektedirler. Bunun da ötesinde ibadetleri yapma, ahlaki kurallara uyma ve dinî birçok sorumlulukları yerine getirme konusunda bu dersin itici bir güç olduğu görülmüştür. Öğrenciler Kur'an-ı Kerim dersinden sonra Kur'an okuyor olmalarının davranışlarına yön verdiğine, iyi ve güzel şeyleri yapıp, kötü ve çirkin işlerden uzak durmaya çalıştıklarına vurgu yapmışlardır.

Hız Muhammed'in hayatı dersinin de öğrenciler üzerinde bilgi, duyuş ve davranış açılarından önemli etkileri olduğu gözükmemektedir. Her şeyden önce bu dersle birlikte Hz. Peygamber'i kendilerine örnek bir model olarak görmeye başladıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu dersin, öğrenci davranışlarının olumlu yönde değişmesinde ve gelişmesinde oldukça işlevsel bir yönünün olduğunu söylememiz mümkündür. Öğrencilerin özellikle, Hz. Peygamber'in ahlaki özelliklerini ve insan ilişkilerindeki tavrını hayatlarına kattıkları, günlük hayata dair yeme-içme ve temizlik konularındaki sünnetlerini yerine getirdikleri görülmüştür.

Temel dini bilgiler dersini alan öğrenciler ise öğrendikleri şeylerin bir kısmını daha önceden bildiklerini, fakat bu ders sayesinde önceki öğrenmelerini pekiştirdiklerini, ayrıca yeni konular da öğrendiklerini vurgulamışlardır. Özellikle derste ibadetlerle ilgili öğrendikleri şeylerin, kendilerini bunları yerine getirme konusunda teşvik ettiğini, ayrıca yeni öğrenmeleri sayesinde başta namaz olmak üzere diğer sorumluluklarını daha özenle yerine getirebildiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerdeki bu gelişmeyi hem veliler hem de öğretmenler gözlemlediklerini, gün geçtikçe çocukların karakterlerinin geliştiğini, öğrendikleri konuları hayatlarında uyguladıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle aileler, çocuklarında davranış değişiklikleri gözlemlediklerini, kendilerine ve çevrelerine karşı çocuklarının daha hassas, saygılı ve özverili olduklarını söylemişlerdir.

Çocukları din derslerini almayan velilerin ise başlangıçta Kur'an'ı, Peygamber'i ve dinî konuları çocuklarına kendilerinin öğretebileceğini düşündükleri, fakat bunda başarılı olamadıklarını itiraf ettikleri görülmüştür. Neticede çocuklarının, bu dersi alan öğrencilere göre dinî bilgi ve davranış açısından zayıf kaldıklarını kabul eden veliler, bir sonraki yıl bu dersleri almak istediklerini belirtmişlerdir.

Seçmeli Din Derslerinden Hangisi Daha Fazla Önemseniyor?

Yaptığımız araştırmada bireylerin ihtiyaç ve beklentilerinin seçmeli derslerine olan bakışlarını doğrudan etkilediği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Öğretmenlerin önemli bir çoğunluğunun, Hz. Muhammed'in hayatı ve temel dini bilgiler dersinin içeriğinin DKAB dersinde mevcut olmasından dolayı Kur'an-ı Kerim dersini daha fazla önemsedikleri görülmektedir. Öğretmenler, Kur'an'ın mesajını anlamaya yönelik birtakım bilgileri DKAB dersinde işlenmesi mümkün gözüke de okuma becerisi kazandırmaya yönelik bir eğitimin bu derste yer almasının mümkün olamayacağı ifade etmektedir. Öğretmenlerin ikinci sırada önemsedikleri dersin ise temel dini bilgiler dersi olduğu anlaşılmaktadır. Onlara göre bu ders, İslam dinini bütüncül bir bakış açısı ile sunması yönüyle önem arz etmektedir. Dikkat çeken nokta ise öğretmenler arasında Hz. Muhammed'in hayatı dersini daha önemli bulan yalnız bir kişinin çıkmasıdır. Bu yönüyle öğretmenler, veliler ve öğrencilerle taban tabana zıt bir durumdadırlar.

Velilerin bakış açıları ise çeşitlilik göstermektedir. Velilerin bir kısmı bu derslerin birbirini tamamlayıcı özellikleri olması nedeniyle hepsini, diğer bir kısmı daha çok Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı dersini eşit oranda, bazıları da ya yalnız Hz. Muhammed'in hayatını ya da temel dini bilgiler dersini daha fazla önemsedikleri belirlenmiştir. Velilerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı dersini önemseme nedenleri öğretmenlerle

aynı iken; temel dini bilgiler dersine yükledikleri anlam biraz daha farklıdır. Onlara göre bu ders temel ve başlangıç dersi olmalıdır. Diğer derslerde öğrenilecek konular ise bu temel bilgilerin üstüne inşa edilmelidir. Ayrıca temel dini bilgiler dersini önemseyen velilerin çocuklarının lisede öğrenim görüyor olmaları da dikkat çekicidir. Çocuklarının belli bir yaşa ulaştığını düşünen veliler, bunda sonra onlara en çok lazım olacak bilgileri vermenin daha pragmatik bir yaklaşım biçimi olacağına vurgu yapmışlardır.

Öğrencilerin seçmeli din dersleri konusundaki görüşlerinde ise benzerlik görülmektedir. Öğrencilerin önemli bir çoğunluğunun öğretmen ve velilerin belirttiği gerekçelerden dolayı Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı derslerini daha fazla önemsedikleri gözükmektedir. DKAB dersiyle pek çok benzerliğin olması nedeniyle temel dini bilgiler dersini çok fazla önemseyen öğrenci çıkmamıştır. Hatta IHL öğrencilerinin bu dersi kendileri için gereksiz gördükleri tespit edilmiştir. Öğrenciler için DKAB dersi de önemli bir seçenektir. Birçok öğrenci bu dersi sevdiğini ve önemseydiğini ifade etmiştir. Özellikle lise öğrencilerinin çoğu, dinî bilgilerinin temelini bu derste attıklarına vurgu yapmışlardır. Öğrencilerden DKAB dersi ile seçmeli din derslerini mukayese etmeleri istendiğinde "dersin eğlenceli geçmesi, sohbet edilebilmesi, yeni şeyler öğrenebilmesi, öğretmenin daha samimi ve içten olması" gibi sebeplerden ötürü" Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayat derslerini DKAB dersine nazaran daha zevkli ve eğlenceli bulduklarını söylemişlerdir. Öğrencilerin verimlilik açısından bu dersleri mukayese etmeleri istendiğinde ise önemli bir kısmının seçmeli din derslerini DKAB dersinden daha verimli geçtiğini ifade ettikleri görülmüştür. Öğrencilerin bu şekilde düşünmelerinde temel etken, seçmeli din derslerinde daha fazla yeni şeyler öğrenebilmeleridir. Ancak bu dersler arasında ayırım yapmayan ve DKAB dersinin verimliliğine vurgu yapan öğrencilerin de azımsanmayacak kadar çok olduğu da görüşmelerden elde edilen bir başka bulgudur.

Sonuç olarak seçmeli din derslerinin toplumun tüm katmanları tarafından önemsendiği ve uzun yıllar ihmal edilen din eğitimi alanındaki boşlukları dolduracağı gözükmektedir. Doktrin merkezli din eğitiminin, bireylerin dinî ve ruhi gelişimlerine önemli katkılar sağladığı anlaşılmaktadır. Derslerde verilen eğitimin yoğun bir bilgi yüklemesi yapması ve araştırma sonucunda dile getirildiği gibi birtakım eksiklikler dışında öğrenciler için davranış kazanımı sağladığı ve bu anlamda tüm tarafların beklentilerini önemli ölçüde karşıladığı görülmektedir. Katılımcıların yaşanan ahlaki ve insani sorunların çözümü için Kur'an ve Hz. Peygamber'i referans almaları, toplumda dinin ne denli önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir. Derslerin öğrenme-öğretme süreçlerinde yaşanan sıkıntılar öğretmenlerin eğitimi konusunu gündeme getirmektedir. Bu konuda ilahiyat fakülteleri ve DKAB bölümlerinin, akademik saiklerle olduğu kadar toplumun ihtiyaç ve beklentilerine göre yapılandırılmasının da zorunlu olduğu anlaşılmaktadır.

Öneriler

Çalışmamız boyunca elde ettiğimiz bulgular doğrultusunda önerilerimiz aşağıdaki gibidir.

Seçmeli Din Dersleri Öğretim Programlarını Yapılandırma Boyutunda Genel Olarak Dikkate Alınması Gereken İlke ve Esaslar

1. Program geliştirme hedef, içerik, öğrenme-öğretme ve değerlendirme olmak üzere birbiri ile bağlantılı ögelerin bir düzen içerisinde hazırlanmasını gerekli kılmaktadır. Hazırlanacak din dersi programlarında bu ögeler arasındaki ilişkiler kurulmalı ve desteklenmelidir.
2. Seçmeli din dersi öğretim programında yer alan kazanımların daha çok bilişsel davranış geliştirmeye yönelik olarak yazıldığı, kısmen de duyuşsal alana giren davranışları içerdiği gözükmektedir. Bu durumun programlarla din eğitiminden ziyade din öğretiminin hedeflendiği yönünde yanlış bir algının oluşmasına mani olmak amacıyla programda bulunan kazanımların türleri, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışlarını eşit oranda geliştirmeye yönelik olarak zenginleştirilmelidir.
3. Programda yer alan kazanımların benzer öğrenmeleri içermesini engellemek için bu kazanımların birbiriyle çelişkili ve üst üste binmiş olmamasına; birleşik, tutarlı, birbini destekleyici ve tamamlayıcı olmalarına özellikle dikkat edilmelidir.
4. Öğrencilerden öğrenmesi istenen bazı kazanımlar, onların öğrenme düzeylerine uygun ve anlaşılır bir şekilde düzenlenmelidir.
5. Din derslerinde tek bir öğrenme ürününün yer almasına özen gösterilmelidir.
6. Programların kazanım ve içerikleri toplumun ilgi, ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda yeniden yapılandırılmalıdır.

7. İçerik oluşturmada İslam dininin temel kaynakları merkeze alınmalı, bu kaynaklarca doğrulanmayan bilgilerin kullanılmasına özen gösterilmelidir.
8. Öğretim programlarında “Programın Uygulanmasına İlişkin İlke ve Açıklamalar” başlığı altında ifade edilen öğrenme-öğretme sürecinin daha kapsamlı ve nitelikli bir şekilde yeniden hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca öğretmenlerin programı uygulama aşamasında daha fazla istifade edebilmeleri için program içinde yer alan “Açıklamalar” kısmı daha fazla zenginleştirilmelidir.
9. Öğrenme öğretme sürecinde öğretmenlere ışık tutacak farklı öğrenme konularını, öğrencilerin en iyi şekilde kazanmaları için yöntem, teknik ve etkinlik gibi öğrenme durumları örneklerle açıklanmalı; bunlardan hangisini ne zaman, nerede, nasıl, ne kadar süre ile uygulayacağı ve hangi nitelikte olacağı konusunda öğretmenler aydınlatılmalıdır.
10. Öğrenme-öğretme sürecinin kazanım, içerik, öğrencilerin hazırbulunuşlukları ve fiziki ortama göre düzenlenmesine özen gösterilmelidir. Dersin konusu veya kazanımlarıyla bağdaşmayan yöntem ve teknikler ile ders araç-gereçlerinin kullanılmasından kaçınılmalıdır.
11. Din dersinin isteğe bağlı olması, dersle ilgili sınav yapılmasına mani olmamalıdır. Lisede olduğu gibi ortaokulda da bu derslerde ölçme ve değerlendirme yapılabilir.
12. Din dersi öğretim programlarında yer alan öğrenme alanlarıyla ünite başlıkları ve alt konularının uyumlu olması gerekmektedir.

Kur’an-ı Kerim Dersi Öğretim Programı’nda Öncelenmesi Gereken İlke ve Esaslar

1. Öğrenci ve velilerin beklentilerine karşılık gelecek şekilde ilk yıl Kur’an okuma becerisi kazanmaya ve geliştirmeye yönelik konuların öncelenmesi gerekmektedir. Özellikle düz ortaokul ve liselerin Kur’an-ı Kerim Dersi Öğretim Programı’nın Kur’an-ı Kerim’i Okuma ve Ezberleme” öğrenme alanında bulunan “Kur’an-ı Kerim’i Okumayı Öğreniyoruz” ünitesinin hem süresi ve hem de içeriği genişletilmelidir.
2. Kur’an-ı Kerim ders kitapları “Kur’an cüzleri” gibi öğrencilerin öğrenmelerini hızlandırıcı ve destekleyici bir şekilde hazırlanmalıdır. Ayrıca, öğrencilerin okumalarını kolaylaştırdığını belirttikleri bilgisayar hattının ders kitaplarında kullanılmasına özen gösterilmelidir.
3. “Kur’an’ın Mesajını Anlıyorum” öğrenme alanının yeniden revize edilmesi yahut ayrıca Kur’an’ın anlamına yönelik yeni bir dersin ihdas edilmesi gerekmektedir.

4. Düz ortaokullar öğrencileri ile İHO öğrencilerinin Kur'an-ı Kerim programları ayrı ayrı yapılandırılmalıdır.
5. Öğrencilerin Kur'an'ı iyi okumak amacıyla öğrenmek istedikleri tecvit konuları, İHO ve İHL programlarında daha fazla uygulamaya dönük olarak tasarlanmalıdır.
6. Kur'an'a yeni başlayan öğrencilerin harfleri tanıma ve birleştirme konusunda yaşadıkları sorunları en aza indirmek amacıyla bu konuların yer aldığı ünitelerin süresi ve içeriği zenginleştirilmelidir.
7. Kur'an-ı Kerim programında yer alan peygamber kıssaları kronolojik sıraya göre değil, içerdikleri mesajlara ve öğrencilerin hazırbulunuşluklarına göre tasarlanmalı ve öğretim basamaklarına dağıtılmalıdır.

Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi Öğretim Programı'nda Öncelenmesi Gereken İlke ve Esaslar

1. Hz. Muhammed'in Hayatı Öğretim Programı'nın tematik yapısı korunmalı, ancak "Hz. Muhammed'in Hayat Hikâyesi öğrenme alanı öğrencilerin Hz. Peygamber'in hayatındaki olayların sebep-sonuç ilişkilerini daha iyi kavramalarını sağlayacak şekilde zenginleştirilmelidir.
2. Hz. Muhammed'in hayatı dersinde Hz. Peygamber, öğrencilere bir rol model olarak sunulmalı ve Hz. Peygamber'in kişiliğinin parçası olan ahlaki özelliklerine programda daha fazla yer verilmelidir.
3. Öğrencilerin bu derste öğrenmek istedikleri konulardan biri de İslam'ın ve Hz. Peygamber'in kadınlara olan yaklaşımıdır. Bu bağlamda programda İslam'ın kadına verdiği değer iyi bir şekilde yer almalıdır.
4. Öğrencilerin ilgi duydukları konulardan biri olan Hz. Peygamber'in savaşlar ve uyguladığı stratejilere programda yer verilmeli, ancak Hz. Peygamber'in savaş ve barış konusundaki yaklaşımının doğru bir şekilde işlenmesine özen gösterilmelidir.
5. Öğrenciler Hz. Peygamber'in suretini merak ettiklerinden dolayı, programda ve ders kitaplarında hilyelere özel bir yer açılmalı, öğrencilerin merakları giderilmelidir.
6. Öğrencilerin, Hz. Peygamber'in aile fertleriyle olan ilişkilerini önemsedikleri görülmektedir. Bu husus programda yeterli ölçüde yer alsa da öğretmenlerin örneklemeleri çoğaltılmasının bir ihtiyaç olduğu gözükmektedir.

Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Öncelenmesi Gereken İlke ve Esaslar

1. Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın, ortaokul ve lisede birbirini tekrar eden yapısı yeniden ele alınmalı, program öğrenci ve ailelerinin ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda zenginleştirilmelidir.
2. Öğrencilerin ve ailelerin bu dersi seçmekteki esas amacı dinî bilgileri derinlemesine öğrenmek ve önceki bilgileri pekiştirmek olduğu için, programda ileri öğrenmeleri içerecek kazanımlara ve içeriğe daha fazla yer verilmelidir.
3. Öğrenciler arasında memnuniyet düzeyi en düşük çıkan dersin temel dini bilgiler dersi olduğu görülmüştür. Bundaki temel etken dersin DKAB dersinin tekrarı gibi algılanmasıdır. Temel dini bilgiler dersinin DKAB dersinin tekrarı gibi algılanmasını önlemek amacıyla programın yeni kazanım ve içerikle zenginleştirilmesi gerekmektedir.
4. Bu ders kapsamında öğrencilerin İslam ahlakını ve Hz. Peygamber'in insan ilişkilerindeki yaklaşımını çokça merak ettikleri görüldüğünden dolayı bu konuların programdaki ağırlığı artırılmalıdır.
5. Ders konuları arasına gençlerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunlara karşılık bulabilecekleri bölümlerin konması gerekmektedir.
6. Öğrencilerin bu ders kapsamında bazı kavramları dil ve üslup açısından bazılarını da çok soyut olduklarından anlayamadıklarını görüldüğü için programda, ders kitaplarında ve dersin öğrenme-öğretme sürecinde bu konuların öğrencilerin hazırbulunuşluklarına uygun bir şekilde düzenlenmesine daha fazla dikkat edilmelidir.
7. Öğrencilerin bu derste görmek istedikleri konulardan bir diğeri de İslam kültürüne ve medeniyetine dair konulardır. Bu konuların da programda daha fazla görülür olmasına itina gösterilmelidir.
8. Öğrenciler farklı kültür ve inanışları tanımak, İslam ile onlar arasındaki farklılığı net bir şekilde görmek istemektedirler. Bu konulara da programda daha fazla yer verilmesine özen gösterilmelidir.

Seçmeli Din Derslerinin Kalite ve Verimliliğini Arttırmak Amacıyla MEB'e Düşen Görevler

1. Seçmeli derslerin kalite ve verimliliğini arttırmak ve derslerden beklenen hedeflere ulaşmak için din dersi öğretmen açığı giderilmelidir.
2. Seçmeli din derslerinden beklenen verimi elde etmek ve programın amaçlarına ulaşmak amacıyla, bu derslere din dersi öğretmenlerinin girmesi öncelenmelidir.

3. İlahiyat fakültesi veya ilköğretim DKAB öğretmenliği bölümü mezunu olan bazı okul idarecilerinin seçmeli din dersleri yeterince önemsememeleri ve derslere girme konusunda gerekli özeni göstermemeleri nedeniyle mümkün olduğunca bu derslerin idari görevleri olan kişilere verilmemesine itina gösterilmelidir.
4. Öğrencilerin, otoriter ve yaşlı öğretmenlerle fazla iletişime geçemedikleri ancak genç öğretmenlerle daha kaliteli bir bağ kurduklarından özellikle de 5. sınıf öğrencilerin derslerine girecek olan öğretmenlerin seçiminde genç hocalar öncelenmelidir. Ayrıca öğrencilerin öğrenme düzeylerini bilen ve buna göre ders işleyebilecek öğretmenlerin bu derslerde görev almaları sağlanmalıdır.
5. Derslerin seçilmesine engel olan fiziki alt yapı eksikliğinin giderilmesine yönelik gerekli önlemler alınarak okulların fiziki yeterlilikleri arttırılmalıdır.
6. Sınıf içi disiplin sorunlarının minimize edilmesinde fiziki şartların ve öğretmenlerin öğrenme-öğretme sürecine dair birikimlerinin geliştirilmesi yönünden çalışmalar yapılmalıdır.
7. Seçmeli din derslerinin kitapları öğrencilerin dikkatlerini çekecek, öğrenme ve araştırmaya sevk edecek şekilde yeniden hazırlanmalıdır.
8. Seçmeli din dersleri kitaplarının ülke genelindeki tüm okullara ulaştırılması, öğrencilerin bu kitapları elde etmesi sağlanmalıdır.
9. Farklı öğrenme düzeyinde olan öğrencileri bir sınıfta toplamak yerine, dersi modüler hâle getirip veya kur sistemine dönüştürüp farklı sınıflardaki öğrencilerin kendi seviyelerine uygun modül veya kurlara girmesi sağlanmalıdır.
10. Özel kurslarda eğitim gören çocukların Kur'an okuma konusunda daha başarılı oldukları görülmüştür. Kur'an eğitiminde sivil din eğitimi alanında hizmet veren kurum ve kuruluşlardan hizmet alımına gidilebilmelidir.
11. İHL'ler farklı alanlarda insan kaynaklarını desteklemekle birlikte, bu kurumun temel hedefleri arasında imam, murakıb ve Kur'an Kerim dersi öğreticisi gibi din adamları da yetiştirmek olduğu için Kur'an-ı Kerim dersinin süresi arttırılarak yüzünden ve ezberden okuma becerilerin geliştirilmesi sağlanmalıdır.
12. Öğrencilerin Kur'an'ı Kerim'in mesajını anlamalarına yardımcı olmak için çocuklara yönelik meal veya benzeri yayımların hazırlanması için çalışmalar yürütülmelidir.
13. Öğrencilerin Kur'an dersi için abdest alabilecekleri ortamlar inşa edilmelidir.
14. Okul kütüphanesi Kur'an-ı Kerimlerle ve İslam Ansiklopedisi ile donatılmalıdır.
15. Kur'an-ı Kerim dersinde başörtüsü takmak isteyen öğrenciler çevreden gelebilecek eleştiriler ve ayıplamalara karşı korunmalıdır.

Seçmeli Din Derslerinin Kalitesini ve Verimliliğini Arttırmak Amacıyla Yüksek Din Öğretimi Veren Kurumlara Düşen Görevler

1. Öğretmenlerin alan bilgilerini ve mesleki formasyonlarını geliştirmek amacıyla ilahiyat fakülteleri ve ilköğretim DKAB öğretmenliği bölümlerinin programları yeniden yapılandırılmalıdır.
2. Programların amaçlarına ulaşmak için öğretmenler öğretim programlarını daha dikkatli ve özenle takip etmelidir.
3. İlahiyat fakülteleri ve ilköğretim DKAB öğretmenliği bölümleri toplumun ihtiyaç ve beklentilerine çözümler üretecek şekilde yapılandırılmalıdır.
4. İlahiyat fakülteleri ve ilköğretim DKAB öğretmenliği bölümlerinde görev yapan akademisyenlerin alan yeterliliklerini, mesleki formasyonlarını ve öğrenci ve toplumla olan iletişimlerini yeniden gözden geçirmelidirler.
5. İlahiyat fakülteleri ve ilköğretim DKAB öğretmenliği bölümleri yetiştirmekte oldukları öğretmenlere İslami bir bilinç ve ruh kazandırmalıdır.

Seçmeli Din Derslerinin Kalitesini ve Verimliliğini Arttırmak Amacıyla Öğretmenlere Düşen Görevler

1. Derslerin öğrenme-öğretme sürecinde kullanılacak olan materyallerin nitelikli ve öğrencilerde davranış değişimi sağlayacak türden seçilmesi gerekmektedir.
2. Öğrencilere günlük ibadetlerini yerine getirebilmeleri için gerekli olan namaz sureleri yanında, anlamlarını öğrendikleri ve içeriği daha çok dua kalıbında olan ayetleri ezberlemeleri sağlanmalıdır.
3. Kur'an'da geçen kavramların öğretimi konusunda özen gösterilmeli, bu hususta doğru yöntemlerin kullanılmasına dikkat edilmelidir.
4. Derste yüzünden okunan sure veya ayetlerin anlamlarına yönelik meal okuması yapılmalıdır
5. Öğrencilerin Kur'an'ı tanımalarına ve anlamalarına yönelik teşvik edici ödevler verilmelidir.
6. Kur'an'a geçen öğrenciler ödüllendirilerek diğer öğrencilerin Kur'an'a geçmeleri teşvik edilmelidir.

7. Öğrencilerin ilgi ve motivasyonlarını desteklemek üzere yerelde yetkili müftülüklerle temasa geçilerek güzel Kur'an okuyan din görevlileri okula davet edilmeli ya da gezi programları hazırlayarak öğrencilerin camilere gitmesi ve cami atmosferinde Kur'an dinlemeleri sağlanmalıdır.
8. Öğrencilerin güzel Kur'an okuma becerilerini arttırmak için Kurra hafızlarının okuyuş örnekleri dinletilerek okuma becerilerinin geliştirilmesi sağlanmalıdır.
9. Öğrencilerin Kur'an'a olan ilgilerini arttırmak amacıyla Kur'an okuma bilinci kazandırılmalıdır.
10. Özellikle ezber öğretiminde öğrencilerin ilgi ve motivasyonlarını yükseltmek için toplu okuma etkinlikleri düzenlenmelidir.
11. Öğretmenler, Hz. Muhammed'in hayatı dersinde ahlak eğitimi için Hz. Peygamber'in inşa ettiği sahabe hayatından örnek kesitler sunulmalıdır.
12. İnsan ilişkilerinin güçlendirilmesine yönelik Hz. Peygamber'in tutum ve davranışlarının öğrencilere sunulması gerekir.
13. Çocukların ve gençlerin günlük hayatına dair konuların Hz. Peygamber'in örneği içinde açıklanması gerekir.
14. Öğrencilerin öğrenilen konulardan mesajlar çıkartmaları öncelenerek, gereğinden fazla kronolojik bilgi vermekten kaçınılmalıdır.

Seçmeli Din Derslerinin Seçimini Arttırmaya Yönelik Yapılması Gerekenler

1. Derslerin seçimi, içerikleri ve öğrencilerde ortaya çıkacak davranış gelişimi konusunda aileler ve öğrenciler bilgilendirilmelidir.
2. Seçmeli din derslerinin seçimini engellemeye yönelik faaliyetlere başta MEB olmak üzere, bu kurumu temsil eden yereldeki görevliler mani olmalıdır.
3. Öğretmenlerin öğrencilere daha samimi ve içten yaklaşımları, onlara karşı daha yumuşak ve hoşgörülü olmaları öğrencilerin derslere olan ilgilerini arttıracaktır. Yapılan görüşmeler, öğretmeni sevilen derslerin daha fazla ilgi topladığını göstermektedir.
4. Tüm ülke genelinde Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'le ilgili yarışmalar düzenleyerek toplumun dikkatleri bu derslere çekilmelidir.
5. Okullarda Hz. Peygamber temalı etkinlikler düzenlenerek, çocukların bu etkinliklerde yer alması sağlanmalıdır.

6. Yazılı, görsel ve sosyal medyada derslerin reklamı yapılmalı, ayrıca cuma hutbelerinde vatandaşlar bilgilendirilmelidir.

Seçmeli din derslerine olan ilginin devamının sağlanması için toplumun beklenti ve ihtiyaçlarına karşılık gelecek şekilde derslerin yapılandırılmasına özellikle itina gösterilmelidir. Çocuk ve gençlerin bu derslerle yalnız dinî bilgiyi öğrenmeleri değil, bu bilgiyi özümsemeleri, içselleştirmeleri ve bunları hayatlarının bir parçası hâline getirmeleri amaçlanmalıdır. Yeni yetişecek olan nesillerin İslam şuurunu ve bilincini yakalayabilmeleri ve Müslüman kimliği kazanabilmeleri bu derslerin en önemli hedefleri arasında yer almalıdır.

Ekler

Ek 1. Öğrenci, Öğretmen ve Velilerin Arşiv Kodları

Lise Öğrencilerinin Arşiv Kodları				
Okul Adı	Arşiv	Cinsiyet	Yaş	Seçtiği Dersler
Üsküdar Halide Edip Adivar Anadolu Lisesi	1	E	15	Kur'an-ı Kerim
	2	K	15	Hız. Muhammed'in Hayatı
	3	K	15	Hız. Muhammed'in Hayatı
	4	K	15	Hız. Muhammed'in Hayatı
	5	E	15	Kur'an-ı Kerim
	6	E	15	Kur'an-ı Kerim
	7	K	15	Hız. Muhammed'in Hayatı
	8	E	15	Kur'an-ı Kerim ve Hız. Muhammed'in Hayatı
Kadıköy Ticaret Meslek Lisesi	9	K	16	Temel Dini Bilgiler
	10	K	14	Kur'an-ı Kerim ve Hız. Muhammed'in Hayatı
	11	E	16	Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler
	12	E	15	Hız. Muhammed'in Hayatı ve Temel Dini Bilgiler
Kadıköy Mustafa Saffet Anadolu Lisesi	13	E	15	Hız. Muhammed'in hayatı
	14	K	15	Kur'an-ı Kerim, Hız. Muhammed'in Hayatı ve Temel Dini Bilgiler
	15	E	15	Hız. Muhammed'in Hayatı
	16	E	15	Seçmemiş
	17	K	15	Hız. Muhammed'in Hayatı
	18	K	15	Hız. Muhammed'in Hayatı
	19	K	15	Hız. Muhammed'in Hayatı
	20	K	15	Hız. Muhammed'in Hayatı
	21	K	15	Hız. Muhammed'in Hayatı
	Üsküdar İmam Hatip Lisesi	22	E	15
23		K	15	Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler
24		E	16	Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler
25		K	14	Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler
26		K	15	Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler
27		E	15	Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler
28		K	15	Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler
29		E	15	Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler
30		E	14	Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler
31		K	15	Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler

Ortaokul Öğrencilerinin Arşiv Kodları

Okul Adı	Arşiv	Cinsiyet	Yaş	Seçtiği Dersler	
Ümraniye	31	K	12	Seçmemiş	
Atatürk	32	K	12	Kur'an-ı Kerim	
Ortaokulu	33	K	12	Kur'an-ı Kerim	
	34	K	12	Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı	
	35	E	12	Seçmemiş	
	36	E	12	Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed ve Temel Dini Bilgiler	
	37	E	12	Kur'an-ı Kerim	
	38	E	12	Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı	
	39	E	12	Kur'an-ı Kerim	
	40	K	12	Seçmemiş	
	Üsküdar Halil Rüştü Ortaokulu	41	E	11	Kur'an-ı Kerim
		42	E	12	Kur'an-ı Kerim
43		E	11	Kur'an-ı Kerim	
44		K	12	Kur'an-ı Kerim	
45		K	11	Kur'an-ı Kerim	
46		K	12	Kur'an-ı Kerim	
47		E	11	Kur'an-ı Kerim	
48		E	11	Kur'an-ı Kerim	
Kadıköy Göztepe Halil Türkkan	49	K	12	Kur'an-ı Kerim	
	50	E	12	Kur'an-ı Kerim	
	51	K	11	Kur'an-ı Kerim	
	52	E	12	Kur'an-ı Kerim	
	53	K	11	Kur'an-ı Kerim	
	54	E	11	Kur'an-ı Kerim	
	55	K	11	Kur'an-ı Kerim	
	56	E	11	Kur'an-ı Kerim	
	57	K	11	Kur'an-ı Kerim	
Kadıköy Orhan Seyfi Orhan Ortaokulu	58	K	11	Seçmemiş	
	59	E	11	Seçmemiş	
	60	K	12	Seçmemiş	
	61	E	11	Temel Dini Bilgiler	
	62	K	12	Seçmemiş	
Üsküdar İmam Ortaokulu	63	K	11	Kur'an-ı Kerim -Hz. Muhammed'in Hayatı- Temel Dini Bilgiler	
	64	K	12	Kur'an-ı Kerim -Hz. Muhammed'in Hayatı- Temel Dini Bilgiler	
	65	K	12	Kur'an-ı Kerim -Hz. Muhammed'in Hayatı- Temel Dini Bilgiler	
	66	E	11	Kur'an-ı Kerim -Hz. Muhammed'in Hayatı- Temel Dini Bilgiler	
	67	K	11	Kur'an-ı Kerim -Hz. Muhammed'in Hayatı- Temel Dini Bilgiler	
	68	E	12	Kur'an-ı Kerim -Hz. Muhammed'in Hayatı- Temel Dini Bilgiler	
	69	K	11	Kur'an-ı Kerim -Hz. Muhammed'in Hayatı- Temel Dini Bilgiler	
	70	E	12	Kur'an-ı Kerim -Hz. Muhammed'in Hayatı Temel Dini Bilgiler	

Velilerin Arşiv Kodları

No	Velinin Cinsiyeti	Çocuğunun Okuduğu Sınıf	Dersi Alma Durumu	Mezuniyet	İş	Yaş
Veli 1	E	5. Sınıf	Almış	Lisans	Öğretmen	44
Veli 2	K	5. Sınıf	Almamış	Lise	Ev Hanımı	34
Veli 3	K	5. Sınıf	Almamış	Lise	Ev Hanımı	34
Veli 4	K	5. Sınıf	Almış	Lise	Ev Hanımı	32
Veli 5	K	9. Sınıf	Almış	Ortaokul	Ev Hanımı	38
Veli 6	K	5. Sınıf	Almış	Lise	Ev Hanımı	34
Veli 7	K	5. Sınıf	Almamış	İlkokul	Ev Hanımı	32
Veli 8	K	5. Sınıf	Almış	İlkokul	Ev Hanımı	45
Veli 9	K	5. Sınıf	Almış	İlkokul	Ev Hanımı	33
Veli 10	K	5. Sınıf	Almış	İlkokul	Ev Hanımı	34
Veli 11	K	5. Sınıf	Almış	İlkokul	Ev Hanımı	41
Veli 12	K	5. Sınıf	Almamış	İlkokul	Ev Hanımı	32
Veli 13	K	5. Sınıf	Almış	Ortaokul	Serbest Meslek	38
Veli 14	K	5. Sınıf	Almış	Lisans	Öğretmen	35
Veli 15	K	5. Sınıf	Almış	İlkokul	Memur	41
Veli 16	E	5. Sınıf	Almış	Lisans	Din Görevlisi	-
Veli 17	K	5. Sınıf	Almış	Ortaokul	Esnaf	35
Veli 18	E	9. Sınıf	Almış	Lisans	Mühendis	58
Veli 19	E	9. Sınıf	Almış	Lisans	Öğretmen	59
Veli 20	K	9. Sınıf	Almış	Lise	Ev Hanımı	43
Veli 21	E	9. Sınıf	Almış	Yüksekokul	Radyoloji Teknisyeni	48
Veli 22	E	9. Sınıf	Almış	Lisans	Mühendis	46
Veli 23	K	9. Sınıf	Almış	Lisans	KK öğreticisi	28
Veli 24	K	9. Sınıf	Almamış	Lise	Ev Hanımı	40
Veli 25	K	9. Sınıf	Almamış	Lisans	İktisatçı (Emekli)	47

Öğretmenlerle İlgili Bilgiler

No	Mezuniyet	Öğrenim Durumu	Cinsiyet	Yaş
Öğretmen 1	Yeni İlahiyat	Doktora Öğrencisi	E	31
Öğretmen 2	Eski İlahiyat	Doktora	E	40
Öğretmen 3	Eski İlahiyat	Lisans	K	35
Öğretmen 4	Eski İlahiyat	Lisans	E	40
Öğretmen 5	İlahiyat Ön Lisans	İki Yıllık (Ücretli)	K	23
Öğretmen 6	İlahiyat Ön Lisans	İki Yıllık (Ücretli)	E	45
Öğretmen 7	Eski İlahiyat	Doktora öğrencisi	E	33
Öğretmen 8	Eski İlahiyat	Lisans	E	46
Öğretmen 9	Eski İlahiyat	Lisans	E	36
Öğretmen 10	DKAB	Doktora Öğrencisi	E	31
Öğretmen 11	DKAB	Y. Lisans	E	32
Öğretmen 12	Eski İlahiyat	Y. Lisans	E	38
Öğretmen 13	DKAB	Y. Lisans	K	29
Öğretmen 14	Eski İlahiyat	Lisans	E	52
Öğretmen 15	DKAB	Y. Lisans	E	32
Öğretmen 16	DKAB	Lisans	E	31
Öğretmen 17	DKAB	Lisans	K	30
Öğretmen 18	Eski İlahiyat	Lisans	E	40
Öğretmen 19	Eski İlahiyat	Lisans	E	36
Öğretmen 20	Eski İlahiyat	Doktora	E	40
Öğretmen 21	Yeni İlahiyat	Lisans	K	23
Öğretmen 22	Eski İlahiyat	Lisans	E	35
Öğretmen 23	Yeni İlahiyat	Lisans	K	23
Öğretmen 24	Eski İlahiyat	Lisans	E	33
Öğretmen 25	DKAB	Lisans	K	28

Kaynakça

- Akseki, A. H. (1951). Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler Hakkında (Bir Rapor). *Sebilü'r-Reşad*, V, 105.
- Akyüz, Y. (2001). *Türk eğitim tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Alakuş, F. ve Bahçekapılı, M. (2009). *Din eğitimi açısından İngiltere ve Türkiye*. İstanbul: Ark Yayınları.
- Altaş, N. (2012). Ortaöğretimde din eğitimi. M. Köylü ve N. Altaş (Ed.), *Din eğitimi* içinde (151-176). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Aydın, M. Z. (1998). Program Geliştirme Açısından Bugünkü Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programları. Orta Dereceli Okullarda (İmam-Hatip Liseleri Hariç) Yürütülen Din Eğitim-Öğretim Problemleri Sempozyumu. (1-2 Mayıs 1997). *Kayseri İlahiyat Bilimleri Araştırma Vakfı*. (189-204).
- Bahçekapılı, M. (2012a). *Türkiye'de din eğitiminin dönüşümü*. İstanbul: İlke Yayınları.
- Bahçekapılı, M. (2012b). *Avrupa'da din eğitimi*. İstanbul: Önder Yayınları.
- Başaran, İ. E. ve Çınkır, Ş. (2011). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- Bilgin, B. (1980). *Türkiye'de din eğitimi ve liselerde din dersleri*. Ankara: Emel Matbaacılık.
- Bilgin, B. ve Selçuk, M. (2000). *Din öğretimi*. Ankara: Gün Yayıncılık.
- Birtek, F. ve Toprak, B. (July 13, 1993). The conflictual agendas of neoliberal reconstruction and the rise of Islamic politics in Turkey. *Praxis International*.
- Büyükkaragöz, S. (1997). *Eğitimde program geliştirme*. Konya: Öz Eğitim Yayınları.
- Büyükkaragöz, S. ve Çivi, C. (1997). *Genel öğretim metotlar*. İstanbul.
- Cebeci, S. (1996). *Din eğitimi ve bilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cizre, Ü. (2005). *Muktedirlerin siyaseti merkez sağ, ordu, İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, Ö. (2009). *Eğitimde program geliştirme*. İstanbul: Pegem Yayıncılık.
- Ertürk, S. (1997). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.
- Evren, K. (1991). *Kenan Evren'in anıları*. Ankara: Milliyet Yayınları.
- Gümüş, A. (2012). *Yetişkinlerin din eğitimine bakışları ve din eğitimi ihtiyaçları*. İstanbul: İlke Yayınları.

- Hesapçıoğlu, M. (2008). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Inan, K. (2007). Türkiye'de geçmişten günümüze din politikaları ve eğitime etkileri. *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 2, 12-17.
- İnalçık, H. (2013). *Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı medeniyetiyle özdeşleşme süreci*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Kaymakcan, R. (Nisan, 2007). *Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı inceleme ve değerlendirme raporu*. Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi. Eğitim Reformu Girişimi. 9 Temmuz 2007 tarihinde http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/Din.Kulturu.ve_.Ahlak_.Bilgisi.Og_.Prog_.Inc_.12_04_07_0.pdf adresinden edinilmiştir.
- Kaymakcan, R. (2009). *DKAB öğretmenlerine göre din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Kaymakcan, R., Aşlamacı, İ., Yılmaz, M., Telli, A., vd. (2013). *Seçmeli din eğitimi dersleri inceleme ve değerlendirme raporu*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Kesgin, S. (2011). Cumhuriyet dönemi örgün eğitim kurumlarında ahlak eğitimi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(1), 209-238.
- Kılıç, A. F. (2007). Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki din politikalarının şifresi. *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 2, 18-23.
- Kitzinger, J. (1995). Qualitative research: Introducing focus groups. *British Medical Journal*, 311, 299-302.
- Küçükahmet, L. (2001). *Öğretimde planlama ve değerlendirme*. Ankara: Ankara üniversitesi Eğitim fakültesi Yayınları.
- Maarif-i Umumiye Nezareti (R.1327, M.1909). *Mekatib-i İdadiye'de Tedris Olunan Ulum ve Funun'un Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaai Amire.
- Maarif-i Umumiye Nezareti. (R. 1338/1922). *Mekatib-i Sultaniye Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Maarif Vekaleti. (1924). *Orta Mektep ve Lise Programı*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Maarif Vekaleti. (H. 1340/ M. 1924). *İlk Mektepler Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Maarif Vekaleti. (1927). *İlk Mektepler Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Maarif Vekaleti, (1927). *Orta Mektep ve Lise Müfredat Programları Zeyl*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Maarif Vekaleti. (1930). *İlk Mektep Müfredat Programı*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Maarif Vekaleti. (1930). *Orta Mektep Programı*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Maarif Vekaleti. (1931). *Orta Mektep Programı*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Maarif Vekaleti. (1934). *Lise Müfredat Programı*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Maarif Vekaleti. (1956). *İlkokul Programı*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (Mart 29, 1982). Temel Eğitim ve Orta Öğretim Din ve Ahlak Bilgisi Dersi Programı [TVOD-VAÖ]. *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 45(201-9).
- Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı. (1987). *Lise Müfredat Programı*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı. (1988a). *İlköğretim Müfredat Programı*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı. (1988b). *Ortaokul Müfredat Programı*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2010). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı* [İDKABÖP]. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2012a). *Ortaokul-İmam Hatip Ortaokulu Kur'an-ı Kerim Dersi (5-8. Sınıflar) Öğretim Programı* [OİKKDÖP]. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2012b). *Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (5-8. Sınıflar) Öğretim Programı* [OOTDBÖP]. Ankara.

- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2012c). *Ortaokul ve İmam-Hatip Ortaokulu Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi (5-8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2012d). *Ortaöğretim Hz. Muhammed'in Hayatı Dersi (9-12. Sınıflar)*. Öğretim Programı. Ankara: MEB Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2012e). *Ortaöğretim Kur'an-ı Kerim Dersi (9-12.Sınıflar) Öğretim Programı [OKKDÖP]*. Ankara: MEB Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2012f). *Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam I-II) Öğretim Programı [OÖTDBÖP]*. Ankara: MEB Yayınları.
- Özbek, R. (2007). Öğrenme-öğretme süreci. G. Ocak (Ed.), *Öğretim ilke ve yöntemleri içinde* (137-169). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Özdalga, E. (2007). *İslamcılığın Türkiye seyri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peker, H. (2000). *Din psikolojisi*. Samsun: Aksiseda Matbaası.
- Rona, S. ve Aksan, H. (1966). *Orta okullarda din dersleri I*. İstanbul: As Matbaası.
- Rona, S. ve Aksan, H. (1968). *Orta okullarda din dersleri I*. İstanbul: As Matbaası.
- Sinanoğlu, S. (1980). *Türk hümanizmi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sönmez, V. (2007). Öğretim ilke ve yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şentürk, H. (2010). *Din psikolojisine giriş*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şimşek, E. (2013). Çok partili dönemde yeniden din eğitimi ve öğretimine dönüş süreci (1946-1960). *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 49, 391-414.
- Subaşı, N. (2005). *Ara dönem din politikaları*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Tekin, H. (1984). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Mars Matbaacılık.
- Tuna, (2013). *Yeniden Sosyoloji*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Toker, M. (Şubat 4, 1949). Dünyanın en yaşlı talebeleri İstanbul'da. *Cumhuriyet gazetesi*.
- Tosun, C. (2003). 2000'li yıllarda Türkiye'de din öğretimi: Bugünden geleceğe. *Din öğretiminde yeni yöntem arayışları uluslararası sempozyumu (28-30 Mart 2001) bildiri ve tartışmalar, 28-30 Mart 2001 İstanbul*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Varış, F. (1997). *Eğitimde program geliştirme: Teori ve teknikler*. Ankara: Alkım Yayıncılık.

